

GİRESUN
ÜNİVERSİTESİ . UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
ANA BİLİM DALI
Yüksek Lisans Tezi

Gonca KUL
20132005006

2019

GİRESUN

T.C

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E TÜRK ROMANINDA KADININ
DEĞİŞİMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Gonca KUL

TEZ DANIŞMANI

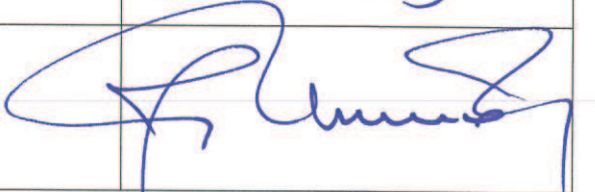
Dr. Öğr. ÜYESİ Fikret USLUCAN

GİRESUN-2019

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Gonca KUL'un "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Romanında Kadının Değişimi" başlıklı tezini incelemiş olup aday 03/07/2019 tarihinde, saat 13.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye(Başkan)	Prof. Dr. Şahin KÖKTÜRK	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Adem ÖZBEK	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Fikret USLUCAN	

ONAY

...../...../2019

Prof. Dr. Güven ÖZDEM

Enstitü Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum ‘‘Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türk Romanında Kadının Deęiřimi’’ adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dūőecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gōsterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

03.07/2019

Gonca Kul

ÖN SÖZ

“Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türk Romanında Kadının Değişimi” adlı tez çalışmamız, Tanzimat döneminden Cumhuriyet dönemine kadar başkışisi kadın olan ve yazıldığı dönemde edebiyat dünyasında ses getirmiş on yedi romanda kadının değişimini konu almaktadır.

Nabizade Nazım’ın “*Zehra*” adlı romanındaki kadın karakterlerin incelenmesiyle başlayan çalışmamız Duygu Asena’nın “*Kadının Adı Yok*” romanındaki kadın karakterin incelenmesiyle nihayetlenmektedir. Birçok yazarın eserinin incelendiği çalışmamızda özellikle eser odaklı bir inceleme yapılmış ve incelenen eserlerdeki kadın başkışilerin roman boyunca nasıl bir değişim yaşadıkları ortaya konulmuştur. Bu çalışmadaki amacımız, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türk romanında özellikle merkez şahsiyeti kadın olan romanlarda zamanla kadın karakterlerde ne gibi değişimlerin meydana geldiğini ortaya koymaktır.

“Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türk Romanında Kadının Değişimi” adlı tezimizde, Nabizade Nazım, Fatma Aliye, Halit Ziya, Halide Edip, Peyami Safa, Münevver Ayaşlı, Şule Yüksel Şenler, Adalet Ağaoğlu, Reşat Nuri, Refik Halit Karay, Yakup Kadri, Leyla Erbil ve Duygu Asena gibi önemli yazarların romanlarındaki kadın şahsiyetler üzerine bir değerlendirme yapılmaya çalışıldı. Çalışmamız, incelenen romanlardaki başkışilerin değişimlerinin akıbetine göre bölümlere ayrıldı ve bu bölümler akıbetlerin benzerliğinden yola çıkılarak adlandırıldı.

Yapılan değerlendirmelerin eksiksiz olduğuna dair bir iddiamız olmamakla birlikte, çalışmamızın edebiyat ve sosyoloji alanında yeni çalışmalara kapı aralayabilecek nitelikte olduğunu belirtmek isteriz.

Çalışmamı yürüttüğüm süre boyunca desteğini, ilmini, sabrını ve kütüphanesini benden esirgemeyen kıymetli Danışman Hocam Dr. Öğrt. Üyesi Fikret USLUCAN’a, eğitim hayatım boyunca üzerimde emeği geçen bütün hocalarıma ve dualarıyla her zaman yanımda olan aileme teşekkürü borç bilirim.

Gonca Kul

ÖZET

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e romanlarda işlenen konulara baktığımızda hatta daha öncesinde “kadın”ın edebî türlerde farklı şekillerde işlendiği görebiliriz. Bazı yazarlar, kadını, benimsedikleri bir tez doğrultusunda merkeze almış ve bu bağlamda onu çeşitli maceralara iterek tezlerini ispat etmeye çalışmıştır. Bazıları ise kadını sadece bir aşk nesnesi olarak değerlendirmiş ve romanına bu şekilde dâhil etmiştir.

Çalışmamızda, incelenen başkışisi kadın olan on yedi romanda, kadının romanlarda ne şekilde işlendiği ve kadınlarda roman boyunca gözlemlenen değişim ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda, kadın konulu çeşitli çalışmalardan da kaynak gösterilerek yararlanılmıştır.

Giriş bölümünde kadın ve toplum ilişkisinden başlanarak kadının edebiyattaki yeri ve zaman içinde statüsündeki değişimi açıklanmaya çalışılmıştır. Kadının toplumdaki yeri, eğitim hayatı, tarih içindeki rolü, edebiyattaki yeri, kadının değişimle ilişkisi ve romandaki değişimi gösterilmeye çalışılmıştır.

İncelenen romanlardaki kadınların akıbetlerine göre yapılan bölümlendirmelerde her roman kendi içinde incelenmiş ve değerlendirme sonunda roman başkışilerindeki değişimin derecesi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ardından incelememizin genel değerlendirmesi yapılarak çalışmamız neticelendirilmiştir.

Başkışisi kadın olan, yazıldığı dönemde ve sonrasında ses getiren on yedi romanın ele alındığı bu çalışmada, her roman, eser odaklı incelenmiş; yazarlar hakkında detaylı bir inceleme ve açıklama yapılmamıştır.

Anahtar Sözcükler: kadın, değişim, kadın kimliği, edebiyat, roman.

ABSTRACT

When we look at the subjects of the fictional texts from Tanzimat Era to Republic Era even earlier we can see that in literary texts “woman” is treated in different ways. Some novelists put the woman to the center of then ovel in the direction of an adopted thesis and in this context by pushing her to diversity adventures, they tried to prove their thesis. Some other novelists characterized the woman as just a love object and gave them a role in that way in their novels.

In our study it is tried to go around the observed change of women during the novel and in what way woman is treated in these seventeen novels which are analysed for this study and has women main characters. In our study we benefit from diversity women-themed studies by mentioning their resources.

In introduction part it is tried to explain the place of woman in literature and the change of women’s status in time by starting from women-society relationship. It is tried to show the place of women in society, women’s education life, role in history, place in literature, relationship with change and women’s change in the novel.

In the parts which are categorized according to women’s fate in analysed novels, each novel is analysed in itself and at end of the evaluation it is tried to reveal the change level of the novels’ main characters. After the general evaluation of our analysis our study has an end.

In this study which goes around seventeen novels which has woman main characters and have been so popular in their first times and then, each novel analysed work-focused and it is not researched and explained about novelists in detail.

KeyWords: woman, change, woman identity, literature, novel.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM.....	4
1. TÜRK KÜLTÜR VE EDEBİYATINDA KADINA PANORAMİK BİR BAKIŞ.....	4
1. 1. Bir Yarımı Tamamlayan Varlık: Kadın.....	4
1. 2. Türk Toplumunun Kadın Eğitimiyle İmtihanı.....	6
1.3. Tarih İçinde Türk Kadını.....	8
1. 4. Edebiyat'ın Vazgeçilmezi Olarak Türk Edebiyatında Kadın.....	11
1. 5. Türk Romanında Kadın.....	13
1. 6. Kadın ve Değişim.....	14
1. 7. Türk Romanında Kadının Değişimi.....	15
2. BÖLÜM.....	17
2. ROMANLARIN MUHTEVASI VE DEĞERLENDİRMELER.....	17
2. 1. Ölüm Ceza Mı Kurtuluş Mu?.....	17
2.1.1. Zehra: İntikamdan İntihara.....	17
2. 1. 2. Udi: Aşkın Çıkmazından Hayat Mücadelesine.....	28
2. 1. 3. Aşk-ı Memnu: Yasaklardan Yok Oluşa.....	38
2. 1. 4. Cânân:Doyumsuzluktan Yok Oluşa.....	50
2.1. 5. Ölmeye Yatmak: Geleneksellikten Modernizme.....	62
2. 2. Uçurumun Kıyısından Dönüş.....	72

2. 2. 1. Fatih Harbiye: Hayallerin Köleliğinden Milliliğin Özgürlüğüne.....	72
2. 2. 2. Pertev Bey'in Üç Kızı: Enkazdan Kurtulup Hidayete Yürüyenler.....	79
2. 3. Gökten Düşen Elma Ya Da Hidayete Eriş.....	93
2. 3. 1. Huzur Sokağı: Cahiliyeden Hidayete.....	93
2. 4. Belirsizliğin Çilesi Ve Mutluluğa Eriş.....	107
2.4. 1. Çalığı: Hamlıktan Olgunluğa.....	107
2. 4. 2. Nilgün: Macera Yollarından Sevgilinin Kollarına.....	123
2. 4. 3. Kadının Adı Yok:Kimliksizlikten Var Oluşa.....	144
2. 5. Belirsizliğin Girdabında Kalanlar.....	156
2. 5. 1. Tuhaf Bir Kadın: Aydın Olma Sevdasından Halkçılığa.....	156
2. 5. 2. Hayır...: Başkaldırıdan Teslimiyete.....	169
2. 6. Yenilgi Ve Teslimiyet.....	176
2. 6. 1. Kiralık Konak: Alafranga Kalabalıktan Alafranga Yalnızlığa.....	176
2. 6. 2. Bir Düğün Gecesi: Özgürlük Savaşından Hiçliğin Kollarına.....	189
2. 7. İdeoloji Uğruna Ödenen Bedel.....	198
2. 7.1. Yeni Turan: Samiye'den Yoldaş Kaya'ya.....	198
2. 8. Değişip Dönüşerek Gelişme Veya Doğunun Batıyı Eriten Potası	205
2. 8. 1. Sinekli Bakkal.....	205
3. BÖLÜM.....	224
3. TÜRK ROMANINDA KADININ DEĞİŞİMİ: ÇÖZÜMLEMELER, BULGULAR, TESPİTLER.....	224
3.1. Zehra (Zehra).....	224
3. 2. Bedia (Udi).....	226
3.3. Bihter (Aşk-ı Memnu).....	229
3. 4. Kaya (Yeni Turan)	231
3. 5. Seniha (Kiralık Konak).....	233

3. 6. Feride (Çalığışu).....	235
3. 7. Cânân (Cânân).....	237
3. 8. Neriman (Fatih Harbiye).....	239
3. 9. Rabia (Sinekli Bakkal).....	241
3. 10. Nilgün (Nilgün).....	243
3. 11. Selmin (Pertev Bey'in Üç Kızı).....	245
3. 12. Feyza (Huzur Sokağı).....	247
3. 13. Nermin (Tuhaf Bir Kadın).....	249
3. 14. Aysel (Ölmeye Yatmak).....	251
3. 15. Ayşen (Bir Düğün Gecesi).....	252
3. 16. Aysel (Hayır.....)	254
3. 17. Kadın (Kadının Adı Yok).....	255
SONUÇ.....	257
KAYNAKÇA.....	260
ÖZGEÇMİŞ.....	266

KISALTMALAR

a.g.e: Adı Geçen Eser.

a.g.m: Adı Geçen Makale.

Agylt: Adı Geçen Yüksek Lisans Tezi.

Bkz: Bakınız.

C: Cilt.

Haz: Hazırlayan.

S. Sayı.

s. Sayfa.

vb. Ve benzeri.

vs: Vesaire.

Yay: Yayınları

YLT: Yüksek Lisans Tezi

GİRİŞ

Tezin Problemi

“Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türk Romanında Kadının Değişimi” adlı tezimizin temel problemi, Tanzimat’tan döneminden Cumhuriyet’e kadar başkışisi kadın olan, seçtiğimiz bazı romanlarda, kadın karakterlerin değişip değişmediği, değişimin ne yönde ve nasıl olduğu, değişimde etken olan temel sebeplerin neler olduğudur. Aynı zamanda kadın karakterlerdeki bu değişimin özelde romanda genelde ise Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar romanda belirtilen sosyal hayat içinde nasıl bir seyir izlediğini görüp yorumlamaktır. Kadın, romanlarda nasıl işlenmiş? Kadın konulu romanlarda nasıl bir değişim meydana gelmiş? Romanlarda ne gibi kadın sorunlarına yer verilmiş? Kadınların değişiminde etkili olan unsurlar nelerdir? Çalışmamızda, bütün bu sorulara ve benzeri birçok soruya cevap bulmaya, ayrıca, incelenen ilk romandan son romana kadar gözlemlenen değişim yelpazesinin ne boyutta olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tezin Amacı

Çalışmamızın amacı, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar özellikle başkışisi kadın olan romanlarda belli başlı romanlarda, kadın karakterlerde geçen zaman içinde fizikî ve ruhî ne gibi bir değişim meydana geldiğini ortaya koymaktır.

Çalışmamızda, ayrıca Türk romanında kadın karakterin değişimlerinde ne gibi unsurların (aşk, ideoloji, din, kimlik arayışı vs...) etkili olduğunu göstermek de amaçlanmıştır.

Tezin Önemi

Her alanda olduğu gibi edebiyat dünyasında da önemli bir yeri olan kadın, çeşitli çalışmalara konu olmuş, edebi metinlerde de farklı şekillerde okuyucunun karşısına çıkmıştır. Bu bağlamda çalışmamızda incelenen romanlardaki kadın karakterlerin değişiminin ortaya konulması, değişim derecesinin, sebeplerinin ve sonuçlarının ne olduğunun görülmesi açısından önemlidir.

Tezin Sınırlılığı

Çalışmamızda incelenen on yedi roman belirlenirken, roman başkışilerinin kadın olmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca, incelenen romanların yayımlandığı dönem içinde okur kitlesinde ses getirmiş olması da bir diğer kriterimizdir. Yapılan incelemelerde, kadın karakterlerdeki değişim, roman boyunca gözlemlenerek sunulmaya çalışılmıştır.

Tezin Varsayımları

Çalışmamızda toplam on yedi roman, kadının değişimi bağlamında incelenmiş ve özelde roman içinde genelde ise Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadının değişiminin gerçekleştiği tespiti varsayılmıştır.

Tezin Evren ve Örnekleme

İncelenen on yedi romanda roman ve değişim tezin evren çerçevesini oluşturmaktadır. Tezin örnekleme ise seçilen romanlardır.

Tezin Yöntemi

“Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Romanında Kadının Değişimi” adlı tez çalışmamız, “Giriş” ve “Sonuç” dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Tezin ilk bölümünde “Türk Kültür ve Edebiyatında Kadına Panoramik Bir Bakış” başlığı altında kadınla ilgili genel bilgilendirmeler yapılmış, ikinci bölümde incelenen romanlardaki kadın karakterlerin akıbetlerine göre isimlendirilen bölümlerin alt başlığında romanların incelemesine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise, değişimin seyri tablo halinde verilmeye çalışılmıştır. Sonuç kısmında çalışmamızın genel değerlendirmesi yapılarak görüş ve önerilere yer verilmiştir.

Bulgular ve Yorum

İncelenen romanlardaki kadın karakterlerde fiziki ya da ruhsal değişimler tespit edilmiştir.

Kadın karakterlerin değişimlerine etki eden çeşitli etkenler vardır. Bu etkenler; din, aşk, ideoloji, kimlik arayışı, intikam arzusudur.

İncelediğimiz romanlarda ele alınan kadınların temel sorunları, bu sorunların onları olumlu/olumsuz yönlerde değiştirdiği tespit edilmektedir.

1. BÖLÜM

1. TÜRK KÜLTÜR VE EDEBİYATINDA KADINA PANORAMİK BİR BAKIŞ

1. 1. Bir Yarımı Tamamlayan Varlık: Kadın

Kadın, kâinatın yaratılışından itibaren yeryüzünde kendine yer bulabilmiş bir varlıktır. Bilindiği üzere tek tanrılı dinlere göre, Âdem'den sonra yaratılan ikinci insan Havva'dır.¹ Havva'nın bir kadın olarak erkekten sonra yaratılmış olması, erkeğin var olabilmesi ve neslinin devamlılığının sağlanması için kadına ihtiyacının olduğunun göstergesidir, ancak bu durum bir cinsin diğerine üstünlüğünü ifade etmez.

Kadının, yani Havva'nın yaratılışı ve Âdem ile evlenerek çocuk sahibi olmasıyla birlikte yeryüzündeki ilk toplumun temeli atılmıştır. Şöyle ki, eğitim hayatımızın ilk yıllarından itibaren bizlere öğretilen; "Aile toplumun en küçük yapı taşıdır." ifadesinden yola çıkılacak olunursa, yeryüzündeki ilk aile Âdem ile Havva'dır ve dolayısıyla ilk toplumu da onlar oluşturmuştur. Bu noktada, ailenin dolayısıyla da toplumun oluşabilmesi için kadının varlığı göz ardı edilemez.

Toplumların inşasında kadın, hem biyolojik anlamda çoğalmanın bir gereği olduğu hem de aile ve toplum arasında bir köprü vazifesi gördüğü için önemli bir konuma sahiptir. Aile kurumunda çocukların yetiştirilmesi, onların eğitilmesi ve topluma kazandırılmasında annenin rolü büyüktür, bu nedenle de "*birey ve toplum yaşamının devamlılığı için kadının erkekten pasif olduğunu iddia etmek doğaya aykırıdır. Zira neslin devamı, beslenmesi, yetişmesi, öğrenmesi, hayata hazırlanması,*

¹ "...kadın kimliğine yüklenen "üreme" işlevi, ana karakter olan "Âdem" tasavvurunun hikâye kurgusunda yan karaktere ihtiyaç duymasının ve bu ihtiyaca yönelik kadının yaratılmasının yolunu açar. Bu klişeler, çoğu kez patriarkal toplumu ve bu toplumun geliştirdiği ideolojik paradigmaları besleyerek kadınların toplumdaki ikincil konumunu haklı çıkarmak için kullanılmıştır." (Mehmet Ali Yolcu, "Havva'nın Öyküsü: Kozmolojik Ve Antropogonik Mitlerden Kadın Yaratımına Senkretik Bir Bakış", Folklor Edebiyat, Cyprus International University, Cilt: 19, Sayı: 73, 2013/1, s.185).

sevgi ihtiyacının giderilmesi gibi temel biyolojik, psikolojik ve toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında anne çok etkindir.”²

Âdem’in cennetten kovulmasına sebep olduğu için kadını hor gören toplumlarda, erkeğin kadından üstün olduğu inancı kutsal metinlerde de kendini göstermiştir. Tevrat ve İncil’de yer alan ifadelere bakıldığında kadın, günah işlediği için cezalandırılmış bu yüzden de ona âdet görme ve çocuk doğurma cezaları verilmiştir. Erkek günah işlemediği için ona bu cezalar verilmemiştir. Erkeğin kadından üstün olduğu inancınının bir diğer nedeni de kadının erkek için yaratıldığı inancıdır. Yalnız, Kur’an-ı Kerim’de erkeğin kadından üstün olduğuna dair Nisâ Suresi 4/34. Âyeti dışında bir ifadenin varlığı söz konusu değildir.³ Nisâ Suresindeki üstünlük ise erkeğin sorumluluk yönünden üstünlüğüdür. Erkek kadını korumakla görevlendirilmiş ve ona kadını yönetme vasfı tanınmıştır.⁴

Tarih boyunca her toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da birçok alanda çeşitli değişimler gözlemlenmiştir. Dini inanç, toplumsal düzen, siyasal yapı gibi değişimden etkilenen alanlar olduğu gibi değişimin gözlemlenemediği değerler de vardır. Türk toplumundaki yaşanan değişimlerden bir birey olarak az ya da çok, kadın da etkilenmiştir. Kadının aile içindeki konumu, toplumdaki yeri ve önemi, siyasal alandaki yetkisi, toplumların, değişimden etkilenme derecesine göre tarihsel süreçte farklılıklar göstermiştir. Yani kadın, bu değişim ve farklılıklardan her dönemde nasibini almıştır.

İlk yaratılıştan bu yana “kadın”la ilgili, olumlu ya da olumsuz onlarca yorum, görüş ve yakıştırma olsa da kadının varlığı, toplumun oluşmasında ve şekillenmesinde büyük pay sahibidir.

² Musa Kaval, “İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi”, Akademik Bakış Dergisi, Sayı 55., Mayıs- Haziran 2016, s. 312.

³“Kur’an-ı Kerim’de Tevrat ve İncil’de görüldüğü şekilde erkeğin manevi açıdan kadına karşı yaratılıştan gelen bir üstünlüğü olduğunu gösteren herhangi bir ayet yoktur. Kadın ve erkeğin üstünlüğü söz konusu olduğunda değerlendirme kriterinin cinsi farklılık değil “takva”olduğu görülür: *“Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O’ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.”* (Hucurât, 49/13). İnsanların cinsiyetini Allah belirlediği için aksi bir üstünlük O’nun adalet sıfatı ile uyuşmayacaktır (Âl-i İmrân 3/6). Üstünlük konusunda erkek kadın ayrımı gözetilmeden herkesin Allah rızası için yapacağı amellerin karşılığının alınacağı bildirilir; *“...Ben, erkek olsun kadın olsun -ki hep birbirinizdensiniz-içinizden, çalışan hiçbir kimsenin yaptığını boşa çıkarmayacağım. Onlar ki, hicret ettiler, yurtlarından çıkarıldılar, benimyolumda eziyete uğradılar, çarpıştılar ve öldürüldüler; and olsun, ben de onların kötülüklerini örteceğim ve onları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Bumükâfat, Allah tarafındandır.”*(Âl-i İmrân, 3/195). Bu anlamda İslam’da kadının dini olarak erkekten daha değersiz bir konuma sahip olduğunu söylemek imkânsızdır.” (Musa Kaval, ag.m., s. 310).

⁴ Bkz. Nisâ 4/34 “Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılmasına bağlı olarak ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur.”

1. 2. Türk Toplumunun Kadın Eğitimiyle İmtihani

Türk toplumunda kız çocuklarının eğitimi meselesine bakıldığında tarihin seyriyle birlikte eğitim konusunun da geliştiği, kız çocuklarına yeni eğitim imkânları tanındığı gözlemlenir. Kız çocukları ilk dönemlerde aile içinde eğitim alırken modernleşme hareketlerinin etkisiyle açılan çeşitli okullarda eğitim görmeye başlamışlardır.⁵

Tanzimat'ın getirdiği yenilikler Türk toplumunda çeşitli kurumlarda kendini göstermiştir. Eğitim kurumundaki yenilikler de bunlardan birisidir. Erkeklerin eğitimi için var olan medrese, sıbyan mektebi ve Enderun mektebi gibi eğitim kurumlarından kız çocukları sadece sıbyan mekteplerinden yararlanabiliyorken, Tanzimat'tan sonra kız çocuklarına da eğitim hakkı tanınmıştır. Kurumlarda eğitim hakkı tanınmayan kız çocuklarının eğitimi özellikle saygın ailelerde özel ders olarak gerçekleştirilirken Tanzimat'la birlikte gelen modernleşmenin “*etkisi, eğitim alanında da kendini gösterdi. Fransa'nın Duruy Kanunu (1867)'ndan yararlanılarak hazırlanan 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile kızlar için öğretmen okulu açılması ve rüşdiye sayısının artırılması kararlaştırıldı. Kadınların sağlığı düşünülerek ebe mektebi açıldı. Devlet eliyle gerçekleştirilen bu düzenlemelerle kadınların kültürel bakımdan geliştirilmesine çalışıldı.*”⁶

Kadın, yaşanan tarihî ve sosyal olaylar karşısında değişen dünyaya ayak uydurmaya çalışmış ve ona tanınan yeni imkânlar doğrultusunda toplumda farklı konumlarda kendine bir yer edinmiştir. Açılan okullar sayesinde eğitilmiş kadınların sayıları artmış ve kültür aktarımı artık toplumda bir söz sahibi olan kadınlar aracılığıyla da gerçekleşmeye başlamıştır. Öğretmen okullarından mezun olan genç kızlar Anadolu'nun çeşitli yerlerinde göreve başlamışlardır.

⁵ “Osmanlı Devleti'nde kadınların eğitimi alanında ilk gelişmeler 1858'de kız rüşdiyelerinin açılmasıyla ortaya çıkar. Bunu 1870'te açılan kız öğretmen okulları takip eder. II. Meşrutiyet döneminde üniversitede kızlar için ayrı bir bölüm açılmıştır. Eğitim öğretimin kadınlar üzerinde yaptığı etkilerin yanı sıra XIX. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti'nin Rusya ve ardından Yunanistan'la, XX. yüzyılın başlarında Balkan devletleri ve İtilâf devletleriyle peş peşe savaflara girmesi kadının sosyal ve ekonomik hayatındaki gelişmeleri hızlandırmış, bunu da hukukî hayattaki değişimler izlemiştir. Sözü edilen savaflar kadınların sosyal etkinliklerin içine önceki dönemlerde hiç rastlanmayan biçimde girmesini sağlamış; bu arada Mâlûl ve Hasta Askerlere Yardım Cem'iyet-i Osmâniyesi, Cem'iyet-i İmdâdiyye, Hilâliahmer Kadınlar Cemiyeti, Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi, Osmanlı Müdâfaa-i Hukûk-i Nisvân Cemiyeti gibi cemiyetler kadınlar tarafından kurulmuş veya desteklenmiştir. Öte yandan savaşa giden erkeklerin fabrika ve imalâthanelerde boş bıraktığı yerler kadınlar tarafından doldurulmuştur. Bütün bunlar kadınların sosyal ve ekonomik hayata etkin biçimde katılmaları sonucunu doğurmuştur.” (Mehmet Akif Aydın, İslam Ansiklopedisi, Kadın, İslam Ansiklopedisi, TDV Yay., İstanbul 2001, s. 93).

⁶ Şefika Kurnaz, II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1996, s. 77.

Tanzimat ve Meşrutiyet’le gelen modernleşme ile birlikte toplumda kadının yeri sorgulanırken ve onun erkeklerle aynı haklardan yararlanması gerektiği görüşü yayılırken bu görüşe katılmayan kesimler de olmuştur. Fakat Türk aydınlarının özellikle Batı’nın fikir hareketlerini önemseyen aydınların destekleriyle kadınların Avrupa’da eğitim alabileceği de savunulmuştur. Toplumda gayrimüslim ve Müslüman kadınların eğitimleri arasında da farklar vardır. Müslüman bir kadının eğitim devamlılığı belli bir noktaya kadar normal karşılanırsa da sonrasında eğitime devam etmesi onun aile içindeki annelik konumunu tehlikeye atan bir durum olarak görülmüştür. Gayrimüslim kızlar Avrupa’ya eğitim için gönderilirken Müslüman kızların aynı haktan yararlanamaması tepki çekmiş ve bazı isimler bu tepkilerini şöyle göstermiştir:

“Baticılar, erkekler ve gayrimüslim kızlar yanında Müslüman kızların da Avrupa’ya eğitime gönderilmesini savunurlar. Hükümetin 1911 yılında gayrimüslim kızları bir aylık öğrenim için Avrupa’ya yolladığı halde, Müslüman kızları bu haktan mahrum etmesini şiddetle eleştirirler. (...) Mehmet Hadi duygularını şöyle dile getirmiştir: Meşrutiyet’in ilanından beri Türkiye sosyal hayatta Rusya Müslümanları kadar bile ilerleyemedi. Rusya Müslümanları kızlarını Rus okullarında, hatta İsviçre’de bile okutuyorlar. İlim Çin’de bile olsa alınız diyen İslam’a rağmen, biz kızlarımızı değil Çin’e Japonya’ya, burnumuzun dibindeki Avrupa’ya bile yollayamıyoruz.”⁷

Abdullah Cevdet ise kız çocuklarının eğitimini toplumun gelişmesi noktasından değerlendirir ve önemli bulur. Kadın en nihayetinde nesil yetiştiren bir bireydir ve iyi nesillerin yetiştirilmesi için de iyi kadınların yetişmesi ön şarttır. Tevfik Fikret de Abdullah Cevdet gibi düşünür ve hem toplumun hem de eş olarak erkeklerin geleceği için kadın eğitiminin önemli olduğunu iddia eder.

İlk kadın yazarımız olan Fatma Aliye, kadınların iyi bir eğitim alması için geleneksel ve modern eğitimin birlikte verilmesi gerektiği görüşündedir. Onun üzerinde durduğu bir diğer konu da kadın eğitimiyle evliliğin ilişkisidir. Ona göre eğitilmiş bir kadının, çalışma hayatı, eş seçimi ve evliliği daha sağlam olur.

Kadına verilen eğitim hakkı değişen siyasi ve sosyal fikir akımlarıyla farklı boyutlar kazanır. Avrupa’da eğitim görme, yüksek tahsile devam, tesettürlü-tesettürsüz eğitim, karma eğitim gibi birçok konu tartışılmaya açılmıştır. Osmanlı

⁷ Şefika Kurnaz, a.g.e., s. 36.

aydınları bazı konularda fikir ayrılığına düşmüştür. İslamcı çevre ve Batıcılar arasında özellikle karma eğitim, tesettür konusu ve kadının aldığı eğitim sonrasında çalışma hayatındaki durumu tartışma yaratmıştır. Kadın eğitimine karşı olmamakla birlikte bu eğitimin sınırlarının netleştirilememiş olması fikir ayrılıklarını beslemiştir.

Tanzimat'la birlikte kızlara aralanan eğitim kapısı, Meşrutiyet'le birlikte daha ileri bir seviyeye ulaşmış ve kızlar için yeni okullar açılmıştır. Tartışma konusu olan karma eğitim ilk kez Meşrutiyet sonrası uygulanmaya başlanmış ve kızlara yüksek öğrenim görme fırsatı da tanınmıştır.

1. 3. Tarih İçinde Türk Kadını

Türk tarihi sözlü ve yazılı birçok kaynak vasıtasıyla günümüze taşınmış ve bu sayede de insanlara, tarih hakkında merak ettiği şeyleri öğrenebilme imkânı doğmuştur. Eski Türklerin yaşantısıyla ilgili yazılı ilk kaynak Türkler tarafından yazılmış olan Orhon Abideleri'dir. Daha öncesinde Çin kaynaklarında Türkler hakkında çeşitli bilgilere rastlansa da diğer kaynaklardan daha detaylı bilgilere yer vermesi ve milli olması dolayısıyla Orhon Abideleri büyük önem taşımaktadır.

Eski Türklerin tarihi hakkında bilgi veren bu yazıtlarda eski Türk kadınına dair ifadeler de rastlanmıştır. Behiye Köksel'in, devlet yönetimi, sosyal ve siyasi hayat v.s gibi konularda kadının konumu hakkında bilgi sahibi olunması açısından önemli bir kaynak olan Orhon Abideleri üzerine yaptığı çalışmada Orhon Yazıtları'nda kadınla ilgili şu bilgilere rastlandığı belirtilmiştir:

“Yazıtlarda kadının konumuyla alakalı en çarpıcı nokta siyasî hayattaki, devlet yönetimindeki rolüyle ilgilidir. Devlet yönetiminde rol alan kadın hatun unvanlı olup, hem siyasî, hem dinî mitolojik manada hususî yere ve nüfuza sahipti. Tarihî bilgiler, Çin elçilerinin kabulünde Göktürk hatunlarının hazır bulunduğunu, ayrı sarayları ve buyrukları bulunduğunu, devlet meclislerine katıldıklarını, hatta bunlar arasında devlet siyasetine yön verenlerin dahi bulunduğunu kaydetmektedir.”⁸

⁸ Behiye Köksel, “Orhon Yazıtları'nda Kadın”, e- Journal of New World Sciences Academy, 2011, Volume: 6, Number: 2, Article Number: 4C0094, s. 333.

Türklerin tarih boyunca kurdukları bütün devletlerde kadının yönetimde yer aldığı, diğer kaynaklar incelendiğinde de gözlemlenir. Kadın, Türk toplumlarında İslamiyet öncesi ve sonrası kurulan tüm devletlerde her zaman önemli bir konumda yer almıştır. İslamiyet öncesinde hâkim olan kut anlayışına bakıldığında Hatun'un kadın Tanrı olarak bilinen Umay'a benzetilerek dini-mitolojik bir varlık olarak benimsendiği ve çeşitli özelliklerle kutsandığı görülür.⁹ Sadece devlet yönetiminde değil, aile içindeki konumu ve toplumdaki diğer konumlarında da kadın Türk toplumu için değerli bir varlıktır. İslamiyet öncesi inanışlarda kadın çeşitli yasaklar doğrultusunda korunmaya çalışılmış ve erkeklerden daha kıymetsiz görülmemiş onların daima yanında yer almıştır. *“Kadına kutsallık katan töreye göre, dövülmesi, horlanması veya itilip kakılması mümkün değildir ki zaten Türk kültüründe ve destanlarında böyle bir durum göze çarpmamaktadır. Türk destanlarında kadın daima erkeğinin yanındadır. Onların güç ve ilham kaynağıdır.”*¹⁰

Türkler tarihî süreç içerisinde Totemcilik ve Şamanizm gibi birçok inanişe sahip olmuş ve bu doğrultuda toplumsal hayatı şekillenmiştir. Şamanizm inancında var olan erkek kadın eşitliği, kavramlarda da eril ve dişil söylemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Tanrı ve Tanrıça olarak adlandırılan ilahlarda kadın tanrıların varlığı dikkat çeker.¹¹

⁹ “Yazıtlarda adı geçen Umay’ın dişilik fonksiyonu daha sonra kazandığı dişil ruh fonksiyonu kadar belli olmasa da hatunun Umay’a benzetilmesi geri planda mitolojik ananın dişilik özelliğini kendi üzerine almış olduğunu da göstermektedir. Hatunun benzer olduğu Umay, çocukları koruyan, hamile kadınlara ve zor doğum sırasında doğum yapan kadınlara yardım eden dişil ruh olup, kelime kimi zaman ana rahmi manasında da karşımıza çıkmaktadır. Hatunun, ilahe Umay’a benzetilmesi, hatunda koruyuculuk, kutsallık, üretkenlik gibi kutsi özelliklerin bulunduğu inanıldığı göstermektedir. Kağan nasıl Gök tanrının temsilcisi ise hatun da âdeta Umay’ın yeryüzündeki temsilcisi gibidir. “Türk’ün babası gök, anası yerdir. Ruhu bu iki kuvvetin çifteleşmesinden doğmuştur... Türkmen’in aslı içtimaî hayatında harem, zühtün, köle ve istifraş hayatının, pederşahî teşkilatın hiçbir mevkii yoktur. Oğuz Gök Tanrının timsalidir. Gök Tanrı atadır. Uz ve yahşidir. Halbuki Oğuz’un karısı “yağız yer”in timsalidir. Burada “atam gök, anam yer” akidesi vardır. Yani Türkmen iki mâbudun aile direği olduğuna kanidir. Oğuz töresince hakan kadar hatunun, bey kadar begümün de mevkii ve nüfuzu vardı.” Türk mitolojisinde göğün oğlu olan Oğuz’un yerin kızıyla evlenmesi, göğün ata, yerin anayı temsil etmesi, sosyal yaşantıda da uzantısını göstermektedir. Birçok milletin mitolojisinde olduğu gibi Türk mitolojisinde de doğurganlık özelliği sebebiyle kadının önemli bir yere sahip olduğu, yine üretkenliği sebebiyle yerin dişil olarak temsil edildiği görülür.” (Behiye Köksel, a.g.m., s. 337).

¹⁰ Ahmet Gündüz, “Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, Volume 5, Issue 5, p. 129-148, October 2012, s. 133.

¹¹ “Türklerin en fazla inandıkları ve güçlü buldukları Tanrı’nın adının “Ana Tanrıca” olması gerçekten ilginçtir. Doğum, iyilik ve aşk gibi “güzel” olan her konunun üzerinde bir “Tanrıça” ismi, buna mukabil hastalık, ölüm ve savaş gibi “fena” konularda olan bir “Tanrı”nın gücü geçer. Eski Türk inanışlarına göre, evrenin yaratılışında Ulu Tanrı’ya “Dünyayı yaratan fikri”ni veren “Akana” da bir “Tanrıça”dır. Dişidir. Şamanizm’de eşitlik temel kuraldır. Kadın güçlü, kişilikli ve etkilidir.” (Vahap Dağ, “Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C.2, S.1, s. 12).

Türkler'in İslamiyet'le tanışması ile birlikte Kur'an-ı Kerim'in de emirleri doğrultusunda kadın Türk toplumunda değerini artırır. İslamiyet öncesinde devlet yönetiminde söz sahibi olan kadın, İslamiyet'in kabulünden sonra da yeni kurulan devletlerin yönetiminde söz sahibi olmuştur. Selçuklu Devlet'inde Tuğrul Bey'in eşi Altuncan Hatun, devlet işleriyle ilgilenmiş ve Selçuklu Devleti'nde önemli bir yer edinmiştir.

*“Selçuklu Devleti'nde hatun; hükümdarın devletin merkezinde olmadığı zamanlarda ona niyabet edecek derecede siyaset bilgisine sahipti. Hükümdarla beraber devlet işlerini yakından takip eder, önemli konularda görüşüne başvurulurdu. Büyük Selçuklu Devleti'nin ilk hükümdarı olan Tuğrul Bey'in eşi Altuncan Hatun da gerek aile içindeki yeri ve gerekse Selçuklu devlet hayatındaki rolü bakımından son derece önemli bir şahsiyet idi.”*¹²

Selçuklu Devleti döneminde kadınlar Anadolu topraklarına gelene kadar devlet yönetiminde söz sahibiyken Anadolu topraklarına yerleştikten sonra Büyük Selçuklu Devlet yönetiminde yapılan değişiklikler, kadınların üst düzey görevlerine kısıtlama getirmiştir. Kadınlar yaptıkları evlilikler sayesinde devletler için önem teşkil etmeye başlamıştır. Kadınların yaptığı evlilikler siyasi değer taşır. Bu evliliklerin asıl nedeni devletler arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirmektir. Bu evliliklerin tarihte birçok örneği vardır.¹³

Osmanlı'nın kuruluşunun ilk yıllarında kadın erkeğin yanında yer alan bir güçtür.¹⁴Yarı göçebe bir toplumdaki yerleşik bir düzene geçmek ve yeni bir devlet kurmanın sancısını çekmek erkeğin yanında yer alan kadın sayesinde daha kolay

¹² Ayşe Dudu Kuşçu, “Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği”, DergiPark Akademik, s. 173.

¹³“Anadolu Selçuklu sultanlarından sultan I. Mesut (1116-1155) döneminde de kadınların diplomatik amaçlı evlilikler yoluyla siyasî hayata müdahil olduğu görülmektedir. Kaynaklar sultan Mesut'un Danışmentli Melik Gazi'nin kızıyla evli olduğunu yazar fakat ayrıntı vermezler. Bu evlilik vasıtasıyla iki taraf arasında ittifak kurulmuş ve güç birliği yapılmıştır. Melik Gazi, damadı Sultan Mesut'u tahta çıkarmış ve böylece Selçuklu Devletini kendi nüfuzu altına almıştır. Siyasî ve diplomatik amaçlı bir takım kazanımlar elde etmek için yapılan evlilikler bazen iki devlet arasında savaşa kadar gidebilecek anlaşmazlıklara da neden olabilmektedir. Hanedan üyesi hatuna yapılan bir haksızlık ya da kötü muamele, o hatunun ailesine yapılmış bir hakaret olarak algılanabilmekte ve bu durum iki devleti karşı karşıya getirebilmektedir.” (Ahmet Gündüz, Agm., s. 141).

¹⁴“Kuruluş dönemi sultanların eşleri de toplumda irtibatı kesik olarak saraylarda yaşamamışlardır. Eşleri gibi bunlar da sosyo-politik hayatın içerisindeydiler. Sultan eşleri kaçgöç olayı olmaksızın yabancı erkeklerle görüşebilme özgürlüklerine sahiptiler. Örneğin; Orhan Bey'in eşi Nilüfer Hatun Kuzey Afrikalı gezgin İbn-i Battuta'ya ikram ve iltifatlarda bulunmuştur. Müslüman olan Nilüfer Hatun Bursa'da bir tekke, mescit ve Bursa'dan geçen bir çay üzerine bir köprü yaptırmıştır. Sultan I. Murad'ın kızı Melek Hatun veya Selçuk Hatun ilk dönem Osmanlı siyasetinde yer almaktadır. Sonraki dönemlere bakıldığında Kanuni dönemi ve sonrası Hürrem Sultan veya Mihrimah Sultan ve Esmâ Sultanlar gibi padişahların hanım ve kızlarının devlet içerisindeki etkileri tartışılmaz derecede güçlüdür. Hatta kadınların Osmanlı sarayında nüfuz mücadelelerine girdikleri tarihi bir gerçektir.” (Ahmet Gündüz, ag.m., s. 143).

olmuştur. Savaşçı bir milletle temeli atılan Osmanlı da yerleşik hayata geçilmesi ve saray yaşantısının başlamasıyla birlikte kadının sosyal konumunda değişimler kendini göstermiştir.

İslam öncesi Arap toplumunda kadınların aşağılandığı, toplumda ve erkekler nazarında hiçbir değerinin olmadığı, hatta kız çocuklarının diri diri gömüldüğü bilinen bir gerçektir. İslamla birlikte Kur'an ayetleri ve hadisler kadına hak ettiği değeri vermiştir. Siyer kitapları, Hz. Muhammed'in eşlerine, kadın sahabelere kendi kızlarına ne kadar değer verdiğini ve onlara ne kadar nazik davrandığını göstermektedir.

İslam öncesi Türk toplumunda, yukarıda belirtildiği gibi kadınlar erkeklerle eş değerdedir ve saygı görmektedir. Müslüman Türklerde de ilk zamanlar kadınlar erkekler ve toplum nezdinde her tür saygıyı görmektedir. Lakin Anadolu sahasında zaman ilerledikçe; önce büyük şehirlerde, daha sonraküçük kentlerde ve kasabalarda mücbir bir sebep olmadıkça evinden çıkartılmamaya özen gösterilmiştir. Bu durum kadınların pek çok sosyal haktan mahrum kalmasına yol açmıştır. Esasen dünyanın geri kalanı da farklı değildir.

Kadınların Türk toplumunda eğitim başta olmak üzere birçok sosyal hakkını elde etmesi için Tanzimat sonrası ve hatta Cumhuriyet yıllarını beklemesi gerekmiştir.

1. 4. Edebiyatın Vazgeçilmezi Olarak Türk Edebiyatında Kadın

Türk edebiyatında kadının varlığı, onun, yazılı ve sözlü metinlerde yer almasıyla birlikte başlar. İlk olarak Orhon Yazıtları'nda bahsedilen Türk kadını, Dede Korkut hikâyelerinde de yer alır. Dede Korkut'ta yer alan hikâyeler destan ve hikâye arasında bir geçiş ürünü olarak değerlendirilmekle beraber Fuat Köprülü'nün eserin önemini vurgulamak için söylediği şu sözler önemlidir: "*Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar.*"¹⁵

¹⁵ Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, Boğaziçi Yay., 41. Baskı, İstanbul 2008, s. 5.

Bu kadar önemli bir eserde Türk kadınının anne olarak nasıl bir önem taşıdığı mukaddime bölümünde yer alan “*Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul babadan görmeyince sofraya çekmez.*”¹⁶ İfadesinden anlaşılır. Aile içinde çocuğun eğitimiyle ilgilenen annedir ve dolayısıyla anne de kendi hal ve hareketlerine dikkat etmelidir. Çünkü kız ve erkek çocuk anne babayı örnek alırlar ve bu da anneye ve babaya büyük bir sorumluluk yükler.

Dede Korkut'ta kadınlar, dört sınıfa ayrılır ve bunların arasında iyi kadın ve kötü kadın nasıl olur bunun tanımı yapılır. İyi kadınların Hz. Aişe ve Hz. Fatma'nın soyundan geldiği belirtilirken kötü kadınlar da şu şekilde nitelendirilir.

“Karılar dört türdür. Birisi solduran soptur. Birisi dolduran toptur. Birisi evin dayağıdır (direği). Birisi ne kadar dersin bayağıdır. (...)Evin dayağı odur ki kırdan yabandan eve bir misafir gelse, kocası evde olmasa, o onu yedirir içirir, ağırlar, azizler gönderir. O Âyişe, Fâtüma soyundadır hanım. (...) Geldik ki o solduran soptur. (...) Onun gibisinin, hanım, bebekleri yetişmesin. (...) Geldik ki o dolduran toptur. Dürtüldükçe yerinden kalktı, elini yüzünü yıkamadan obanın o ucundan bu ucuna, bu ucundan o ucuna çırpıştırdı, dedikodu yaptı, kapı dinledi öğleye kadar gezdi. (...) bunun gibisinin hanım bebekleri yetişmesin. (...) Geldik ki o ne kadar desen bayağıdır. (...) O Nuh peygamberin eşeği asıllıdır. Ondandır sizi hanım Allah saklasın. Ocağınza bunun gibi kadın gelmesin.”

Dede Korkut'un kadın sınıflandırmasında üç türlü kadının zararlı kadın tipi olarak verildiği görülür; solduran sop, dolduran top ve bayağı kadın. Fakat evin dayağı olarak nitelendirilen kadın ideal kadın tipi olarak verilir. Onun gibilerin soyunun artması istenirken diğer zararlı modeldeki kadınların soyunun devam etmemesi için dua edilir. Bu ifadelerden Dede Korkut'un aileye verdiği önemi gözlemlemek mümkündür. Kadının karakteri, kişiliği ne kadar iyi olursa soyu da o derece iyi olacaktır. “*Aileyi ayakta tutan ana direğin kadın olduğunun belirtilmesi dolaylı yoldan sağlıklı toplumun oluşmasında ana direğin kadın olduğunu gösterir. Eğer kadınlar olumlu özelliklere sahip olursa aile kurumu güçlü kurulacak, aile kurumu güçlü olursa toplum sağlıklı gelişecektir.*”¹⁷

¹⁶ Muharrem Ergin, a.g.e., s. 16.

¹⁷ Veysi Sevinçli - Hasan Gürgün, “Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın” , Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s. 74.

Dede Korkut hikâyelerinde alp tipi kadınlara farklı hikâyelerde yer verilmiştir ve bunlar genellikle ideal eş olarak belirtilen kadınlardandır. Dirse Han'ın karısı, Selcan Hatun ve Banu Çiçek gibi alp kadınlar kahramanların evlenmek için seçtikleri kadınlardır. Öyle ki tehlike anında kimsenin yardımına ihtiyacı olmayan ve kendi kararlarını verebilen tehlikeyle kendi başına mücadele edebilen kadınlar idealleştirilir.¹⁸

Dede Korkut'ta değinilen bir diğer konu da çocuklu kadın çocuksuz kadın ayrımıdır. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı'nda, düzenlenen toylarda oğlu olan ak otağa, kızı olan kızıl otağa, oğlu ve kızı olmayan ise kara otağa oturtulur ve böyle kimselerin Allah tarafından cezalandırıldığına inanılır.

Bütün bunlardan başka Divanü Lügati't Türk'te, Ahmet Yesevi'nin Hikmetlerinde, Kutadgu Bilig'de, Mesnevilerde, halk hikâyelerinde, doğal ve yapay destanlarda kadın; ev içi ve sosyal hayattaki rolleriyle, kendisine yüklenen görevleriyle, kendisinden beklenenlerle, kadına bakışı da yansıtacak biçimde yer almıştır.

Divan edebiyatının en sevilen şiirlerinden olan gazellerde bir sevgili olarak anılan kadın, fiziksel ve ruhsal yönleriyle neredeyse ulaşılamaz bir varlık olarak tesvir edilse de 18. Yüzyıl sonlarına gelinceye kadar divan şiirinde cinsel kimliğiyle yer almaz.

Halk edebiyatının telif ve anonim ürünleri bir kenara bırakıldığında ete kemiğe bürünmüş, somut bir varlık olarak kadın (pek az istisna bir kenara bırakıldığında) Batı tesirlerindeki Türk edebiyatını beklemek gerekecektir.

1. 5. Türk Romanında Kadın

Tanzimat dönemi ile edebiyat dünyamıza giren roman, o dönem için erkek yazarlar tarafından yazılan bir edebî türdü. Nabizade Nazım, Namık Kemal, Ahmet Mithat gibi önemli isimlerin kaleme aldığı romanların çoğunun konusu batılılaşma ve bunun yorumlanış şekli, kadın ve kadının o dönemdeki sorunlarıydı.

¹⁸“Dede Korkut'ta kadın sadece çocuk doğurarak neslin devamını sağlayan pasif bir anne konumunda görülmez. Aksine toplum hayatında hem anneliği hem fedakârlığı hem hoşgörüsü hem de kahramanlığı ile görülür. Kadın, toplum hayatında erkeklere söz geçirmesi, kılıç kuşanması ve kendi başına karar verebilmesi ile erkekten bağımsız aktif bir karakter çizer.” (Veysi Sevinçli – Hasan Gürkün, a.g.m., s.77).

Kadını konu edinen çoğu romanın erkek yazarlar tarafından yazılmış olması “erkek yazar kadın okur” anlayışını doğurmuştur. Yalnız, Ahmet Cevdet Paşa’nın kızı olan Fatma Aliye Hanım’ın edebiyat dünyasına girmesiyle birlikte bu anlayışın kabuğu kırılmıştır. Fatma Aliye ve diğer kadın yazarlar edebiyat dünyasında henüz yok iken kadınla ilgili sorunların işlendiği romanlarda bu sorunlar erkek bakış açısıyla veriliyorken artık kadını, onun sorunlarını bir kadın anlatmaya başlar. Fatma Aliye, kaleme aldığı dört romanında (Udi, Refet, Muhadarat ve Enin), o dönemin şartlarına uygun olarak ev içinden çıkmayan, iffetini korumaya gayret eden ve çalışması gerekiyorsa bunu namus çerçevesinde gerçekleştirmeye gayret eden kadınları yazmıştır.

Fatma Aliye’den sonra cesaretlenen kadınların birçoğu onun gibi kaleminin gücünün farkına varmaya başlamış ve bu cesaretleri onları edebiyatımıza kazandırmıştır. Tanzimat döneminin önemli ve ilk kadın ismi olan Fatma Aliye’den sonra Meşrutiyet yıllarında kendini gösteren bir diğer kadın romancımız Halide Edip’tir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte sayısı artış göstermeye devam eden kadın yazarlar günümüzde de edebiyat dünyasında var olmaya devam etmektedir.

Toplumsal değişmelerin gereği olarak sanat alanında da meydana gelen değişimler edebiyata da yansımıştır. Feminizm gibi çeşitli akımların ortaya çıkması ve bu değişimlerin edebî metinlerde kendine yer bulmasına imkân vermiştir. Ülkede yaşanan darbe girişimlerinin etkisiyle bireysellik artmış, toplumsal konular yerini bireyin iç dünyasına bırakmıştır. Duygu Asena, Leyla Erbil, Adalet Ağaoğlu gibi yazarlar, kadının birey olarak toplum içersindeki konumunu sorgular. Özellikle feminizm düşüncesinin savunucularından ve bunu eserinde de vurgulayan Duygu Asena “Kadının Adı Yok” adlı romanıyla büyük ilgi görür. Kadının kimlik arayışı, toplumdaki yalnızlığı, erkeklerin arasında bir kadın olarak varım deme mücadelesi bu romanlarda kendini gösterir.

1.6. Kadın ve Değişim

Tarih içinde, Türk toplumunda kültürel, dinî, siyasal vb. konularda pek çok değişim yaşanmıştır. Bu değişimden birey de az çok etkilenmiştir. Beri taraftan değişmeden asırlarca devam eden değerler de olmuştur. Değişimin boyutları, toplum

ve birey noktasında bazen çok şiddetli, bazen hafif, bazen de hissedilmeyecek kadar belirsizdir. Aileden başlayarak bütün toplumsal kurumlarda az ya da çok bir şekilde var olan kadın, bu değişimlerden nasibini almıştır.

Değişimin en iyi gözlemlenebileceği varlık kadındır. Çünkü değişimden her dönemde en çok etkilenen taraf kadındır. Tarihsel süreç içerisinde kılık-kıyafette, yaşam tarzında, eşya kullanımında, sosyal hayatta değişim ve romanlarda konu seçimi gibi pek çok hususta, kadın da payına düşeni almıştır.

Tanzimat ve Servet'-i Fünûn romanlarındaki kadınlara bakıldığında, modernleşmenin getirdiği bazı haklardan yararlanmaya başladığı görülür. Eğitim hakkı verilen kadın aile içinde de olsa özel dersler sayesinde kendini geliştirme fırsatı bulmuştur. Kıyafetlere yansıyan modernleşme hareketi moda adı altında kadınlara sunulur ve çarşafın ve yeldirmelerin renklerinde, modellerinde değişim başlar. Kadın sokağa çıkarken artık daha süslü ve renkli kıyafetler içerisinde arz-ı endam eder.

Türk toplumunda, İslamiyet'in kabulü, modernleşme hareketleri, yeni fikir akımları ve beraberinde gelen zihniyet değişimleri, kadının sosyal konumunun belirlenmesinde etkili olmuştur.

1. 7. Türk Romanında Kadının Değişimi

Çalışmamız içerisinde incelediğimiz Türk romanlarında kadın karakterlere bakıldığında, değişen dünya görüşünün her anlamda romana ve dolayısıyla da roman karakteri olan kadınlara yansıdığı görülür.

“Tanzimat'tan beri yaşanan Batılılaşma sürecinde değişimden en çok etkilenenler ve değişimi en çok yansıtanlar kadınlardır. Kadınlar toplumdaki statüleri, aile içindeki yerleri ve giyim kuşamlarıyla bir medeniyet dairesinden başka bir medeniyet dairesine geçen toplumumuzda neredeyse değişimin ölçüsü, göstergesi ve simgesi olmuşlardır. Türkiye'de kadın meselesi Tanzimat'tan beri resmî ideoloji tarafından “modernleşmeci bir zihniyet tarafından ele alınmış ve kadın, toplumun geri kalmışlığında bir odak olarak seçilip toplumun ilerlemesi için çözülmesi gereken bir mesele olarak gündeme gelmiştir.”¹⁹

¹⁹Ramazan Gülemdam, Türk Romanında Kadın Kimliği, Salkımsöğüt Yay., Konya 2006, s. 14.

Toplumda kadına tanınan çoğu hakkın kısıtlandığı bir dönemden sıyrılıp, giderek her alanda özgürleşen kadın, birey olarak kendinin farkına vardıldıktan sonra farklı dertler edinir. Değişen toplum düzeni ve edinilen yeni haklar, romanlarda işlenen kadınlarda da kendini gösterir. Özellikle Cumhuriyet sonrası yaşanan bir takım siyasal olaylar, değişen fikir yapıları, yazarlar tarafından romanlarda işlenmiştir.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e ve hatta sonrasında yazılan romanlarda, kadının eş, anne, sevgili, evlat, iş kadını, metres, yoldaş, dindar, öğretmen, idealist, Kemalist, Protestan vs. gibi birçok konumda yer aldığı görülür. Çalışmamızda incelenen her roman, öncelikle kendi içinde değerlendirilmiş kadın karakterlerde gözlemlenen değişim roman seyri boyunca ortaya konulmuştur. Romanlar genel olarak baştan sona değerlendirildiğinde ise tarihsel süreç içinde kadın karakterlerde gözlemlenen değişimin net bir şekilde ortaya çıktığı görülür.

Genel olarak yapılan incelemeler sonrasında incelenen ilk romandan son romana kadınların nereden nereye geldikleri, işlenen konuların farklılığı, romanların yazıldığı dönemlerde kadınlarla ilgili ne gibi problemlerin olduğu, roman karakterlerinin dertlerinin farklılığı daha iyi anlaşılır.

2. BÖLÜM

2. ROMANLARIN MUHTEVASI VE DEĞERLENDİRMELER

2. 1. Ölüm Ceza Mı Kurtuluş Mu?

2. 1. 1. Zehra: İntikamdan İntihara

Nabizade Nazım'ın tek romanı olma özelliğine sahip “Zehra”²⁰, yazarın ölümünden sonra yayımlanmıştır.²¹ Çocukluğundan itibaren kıskanç bir kız olan Zehra'nın evliliğinden sonra da devam eden kıskançlığının, onun hayatına nasıl etki ettiğini konu edinen romanda, aşırı duyguların psikolojik olarak kişiyi nasıl yönettiğine de yer verilmiştir. Olayları hâkim bakış açısıyla okuyucuya aktaran yazarın romanı 1894'te Servet-i Fünûn dergisinde yayımlanmış sonrasında ise 1896'da kitap haline getirilmiştir.

Zehra, tüccar Şevket Bey'in çok sevdiği kızıdır ve bu kızın bir kusuru vardır, bu kusur kardeşini bile boğmak istemesine sebebiyet veren kıskançlığıdır. Onun bu özelliğini hâkim anlatıcı okuyucuya şöyle aktarır: “*Zehra çocukluğundan beri gayet kıskanç idi. Hele kendisinden iki yıl sonra doğan Bedri'yi o derece kıskanırdı ki; birkaç kereler çocuğu âdetâ boğmak, kafasını ezmek gibi vahşetlere kadar cüreti görülmüştü.*” (s. 15). Yaşı ilerledikçe düzeleceği umulsa da Zehra'nın kıskançlığı azalma göstereceğine aksine daha da artar.

Kızının kıskançlığının artması Şevket Bey'i çok üzer. Onun yanında çalışan Suphi de Zehra'nın bu durumundan haberdar olur ve Zehra'nın haline üzülür. Suphi henüz Zehra'yı görmemesine rağmen zihni sürekli bu kızla meşguldür. Bir gün birkaç kayıt ve hesap işi için Şevket Bey'in evine giden Suphi, bahçede Zehra'yı görür. Suphi, Zehra için içinden geçen hislere kulak vermeye başladığında “*şu kıskanç kızı mesut etmeye çalış!*” (s. 24) sözlerini duymaya başlar. Şevket Bey Suphi'nin hislerini anlamaya çalışır. Onun kızına gerçekten bir şeyler hissedip

²⁰ Nabizade Nazım, Zehra, 2. Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul 1969. (Roman içindeki alıntılar sayfa numaraları belirtilerek bu baskıdan yapılmıştır.)

²¹“ Nabî-zâde Nâzım, yalnız bir roman yazmıştır: Zehra. (...) Bu eser yazarın ölümünden birkaç yıl sonra, arkadaşı Mahmut Sadık tarafından yayımlanmıştır.” (Cevdet Kudret, Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman 1, İnkılâp Yay., 5. Baskı., İstanbul 1998, s.149).

hissetmediğini anlamak için ağzını arar. Suphi ile aralarında geçen konuşmadan sonra kızının onunla evlenmesini ister.

On altı, on yedi yaşlarında olan Zehra, “*tab’an [yaradılıştan] kiskanç ve hırçın bir şey olmakla beraber bazen etvarında [davranışlarında] o derece mülayemet [yumuşaklık] görülmekte idi ki bu haline bakanlar kendisini hilm-i mücessem [yumuşak huyluluğun ta kendisi] sanırlardı. İhtimal bu hal âsabının [belki bu hal sinirlerinin] bir gevşekliği zamanına tesadüf etmekte idi. / Bu esnada kızcağız herkese güleryüz gösterir ve işte bu hali feveran-i hissiyatı [duygularının taşkınlığı] zamanında herkesi kendine acındırır idi. / Mülayemet zamanında küçük kardeşi Bedri’yi iltifatlarına müstağrak ederse de vahşet zamanında adeta ifna-yi vücuduna [vücudunu yok etmeye] kadar cesaret alırdı. Bu korkunç tabiate karşı aranılan çarelerin hiç birisi devakâr olmadı. Artık herkes de kat-i ümit etti [ümit kesti].” (s. 30).*

Şevket Bey için kızının bu halden kurtulmasının tek çaresi evlilikdir. Zehra’nın davranışlarının ve duygularının, Suphi’nin onu bahçede izlediği günden sonra bir nebze değiştiği görülür. Sevgi ile ilgili şeyleri sadece okuduğu kitaplardan öğrenen Zehra, Suphi’ye karşı bir şeyler hissetmeye başlar, Suphi ile göz göze geldiği anı düşünür ve kendisinde beliren durumu anlamaya çalışır. Anlatıcı Zehra’nın iç dünyasındaki değişim ve heyecanı şu cümlelerle anlatır:

“*Geniş bir kanepa üzerine kendisini atıvererek yüreğinin çırpıntısını dinlemeye başladı. Allah, Allah!.. Bu helecan [çırpıntı] ne olacak?.. Tuhaf, henüz ismini, kim olduğunu bilmediği o lehçe-i dilfırıpteki [gönül eğlendiren yüzdeki] bu tesir ne idi ki bir türlü onu gözü önünden kaybedemiyordu. Ayağa kalktı. Aynanın önüne geçti. Çehresinin kesp ettiği [aldığı] renge şaşakaldı. Bu ne demek? Bu ne demek? diye söylenmeye başladı.” (s. 31-32).*

Kiskanç kız Zehra, kendisindeki duygu değişimini anlamlandırmaya çalışırken bir yandan da kendi ahlakını sorgular. Kendisinde mevcut olan bu ahlak onun mutluluğu için önünde bir engeldir, bunun farkındadır ve bu yüzden ahlakını iyileştirmesi gerektiğini düşünür.

“*Kızcağız hayat âlemindeki vaziyetini düşünmeye başlamıştı. Ahlâkıdaki seyyiatı [kötülükleri]nazar-i insafa aldı[insafla gördü]. Bu gidişle hali neye müncer olacaktı? Âlemde bu ahlâk ile kendisi için bahtiyarlık nasip olamayacağını zekâsı sayesinde takdir etmişti. Bu halde tadil ve ıslah-i ahlâka [ahlâkını değiştirme ve*

iyileştirmeye] mecburiyet var idi. Fakat bu bapta ne gibi çareler mutasavver ve muhtemel idi? İşte kızcağız bu akabe-i suale [bu soru çıkmazına]ne zaman vâsıl olsa ümitlerinin bilkülliyeye hebaya [tamamıyla boşa] gittiğini görerek müteazzi olur ve bu ıstırap hiddetini celp ve davet ederdi.

Fakat şimdi bu akabeden [korkulu geçitten] kurtulmaya imkân görmüştü. Ah ümit, ümit! Sen insanlara ne kadar büyük hizmetler edersin! İşte bugün zavallı kız biraz müsterih olmuştu. Zihninde bir ümit nuru parlamaya başladı. Bu nur sayesinde hakayik-i hayatiyeyi [hayat gerçeklerini] karanlık içinde fark ve teşhise muvaffak oldu.” (s. 32-33).

Suphi ile ilgili hislerinin adını tam olarak koyamamasına ve Suphi'nin ismini bilmiyor olmasına rağmen kıskançlık huyu hayallerinde bile Zehra'nın peşini bırakmaz:

“Henüz ismini bilmediği bu delikanlıya sahip olmak hevesine kadar hayalâtına yol vermiş, onun bazı ef'alinden kıskançlığı tepmekte ve bu infial ile vücud-i mevhumu daha şiddetli sıkmakta idi. Hurçunluğu bir dereceye gelmişti ki kemal-i tehevürle [büyük bir hırs] yerinden sıçrayıp karşısında duran rakib-i hayaliyi elleriyle boğmaya davranmıştı.” (s. 35).

Zehra'nın, hayali rakibini boğmaya çalışması onun huyunun yumuşamasında etkili olur, bu olay onun için ahlakını iyileştirmede ilk adımdır, bir kendine geliştire:

“Bu hareket havassını [duygularını] yerine getirince meyasane kanepenin üzerine düşüverdi. Kim bilir ne zamandan beri bir fırsat gözlemekte olan gözyaşları akmaya başladı. Epeyce bir müddet ağladı. Fakat şu girye-i nagahanî [birdenbire olan ağlama] kızın imdadına yetişmiş oldu: fikrinde bir açıklık peyda oldu. İşte bu gözyaşları huşunet-i tab'ını [tabiatındaki sertliği] tadil ederek nerm ü nazik [yumuşak ve ince] bir hale getirmişti. Bu geceden itibaren kızın tabiatı değişmiş idi.” (s. 35-36).

Suphi ve Zehra'nın nikâhları kıyıldıktan sonra düğüne kadar iki âşık ayrı yaşamaya devam ederler. Bu süre içinde aşkları artarken Zehra'nın huyu da tamamen değişir. “Zehra bilkülliyeye tadil-i ahlâk etmişti [tamamıyla ahlâkını değiştirmişti] veya öyle görünmekte idi. Bu halden herkes memnun olmuştu.” (s. 37).

Zehra ve Suphi düğünden sonra Libadiye civarında bir köşkte yaşamaya başlarlar. Zehra bir gün dadısı Nazikter ile gezmeye çıktığı sırada Suphi'nin atını

görür, fakat Suphi’yi etrafta göremeyince çılgına döner ve kıskançlığı tekrar başlar. Bu durum okuyucuya şu şekilde aktarılır:

“Fakat hayvanın yanına kadar gelip de oralarda Suphi’yi göremeyince zihninde bir nokta-i iştibah [şüpheli noktası] hâsıl oldu. Bu nokta sade bir meraktan ibaret idi. Bir de çevreye göz gezdirip de şöyle bir bağ içinde birkaç ağaçtan mürekkep siper arkasından birisi erkek diğeri kadın, iki kişi müsadif-i nazarı olunca [gözüne ilişince] tepeden turnağa kadar bir tehevür-i mücessem [canlı bir hiddet] kesildi. Bir hayli zamandan beri sükûnet bulmuş zannolunan kıskançlığı müvellidülhumuzaya [oksijene] temas etmiş fosfor tozu gibi birdenbire kemal-i sürat ve şiddetle [çarçabuk ve çok şiddetle] parlayıverdi.” (s. 45).

Zehra gördüğü kişinin kocası olmadığını anlar ve utanır, kocasının bu durumdan haberdar olmaması için kendi içinde bir mücadele verir:

“Zavallı kadın hissiyatının şu suretle duçar olduğu teşvişattan [uğradığı karışıklıklardan] kocasını haberdar etmemek için cebr-i nefis eylemeye [nefsini zorlamaya] başladı. Gece gündüz içini yiyip bitirmekte olan bu endişeyi kocasının ümit-perverâne [ümitlendirici] tebessümleriyle def’e uğraşmaktaydı. Fakat her dakika yeni bir vukuata intizar akabesinden [yeni bir olayı bekleme korkusundan] bir türlü tahlis-i nefis edemezdi [kendini kurtaramazdı]” (s. 47).

Kış mevsimi geldiğinde bazı geceler Suphi arkadaşlarıyla Beyoğlu’nda vakit geçirir ve eve geç gelir. Zehra, Suphi’nin geç gelmelerine alışamaz ve bu durumu kabullenemez. Suphi’yi bazı geceler pencere önlerinde bekler. Zehra, bu durumun sebep olduğu endişesini kimseye belli etmek istemez.

“Kimseye renk vermemek gayretiyle tekmil teessüratını yutup hapsetmeye mecbur olur idi. Bu da ayrıca bir ıstırab-ı elîm demek idi. Bazen odasına kapanıp da hüngür hüngür ağlamayı en büyük istirahat ve saadet sayardı. Fakat bu saadetten dahi ekseriya mahrum kalarak hakikaten acınacak bir hale gelirdi. Zavallı kadın için hayatın hiçbir lezzeti kalmamış idi.” (s. 48).

“Zavallı” kelimesinin tekrarı, anlatıcının Zehra’ya yönelik bakış açısını göstermektedir. Zehra’nın içinde bulunduğu durum, davranışları, vs. anlatıcı için bir “Zavallılık” halidir.

“Tematik Roman İncelemeleri” adlı çalışmasında, Zehra ve Suphi’nin evliliğini değerlendiren Gıyasettin Ayaş, onların birbirleriyle denkliği ve evliliklerinin sonunda yaşanması muhtemel olumsuzluklar hususunda şu tespitlerde bulunur:

“Romanda sosyal ve psikolojik çatışmalar oldukça fazladır. Bunda kahramanların eğitim ve aile terbiyeleri önemli derecede rol oynar. Zehra’nın evlenmeden önceki psikolojik yapısı, evlendikten sonra nispi bir değişikliğe uğrasa bile, aile hayatında olumsuz etkilere sebep olur. Sosyal statü bakımından Suphi’ye uygun olmayan Zehra, psikolojik yapısı itibariyle de uygun değildir. Bu durumu önceden kestiren Şevket Bey, kızının yapmış olduğu evlilikten ve bu evliliğin geleceğinden endişelidir. Ona göre, “Bu tabiatta olanlar –bahusus kadın iseler- ileride gayet feci (acıklı) vukuata sebep olacaklar”dır.”²²

Zehra ve Suphi Boğaziçi’nin bir köyünde bulunan yalılarına taşınırlar ve Suphi’nin annesi Münire Hanım ev işlerinde Zehra’ya yardımcı olması için Sırrıccemal adında bir cariye alır, tek düşüncesi oğlunun ve gelininin rahat etmesidir. Fakat Sırrıccemal çok güzel bir cariyedir. Münire Hanım bu güzelliği oğlu ve gelininin arasına getirip koymakla büyük bir hata eder. Sırrıccemal yalıya geldiği ilk gün Zehra’nın nefretini kazanır.

Zehra, Sırrıccemal’in yalıya kabul edilmesiyle evlenmeden önceki hırçınlığını tekrar ortaya koyar; çünkü onu kendisinden çok daha güzel bulur bu nedenle onu çekemez ve kıskanır. Suphi, Zehra’nın bu hırçınlığını ve kıskançlığını engellemek için ona daha fazla iltifat etmeyi düşünür, fakat başarılı olamaz. Zehra’nın davranışları romanda şöyle anlatılır: *“Huşuneti [sertliği] bir dereceye gelmişti ki önüne kim rast gelirse haşlar, eline ne geçerse kırar idi. / Bazen gündüzleri akşama kadar odasına kapanıp yanına kimseyi kabul etmez, bazen saatlerce ağlar, saatlerce dalgın dalgın oturur, bazen günlerce ağzına lokma koymaz idi.”* (s. 52).

Zehra, Sırrıccemal’in evde bulunmasından rahatsız olduğu için onu göz hapsine alır. Artık evde gergin bir hava hakimdir. Sırrıccemal, Zehra’nın onun aleyhinde olan hareketlerine maruz kalmaktan üzüntü duyar. Suphi ise karısının bu kıza ettiği zulümden ve onun bu hırçın tavırlarından yavaş yavaş usanmaya başlar.

²² Gıyasettin Ayaş, Tematik Roman İncelemeleri Hayata Ayna Tutan Romanlar, Akçağ Yay., Ankara 2008, s.97.

Her ne kadar Zehra'nın bu davranışlarını artık hoş karşılamasa da boşanmayı aklına getirmez.

Suphi, Sırrıccemal'e karşı içinde derin hislerin belirmediğini hisseder. Zehra'nın evde olmadığı bir gün Suphi ve Sırrıccemal hislerinin karşılıklı olduğunu birbirlerine açarlar. İkili arasında artık bir gönül ilişkisi başlar, bu gönül ilişkisini ilk başlarda Zehra'dan saklama gayretine giren Suphi ve Sırrıccemal baş başa kalmak için fırsat kollamaya başlarlar. Zehra'ya hiçbir şey sezdirmemeye gayret ederler.

Suphi ile gönül ilişkisi başladıktan sonra Sırrıccemal'in, evin diğer çalışanlarına karşı davranışları değişir. Bu değişim, Zehra'nın dadısı Nazikter'in gözünden kaçmaz. O, Suphi ile Sırrıccemal'in aralarındaki ilişkiden haberdardır. Zehra da Nazikter'in sayesinde bu ilişkiden haberdar olur ve yeni bir kriz geçirir. Kendisini odasına kapatır, Nazikter'den Sırrıccemal'e göz açtırmamasını ve her şeyden kendisini haberdar etmesini tembihleyerek ondan bu konuda söz alır. Zehra bu olayı öğrendikten sonra kocasına olan duygularında değişim meydana gelir. Aşık olduğu kocasına kin beslemeye başlar ve bu kin onu haz aldığı bir rekabetin içine sürükler: *“Kocasına karşı şimdiye kadar beslemiş olduğu hissiyat tahvil-i şekl ü renk ederek [renk ve şeklini değiştirerek] âdeta gayza [kine] yakın bir suret almıştı. Damarlarını şiddetli bir rekabet ateşi yakmakta ve kocasıyla Sırrıccemal'e karşı mübarezedden [savaşmaktan] lezzet bulmakta idi.”* (s. 69).

Suphi, Sırrıccemal'e olan hislerini artık başkalarından saklama gereği duymaz. Bu durum Zehra'nın dikkatini çeker. Sırrıccemal'deki bazı değişiklikler ise Zehra'yı büsbütün çılgına çevirmeye yeter ve Zehra'nın intikam hırsını kamçılar. Sırrıccemal'in güzelleşmesi Zehra'nın hoşuna giden bir durum değildir. *“Sırrıccemal gün geçtikçe gelişmekte ve şenleşmekte idi. Bu durum Zehra'yı kabına sığmayacak derecede kızdırmakta idi.”* (s. 70).

Eylül ortasında İstanbul'a taşınırlar ve Suphi her gece evdedir, dışarı çıkmaz, bu durum Zehra'nın sinirlerini bozar. Sırrıccemal'e olan ilgisini Zehra'dan da saklamaya gerek görmeyen Suphi, Zehra'nın hareketlerini önemsemez. Suphi ile ilişkisine devam eden Sırrıccemal ise eskisinden farklı bir hal alır.

“Fakat bu sevda, kızın ahlakını da tağlit eylemiş[yanıltmış] idi. Evveli mütevazi [alçakgönüllü] ve belki mahviyetli olan [kendini hiçe sayan] tab’ı şimdi kesb-i gurur etmiş [gurur peydahlanmış] idi. Sade Nazikter’i değil, Zehra’yı bile pay-i tahkiri altında ezmek iştihakına düşmüş idi. Bu iştihakını [aşırı isteğini] her haliyle, her kaliyle [sözleriyle] meydana koymakta idi. / Hatta bir kere Zehra en ufak bir bahane ile celallenerak Sırrı Cemal’i dövmeye davranmış iken Sırrıcemal’den adeta layıkınca bir mukabele bile görmüş idi; işte bu hal Zehra’yı bilküllüye [tamamıyla] kudurtmakta idi.” (s. 76).

Zehra, Sırrıcemal ile Suphi’nin ilişkisini babasına açmaz. İlerleyen günlerde Sırrıcemal’in hamile olduğu ortaya çıkar. Sırrıcemal kendisini artık daha güçlü bir konumda görür. Zehra ise bu bebeğin ortadan yok olması için türlü çareler arar.

“Sırrıcemal kendisinde ilk alâim-i hamli hissettiği [gebeliğin ilk alâmetlerini duyduğu] zamandan beri fikir ve tavrını tahvil etmiş [değiştirmiş] idi. Karnındaki vücud-i bî-şeklin [şekilsiz vücudun], kendisi için bir medar-i istinat [dayanak noktası] olacağını hükmeylemiş idi. Artık kendisinde bir ikinci hanımlık hakkı görmekte idi.” (s. 78).

Zehra babasının vefatıyla yalnız kalır, artık bir koruyucusu yoktur. Gittikçe karnı büyümeye başlayan Sırrıcemal, Zehra’nın sınırlarını bozsa da Zehra, Suphi’nin bir gün ona döneceğini umar. Hatta Sırrıcemal ile olan rekabetini bir çocuk sahibi olma düşüncesiyle daha da ileri götürür. Zehra’ya göre bu sayede kocası tekrar ona dönecektir. Onun kocasını tekrar kazanma mücadelesi ve planı okuyucuya şöyle anlatılır: *“Zehra için bir çare-i necat [kurtuluş çaresi] kalmıştı ki bu da bir evlât sahibi olmak idi. Evlâdını Sırrıcemal’e karşı bir siper ittihaz ve usul-i tabiyesini [strateji usulünü] değiştirip Suphi’yi bu zevk ü letafetle istirdat edebileceğini [geri alabileceğini] hesap etmekte idi.”* (s. 82).

Suphi ve Sırrıcemal, Makri Köyü’nde istasyona yakın bir ev tutarlar ve burada yaşamaya başlarlar. Bu sayede Zehra’dan uzakta ilişkilerini sürdürürler. Sırrıcemal, Suphi’nin, İstanbul’a iş için gitmesi gerektiği zamanlarda huzursuz olur, Zehra ile Suphi’nin karşılaşma ihtimali onu sınırlandırmeye yeter. Zehra’nın ise Suphi ve Sırrıcemal’in birlikte ayrı bir eve geçmeleri ile birlikte onlara olan düşmanlığı artar.

“Zehra, kendisini şu iftiraka [ayrılığa] alıştırabildiyse de gerek Suphi’ye gerek Sırrıccemal’e karşı olan hiss-i adavet [düşmanlık duygusu] ve iştiyak-i intikam [öc alma özlemi] hüküm ve kuvvetten düşmüş değil belki kesb-i şiddet eylemiş [daha kuvvetlenmiş] idi. Âdeta Zehra bu his ve iştiyak sayesinde yaşamakta idi. Nefret ve intikam! İşte hayatını sevk ve idare eden muharrıklar [dürtücüler] bu nefret ile intikamdan ibaret kalmıştı.” (s. 97).

Zehra, Suphi ve Sırrıccemal’in aralarına girmek için bir plan yapar. Hala Suphi’yi sevmesine rağmen onu da bir düşman olarak görmekten vazgeçmez. Onlardan intikam almak için Habibe Molla adındaki bir kadından yardım ister. Kadın, Suphi’nin kaldığı evi öğrenerek Zehra’ya onların Makri Köyü’nde bir evde oturduklarının müjdesini verir. Adresi öğrenen Zehra planını uygulamaya koyar. Ürani adında bir kadın, Suphi’nin mağazasına giderek ona görünür ve dikkatini çekmeye çalışır. Onu ikna ederek doğum gününe davet eder. Suphi Ürani’yi kırmaz ve Sırrıccemal’e bir telgraf çekerek o gece eve gitmeyeceğini bildirir. Ürani’nin odasına giden Suphi onun cilvelerine kapılır ve geceyi onunla birlikte geçirir. Aralarındaki muhabbet gittikçe artar. Suphi eğlence âlemine alışır ne Sırrıccemal ne de Zehra aklına gelmez, Ürani’nin işveleri aklını başından alır.

Eve gelen telgrafla huzursuzluğu artan Sırrıccemal, kafasının içinde Suphi ile ilgili senaryolar yazmaya başlar. Onun Zehra ile olma ihtimali aklına geldikçe delirir. Kendisini Zehra ile kıyaslamaya kalkar ve güzellikte kendisinin ağır bastığı kanaatine vararak kendisini rahatlatmaya çalışır. Üstün olan kazanır düşüncesi ile hareket eder ve kendisine göre güzellikte Zehra’dan üstündür bu da onu rahatlatır. Fakat, Suphi’nin eve gelmediği gün sayısı arttıkça Sırrıccemal’in de Zehra gibi intikam arzusu artar. Aklında hep Suphi ve Zehra’nın birlikte oldukları düşüncesi vardır.

Sırrıccemal, Zehra’nın kaldığı Hocapaşa’daki eve giderek Suphi’yi sorar. Aldığı cevap karşısında tatmin olmaz, Suphi’nin orada olduğu halde onlar tarafından gizlendiğini düşünür. Zehra ise Sırrıccemal’in bu halinden mutlu olur, Sırrıccemal evden ayrılırken yaptığı planın işe yaradığını görerek peşinden bağırır; “*Oh, kahpe oh!.. İşte o Suphi çapkını sana da yaramadı ya... Sana da kalmadı ya...*” (s. 127) Sırrıccemal oradan ayrılırken görmediği ve bilmediği diğer düşmanına nefret

beslemeye başlar. İntikamını alma isteği uyanır. Zehra, Sırrıcemal gittikten sonra çok sevinsede asıl intikamını, Ürani'yi musallat ettiği Suphi'den almayı hedeflemiştir.

Suphi'nin kendisini düşük bir kadın için terk ettiğini öğrenen Sırrıcemal, bu kadından kurtulmaya çalışır ve Suphi'nin böyle bir kadın için kendisini harcadığını bilmek onu kederlendirir. Suphi'den alacağı intikamı düşünürken hastalanır; fakat hastalığına önem vermez. Sancuları artan Sırrıcemal çocuğunu düşürür. Bu olay üzerine kimsesiz kaldığını hisseden Sırrıcemal intihar eder.²³ Ölümü bir gazeteye haber olur, gazete Sırrıcemal'in intiharı neticesindeki ölüm haberini şöyle verir: *“Makriköyü'nde, İstasyon civarında bir hanede Sırrıcemal hanım namında birisi kendisini hanenin sarnıcına atarak intihar etmiş olduğu işitilmiştir.”* (s. 134). Sırrıcemal'in intiharı ile Zehra, planlamış olduğu ilk intikamını almış olur.

Ürani uğruna bütün varlığını harcamaya başlayan Suphi, işyerine gitmez, oradaki işlerle ilgilenmez. Eğlence hayatına tamamen alışır. Ürani'nin tüm isteklerini yerine getirir. Zehra ise gidişattan memnundur; fakat yine de Suphi'den alacağı bu intikamın yetersiz olduğunu düşünür. Suphi'nin mağazasında çalışan Muhsin ile evlenerek hem mağazayı ele geçirmek hem de Suphi'yi kıskandırmak ister, onun bu durumdan acı duymasını umar. Anlatıcı, Zehra'nın planlarından okuyucuyu şu cümlelerle haberdar eder:

“Çünkü bu sayede bir kere Suphi'nin yegâne menba-ı serveti [para kaynağı] kesilmiş kurutulmuş olacaktı. Bundan başka Suphi'nin gönlünde kabuk bağlamış bile olsa yine kendisine ait bazı yaraların eksik olmayacağını ve bu yaraları şu yolda kaşıyıp tazeleyebileceğini ümit eylemekte idi. Bir kere bu yaralar tekrar açıldıktan sonra onu kangren haline getirmek mümkün idi.” (s. 155-156).

Suphi, Zehra'nın Muhsin ile olan evliliğine ve dükkânın durumuna aldırılmaz ve Ürani ile olan eğlencesine devam eder. Sürekli dost (sevgili) değiştirmek Ürani'yi bıktırdığı için Suphi ile olan ilişkisinin diğerlerine göre daha uzun sürmesi, onun

²³ “Suphi'nin gönül verdiği köle Sırrıcemâl de kendisini yıkıma sürükleyecek tohumları bünyesinde taşımaktadır; ne var ki, Zehra'nın tersine, başkalarına zarar vermek onun elinden gelmez. Suphi, kendisini terk edince çocuğunu düşürür, sonra da canına kıyar. Öcünü almak amacıyla Suphi'nin annesinin evine gittiğinde bile birden çözümlenerek, gözyaşları içinde kadının dizlerine kapanır. Namık Kemal'in kadın kahramanı, Ali Bey'in anısına sadık kalarak efendisi uğruna kendini kurban eden Dilâşüb kadar güçlü değildir o. Suphi'den olan bebeğini düşürünce uğruna can vereceği hiçbir olumlu amaç kalmaz.” Robert P.Finn, Türk Romanı, Agorakitaplığı Yay., 2. Baskı, Kasım 2003, s. 103.

yaşantısını ve Suphi hakkındaki düşüncelerini değiştirir, Suphi'yi sevmese de onunla yaşamaya devam etmeye karar verir. Ürani'nin değişimi okuyucuya şöyle aktarılır:

“Ürani maişetini [yaşayışını], âlemini değiştirdince sanki ahlâkını da değiştirmiş idi. Evvelleri israfa müptela[düşkün] şimdi âdeta tasarrufkâr [tutumlu] olmuştu. Evvelleri haftada bir moda değiştirmekte iken şimdi kıyafet hususunda gayet kanaatkâr olmuştu. Suphi'den bıkmış, teneffüre başlamış iken, şimdi onu sevmekte idi. Hayatı, gençliği inbisata gelmekte [gelişmekte] idi. Moda değiştiriyor gibi ayda bir “dost” değiştirmekten kendisine usanç gelmişti.. Müptelâsı [düşkünü] olmasa bile artık Suphi'de karar kılmaya karar vermişti.” (s. 161) .

Aradan geçen zaman içinde Ürani, Suphi'den sıkılır ve tekrar eski hayatını aramaya başlar. Suphi'nin maddî varlığı da günden güne erimeye başlar, serveti yok olma derecesine gelir. Bu durumda ondan beklenen her şey gerçekleştiğine göre artık Ürani, Suphi ile yollarını ayırma vaktinin geldiğini düşünür. *“Ürani, işi bu neticeye getirince Suphi'ye karşı beslemekte olduğu hissiyat-ı nanköraneyi [nankörce duyguları] artık meydana vurmuş idi. Her tavırla, her sözüyle Suphi'yi rencide hatırlatmaya [hatırını kırmaya] başlamış idi.” (s. 174).*

Yeni bir dost edinen Ürani Suphi'yi kovar. Suphi beş parasız sokaklarda kalır. Sefalet çekmeye başlar. Zehra ise onun durumunu Marika'dan öğrenir. Onun sefaletinden bir mutluluk duymaya çalışır. Zehra'nın iç dünyasındaki çatışmalar okuyucuya şu cümlelerle aktarılır:

“Bu neticeden ne istifadesi olacağını kendisi de bilmiyor idi. Fakat her halde bir zevk alacağını ümit etmekte idi. Bu iştiyak Suphi lehinde bir muhabbet-i şedide [şiddetli bir sevgi] ispat etmekte olduğu halde Zehra bu hakikatten tecahüle [haberi yokmuşluğa] çalışmakta idi. “Niçin? Niçin?”. / Zehra bu niçine bir türlü cevap bulamıyor idi. Suphi'yi hala niçin seviyor idi?” (s. 192).

Zehra, Suphi'nin onu başka bir kadın için harcamasını aşığınma olarak görür. Suphi'nin durumuna hem sevinmek ister hem de onun bulunduğu durumdan huzursuz olur. Zehra nefesine başka bir kadın yüzünden terk edilmeyi kabul ettiremez. Kendi içinde bir hesaplaşma başlatır. Sevgisi ile nefreti arasında kalan Zehra, Suphi'yi sevse de nefsinin intikamını almak zorunda olduğunu düşünür. Yaptığı intikam planlarıyla yetinmeyip yeniden intikam almaya karar vermesi Zehra'da

doymak bilmeyen bir intikam arzusunun varlığını gösterir. Ürani'yi kullanarak kocasını Sırrıccemal'den ayırmak ister; fakat aralarını bozmayı başardığı halde bununla yetinmez. Sırrıccemal'in ölmesiyle de yetinmediği görülen Zehra kendi intikamını almasına rağmen nefsinin intikamını da almaya karar vererek doyumsuzluğunu ortaya koyar.

“Muhabbeti de bertaraf [bir yana] ya Suphi'nin bir “kaltak” için kendisini feda etmek yolundaki tahkirine tahammül mümkün mü? Bu tahkir Zehra'nın o kadar gücüne gitmişti ki o “hıncı” yüreğinden bir türlü çıkaramıyordu. O hıncı, Zehra'nın hayatını, hissiyatını zehirlemişti. Mutlaka nefsinin intikamını almak lazım geliyordu.” (s. 192-193).

Yaptıkları için kendisini suçlu görmeyen Zehra, onu bu şekilde davranmaya itenlerin hatalı olduğunu düşünür. Onun huzurunu durduk yere bozanlar, Zehra'nın intikam için yaptığı her şeyden sorumludur. Ama yine de yaptıkları onu rahatlatmamıştır; fakat sonunda bir yanlışa düştüğünün farkına varır:

“Teşebbüsünün [yaptıklarının] olanca mesuliyetini[bütün sorumluluğunu] hep başkalarına tahmil etmekteydi [yüklemekte] idi. “Benim ne suçum var? Ben uslu, akıllı yerimde oturuyordum”. (...) Fakat Sırrıccemal'in su-i âkıbeti [sonunun kötülüğü], Münire'nin perişanîsi, Suphi'nin sefaleti yüreğine bir türlü su serpmiyordu. Zehra, gittikçe ümit ve hesabında yanılmış olduğunu anlamakta idi.” (s. 193).

Sefilliği iyice ilerleyen Suphi, Ürani ve onun âşığını öldürür ve Trablusgarp'a sürgün edilir. Bu haberi duyan Zehra pişman olur.²⁴ Bu son onun istediği şekilde gerçekleşen bir son değildir.

“Suphi'nin âkıbet-i ahvali [halinin sonu] kendi arzusuna hiç muvafık [uygun] çıkmamış idi. O isterdi ki Suphi, cezasını çektikten sonra nedametle [pişman olarak]gelip kendisine dehalet etsin [sığınsın] de yine kendisinin olsun. Halbuki bu ümidi berhava olmuş[boşa çıkmış], yani kendisi için Suphi artık ölmüş gitmiş idi. Zehra bu iftiraka tahammül edemeyeceğini [dayanamayacağını] görüp durmakta idi.

²⁴ “Bu yumuşama, bu pişmanlık duygusu, daha önceki romanlarda gördüğümüz tek amaçlılıktan, tek boyutlu bir ölç tutkusundan apayrı, kökten bir değişikliktir. Zehra, psikolojik bir romandır. Belli başlı eylemlerin hemen tümü içseldir, çatışmalarsa kişiler arasında geçer; sonucu da göreneklerden çok, olayların doğal akışı belirler.” Robert P. Finn, Türk Romanı, a.g.e., s.101.

*Yaptıklarına pişman olmuştu.*²⁵ *Keşke Suphi, Sırrıcemal'i sevse idi kendisinden ayrılmayıydı... Hiç olmazsa yüzünü görüp sesini duyabilirdi ya. / Suphi'yi kaybettikten sonra gözünde Muhsin daha müstekreh [iğrenç] görünmeye başladı.”* (s. 205).

Okuduğu romanlardaki kadınlar gibi intihar etmeyi bile düşünen Zehra bunun ahretteki cezasını düşününce tövbe eder. Ama onun intihar etmesini haklı gösterecek şeyleri düşünmekten geri durmaz. Zehra, Muhsin'den bir bebek dünyaya getirir, fakat bebek iki hafta sonra ölür. Bu Zehra'ya göre kendisine Allah'tan gelen bir cezadır. Alışveriş için dışarı çıktığı bir gün, sokakta bir kadının cesedini görür. Bu kadın Suphi'nin annesi Münire'dir. Bu olaydan çok etkilenen Zehra üzüntüsünden hastalanır. Bilinçli bir şekilde hastalığının ilerlemesini sağlar, ilaçlarını aksatır, âdeta kendisini intihara sürükler.

Zehra hastalığının ilerlemesi için yaptıklarından pişmanlık duysa da artık hastalığı kalıcı hale gelir. İntihara teşebbüs olarak yorumlanabilecek tutumuyla ilerlettiği hastalığının otuz beşinci gününde ölür.

Zehra'nın, doğduğundan beri tabiatında var olan kıskançlığı, hırsına yenik düşmesine ve dolayısıyla hayatına dair verdiği önemli kararları da hırsının yönetmesine neden olmuştur. Ondaki kıskançlık duygusunun ve tabiatındaki hırçınlığın bir evlilikle sona erebileceğini düşünen babasının verdiği kararın yanlışlığı, Zehra'nın ve diğerlerinin akıbetinden anlaşılmaktadır. Evlilik onu iyileştireceği yerde ruhunu yöneten kıskançlığını daha ileri bir seviyeye ulaştırmış ve kocasından almak istediği intikam, kendi sonu olmuştur.

2. 1. 2. Udî: Aşkın Çıkmazından Hayat Mücadelesine

İlk kadın yazarlarımızdan olan Fatma Aliye'nin kaleme aldığı Udî²⁶ romanı, ilk olarak 1898 yılında basılmıştır. Fatma Aliye ile birlikte artık romanlardaki kadın

²⁵ “Romana adı verilen Zehra, birçok bakımdan benzersiz bir kişiliktir. Namık Kemal'in, cinsel tutkuları karşılıksız kalınca öç peşinde koşan yarı monden kişisi, mahveden ve mahvolan Mahpeyker'in tersine Zehra, dürüst bir kadın, orta sınıftan bir zevcedir, amacı üstün gelmektir. (...) Zehra, kıskançlık ateşiyle kavrulur, yine de kendi edimlerini değerlendirebilecek ve başarısızlığa uğradığında pişmanlık çekecek kadar duyarlıdır.” Robert P. Finn, a.g.e, s. 100.

karakterler erkek yazarlarca değil bir kadının gözünden anlatılmaya başlamıştır. Romanda kocasının ihanetine uğrayan Bedia'nın, kocasından ayrılmasının ardından hayatta kalma mücadelesi işlenir. Bedia, iffetini koruyarak para kazanabilmek için bir kazanç aracı olarak görmediği udunu kullanarak geçimini sağlar. Fatma Aliye'nin dünya görüşünün hâkim olduğu romanda, roman başkışisi Bedia, namus çerçevesi içinde çalışarak para kazanma mücadelesi veren bir kadın olarak görünür.

Bedia, babası Nazmi Bey ve ağabeyi Şemî tarafından çok sevilen, el üstünde tutulan bir kızdır. Çocukluğunda tanıştığı musiki onun için hayatının vazgeçilmez bir parçası olur. Bedia sekiz yaşına geldiğinde kucağına uygun bir kanun yaptırılır. Babası Nazmi Bey ile karşılıklı çalmaya başladığı vakit Bedia henüz on yaşındadır. Bedia kanundan başka, keman ile de ilgilenir ve babasından keman eğitimi alır.

Bedia'nın ud ile tanışması bir düğüne gitmesiyle olur. Eve döndüğünde düğüne gördüğü uda hayran olan Bedia bu hayranlığını babasıyla paylaşır. Bedia o güne kadar kadınların bu sazla (udla) ilgilendiğini görmemiştir. Babasıyla arasında geçen konuşmada udun tarihi hakkında bilgi edinir. Romanın bu kısmında kadının çalışma hayatıyla ilgili bir bilgiye yer verildiği dikkati çeker. Musiki ile uğraşan kadınların sazende takımlarında yer alarak düğünlere katıldığı görülür.

“Sonraları Mısır'dan gelen üstadların elinde ud görülmüş, onlardan dinlenilmiş, bu saz pek beğenilip derhal meşk olunmaya başlanmış, üstadlar yetişmiş. O yetişen udilerden biri de Bedia'nın düğünde dinlediği Ömer-ül Cerrah imiş. Şam'da gerek İslâm ve gerek Musevî kadınlarından oluşan meşhûr sâzende takımları bulunup düğünlerde ve ziyafetlerde çalar iseler de, o zamana kadar bunlar içinde henüz udi görülmek şöyle dursun onların da hiç birisi ud denilen sazı görmemişti.

O aralık ud çalmakta usta yetişmiş olan Musevi sazendelerinden Y..., Bedia'ya usta tayin edildi.”(s. 22)

“Bedia'nın ud eğitimi için ona Musevi bir kadın hocanın tutulması dikkati çeken diğer bir husustur, çünkü uzun süre Türk Romanında “kamusal alanda” görünen ve çalışan kadın Müslüman kadınlar arasından seçilmez.”²⁷ Udî romanında Bedia'nın musiki eğitimini Musevi bir kadından alması, romanın yazıldığı dönemde

²⁶ Fatma Aliye, Udî, 3. Baskı, Selis Kitaplar, İstanbul 2009. (Roman içindeki alıntılar sayfa numaraları belirtilerek bu baskıdan yapılmıştır. Ayrıca şahıs isimleri romanda yazılan şekliyle kullanılmıştır.)

²⁷ Firdevs Canbaz, “Fatma Aliye Hanım'ın Romanlarında Kadın Sorunu”, Yayınlanmamış YLT, Bilkent Üniversitesi, Ankara 2005, s. 85.

Müslüman kadınların kamusal alanda henüz kendilerine yer bulamadıklarının göstergesi olup tarihsel gerçekliğe de uygundur. Yani, Bedia'nın Müslüman bir kadından değil Musevi bir kadın hocadan ders alması romanın yazıldığı dönemde Müslüman kadınların henüz çalışma hayatıyla tanışmadığının göstergesidir.

Bedia aldığı ud eğitimi sayesinde kendisini geliştirir, hem çalıp hem söyleyecek dereceye gelir. Kızının hanendelik ve sazendelikteki becerisinin arttığını gören Nazmi Bey kızını takdir eder. Kızının musikiden başka bir şeye meyletmemesi için uğraşır, aşkın ve sevdanın ne olduğunu bilmesin diye kızı Bedia'ya anlattığı hikâyeleri günlerce düşünür. Anlattığı hikâyelerle kızına öğütler verir. Bedia'nın ağabeyi Şemi ise kardeşinin aşkla ilgili şeyleri bilmesi gerektiğini düşünür, ona hazin bir aşk hikâyesi olarak nitelendirilen; ancak romanda detayları aktarılmayan Zülefâ'nın hikâyesini anlatır. Şemi'ye göre Bedia'nın gönlünü birisine kaptırması doğal bir durumdur.

Bedia'nın uda olan sevgisini bilen ağabeyi Şemi, kardeşine hediye olarak aldığı bir udu takdim ederken üzerindeki yazıyı babalarına göstermemesi konusunda Bedia'yı uyarır. Bedia'nın hayranlık duyduğu bu udun üzerinde “*Külle şey'in, siva'l-hıyânet'ü fi'l-hub yuhtenel (Aşkta hıyanetten başkası çekilir)*” (s. 39) yazısı işlenmiştir. Romanın geneline bakıldığında udun üzerine işlenmiş olan yazının âdetâ romanın tek cümlelik özeti mahiyetindedir.

Udun üzerindeki yazıdan hareketle bu yazının Bedia'nın yaşayacakları hakkında ipucu verdiği söylenebilir. Çünkü Bedia romanın ilerleyen bölümlerinde kocasının ihanetine uğradığı için onu aldatan bir adamla aynı çatı altında yaşamayı gururuna yediremez ve evini terk ederek yaşam mücadelesine tek başına devam eder.

Nazmi Bey gençlik yıllarını eğlence ile geçirmiş daha sonraları bundan pişmanlık duymuştur. Kızı Bedia, babasının bu durumunu hiç bilmese de Şemi, Nazmi Bey'in eve sarhoş dönüşlerine, bazen hiç eve gelmediği gecelere ve annesinin gözyaşlarına şahit olmuştur. Udun üzerine işlenen beyti babasının görmemesini istemesinin ardında yatan sebep aslında budur.

Bedia'nın gelinlik çağı geldiği halde Nazmi Bey'in tutumu sebebiyle eve gelen görücülere verilen cevaplar olumsuz olur. Gelen görücüler, Bedia'nın yaşının

küçük olduğu bahanesiyle geri gönderilir. Şemi ne kadar Bedia'nın bir izdivaç yapması gerektiğini düşünse de Nazmi Bey bu şekilde düşünmez. Ancak, Şemi ile arasında geçen bir olay sonrası Nazmi Bey rahatsızlanır. Rahatsızlığı devam eden ve gittikçe güçten düşen Nazmi Bey de artık Bedia'nın bir yuva kurması gerektiğini düşünür.

Bedia'nın iki talibinden birisi altmış yaşında, zengin bir tüccar, diğeri ise genç; fakat durumu çok da iyi olmayan Mail Bey'dir. Şemi, Bedia'nın zengin tüccarla evlenmesini ister, bu adamın servetinin Bedia'yı ileride de rahat ettireceğini düşünür. Bedia buna karşı çıkar, hayalinden böyle bir adamın hiç geçmediğini söyler. İlerleyen zamanlarda Mail, Bedia'nın gönlünde yer edinmeye başlar. Bedia'daki bu duygusal değişimi anlatıcı şu şekilde anlatır: *“Bedia için, önceleri evde kalmak veya koca bulamamak sözlerinin pek hükmü yoktu. Babasıyla beraber çalıp söylüyorlar. Hoşça vakit geçiriyorlardı. Nazmi'nin hastalık sonucunda bu hale gelmesi, Bedia'yı bir boşluk, bir can sıkıntısı içinde bıraktı. Artık o da bir arkadaşa ihtiyaç duyuyordu.”* (s. 46).

Bedia, Mail ile evlendikten sonra Nazmi Bey vefat eder. Şemi kaymakam olarak bir kazaya atanır. Bedia ablasıyla birlikte oturmaya başlar, fakat Mail ayrı bir eve çıkmak için karısına baskı yapar. Sonunda Mail'in istediği olur ve ayrı eve çıkarlar. Ayrı eve çıkmaları Bedia ve Mail'in ilişkilerinde sorun oluşturur. Mail artık geceleri eve sarhoş bir vaziyette gelir, bazı geceler ise eve hiç uğramaz. Nazmi Bey'in mirasından ellerinde kalan para azalmaya başlar. Bir gün Mail Bedia'nın gümüş kaplamalı olan kanununu ve mahfazasını götürür, Bedia'ya bu gümüşlerden kahve takımı yaptıracağını söyler. Bedia bunun yalan olduğunu kuyumcudan öğrenir ve Mail'den şüphelenmeye başlar. Mail bu gümüşleri başka birisi için kuyumcuya götürmüştür.

Bedia gittiği bir davette kocası Mail ile ilişkisi olan Helula'yı görür. Helula'nın bileğinde kendi bileziğini gördüğünde yıkılır. Davette bulunanların alaycı bakışlarından kocasının Helula ile olan ilişkisinden herkesin haberdar olduğunu anlar. Bu onun için bir başka üzüntü sebebidir. Bedia, Mail'in Helula ile olan ilişkisini bildiğini saklar. Mail'e hiçbir şey söylemez, üzüntüsünü kendi içinde yaşar. Bir yıl sonra bir leylie'ye (gece eğlencesine) davet edilen Bedia bu leylie'ye

getirilecek olan sazın Naome'nin takımı olduğunu ve Helula'nın da bu takım içinde olduğunu bildiği için onunla karşılaşmaktan çekinir ve daveti kabul etmez, fakat ısrarlar üzerine gitmek zorunda kalır. Leyliye'de Helula, Bedia'nın yanına giderek onunla konuşmaya çalışır, ondan kendisini affetmesini ister. Mail'i gerçekten sevdiğini anlatır. Bedia duyduğu bu sözlerden sonra Helula'yı zavallı bulur ve onun gibi kadınların bir insanı sevmenin ne demek olduğundan haberi olmadığını belirtir. Bedia'nın sözleri karşısında ezilen Helula ona hayat hikâyesini anlatır, neden bu işi yapmak zorunda olduğunu açıklar. Bedia, *“Kadın kazanmaya mecbur olduğunda ise handelerinden, gamzelerinden başka satacak ne sermaye ve meta bulabilir?”* (s. 59) diyen Helula'nın haklı bir tarafı olmadığını düşünür ve iffetini koruyarak geçimini sağlaması gerektiğini savunur.

Bedia, Helula'ya namuslu yollardan nasıl para kazanılabileceğini söyler. Dikiş dikmek, nakış işlemek ve ders vermek bu öneriler arasındadır, lakin Bedia, Helula'nın verdiği cevap karşısında irkilir. Helula daha önce insanlardan kendilerine yardım etmelerini istedikleri halde görmezden gelindiklerini, ancak on bir yaşında çengiliğe başladığında erkekler tarafından mücevherlerle mükâfatlandırılmaya başladığını anlatır. Helula, kendisinin bulunduğu vaziyetin erkeklerin arzusunun o yönde olmasından kaynaklandığını açıklar:

“Bunu erkekler böyle istediği için işte biz de şimdi onları soyuyoruz. Bu yolda onlar bizi teşvik etti. Bize paraları saçmak için koştukları kadar eğer ağlayanlara, inleyenlere, yardıma muhtaç olanlara hayır için, sevap için, insaniyet için koşmuş olsalar belki bizim gibilerine nadiren tesadüf ederlerdi.” (s. 61).²⁸

Helula bu sözleriyle erkek egemen toplumda kadına bakış açısını ve bu bakış açısının getirdiği düzenin eleştirisini yapar.

²⁸“Burada konuya sınıfsal bakışı vurgulamamız gerekiyor. Sonuçta Bedia'nın başına korktuğu gelecek ve parasız kalacaktır. Ancak onun fuhşa sürüklenmesini engelleyen bir özelliği, müzik eğitimi ve bilgisi vardır. Bundan yararlanıp hocalık yaparak hem kendini hem de yeğeni ile kölesini geçindirmeyi başarır. Bedia'nın eğitimi vardır ve zengin bir aileden gelir. Zenginlik tükendiğinde eğitimi mesleğe tahvil edebilir. Bu, bir anlamda kadınlara yönelik önemli bir mesajdır: Eğitiminiz varsa kendinizi geçindirebilir ve ayaklarınızın üzerinde durabilirsiniz. Ancak kadınlara yönelik eğitim kurumlarının yaygınlaşmadığı ve henüz kadınların kamusal alana çıkıp çalışmaya başlamaları, kendilerine iş bulmaları mümkün olmadığı için bu çözüm gerçekçi değildir. Eğitimin kadının ekonomik kurtuluşuna gelecekte katkıda bulunabileceğine işaret etmiş olur ancak o an için sunulan somut bir çözüm yoktur. Helvıla ve Ahmet Mithat'ın *Henüz 17 Yaşında*'sının Kalyopi'si gibi daha pek çok alt sınıftan kadın karakter için henüz bir kurtuluş olasılığı yoktur; ya fahişe olurlar ya da evlenip bir erkeğin eline bakarlar.” Erol Köroğlu, “Kadının İffetli Geçim Sorunsalı: Fatma Aliye'nin *Udi'sinde Hayatı, Toplumunu ve Cinselliği Yazmak*”, Turkish Studies, Volume 13/5, Winter 2018, p. 293-306, s. 305.

Helula'nın sözleri Bedia'ya tesir eder ve kendi maddi durumunu göz önüne aldığı anda parasının azaldığını görür. Bir gün kocası onu terk ederse, kendisi de para kazanmak zorunda kalırsa nasıl bir hale geleceğini düşünür. Şimdiye kadar hiç çalışmamış olan Bedia'nın zihnini bu düşünceler bir an meşgul etse de yine Helula'ya iffeti ne kadar önemseydiğini şöyle anlatır:

“Sefalet, açlık ve sefahat, zenginlik hususunda o kadar çene yorduğun, o kadar teftilata giriştiğin halde iffet hakkında pek önemsiz davranarak geçiyorsun! İffet sahipleri için bu böyle değildir. Onlar iffetlerinin muhafazası uğrunda senin dediğin açlık ve çıplaklıktan değil ölümden bile korkmazlar çekinmezler.” (s. 62).

Helula'nın iffetini koruyarak geçinmenin yollarını aramak yerine kolay yolu seçmesi ve erkeklerle gayri ahlaki münasebette bulunması, Bedia için kabul edilebilir bir durum değildir.

Helula, Bedia'ya kocasının ona getirdiği bileziğin bir önemi olmadığını, diğer mücevherlerin yanında onun bir değerinin olmadığını, fakat Mail'in gözlerine tutulduğunu, onun cebiyile ilgilenmediğini söyler. Bunun üzerine Bedia, Helula'ya Mail'i ona terk edebileceğini söyler; fakat bunu söylerken zorlanır. Anlatıcı, Bedia'nın o andaki ruhsal durumunu şu cümlelerde ifade eder: *“Bedia bu sözü söylemek için gönlünü ne kadar da zorlamıştı. Yüreği adeta acımakta ve şiddetli çarpıntılılarıyla onun yalan söylediğini ilana çalışmaktaydı.”* (s. 64)

Mail, Helula'dan Bedia'nın onu sevmediğini öğrenir ve çılgına dönmüş bir vaziyette eve döner. Bedia'ya silah doğrultur ve ona şiddet uygular. Bedia'nın onu sevmemesi gerçeğini kabullenemez. Bedia, Mail'e bunlardan haberi yokmuş gibi davranarak onu yumuşatır. Bedia, Helula'nın yuvasını yıkmak için bir oyun oynadığını anlar ve bu oyun Bedia'nın canını sıkır. Mail'in onu sevmediğini öğrendiğinde çılgına dönmesi Bedia'yı mutlu eder, çünkü bu sayede kendisini aldatan kocasından intikam almıştır.

Bu olaydan sonra hastalanan Bedia, yalnız gecelerinde kendisini uduyla teselli eder. Bedia'ya ders veren (Y...) Mail'i gördüğünü ve onu tutup kolundan Bedia'nın yanına getirmek istediğini söylediğinde Bedia bunu yapmamasını söyler. Mail'in ona kendiliğinden gelmesini ister. Kocasının hatasından başka birinin müdahalesi ile değil, kendi isteği ile dönmesi onun için önemlidir.

Bedia, udun üzerindeki beyti okuduğunda bunun sanki kendisi için yazılmış olduğunu düşünür. Mail'i sevmeye devam ettiğini anlar ve onu hala sevebildiği için de kendisine kızar. Mail, Bedia ile aralarında geçen aldatma, şiddet uygulama mevzuunu konuşur ve kendisini kurtarması için Bedia'ya yalvarır. Bu konuşmayı hoş karşılamayan Bedia ağabeyi Şemi'ye telgraf çeker ve bir bahane bularak onu yanına aldirtmasını ister. Mail buna izin vermez, Bedia'nın giderse geri dönmeyeceğini bilir. Bedia ısrar eder, Mail Bedia'nın tekrar geri gelmesi için onun udlarını yanına almasına izin vermez. Bedia, bu duruma çok üzülse de kabul etmek zorunda kalır; çünkü oradan uzaklaşmayı gerçekten ister. Mail'in, gidişine mani olmaması için bunu kabul eder. Bedia, Mail'i hala sevdiği için bu gidiş onun için de zor olur. Kendisini sorgulamaya başlar. Bedia'nın iç dünyasında kendi beniyle olan çatışması okuyucuya şu cümlelerle aktarılır:

*“Ah! Ben niçin hala seviyorum? Senelerce çektiğimi niçin düşünmüyorum?
Beni adı kadınlar için terk eden, beni onlara değişen bir adamı sevmek zül değil mi?
Beni sevse böyle yapar mıydı? Sevmeyeni sevmek, bu ne yaman haldir? Ah! Ne kadar
biçare, ne kadar bedbahtım!..” (s. 78)*

Bedia, Şemi'nin yanına Mail'den kurtulmak için gider. Şemi'nin yanında sürekli olarak kalmak istemez eşyalarını satarak para getirecek birkaç dükkan aldıktan sonra ev alarak yaşamını sürdürme düşüncesindedir. Yani bir kadın olarak çalışmak Bedia için normal bir durum olmadığı için dükkanlardan elde ettiği kazançla geçimini sağlama düşüncesi onun için daha uygundur. Şemi, kardeşinin bakımı için elinden geleni yapmaya çalışır, onun sıhhatinin yerine gelmesini sağlar. Bedia bazı geceler Mail için ağlasa da Şemi'ye udu için ağladığını söyler; çünkü Mail gibi birini hala sevdiği için ağlamasını gururuna yediremez.

Mail, Bedia'nın evden ayrılışının ardından ona sürekli mektuplar yazarak Bedia'dan özür diler ve onu sevdiğini, eve dönmesini söyler. Bedia Mail'den gelen mektupların hiçbirine cevap yazmaz. Ondan kesin bir şekilde ayrılmaya karar verir.²⁹

²⁹ “Udi'de Bedia, kocasının ihanetini ondan boşanarak cezalandırır. Çünkü Bedia için en önemli şey “ıffetin muhafazasıdır.” (...) Romanın yayınlandığı 1899'da henüz Osmanlı toplumunda kadının, kocasını boşama hakkına sahip olmadığı düşünülürse romanda Bedia'nın hareketi devri için oldukça cesur bir hamle olarak değerlendirilmelidir. Romanda ayrılma kararı için “O benim bileceğim iştir.” diyen Mail, Bedia'ya ayrılma fikrini imasından dolayı şiddet uygular. Bedia, doğrudan değil ancak uzun planlar sonucu kocasından boşanabilir.” Betül Coşkun, “Türk Modernleşmesini Kadın Romanları Üzerinden Okumak –Tanzimat'tan Cumhuriyet'e–”, Turkish Studies International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 5/4, Fall 2010, s. 947.

Bunun üzerine boşanmanın uzun sürmesi için Mail tayinini Selanik'e aldırır. Buradan da Bedia'ya mektuplar yazmaya devam eder. Bedia'nın Mail'in mektuplarına karşılık vermemesi sebebiyle Mail'in gönderdiği mektupların gelme sıklığında azalma başlar. Bedia, Mail'e güvenmez, ona göre Mail kendini idare etmekten aciz bir erkektir ve böyle bir adama kendisini tekrar teslim etmek çok tehlikelidir.

İki yıl sonra Mail'in öldüğünü haber alan Bedia yıkılır. Bedia'nın kendi hayat hikâyesini romanlaştırmasını istediği kişi, yani Fatma Aliye, Bedia'daki bu yıkımı şu şekilde aktarır:

“Bu haber Bedia'ya ulaştığı zaman, Bedia üzüntüsünden ne yapacağını bilemedi. Zavallı kadın onu hala seviyordu. Yalnız o vakte kadar mı seviyordu?.. Hayır, hala da seviyor. Şu satırları yazmak üzere kendisinden tafsilat istediğimde bile hala sevdiğini itiraf ediyor, onu hayatında nasıl sevdi ise şimdi de hayalini, hatırasını sevmekte olduğunu söylüyordu. Mail'den ayrıldığı zamanları Acize'ye naklederken çok güçlük çekti. Yürek çarpıntısı ona müsaade vermiyordu. Mail'in son halini nakledeceğinde ise bir fenalık, bir tıkanıklık ile söz söyleyemez hale geldi. Bir müddet sonra ağzını açabilip:

“Daima تنها zamanlardaki üzüntülü hallerimde akmakta olan gözyaşlarımı şimdi size gösteriyorum. Bana bu kadar hicramı, bu kadar hıyaneti ile beraber yine sevmiş olduğum o adamın aşkına beni karşı durduran husus, onun benim yanımda başka bir kadını sevdiğini söylemesi, başkasına olan sevdasını anlatması oldu. Oooh! Bu hakaret bir kadın için unutulması mümkün olmayan şeylerdendir. Sevmekte olduğumu görüyordum. O halde gönlümden öğrendim. Böyle gönlü ben de ezerim dedim.”” (s. 91).

Bedia, Mail'in ölümünden sonra orada durmak istemez. Şemi'nin de görevi bir başka kazaya çıkınca Bedia, tanıdık bir ahabı ile İstanbul'a gitmeye niyetlenir. Şemi'ye geri döneceğini söyleyerek gitmek istediğini açıklar. Şemi bu fikre olumlu bakarak kardeşini İstanbul'a yollar. Bedia'nın İstanbul'a gideceği vapur önce Beyrut'a uğrar. Burada bulunan bir dostunun evini ziyareti sırasında bir sürprizle karşılaşır. Bu sürpriz Helula'nın ta kendisidir. Helula, Bedia'nın tanıyamayacağı kadar değişmiştir. İsmi de değişmiştir. Helula artık Madam Salamon olarak Bedia'nın karşısındadır. Helula, Bedia ile aralarında geçen konuşmadan etkilendiğini ve eski hayatına veda ederek evlendiğini anlatır. Bedia'ya bu pişmanlık için teşekkür

eder. Bedia'nın sözleri Helula'da bir farkındalık oluşturmuş ve değişimine etki etmiştir.

Bedia, Suriye'den ayrılıp İstanbul'a geldiğinde musikinin buradaki ilerleyişi onu şaşırtır. Burada da bir usta bulur ve hemen nota öğrenmeye başlar. Bedia, hayat hikâyesini yazmasını istediği kişinin yani Fatma Aliye'nin, kendisine, udundan istifade etmek için ders vermesini teklif etmesine üzülür ve onu tersleyerek buna ihtiyacının olmadığını ifade etmeye çalışır, udunu bir kazanç aracı olarak düşünemez.

Bedia, İstanbul'a geldiğinden beri Şemi'nin ona gönderdiği parayla idare ederken Şemi'nin de ölmesi üzerine çalışmak zorunda kalır. Ağabeyi Şemi'nin kızının ihtiyaçlarını karşılama görevi Bedia'ya düşer. Helula ile aralarında geçen konuşmada kadının çalışma zorunluluğu meselesinde Helula'nın söylediklerini düşünür ve bu Bedia'yı korkutur. *“Dehşetinden titredi. “Kadın kazanmaya mecbur olduğunda!..” demişti. Evet! Bu sözler hep hatırıma geliyordu. “Kadınlar kazanmaya mecbur olduklarında... Onların başka ne sermayeleri var? Başka satacak ne metaları var?..” demişti. Bedia o zaman kendisinin verdiği cevabı da hatırladı.”* (s. 110).

Bedia, Helula'ya dikiş dikerek, çamaşır yıkayarak iffetli yollardan para kazanabileceğini söylemiştir; lakin şimdi kendisi zor durumdadır ve kendisi için çare arar. O, çalışma konusunda tereddütler yaşar. Nasıl bir yolla çalışıp para kazanabileceğini sorgular.³⁰

“Bu hatıralar zihninde gittikçe titriyordu. “Mümkün değil!” diyordu. Bu vücudun handelerinden, işvelerinden değil çalışmasından istifade etmeli diyordu. Helula'nın söylediği metalarını değil, Naome gibi sazını, sesini de değil! Çalışmasını emeğini satmalı! Kırtarak, süzülerek, işve bazlık, gönül avlayıcılık ile 'yaleyli'leri değil! Ciddi tavırla, açık alınla, namus dairesinde 'Do Re Mi Fa Sol' satmalı! Namus dairesinde kazanmalı!..” (s. 111).

³⁰ “Fatma Aliye Hanım'ın roman ve makalelerinde kadının çalışması konusunun nasıl ele alındığına bakıldığında üzerinde durulan konuların belli başlıklar altında toplanabileceği görülecektir. Öncelikle kadını çalışmaya mecbur bırakan sorunlardan hareket edilmiş, kadının çalışması söz konusu olduğunda ise bedeninin çabucak yıpranacağı işlerdense edindiği bir meslek ve beceri doğrultusunda ve “iffet” dairesinde çalışması gerektiği vurgulanmıştır. Kadının çalışmasının belli durumlarda ihtiyaç halinde söz konusu olduğu belirtilirken, çalışmanın kadınları meşguliyetsizlikten kaynaklanan kötü alışkanlıklardan da uzak tuttuğuna değinilmiştir.” Firdevs Canbaz, “Fatma Aliye Hanım'ın Romanlarında Kadın Sorunu”, Bilkent Üniversitesi, Yayınlanmamış YLT., Ankara 2005, s. 101-102.

Bedia, ellerinde para edecek olan her şeyi sattığı için artık tek çaresi olan udundan istifade ederek para kazanabileceği yolları tavsiye eden kadından meşk vermek için kendisine talebe bulmasında yardımcı olmasını ister. Talebe bulmakta sıkıntı çekmeyen Bedia kazandığı parayla kendilerine yetecek büyüklükte bir ev alır. Fakat çalışırken kendisini ihmal ettiği için hastalanır. Bedia bir de küçük dükkan alacak para biriktirmek ister, bu sayede yeğenine ve kendisine bir gelir sağlayarak meşk vermeyi bırakma niyetindedir. Uduyu sadece kendi keyfi için çalmak ister. Uduyu tek yarı ve erkeği olarak görür. Çünkü udu ona asla ihanet etmemiştir ve ona geçim kaynağı olmuştur. Önceleri uduyu bir kazanç aracı olarak değerlendirememiş olsa da artık, udunun onun iffetini koruyarak geçimini sağlamasında en önemli yardımcısı olduğuna inanmaktadır.

Bedia, Fatma Aliye'nin Refet adlı romanını okuduktan sonra, yazarından kendi hayat hikâyesini kaleme almasını ister. Başından geçenleri Refet'in yazarına anlatır. Bir türlü yazımı bitmeyen romanın basılmaması Bedia'yı üzer. Romanın tamamlanmasına yakın Bedia soğuk algınlığı yüzünden hasta yatağına düşer ve ona ud çalması da yasaklanır. Bu sebeple onun tek geçim kaynağı da elinden alınmış olur. Bedia yârinden ve ekmek teknesinden ayrı düşer. Hastalığı gittikçe ilerler. Kendisi artık ud çalamasa da ustasından ud çalmasını isteyerek ud ile olan özlemini gidermeye çalışır.

Bedia namusunu koruyarak geçimini sağlamaya çalışırken, sevdiği adamdan aldığı ağır darbenin verdiği kederi içine attığı için hastalanır ve verem yüzünden hayatını kaybeder. “*Şemi'den yetim kalan Mihriban ile Rüstem, Bedia'dan da öksüz kaldılar! Yattığının tam ikinci ayında, Bedia vefat etti. Udi romanı da kendisine böyle feci bir 'son' teşkil etti.*” (s. 126).

Kocasının ihanetini sineye çekmeyip ondan uzaklaşan Bedia, bir kadın olarak tek başınalığın getirdiği sıkıntılarla yüz yüze gelir. Daha önce geçim derdi olmayan Bedia, ona düzenli olarak para gönderen ağabeyinin ölümüyle birlikte yaşamını sürdürmek için bir gelirinin olması gerektiğinin farkına varır. Uduyu bir kazanç aracı olarak görmeyen Bedia, iffetinden ödün vermeden para kazanmanın başka bir yolu olmadığı gerçeğiyle yüzleşince ud dersi vermeye başlar ve böylece öğretmenlik yaparak çocukluğundan beri aldığı müzik eğitimini kendi yararına kullanmış olur.

2. 1. 3. Aşk-ı Memnu: Yasaklardan Yok Oluşa

Halid Ziya Uşaklıgil'in 1899-1900 yıllarında kaleme aldığı Aşk-ı Memnu³¹, ilk olarak Servet-i Fünun dergisinde tefrika olarak yayımlanmış sonrasında 1900 yılında kitap haline getirilmiştir. Roman TRT tarafından ilk kez 1975 yılında altı bölümlük, daha sonra ise Kanal D tarafından 2008 yılında iki sezonluk bir televizyon dizisi olarak uyarlanmıştır. Eser tefrika edildiği 1899 yılından itibaren birçok kez kitap halinde basılmıştır. Realist-naturalist bir eser olarak kabul edilen Aşk-ı Memnu, Boğaziçi'nde bir yalıda çocukları ve yeğeniyle yaşayan Adnan Bey'in, eğlence hayatına düşkünlüğüyle bilinen Firdevs Hanım'ın kızı Bihter'le evliliğini ve sonrasında Bihter'in Adnan Bey'in yeğeni Behlül ile yaşadığı yasak aşkı anlatır. Romanda işlenen vakaların hangi tarihte geçtiği belirtilmemiş, kişiler üzerinden Adnan Bey'in yalısında yaşanan yasak aşk aktarılmıştır.

Firdevs Hanım, kızları Peyker ve Bihter'le Boğaz'da sandal gezintisi yaparken yanlarından geçen sandalda Adnan Bey'i görürler. Firdevs Hanım'ın kocası aldatıldığını öğrendikten bir hafta sonra vefat etmiştir. Dul bir kadın olarak kızlarıyla yaşayan Firdevs Hanım, lüks yaşama düşkünlüğüyle ün yapmıştır, bu sebeple kızları ve kendisi etrafta Melih Bey takımı olarak bilinir.

Yaşlanmayı asla kabul edemeyen kırk beş yaşındaki Firdevs Hanım kızlarıyla gizli bir rekabet içindedir. Ona yaşlandığını belirtecek her şeye düşmanlık besleyen Firdevs Hanım, ilk çocuğu Peyker'i ve ardından Bihter'i doğurduktan sonra kocasını da bu düşmanlıktan nasiplendirmiştir. Kendisini iki çocuklu bir kadın konumuna iten Melih Bey'e içten içe kin besler. Dişiliğini, gençliğini ve güzelliğini her şeyden önemli gören Firdevs Hanım, yaşını ortaya çıkaran kızlarıyla da bu sebeple gizli bir rekabet içindedir.

Firdevs Hanım sandalları yan yana geçişen Adnan Bey'in kendisine ilgi duyduğu düşüncesindedir ve onun bu düşüncesiyle kızları alay ederler. Peyker annesine Adnan Bey'in gözlerini Bihter'den alamadığını söyler. Peyker'in bu sözleri onu Firdevs Hanım'ın gözünde ümitlerini elinden almak isteyen bir düşman yapar. Peyker, annesini dinlemeyerek evlenmiş ve Firdevs Hanım'ı kayınvalide yapmıştır,

³¹ Halid Ziya Uşaklıgil, Aşk-ı Memnu, 28. Baskı, Özgür Yayınları, Ekim 2010. (Roman içinden yapılan alıntılar sayfa numaraları belirtilerek bu baskıdan yapılmıştır.)

şimdi ise hamiledir ve kayınvalide olmayı kabullenemeyen annesini büyükanne yapmaya kalkışmıştır. Bu sebeple Firdevs Hanım, kızına gizli bir düşmanlık besler. Sandal gezintisini bitirip eve döndüklerinde Peyker'in eşi Nihat onlara Adnan Bey'in Bihter'le evlenmek istediğini söyler.

Boğaz'daki yalısında on iki yaşındaki kızı Nihal, oğlu Bülent, yeğeni Behlül ve hizmetkârlarıyla yaşayan Adnan Bey'in çocuklarının varlığı Bihter'i rahatsız etmez. Aksine Adnan Bey'le evlenince yalının tek hakimesi olma fikri ona cazip gelir. Yirmi iki yaşında biri olarak çocukların ona anne diyecek olması ise Bihter'i heyecanlandıran diğer husustur. Bihter düşündükçe Adnan Bey'den daha iyi bir talibin karşısına çıkma ihtimalinin zayıflığını anlar. Annesinin eğlenceye düşkünlüğü ve etraftaki kötü şöhreti yüzünden iyi bir talibinin olma ihtimali azalan Bihter, Adnan Bey'le evlenmeyi kabul eder. Bu evlilik sayesinde lüks bir yaşantının kapıları kendisine açılacak olan Bihter'in, evliliği kabul etmesinde önemli rol oynayan etkenler anlatıcı tarafından okura şu şekilde aktarılır:

“Adnan Bey’le izdivaç demek Boğaziçi’nin en büyük yalularından biri; o önünden geçilirken pencerelerinden avizeleri, ağır perdeleri, oyma Louis XV ceviz sandalyeleri, iri kalpaklı lambaları, yaldızlı iskemleleriyle masaları, kayıkhanesinde üzerlerine temiz örtüleri çekilmiş beyaz kikle maun sandal fark olunan yalı demektir.”
(s.44).

Evlilik kararını verdikten sonra bu evliliği ona emellerini gerçekleştirme fırsatı veremeyen ailesinden bir intikam alma aracı olarak gören Bihter, odasındaki aynada kendini seyrederek ve Adnan Bey'in karısını selamlar. Yapacağı evlilik onu arzu ettiği her şeye ulaştıracak bir aracı, ona her kapıyı açabilecek bir anahtardır. Evliliğiyle ilgili olarak kendi kendine düşüncelere dalan Bihter, her istediğini yapabileceği bir hayatı zihninde canlandırırken *“Demek, Adnan Bey’le izdivaç bütün bu şeyleri yapabilmektir.”* (s. 50) der.

Firdevs Hanım, kızının Adnan Bey'le evlenmesine karşı çıkar, adamın yaşını ve çocuklarını bahane eden Firdevs Hanım, Bihter'in evlilik için kesin kararlı olduğunu görür. Anne kız arasında bir tartışma meydana getiren bu evlilik kararı ikilinin arasındaki gizli düşmanlığın açığa çıkmasına sebep olur. Bihter, Adnan Bey'in evlenmek istediği kişinin annesi olması durumunda Firdevs Hanım'ın bu

teklife asla karşı çıkmayacağını iddia eder. Bihter annesiyle girdiği tartışmadan galip çıkmanın sevinciyle odasına gider ve evlilikle birlikte sahip olacağı değerli şeylerin hayali içinde yatağına uzanır.

Adnan Bey, dört yıl önce eşini kaybetmiş ve kendisini çocuklarına adamıştır. Kızı Nihal, özellikle babasını kimseyle paylaşmak istemez, babası tarafından seilmeyi, değer görmeyi önemser. Adnan Bey, Bihter’le evlenmek isteğini kızına bildirerek onun bu konuda rızasını almak ister ve Nihal’in mürebbiyesi Mlle de Courton aracılığıyla bu isteğini ona bildirir. Nihal babasının bir başka kadınla evlenmesine onun sevgisinden mahrum kalmayacağına dair babasından aldığı söz üzerine razı olur. Nihal, değer verdiği insanları sevgisini kimseyle paylaşmayı sevmeyen bir tabiata sahiptir. Kardeşi Bülent’i, evin Habeşî hizmetkârı Beşir’i, diğerlerini ve babasını kimseyle paylaşmak istemez. Çocukluğundan beri sevdiği kişileri, nesnelere başkalarının sevgisinden kıskanır, Nihal’e göre onun değer verdiği şeyleri yalnız onun sevmeye hakkı vardır. Mlle de Courtun, Nihal’e, Bihter’in eve geleceğini açıkladığında Nihal eve gelecek olan yeni kadınla ilgili merak ettiği şeyleri mürebbiyesine sorar. Onun bu merakı anlatıcı tarafından okura şu şekilde aktarılır:

“Yalnız birtakım teferruatı [ayrıntıları] merak ediyordu: Odası nerede olacaktı? Bu kadın güzel, kendisinden daha mı güzeldi? Bey babası ona ne diyecekti? Hangi odada yatacaktı? Bülent’e karışacak mıydı? Beşir yine Nihal’in olacak değil miydi? Ondan sonra... -Bu suali en nihayet irat etmiş idi- ondan sonra babası Nihal’i gene evvelki kadar sevecek miydi?” (s. 106).

Merak karşılığında tatmin olacağı bir cevap alan Nihal babasıyla arasında girmeyecek bir kadının varlığından rahatsız olmayacağına emin olduğu için aralarına katılacak bu kadının yalıza gelmesini kabul eder.

Bihter ve Adnan Bey’in evlilikleri öncesinde çocuklar Büyükkada’daki halalarının yanına gönderilir. Nihal, adaya giderse babasının elinden alınacağını düşündüğü için gitmek istemese de sonrasında halasının yanına gitmeyi kabul eder. Nihal adada geçirdikleri birkaç haftadan sonra artık dönmek istediğini mürebbiyesine söyledikten sonra Bihter’in hayatlarına dâhil olmasıyla birlikte sevdiği şeyleri

kaybedeceğine dair endişelenir. Onun bu endişesi anlatıcı tarafından okura şu şekilde aktarılır:

“Eve bir kadın geleceğine vukuf hasıl eder etmez [anlar anlamaz] bunun esas mahiyetini düşünmeksizin surf hissi, surf asabi bir eza duymuş idi; bu meselede muhakemesinin hiçbir tesiri yoktu. Bu his en doğru olarak kiskançlık tabiriyle kabil-i icmal [toplayan] idi: O gelecek kadından her şeyi hele babasını, Bülent’i, daha sonra Beşir’i, bütün ev halkını, evi, eşyayı, hatta kendisini kısıkanıyordu; bu sevilmiş şeylerin içine girmekle o kadın bunları çalacak, elinden alacak; evet, nasıl, pek iyi tahlil edemiyor [çözümlemiyor], vuzuh ile düşünemiyor, fakat ruhu hissediyordu ki o geldikten sonra kendisi şimdiye kadar sevdiklerini artık sevemeyecekti.” (s. 125-126).

Eve döndüklerinde Bihter’le tanışan Bülent ve Nihal onu çok severler. Nihal’le ilk karşılaşmalarında onunla dost olan Bihter adeta Nihal’in endişelerinin yersiz olduğunu kanıtlar. Bihter’le iyi anlaşılan ve onu güzel bulduğunu itiraf eden Nihal bu ilk karşılaşmanın ardından *“korkunç bir rüyadan çıkmış”* (s. 130) gibidir.

Bülent, Bihter’i anne olarak kabul ettiği için ona bu şekilde hitap eder, ama Nihal henüz ona nasıl hitap edeceğine karar vermemiştir. Bihter bu durumu anlar ve Nihal’e kendisine Bihter şeklinde hitap etmesinden memnun olacağını söyler. Bu hitap şekliyle birlikte araları daha da iyi olur. Bihter, Nihal’le samimiyetinden güç alarak artık onun bir genç kız sayıldığını, kıyafetlerini bir çeki düzen getirilmesi gerektiğini ve artık ona uygun bir çarşafa girmesini söyler. Bu fikir Nihal’i heyecanlandırır.

“Aşk-ı Memnu’da kızların çocukluk devresinden gençlik devresine geçiş yaşları ve bu geçişin kızlar üzerindeki değişiklik emareleriyle ilgili olarak Osmanlı ve Fransız toplumları arasında bir karşılaştırma yapılır. Yalya yeni gelen ve on iki yaşındaki Nihal’in üvey annesi olan yirmi iki yaşındaki Bihter’le Fransız mürebbiye Matmazel de Courton arasında geçen bu konuşmayı dikkate değer bulduğumuz için aynen veriyoruz:

Bihter “Bir gün Nihal’in bütün elbiselerini, çamaşırlarını, ufak tefeklerini nazar-ı muayeneden geçirdi; hepsini beğeniyor; Nihal birer birer gösterdikçe başıyla hep “Güzel!” diyordu. Muayene bitince dedi ki:

Nihal! Bilir misin? Artık bunların hepsini atmak zamanı geliyor. Ben isterim ki sen küçük bir çocuk değil genç bir kız olasın. Bu kısa etekler... Bunlar on ikisine kadar pek iyidir. Fakat on ikisinden sonra...

Artık bir genç kız olma fikri Nihal’i hazzından şaşırttı. Mürabbiyesinin yüzüne baktı. İhtiyar kız buna mu’terizdir. Bihter’e diyordu ki:

Lakin Madam, zannederim ki pek erken... Fransa'da bu kadar çocuklar bahçede çember çevirir. Nihal'in eteklerini uzatmak için Hiç olmazsa iki sene daha beklemek lazım gelir.

Bihter gülerek cevap verdi: Evet Fransa'da, ale'l-umum Avrupa'da, hatta Beyoğlu'nda da; fakat bizde Nihal artık sokağa açık bile çıkamayacak. Değil mi Nihal? Şık bir çarşaf...”³²

Roman'ın yazıldığı dönemlerde genç kızların çarşafa girmesi onların çocukluktan çıktığının bir göstergesi olarak kabul edilir. Bir bakıma çocukluktan ergenliğe geçiş sayılabilecek olan “çarşafa girme” bir tören halinde gerçekleştirilir. Romanda Nihal'in çarşafa girme zamanının geldiğini anlatıcı okura şu şekilde aktarır:

“Genç kız olmak üzere bulunan çocukların müstesna bir devresi vardır ki o esnada bu nahif, narin mahlûklarda bir kadınlık istihzar [hazırlama] hayatının müphem inkişafı [belirsiz açılımları] görülür. Bu devre manevi, cismani tebeddüllerle [değişimlerle] başlar. (...) kendisinde bir başkalık hisseder; fakat mahiyetini bilmez, yalnız anlar ki artık bir çocuk değildir. (...) Nihal hayatının bu devresinde idi.” (s. 145-146-147).

Nihal çarşafa girdiği ilk gün ev halkına yeni halini göstermek için konakta bir merasim yapılır. Onun yeni hali yalıda yaşayan herkesin dikkatini çeker. Bihter'in yardımlarıyla hazırlanan yeni kıyafeti ve artık bir genç kız kıyafeti sayılan çarşafın içindeki yeni Nihal'in bu halini anlatıcı okura şu şekilde tasvir eder:

“Nihal'in genç kız kıyafetine duhul resmi [giriş töreni] bu yeni hayatın bir küşad rasimesi [açış töreni] kabilinden icra olundu: (...) Bihter'in sanat elinden o, değişerek çıkmış idi. Ne tam bir genç kız ne de henüz çocuk dedirtmeyecek bir kıyafet bulunmuş idi.” (s. 153-155). Nihal'in çarşafını giymesi için yardım eden Bihter, Nesrin ve Şayeste onun etrafından çekilince “Nihal çarşafın gözleri aldatan çizgileri altında, henüz bir çocuk sıfatıyla değil, ince bir genç kız endamının leventliğiyle ortada” kalır (s. 156). Böylece çarşaf içindeki Nihal, yalıdakilere yeni halini takdim etmiş olur.

³² Selçuk Çıkla, Roman ve Gerçeklik Bağlamında Kültür Değişimleri ve Servet-i Fünûn Romanı, Akçağ Yay., Ankara 2014, s.128.

Ağustos ayı geldiğinde, Bihter ve Adnan Bey'in evliliklerinin birinci yılı dolduğu için Göksu'da herkesin katılacağı bir kır gezintisi düzenlenir. Nihal, bu gezintinin babasının evliliği için düzenlendiğini bilmediği için kır gezintisi onu heyecanlandırır; ancak Behlül'den asıl sebebi öğrenince içinde diğerlerine karşı bir düşmanlık uyanır. Gezintiye gitmek istemeyen Nihal bir bahane bulmaya çalışır; fakat Bihter'in, Peyker'in ve Firdevs Hanım'ın onun kıskançlık yüzünden gelmediğini düşünmelerinden ve kendisiyle alay edilmesinden kaçınır. Daha önce Peyker'de ve Firdevs Hanım'da yakaladığı alaycı gülüşü Bihter'de de yakaladığını Mlle de Courton'a anlatan Nihal aynı gülüşe tekrar maruz kalmak istemez, ancak bir bahane bulamadığı için gezintiye gitmek zorunda kalır.

Göksu'da, Behlül Peyker'le konuşmaya, yakınlık kurmaya ve onu öpmeye çalışır. Peyker, Behlül'ün davranışlarından hoşlanmaz, ona kendisine yakın olma fırsatı vermez. Bihter'i Behlül'ün davranışları konusunda uyaran Peyker, Bihter'e "*Ben kocama hıyanet etmek fikriyle evlenmedim.*" (s. 176) der. Bu cümle Bihter'in zihnini meşgul eder.

Göksu gezintisinde Nihal'in Bihter'e karşı tutumu değişir, ona düşmanlık besler çünkü, onu babasını elinden alan biri olarak görür. Onun bu halinin nedenini bilmeyen Bihter, Nihal'in sıkıntısının ne olduğunu Mlle de Courton'a sorar ve kendisini Nihal'e sevdirmek için elinden gelen her şeyi yaptığını ifade eder. Bihter'in bu sözleri Mlle de Courton'u endişelendirir. Ona göre Nihal ve Bihter bir yıllık gecikmeyle birbirine tırnaklarını göstermeye başlamıştır ve bu vaziyetin sonunda biri gülecek diğeri ağlayacaktır.

Gezintiden eve döndükten sonra kendisinde bir tuhaflık hisseden Bihter odasında pencere önünde, üzerinde yalnız iç gömleğiyle, rüzgâra karşı durarak üşüme isteğiyle düşünmeye başlar ve Adnan Bey yanına geldiğinde ona yalnız kalmak istediğini söyler. Bihter, evliliğinin ilk günlerinden itibaren kocası Adnan Bey'le cinsi münasebetinden rahatsız olmaya başlamıştır. Gençliğini verdiği Adnan Bey'le geçirdiği anları yaşamama arzusuna kapılır. Fakat bu arzusunu kendine bile itiraf etmekten kaçınır. Kocasına bedenini ve gençliğini sunan Bihter ona aşkını veremediği için kendisini suçlar; ama ona içtenlikle aşkını sunamayacağını da farkındadır. Adnan Bey'le cinsi münasebete girdiği her anı bir eziyet olarak

nitelendiren Bihter onu bütün ruhuyla sevmediğinin farkına varır. Aslında Bihter'e asıl eziyet veren şey de budur ve hayatının bu şekilde devam edeceğini idrak ettiği noktada bu durumu çaresizce kabullenir.³³ Onun kendi kendine yaptığı itirafları ve ruh halini anlatıcı okura şu şekilde aktarır:

“Demek kendisi için izdivaç bu idi, aşk bundan ibaret olacaktı; her zaman, her zaman, ondan böyle cebir ile aşk alınacaktı ve o, ruhunun asıl aşkını vermiş olmayacaktı; asıl ruhuna tasarruf edecek [sahip olacak] bir buse dudaklarını araştırıp bulmayacaktı. (...) Artık itiraf etmeliydi. İşte bir seneden beri bu hakikati görmemek için lüzum görülen mücadeleler [savaşmalar] onu daha ziyade yormuş, daha ziyade ezmiş idi; evet itiraf etmeliydi, hep böyle olacaktı.” (s. 205).

Bihter, pencere önünde düşündükçe yalıda geçirdiği bir yılı değerlendirir. Evlilik kararını verdiği zaman hoşuna giden üvey annelikten de sıkıldığını anlayan Bihter, Nihal'in kendisini sevmesi için elinden geleni yaptığı halde bunun karşılığını görememekten muzdariptir.

Bihter, düşüncelere daldığı sırada Behlül'ün yüzü gözlerinde canlanınca onu düşünmeme çabası içine girer. Sonra aklına Peyker'in söylediği sözler gelir. Kocasını aldatmak maksadıyla evlenmediğini söyleyen Peyker'in sözleri Bihter'i sinirlendirir; çünkü aklına birden Behlül'ün gelmesi ona, sanki Adnan Bey'i aldatmak maksadıyla evlendiğini düşündürür. Bunun üzerine annesi Firdevs Hanım'ın babasını aldatmasını aklına getiren Bihter asla annesine benzememeye yemin eder. Annesini hayatının bir yüz karası olarak gören Bihter ona benzememek için yemin ederken küçükken Peyker'i babalarına Bihter'i ise annelerine benzeten insanların bu benzetmelerini hatırlar ve bu benzetme onu korkutur.

Peyker'in babasına benzediği için mutlu, kendisinin ise annesine benzediği için mutsuz olacağını düşünen Bihter, Peyker ve kendi evliliği arasında bir kıyaslama yapar. Peyker, sevdiği bir kocaya ve çocuğa sahipken, kendisinin neye sahip olduğunu sorgular. Bu sorgulama sonrası sadece birini sevmeye ihtiyacının olduğunu anlayan Bihter, kocasını sevmediğinin farkında olduğunu kendine itiraf eder.

³³ “Bihter'in evreni fiziksel gerçeklerle açığa vurulur. Romanın ilk sayfalarında belirtildiği gibi amacı, servete kavuşmaktır. Servetin aşk ve mutluluk getireceğine inanır. Yanıldığını, kocasını sevmediğini kavrayınca, evliliği bir ırza geçme olayına döner. (...) Bihter, 'kendi olabildiği' odasından başka her yerde Adnan Bey'le mutlu olabildiğini keşfeder. Ne var ki Adnan Bey, dostlukla yetinmemektedir.” Robert. P. Finn, Türk Romanı, Agorakitaplığı, İstanbul 2003, s. 188.

Kocasıyla evlenmesinin nedeni onu sevmesi değil lüks bir yaşama ulaşma arzusudur. Bu arzusuna ulaşmış olsa da birini sevmenin nasıl bir his olduğunu merak eden Bihter; *“Sevmek istiyordu, hummalar içinde mecnunca [delice] bir aşk ile sevecek bir mesut olacaktı. İşte şimdi bu mutantan odanın servetleri içinde siyah mermerlerle örülmüş bir mezarda diri diri medfun [gömülmüş] gibiydi. Nefes alamıyor, boğuluyordu; bu mezardan çıkmak, yaşamak, sevmek istiyordu.”* (s. 212).

Odasındaki aynada çıplak vücudunun aksini seyretmeye başlayan Bihter, gençliğinin ve güzelliğinin farkına varır, adeta kendini yeniden keşfeder. Onun bu keşfi, anlatıcı tarafından okuyucuya şu şekilde aktarılır: *“Uzun temaşa [seyrediş] ile bu levhaya [tabloya] bakıyordu. Hemen kendisini bu haliyle hiç görmemiş idi, bu yeni bir şey, başka bir vücut gibiydi. Demek Bihter işte bu idi.”* (s. 213). Bihter kendisini bir erkek gözüyle seyretmeye başlar ve aynadaki kadını çok güzel bulur. Bihter’in ayna karşısında kendini seyretmesi ve daha sonrasında kendine hayranlık beslemesi kendi aksine âşık olan Narkisos’un hikâyesini ve dolayısıyla da narsizm kavramını akla getirir.

*“Narsizm, Yunan mitolojisindeki Narkissos mitinden türetilmiştir. Mitolojiye göre genç ve yakışıklı Narkisos kendisine hayran olan birçok kişiyi reddetmiştir. Narkisos tarafından küçümsenmiş bir aşığın duasına cevap veren Tanrıça Nemesis, tıpkı kendisinin daha önce birçok kişiye yaşattığı gibi Narkissos’u karşılıksız aşkla cezalandırmıştır. Narkissos suda kendi yansımını görerek yansımına âşık olmuş ve ölene kadar kendi yansımını umutsuzca izlemiştir. Başka bir rivayete göre de aşkına ulaşmak isterken suya düşerek boğulmuş ve düştüğü yerde nergis çiçeği açmıştır.”*³⁴

Bihter ayna karşısında kendini seyrederken, içinde, bir erkek olarak baktığı kadını sevmek, okşamak isteği uyanır. Bu istek, ona, bir günah işlemiş olmanın utancını yaşatır. Sevmek isteğinin onda meydana getirdiği bu haller, Bihter’e evliliğini tekrar sorgulatır. Tüm bedeniyle ve ruhuyla sevmek istediği halde kendi evliliğinde bu isteğini gerçekleştiremeyecek olduğunun farkındadır, bu sebeple sevmek onun için yasak bir duygudur. Çünkü kocasından başka birini sevmesi onun

³⁴ İbrahim Demirci, Füsün Ekşi, “Büyüklemececi Narsizmin İki Farklı Yüzü: Narsistik Hayranlık ve Rekabetin Mutlulukla İlişkisi”, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Haziran 2017, S.46: 37-58, s. 38.

kocasını aldatmak için evlenmiş olduğunun kanıtı olacaktır ve Bihter kocasına asla ihanet etmeyeceğine dair kendi kendine söz verir.

Nihal, Şakire Hanım ve kızı Cemile'nin yalıdan ayrılacaklarını öğrenir ve bu duruma çok üzülür. İçinde Bihter'e karşı bir düşmanlık besleyen Nihal, babasını, Bülent'i kendisinden uzaklaştırdığını düşündüğü Bihter'e, yalının hizmetkarlarından Şakire Hanım ve kızının gidişiyle daha da kinlenir. Ona göre Bihter, sevdiği herkesi, her şeyi ondan uzaklaştırmaya çalışır. Babasının kendisine duyduğu sevginin de azaldığını düşünen Nihal, bu düşüncesini Mlle de Courton'la paylaşır ve artık kendisinin de babasını sevmediğini söyler ve ona yalıdan kaçmak istediğini ifade eder. Şakire Hanım ve kızı Cemile gibi Nihal de uzaklara gitmeyi arzular.

Aralık ayında bir gece vaktinde Bihter, Behlül'e ısmarladığı şekerlemeleri alıp almadığını sormak için onun odasına gider. Behlül'e ait çeşitli kadın resimleri yere dökülünce ikisi de resimleri almaya çalışırken aralarında bir yakınlaşma meydana gelir. Bihter bu yakınlaşmaya izin vermemek için odadan çıkmaya çalışsa da Behlül onun gitmesine izin vermez.

Behlül, odasında yalnız kaldığında kendi kendine düşünmeye başlar Bihter'le Adnan Bey'in evliliğini bir çılgınlık olarak nitelendirir. Bihter'in kocasına sadık kalmamasının normal bir durum olduğuna ve bu sebeple de onun suçlu sayılmayacağına kanaat eder.

Bihter, o gece ilk aşk günahını işlemiştir. Ertesi sabah bambaşka biri olarak uyanan Bihter'in bu halini anlatıcı okura şu şekilde anlatır:

“Bihter, her sabahkinden başka bir Bihter'di. Artık bedbaht [mutsuz], bedbahtlığına acıacak bir kadın değil, bir daha silinmeyecek bir leke ile televvüs etmiş [kirlenmiş], sefil, murdar [pis] bir mahluk idi. Nihayet işte şimdi büsbütün Firdevs Hanım'ın kızı olmuş idi. Bunu kendi kendisine söylüyor ve kendisinden öğrenilecek bir vücuttan kaçarcasına kaçmak istiyordu.” (s. 255).

Bihter, Behlül'le yakınlaşmasının sorgulamasını yapar ve bu günahının affedilebilir, anlaşılabilir bir yanının olmadığına karar verir. Bu sorgulamadan sonra kendisinden öğrenen Bihter, mücadele ettiği halde başaramamış ve Firdevs Hanım'a benzemiştir, tam anlamıyla onun kızı olabilmek için böyle bir günaha girdiğini

düşünür. “*Bihter’in işlemiş olduğu günahı annesine bağlaması boşuna değildir. Aslında yazar bu durumu kasten göstererek, irsiyet teorisinin gerçekliğini ortaya koymuş olur.*”³⁵ İşlediği günahı kocasına itiraf etmek isteyen Bihter, bu itirafı yapacak cesareti kendinde bulamadığı için isteğinden vazgeçer. “*Cinsel duygunluğu açısından anasının kızıdır o, suçluluk bilinci açısındansa babasının.*”³⁶

Behlül’le konuştuktan sonra onu sevdiğini anlayan Bihter, onunla yaşadığı günahın pişmanlığından kurtulur. Behlül’le işlediği günah onu mutlu etmeye başlar. Behlül, Bihter’e kendi odasında, birlikte bir gece geçirmeyi teklif eder. Bu teklif üzerine kimseye görünmeden Behlül’ün odasına giden Bihter, birisine yakalanma korkusunun verdiği heyecandan hoşlanır, sevdiği adam için kendisini tehlikeye atmış olmak ona göre büyük bir fedakârlıktır.

Firdevs Hanım’ın bir akrabasının düğünü vardır ve düğüne yalıdağiler de katılır. Nihal, bu düğünde daha önce hiç muhatap olmadığı evlilik sorularıyla karşılaşır ve odasında yalnız kalınca gelin olmayı asla düşünmediğini kendine itiraf eder. Babasının yanına gittiğinde ona da gelin olmayı düşünmediğini söyleyen Nihal, babasını yalnız bırakmayacağını da söyler.

Bihter, Bülent ve Nihal’in aynı odada kalmalarının uygun olmadığını düşündüğü için Bülent’in yatağını Nihal’in odasından ayırır, bu olay Nihal’in Bihter’e karşı nefretini büyütür. Nihal herkesi teker teker kendisinden ayırdığını, uzaklaştırdığını düşündüğü Bihter’e nefretini dile getirir. Behlül, Nihal’in Bihter’e karşı sergilediği bu davranışını eleştirir ve bu konuda Nihal’i uyarır ve onun bu hareketinin, Adnan Bey’in üzülmeye neden olduğunu anlatır. Davranışlarıyla babasını üzdüğünü Behlül’den öğrenen Nihal, artık davranışlarına dikkat etmeye söz verir. Behlül’ü dinlerken kendini haksız gören Nihal, “*Behlül’ün odasından başkalaşmış bir Nihal olarak*” (s. 330) çıkar. Mlle de Courton’un artık yorulduğunu ve memleketine gitmek istediğini öğrenen Nihal, onu gönderen kişinin Bihter olduğuna inansa da babasını üzmemek için durumu kabullenir.

Behlül, Bihter’i sevdiği halde onunla yaşadığı yasak ilişkide memnun olmadığı bazı durumlar vardır. Behlül’e göre ilişkileri heyecanını kaybetmiştir,

³⁵ Gıyasettin Aytaş, *Tematik Roman İncelemeleri*, Akçağ Yay., Ankara 2008, s. 40.

³⁶ Robert P. Finn, a.g.e., s. 190.

çünkü önceleri kimseye yakalanmadan birbirine ulaşmaya çalışan ikili artık bu durumu sıradanlaştırmıştır. Bununla birlikte ona göre, ilişkilerindeki roller de değişim göstermiştir. Kendisi bir kadın Bihter ise kadını arzulayan erkek konumuna geçmiştir. Bihter, canı istediğinde Behlül'ün odasına gidip arzusunu tatmin eden bir erkek gibi davranmaya başlamıştır.

Behlül, karşısında ona direnmeyen, kendi rızasıyla onun olan bir kadın görmekten sıkılır. Zor elde edilen bir kadını sevmenin verdiği hazzı artık Bihter'de hissedememesi ona karşı kin beslemesine ve ondan soğumasına sebep olur. Behlül, yalıdan ayrılır ve üç gün boyunca geri dönmez, Bihter'i Kette adında bir kadınla aldatır. Bihter ise üç gecedir yalıya gelmeyen Behlül'ün artık kendisini istemediğinin farkına varır. İstenilmediğinin farkına varan diğer kişi de Adnan Bey'dir. Adnan Bey, Bihter'in kendisine karşı soğuk davranışlarından sonra yaptığı evliliğin bir hata olduğunu anlar.

Firdevs Hanım, kendi yalısının rutubeti nedeniyle rahatsızlanır ve Adnan Bey'in yalısına misafir olur. Yalıda Behlül'le konuşma fırsatı bulan Firdevs Hanım, onun aklına Nihal'le evlenme fikrini sokar. Firdevs Hanım'ın bu teklifini yalıdaki herkes öğrenir. Behlül de Nihal de bu teklifi ilk duyduklarında bu durumla alay ederler. Ancak, Behlül, Nihal'le gerçekten evlenmek istediğinin farkına varır ve adada halasının yanında olan Nihal'le konuşup onu sevdiğini, gerçekten onunla evlenmek istediğini anlatır. Behlül'ün hislerinin gerçekliğine inanan Nihal de onunla evlenmeyi kabul eder. "Nihal, evlenmek için sevmek, kalbini vermek; sevmek için de tanımak gerektiğine inanır."³⁷ Behlül, Nihal'in tanıdığı dolayısıyla da sevdiği bir insan olduğu için Nihal, evlenmelerinde bir sakınca görmez.

Behlül, Firdevs Hanım'dan gelen bir notla adadan acilen ayrılmak zorunda kalır. Nihal "Hepsini itiraf etti. Artık o tasavvur [niyet] mümkün değil. Bu akşam her halde burada bulununuz." (s. 464) yazılı notu görür ve o da adadan ayrılarak yalıya döner. Firdevs Hanım'ın Behlül'e neden böyle bir not yazdığını anlamaya çalışan Nihal, Behlül'ün Bihter'le ilişkisi olduğunu düşünür ve yalıya gittiğinde eğer Behlül de yalıdaysa bu düşüncelerinin doğru olduğu ortaya çıkacaktır. Bu durumda da gerçekleri babasına anlatacaktır. Fakat, Nihal yalıya gittiğinde Behlül'ün birkaç

³⁷ Selçuk Çıkla, a.g.e., s. 122.

gündür yalıya hiç gitmediğini öğrenir ve Bihter’le ilişkisi olduğu yönündeki düşüncesini noktalar.

Bihter ise Nihal ve Behlül’ün Ada’da birlikte olduklarını öğrenince intikam alma arzusuna kapılır. Behlül’ün kendisini başkalarıyla adatmasına göz yuman Bihter onun Nihal’le evlenecek olmasını kabullenemez. Bu evlilik fikrinin ve onların Ada’da birlikte olmalarının mimarı olarak gördüğü annesine öfkelenir ve ondan bu evliliğin gerçekleşmemesi için bir şey yapmasını ister ve eğer bu evliliğe engel olamazsa kocasına her şeyi anlatacağını söyler.

Nihal Behlül’ün yalıya gelmemesine sevinirken, Bihter ise onun, annesinin yazdığı notu okuduğu için yalıya gelmesini bekler. Akşam olduğunda herkes yalıdadır ve Bihter, Behlül’ün odasının önünden geçerken onun geldiğini görür. İkisini konuşurken gören Nihal’in bayılması yalıdaki herkesin dikkatini çeker. Bihter ve Behlül’ün ilişkilerinden çok önceden haberdar olan Beşir, gördüklerini ve Nihal’in bayılmasının sebebinin ne olduğunu Adnan Bey’e anlatır. Behlül, gerçeklerin ortaya çıkmasından korktuğu için yalıdan kaçır, Bihter ise her şeyin öğrenilmesinin ardından annesi gibi anılmak istemediği için ölmekten başka bir çaresinin olmadığını düşünür. Kocasının kendisinden hesap sormak için karşısına dikilmesini beklemeden onun tabancasını alır ve odasında hayatına son verir.

Bihter, Firdevs Hanım’a benzememek için verdiği mücadelesini kaybeder ve tıpkı annesi gibi kocasını aldatan bir kadın olur. Onu annesine, Peyker’i ise babasına benzetenler haklı çıkmıştır. Bihter’in annesi gibi düşkün bir kadın olmasının nedeni Berna Moran’a göre kalıtsal faktörlerdir.³⁸ Bihter’in, annesinden tek bir farkı vardır, annesi aldatan kadın olarak anılmayı kabullenerek hayatına devam etmiştir; ama Bihter, aldatma hadisesini herkes öğrendikten sonra topluma ayak uyduramayacağını, kendisini aşağılayıcı bakışlara tahammül edemeyeceğini ve bu şekilde bir hayat sürdüremeyeceğini anladığı için ölmeyi tercih etmiştir.

³⁸ “Bihter’in düşüşüne yol açan neden, toplumsal koşullar değil, annesinden kalıtım yoluyla kendisine geçen bir mizaç benzerliğidir. Onun için diyebiliriz ki Aşk-ı Memnu, “Melih Bey takımının bütün irsi menkulâtına malik olarak doğan” Bihter gibi iyi ve güzel bir genç kadının namuslu kalmak istediği halde, içinde bulunduğu durum ve kalıtsal (irsi) etkenler nedeniyle yasak bir aşka sürüklenişinin trajik öyküsüdür.” Berna Moran, Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış C.1, 22. Baskı, İletişim Yay, 2010 İstanbul, s. 102.

Romanın geneline bakıldığında iki kurban vardır; biri Bihter, diğeri Nihal. Biri ölerek diğeri sevgiye olan güveninin kırılmasıyla kurban olur. Ama ikisi de sevilme isteğinin kurbanıdır.

“Aslında Bihter ile Nihal, aşırı bir sevilme isteğinin kurbanıdır. Aralarındaki ayrım, seçtikleri yöndür. Bihter’in sevgi gereksinimi, kaypak, çok genel bir duygu olduğundan Behlül’ün sömürüsüne açık kalır. Nihal’in gereksinimiyse kesindir, belli odaklara yöneltilmiştir. Önce babasını sever, sonra Bilend’i, sonra Behlül’ü.”³⁹

2. 1. 4. Cânân: Doyumsuzluktan Yok Oluşa

Cânân⁴⁰, Peyami Safa’nın 1925 yılında yayımlanan romanıdır. Romanın başkişisi Cânân, bir Çerkes kızıdır, küçük yaşta esir olarak saraya satılır, on iki yaşına kadar sarayda yetiştirilir ve sonrasında Şakir Beyler’in yanına verilir. Güzelliğiyle etrafındaki tüm erkeklerin ilgisini üzerine çeken Cânân, evli bir erkek olan Lâmi’yi de güzelliğiyle etkiler ve onun karısı Bedia’dan ayrılmasına sebep olur. Eserde, arzularının peşinde koşan Cânân’ın hikâyesi ele alınmıştır.

Bedia, aralarında geçen bir tartışma sonrası bir süre Vaniköyü’ndeki yalıya gelmeyen kocası Lâmi’nin kendisini aldattığını düşünür. Fakat bunun bir yanlış anlama olabileceği ihtimaliyle Lâmi’nin çalıştığı şirkete gider ve kocasıyla arasındaki sorunu konuşup yaşadıkları tatsızlığa son vermek ister. Bedia, Lâmi şirkette olmadığı için kardeşi Şemseddin’in kayınpederi, aynı zamanda Lâmi’nin de müdürü olan Şakir Bey ile konuşur.

Bedia, kocasının, Şakir Bey’in manevi kızı olan Cânân’la ilişkisi olduğundan şüphelenir ve bu şüphesini de Şakir Bey’le konuşması esnasında dile getirmeye çalışır. Şakir Bey, Bedia’nın, modern bir muhit olarak gördüğü Kadıköyü’nde oturmadığı için Lâmi’nin hareketlerini normal karşılamadığını ifade eder ve ona, kıskançlığın erkeklerin hoşlanmadığı bir davranış olduğunu ve sabretmesini öğütler. Şakir Bey’e göre Kadıköyü’nde bir erkeğin başka bir kadınla görünmesi doğal

³⁹ Robert P. Finn, a.g.e., s.190.

⁴⁰ Peyami Safa, Canan, Ötüken Neşriyat, Ankara. (Tarihsiz). (Romandan yapılan alıntılar sayfa numaraları belirtilerek bu baskıdan yapılmış, isimler romanda geçtiği şekilde yazılmıştır.).

karşılırken Vaniköyü’nde yetişmiş ve orada yaşayan biri için bu anlaşılmaz bir hal olarak algılanır. Cânân ile Lâmi arasındaki ilişkiden haberi olan Şakir Bey Bedia’ya açıkça “*Bir kadın olsaydım, kocamın beni gözümün önünde aldatmasına ses çıkarmazdım.*” (s. 21) der. Ancak, Bedia için aldatılmak sabır gösterebileceği bir durum değildir.

Bedia, kocasını şirkette bulamadığı için Şakir Bey’in konağına gider. Kocasının o konakta kaldığını bilen Bedia’nın amacı Lâmi ile aralarındaki mevzuu konuşmaktır. Bedia, Cânân’la ilgili olumsuz düşüncelerini kocasıyla paylaşır, Cânân’ın Lâmi’yi etkisi altına alarak evliliklerine zarar verdiğini ifade eder. Bunun üzerine Lâmi, Bedia’nın Cânân hakkında söylediklerine sinirlenerek karısı ile Cânân arasında bir karşılaştırma yapar: “*Cânân’la aranızda bir fark görmeye başladım: O bana senin aleyhinde küçük bir söz söylememiştir. Sen onun için en fena tabirleri kullanıyorsun, asabîsin, kendini tutamıyorsun, ağzından çirkin şeyler kaçırıyorsun, bari ağzını kapa, sus, küçülme!*” (s. 29).

Şakir Bey’in erkekler “kıskanç olmayan kadına bayılırlar” sözünü doğrularcasına konuşan Lâmi’nin sözlerinden sonra Bedia, onun Cânân’ı sevdiğinden emin olur. Kocasının kendisinden vazgeçtiğini kabullenerek konaktan ayrılır.

Lâmi, Bedia gittikten sonra yalnız kalır ve karısı ile arasındaki ilişkinin bitmiş olmasından memnun olur. Odaya Cânân’ın girmesiyle birlikte düşüncelerini bir tarafa bırakan Lâmi, kendisini etkileyen Cânân’ı bir rüzgar olarak tanımlar. Anlatıcı, Lâmi’nin Cânân’la ilgili tespitini okura şu şekilde aktarır:

“Lâmi aynanın karşısından çekilirken, kapı açılmıştı. Odanın içini hafif yasemin kokulu rüzgâr doldurdu. Ne rüzgâr! Başını çevirince, Lâmi Cânân’la göz göze geldi. Bu rüzgâr ondan. Ve bir anda Lâmi’nin içine dolarak bin iştihak birden başını savurdu, ruhunun tozunu dumana kattı, kanını kaydattı. Ne rüzgâr! Bir anda her şeyi unutturuyor. Ne rüzgâr! Lâmi o saniyede hissetti! Bu kadın bir rüzgârdır ve insanın başında hiç dinmeden eser.” (s. 34).

Lâmi, Cânân’a olan hislerinin henüz farkında bile değil iken, Bedia’dan ve onunla yaşantısından memnuniyetsizlik duymaya başlamıştır. Lâmi, Bedia ile

evlendikten bir süre sonra hayatının sıkıcı olduğunu, karısına olan heyecanının ve ilgisinin azaldığını fark eder. Bedia'yı bir hayalet olarak nitelendirir ve onda kendini cezbeden bir şey bulamamaktan yakınır. Cânân'ın kocasından boşanarak Edirne'den İstanbul'a gelmesinden sonra sık sık bir araya gelmeleri, Lâmi'nin Cânân'a ilgi duymasına ve karısı Bedia ile Cânân arasında farklar görmesine kapı aralar. Cânân bakımlı, gösterişli ve dişiliğini ortaya koyan bir kadinken, karısı Bedia gösterişten uzak, kıyafetine ve süsüne özen göstermeyen sıradan bir kadındır. İki kadın arasında yaptığı kıyas Lâmi'yi, Cânân'a yakınlaştırır.

Lâmi karısından ayrılarak Canan'la evlenmek isteğini arkadaşı Selim'e söyler. Selim'in bu konu hakkında ne düşüneceği, nasıl bir yorum yapacağı Lâmi için önemlidir. Selim⁴¹ Lâmi'yi ikaz edencesine Cânân'ın güzelliğini tehlikeli bulur ve bu güzellikten hazzetmediğini belirtir. Selim'e göre güzel kadınların güzelliklerinden başka bir meziyetleri yoktur. Cânân hakkında bildiklerinin sınırlı şeyler olduğunu söyler ve onun gizemli kalan yanının varlığından dem vurur:

“Bir kadın harikulâde güzel olabilir, fakat sevilmesi için bu mühim bir sebep değildir. Zaten Cânân kim? Üç yaşındayken Adapazarı'ndan alınmış, satılığa çıkarılmış, bir Çerkez kızı. Saraya getirilmiş, on, on iki yaşınana kadar büyütülmüş. Sonra kadınefendi, kızın güzelliğinden kuşkulanmış, onu Şakir Bey'in evine yollamış. Renknaz hanım da şefkatli bir kadın. Cânân'ı atmamış, satmamış, dövmemiş, kızı gibi yetiştirmiş. Buraya kadar her şey iyi. Sonra iş değişiyor. Cânân, Kâzım Bey isminde bir binbaşıyla evleniyor. Balkan Harbi'nde Edirne'ye gidiyorlar. Rumeli'yi dolaşıyorlar. Sonra tekrar orada senelerce yaşıyorlar. Fakat Cânân binbaşıyla oturmuyor, boşanıp geliyor. Senin benim bildiğimiz bundan ibaret. Bütün bu hikâyede Cânân için şerefli bir şey yok, belki de gizlenen sayısız kusurları var. Mazisi şüpheli kadınlarla evlenmek, insanı sonraları rahatsız eder.” (s. 42-43)

Selim bir zamanlar Cânân'la ilgilenmeyi düşündüğünü; lakin güzel kadınlardan uzak durmayı seçtiği için ondan vazgeçtiğini belirtir ve onların

⁴¹ “Selim, Peyami Safa'nın hemen her eserinde rastlanan yazarın sözünü emanet ettiği kişilerden biridir. Kadın, aşk, aile, nikâh, ihanet, zevk, günah, saadet, dostluk, merhamet, ölüm, ispiirtizma gibi pek çok konudaki fikirleriyle, Lami'nin en yakın dostudur ve romanda ona yol gösterme, onu uyarma fonksiyonuyla yer almak tadır. Anlatıcı, romandaki bazı olay ve şahıslar hakkındaki değerlendirmelerini, açıklamalarını, söz gelimi Canan'n geçmişini, Şakir Bey'in evindeki konumunu, Müsteşar Orhan'la ilişkisini, Lami ile evlenme sebebini Selim vasıtasıyla okura ulaştırır.” Şeyma Büyükkavas Kuran, Peyami Safa'nın İnsanları, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2018, s.178-179.

güzelliklerini kullanarak erkekleri etkilediklerini savunur. Ona göre erkekler hassas davrandıkları için kadınların cazibesine kapılır. Aslında kadınlar Selim'e göre erkeklerin yanında basit varlıklardır. Selim bu düşüncesini şu cümleyle ifade eder: *“Kadın, bir erkeğin tahlil ve muhakemesi altında, basit bir mahlûktur.”* (s. 43).

Lâmi, Selim'in Cânân hakkında söylediklerinden hoşlanmaz. Cânân'ın gözlerinde bir mananın olduğunu iddia eder. Fakat Selim, Cânân'ın gözlerinde güzelliğinden emin olan bir kadının gururunun olduğunu söyler. Onun mücevherlere ve süse olan düşkünlüğünün küçük yaşlarında başladığını bilir.⁴² Cânân, Selim için vasıfsız bir kadındır. Selim, Cânân'ın isminin manasızlığını ifade ederken acem kadını olduğu için bu basit ismin Cânân'a göre olduğunu söyler ve Lâmi'yi Cânân'la evlenmemesi gerektiği konusunda uyarır. Ama Lâmi arkadaşının uyarısını dikkate almaz.

Cânân'a onunla evlenmek istediğini söyleyen Lâmi, Cânân'ın isteği üzere bu konuyu önce Şakir Bey'le görüşmek üzere şirkete giderken, vapurda karşılaştığı bir arkadaşının müsteşar Orhan Bey ve Cânân'ı Beyoğlu'nda bir kuyumcuda gördüğünü söylemesi üzerine Cânân'dan kuşkulmaya başlar. Anlatılanları düşünür ve bütün ihtimaller üzerine değerlendirme yapar. Etrafındaki bütün erkeklerin Cânân'a ilgi duyduğunun farkındadır; ancak Cânân'ın da aralarından sadece birini seçeceğine inanır. Yani Cânân, ona göre kendisine ilgi duyan her erkekle ilişki kurabilecek bir kadın değildir. Lâmi'ye göre Cânân bahsi geçen Orhan Bey'den nefret ediyordu bu sebeple de Cânân'ın Orhan Bey'le bir münasebet kurma ihtimali yoktur. Evlilik kararını Şakir Bey'e bildirmeden önce kuşkuya düşen Lâmi, Cânân'a olan ilgisinin baskın gelmesiyle bu kuşkusundan çabuk kurtulur.

⁴² Cânân, küçük yaşta esir olarak saraya satılmış, aile nedir bilmeden büyütülmüş, büyütülürken de güzelliği daima ön planda tutulmuştur. Güzel olmanın ve güzelliğini kullanmanın bir marifet olduğu düşüncesi ve kendini mücevherlerle süslemesi Cânân'a daha çocuk yaşta aşılannmıştır. Bu şekilde büyütülen Cânân'ın mizacı da doğal olarak çevresi tarafından ona dayatılan öğretiler doğrultusunda şekillenmiştir.

Ramazan Gülendâ, Cânân'ın mizacının kötü yönlü ilerlemesini şu şekilde açıklar: “Peyami Safa, insanların iyi ya da kötü huylu oluşlarını, onların doğuştan getirdikleri temayüllerle içinde yaşadıkları sosyal çevreden ve özellikle (...) anne babadan aldıkları tesirlere bağlar. Onun bu düşüncesinin yansımasını, (...) Cânân'ın yaşantısında görmek mümkündür. Küçük yaşta saraya esirciler tarafından satılan bu güzel Çerkez kızı, sarayda, “Sen şehzadelere varacaksın, dünya güzeli olacaksın, canlar yakacaksın.” telkinleriyle büyür. Güzelliğinin yanında saraydaki bu telkinlerin de etkisiyle –ki bu telkinlerin gerçek olduğuna ve mutlaka gerçekleşmesi gerektiğine kendini iyice inandırır- pervasızca hareket eden bu kadın, çevresindekileri de kullanarak birçok olumsuzluklara sebebiyet verir.” Ramazan Gülendâ, Eğitim ve Öğretim Anlayışıyla Peyami Safa, Akçağ, Ankara 2006, s.112.

Şakir Bey, Lâmi'nin Bedia'yı kesin olarak boşayacağını ve Cânân'la evlenmeye kararlı olduğunu öğrenince boşanmadan sonra Bedia'nın yaşayabileceği olumsuzluklar konusunda Lâmi'yi uyarır. Çevrenin kocası tarafından boşanmış bir kadına iyi gözle bakmayacağını ve Bedia'nın dile düşerek sıkıntı çekmesinden endişe ettiğini söyler, bu uyarısından sonra onun, Cânân'la evlenmesine onay verir.

Bedia'nın kardeşi Şemsi (Şemseddin), Şakir Bey'in kızı Perihan'la evlidir ve Lâmi ile Cânân'ın ilişkisinden haberdardır. Şemsi, kardeşi Bedia'yı görmek için yalıya gider. Yalıda Bedia'nın boşanacağını haber alan arkadaşı Mahmure de vardır. Mahmure'nin Bedia'ya boşanmayla ilgili sorduğu sorular konunun Cânân'a gelmesine neden olur ve Şemsi, onun hakkında bir şeyler anlatmaya başlar. Şemsi'nin söylediğine göre; Cânân büyüüp güzelleştikten sonra Saray'da istenmemiş, kadınefendinin kardeşi olan Renknaz Hanım Cânân'ı evine kabul etmiştir ve böylece Cânân Şakir Beyler'in konağında el üstünde tutularak yaşamaya başlamıştır. Şemsi, Cânân'ın, ömrü boyunca kimseden kötü bir muamele görmediğini ifade eder ve ona göre Cânân'ın azametli duruşunun sebebi, gördüğü bu iyi muameledir.

Bedia, kardeşi Şemsi ile Cânân hakkında konuşurken, erkeklerin onun gibi bir kadında ne bulunduğunu anlamadığını ve onun bir meziyetinin olmadığını söylemesi üzerine Şemsi kendisinin de ilk gördüğü anda Cânân'dan etkilendiğini anlatır ve ona göre güzelliğini övdüğü Cânân'la kardeşi Bedia birbirinden farklı iki kadındır. Bedia kalp güzelliği, sadeliği ve ciddiyeti olan bir kadındır; Cânân ise "et güzelliği" olan bir kadın. Bu yüzden kardeşine, kendisini Cânân'la kıyaslamasının gereksizliğinden bahseder. Şemsi, Bedia'ya Cânân'la aralarında bir ilişki yaşandığını, karısı Perihan'ın da kendisini Lâmi'nin arkadaşı Selim'le aldattığını itiraf eder. Öğrendikleri karşısında şaşırarak Bedia, babası Abdullah Bey'in Lâmi ile konuşması neticesinde Lâmi'nin kesin olarak kendisini boşayacağını da öğrenir ve çok üzülür. Kalp hastalığı nedeniyle zayıf bir bünyeye sahip olan Şemsi'nin ölümüyle de Bedia isteri krizi geçirir. Lâmi ise Bedia'dan boşandıktan sonra Cânân'la evlenir.

Lâmi, Cânân'la evlendikten sonra karısının emrine amade bir erkeğe dönüşür. Cânân ne isterse, Lâmi karısını hoş tutmak için elinden gelen her şeyi yapar.

Şirketteki işine düzenli olarak gitmeye başlar ve bir gün şirkette kendisini bir kadının beklediğini öğrenir. Kadın, Müsteşar Orhan Bey'in karısıdır; Lâmi'ye, kocası ve Cânân arasında bir ilişki olduğunu ve bunu ispat edebileceğini söyler. Kocasının Şakir Bey'in köşkünde misafir olarak kaldığını ve münasebet kurduğu kadının Cânân olduğunu, bu olayı herkesin konuştuğunu anlatan kadına inanmayan Lâmi, bunun bir söylentiden ibaret olduğunu savunur, bu tür söylentilerin her zaman olduğunu da belirtir. Kadın, kocasının çekmecesinde bulduğu “ *‘Gece buluşamayız mümkün değil. Gündüz geliniz, Eleni tembihli’* ” (s. 152) yazılı notu Lâmi'ye gösterir, el yazısının Cânân'a ait olduğunu anlayan Lâmi, eve giderek Cânân'la hesaplaşmak ister. Onunla nasıl konuşacağını düşünmeye başlar çünkü ilişkilerinde Cânân hep baskın kişi olduğu için Lâmi karısı ne derse yapmış ne derse inanmıştır. Cânân, ilişkilerinde dişliliğini kendi lehine kullanarak erkeği kendine köle edebilen bir kadındır. Lâmi, bunun farkındadır; ancak onun, bu dişlilik karşısında yenik düşmekten zevk aldığı söylenebilir. Anlatıcı, Lâmi'nin Cânân karşısındaki zayıflığını şu şekilde aktarır:

“(…) bir kavga başlayacak olursa, maazallah dili tutulacağını, zevcesine bir kelime, bir tek kelime bile söyleyemeyeceğini hissediyordu. O zaman anladı ki, Cânân'ın kendi üzerinde kat'i bir nüfuzu vardır; bu nüfuz, bir sultanın kölesine tahakkümünden bile fazladır; o zaman anladı ki Cânân'a karşı bir esirden daha mahkûm, daha iradesiz, daha zavallıdır.” (s. 156)

Lâmi, Cânân'a kartvizitin üzerinde yazılı notun ne anlama geldiğini sorduğunda Cânân'ın alaycı tavrıyla karşılaşır ve karısının bu lakayt tavrına anlam veremez. Cânân kocasını çocuk olmakla itham eder, o notu Şakir Bey için kendisinin yazdığını söyler ve yazma nedenini Lâmi'ye açıklar. Şakir Bey hastalandığı için Orhan Bey'le randevusuna gidememiş; Orhan Bey, Şakir Bey'i görmesi için Kalamış'a çağırılmış ve ona bir not yazılarak, kendisinden Şakir Bey'in erken uyuması gerektiği için gece değil gündüz gelmesi istenmiştir, bu notu yazan kişi de Cânân'dır. Lâmi, Cânân'ın yaptığı açıklamayı tutarlı bulmaz; fakat yine karısına inanmayı seçer.

Cânân ve Lâmi'nin, evlerinde arkadaşlarını misafir ettikleri bir gece, Lâmi ve Selim arasında kadınlarla ilgili geçen konuşmada, Selim kadınları üç türde sınıflandırır. Bu sınıflandırmayı yapmadan önce Lâmi'ye, Cânân'a çok fazla

güvenmekte hatalı davrandığını söyler. Selim'in sınıflandırmasındaki "asrî kadın" ifadesi Cânân'ı içine alan bir ifade olarak değerlendirilebilir; çünkü Cânân'ın kendi zevkini her şeyin üstünde tutan bir kadın olduğu ve kocasını aldattığı roman boyunca gözlenebilir bir durumdur. Selim'e göre asrî kadın gelecekte varlığını gösterecek kadındır. Buradan yola çıkıldığında ise Cânân, aldatan ve zevk düşkününü kadınları temsil etmesi noktasında 'asrî kadın tipi' olarak değerlendirilebilir. Selim'in kadın sınıflandırması şu şekildedir:

“Üç türlü kadın vardır: Avam kadını, orta halli kadın, asrî kadın. Avam kadını aç kalmazsa kocasını sever, aldatılmazsa aldatmaz: bunlar mazinin kadınlarıdır. Orta halli kadın, sadıktır. Aç kalsa da kocasını sever. Aldatılsa da aldatmaz, çok sabırlıdır, aşkı uzun sürer, fakat bir kere de kızarsa en fena şeyi derhal yapar, derhal sukut eder ve hünersiz, abdal bir fahişe olur: Bunlar hâlin kadınlarıdır. Asrî kadın, zekidir. Kendi zevkini her şeye ve herkese tercih eder. Mutlaka aldatmak ister, çünkü aile sistemini gülünç bulur ve bu sistemin günün birinde iflâs edeceğini bilir: Bunlar istikbalin kadınlarıdır.” (s. 164).

Selim'in bu tespiti, romanın yayımlandığı yıl göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde 1925 Medeni Kanununun kabulünün arifesi olması nedeniyle dikkat çekicidir. Peyami Safa, o dönemin güncel meseleleri hakkındaki görüşlerini, roman kişisi Selim üzerinden söylüyor gibidir. Ayrıca Safa'nın, modernleşen dünya ve dolayısıyla modernleşen kadınla birlikte toplum değer yargılarının hazırlıklı olması gerektiği şeylere dair öznel değerlendirmelerde bulunduğu da görülür.⁴³

Lâmi, Cânân'ın davranışlarından ve onunla ilgili kulağına gelen söylentilerden sonra sürekli kuşkuya düşüp sonrasında kuşkusunu yenmeyi adeta alışkanlık haline getirmişken, müsteşar Orhan Bey'in karısı tekrar Lâmi'yi görmeye gelir ve Lâmi ile konuştuklarının kocasının kulağına gittiğini bu sebeple kocasından şiddet gördüğünü ve Orhan Bey'in kendisini boşamaya karar verdiğini anlatır. Kadının, kocasının kendisine şiddet uygulayışını normal karşılayarak anlatması erkeğin sosyal statüsünün kadına uygulanan şiddette önemli bir yeri olduğunu gösterir. Karısına göre, Orhan Bey'in asilzade olmayışı onun kadına şiddet uygulayabilecek bir konumda olduğunun göstergesidir. Kadın boşanmak yerine

⁴³ Canan Olpak, "Peyami Safa'nın İlk Dönem Romanlarında Kadın Karakterlerin Varlık Problemleri", Bir Tereddüdün Aydını Peyami Safa Özel Sayı: 29, Hece Dergisi, Sayı: 217, Ocak 2015, s.296.

kocasından göreceği şiddete razı olduğunu şöyle ifade eder: “... *O döver. Siz onun müsteşarlığına ne bakıyorsunuz, o döver, ne olacak, babası belediye çavuşu imiş. Asilzâde değil ki... Dövsün, razıyım, boşanmasın.*” (s. 174).

Lâmi, kadın ile arasında geçen konuşmanın Orhan Bey’in kulağına nasıl gittiğini sorgularken kadın, aralarında geçen konuşmayı ve yazılan notu Orhan Bey’e anlatan kişinin Cânân olduğunu iddia eder. Kadın, Lâmi’nin odasından ayrılırken Selim içeri girer. Konu tekrar Cânân’a geldiğinde Selim Cânân’ın bir gün mutlaka Lâmi’yi aldatacağını söyler. Selim, Cânân’ın Lâmi’yi hiç sevmediğini ve onun dul bir kadın olmaktan kurtulmak için kendisiyle evlendiği iddiasındadır. Cânân hırsının kölesidir ve onun için hırsından önemli hiçbir şey yoktur. Selim Canan’ın ikbalperestliği için şu tespitlerde bulunur:

“Bu kadın, seni al...da...ta...caktır. (...) bu kadın bir ikbalperesttir, dikkat et, ikbalperest. Bu kelimeyi, gel, tahlil edelim. İkbal hırsı hodbinliğin galeyana derecesinde ifratıdır. Ya maddî ya gayr-i maddî olur. Maddî olursa, talep ettiği şey paradır. Mânevî olursa, talep ettiği şey şan ve şereftir. İster servet, ister şöhret için olsun, her türlü ikbal hırsı, bütün öteki ihtiraslar gibi, ruhtaki diğer arzuları telef eder ve tek başına saltanat sürer. Bir ikbalperest için hayatın yegâne gayesi, ikbaldir. Bu hırsın dışarısında, bütün ihtiraslar ona yabancıdır. Aşk bile!” (s. 177).

Cânân ile Orhan Bey hakkındaki dedikodular, Cânân Lâmi ile evlenmeden önce de vardır. Selim, Cânân’ın neden Lâmi ile evlendiğini izah etmeye çalışır. Eğer Cânân, Lâmi ile değil Orhan Bey’le evlenseydi dedikoduları doğrulamış olacaktır. Bu sebeple Cânân, Lâmi ile evlenerek kendi yararına bir hamle yapmış olur. Hakkında çıkan dedikoduları yalanlamış olmakla birlikte ilgisinden memnun olduğu Orhan Bey’le istediği her şeyi elde edebildiği ilişkisine evliliği boyunca devam edebilecektir. Evlenince Orhan Bey için ulaşılmaz biri olacağından Cânân evlenerek bir bakıma değerini artırmış olur.

Cânân, romanda, hayalleri uğruna her şeyi yapabilecek bir mizaca sahip bir kadın olarak görünür. Gösterişli, rahat ve zengin bir hayat için yapamayacağı şey yoktur. Amacına ulaşmak için, insani vasıflarından taviz verebilir, yalan söyleyen, rol yapan, türlü kurnazlıklarla kocasını ve birbirini tanıyan beş erkeği ve daha birçoğunu diğeriyle aldatan ve erkekleri kullanarak onlara her şeyini sattırarak

kendisine pahalı hediyeler almaya mecbur eden bir kadındır. Canı istediği için eşlerin arasını açarak boşanmalarına sebep olur, böyle davranarak değerini artıracığına ve pahalı bir kadın olacağına inanır.⁴⁴

Cânân'ın kendi yararını düşünerek yaptığı evlilik planı Selim'in ifadeleriyle romana şu şekilde yansır:

“Birincisi dul kalamazdı. Evli kadınlar, daima, başka erkekler nazarında daha muteberdirler. Bundan başka dul bir kadın erkeklere karşı hafif olur, kendini güç zapt eder. İkincisi, dul bir kadın, daima dedikoduya mahkûmdur.” (s. 177).

“...Orhan Bey Cânân'ı alsaydı, dedikodu eksilmez, artardı, bir ikincisi de Cânân, müsteşarı fedakârlıklara sevk edebilmek için, böyle uzaktan idareye mecburdu. Yani... bir kadın, kocasından ziyâde, âşıkına hükmeder. (...) Düşün, Müsteşar Cânân'ı alsaydı, arzusunun kavuşmuş olmaz mıydı? Haydi bir sene aşk, sonra? Belki bıkaçak ve hiç ona fedakârlık etmeyecekti.” (s. 178).

Lâmi, arkadaşı Selim'le konuşup karısının kendisini aldattığına iyice inandıktan sonra Cânân'a hesap sormaya kararlı bir şekilde eve gider fakat Cânân onu dinlemez ve oturdukları evin küçük olduğunu, sarayda büyüdüğü için küçük bir evde yaşamayı kabullenemeyeceğini, yeni ve büyük bir eve taşınmaları gerektiğini söyler. Lâmi'nin karşı çıkmasına tahammül edemeyen Cânân, kendisini Bedia'dan üstün bulur ve yaptığı evliliği fedakârlık olarak adlandırır. Bu yüzden Lâmi'nin tutumunu kabullenemeyeceğini belirtir:

“Ben Bedia değilim.. aklımdan çıkar. Hakarete hiç..hiç gelemem... Ben seninle evlenerek bir fedakârlık yaptım, (...) bunu bil, bunu unutma... ben zengin adamlarla evlenebilirdim, ben konaklarda, şatolarda yaşayabilirdim, ben böyle miskin, üç odalı, üç kişilik bir evde oturmaya mahkûm olmazdım, ben arabadan, otomobilden inmezdim, ben her gün mücevherler içinde, altınlar, gümüşler içinde yüzerdim. Ben sana fedakârlık yaptım diyorum, bunu inkâr mı edeceksin? Hem şartımız neydi? Evlenirken? Bana bir çocuk gibi itaat edecek değil miydin?” (s. 185).

Sitemleriyle kocasını alt etmeyi başaran Cânân'ın sözlerinden evlenmeden önce kendisini garantiye almak istediği için Lâmi ile anlaşma yaptığı anlaşılabilir. Zekâsını ve cazibesini kendi çıkarı için kullanmayı başaran Cânân, Lâmi'nin

⁴⁴ Şeyma Büyükkavas Kuran, Peyami Safa'nın İnsanları, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, s.170.

kendisiyle Orhan Bey hakkında konuşacağını sezinler, evden duyduğu memnuniyetsizliği bahane ederek kendi lehinde bir karmaşa ortamı kurar. Sonrasında Orhan Bey’le kurduğu münasebetin kendi aleyhine değil Lâmi aleyhine olduğunu savunur. Arkadaşı Selim’in Cânân’a ilgi duyduğunu; fakat ona yüz vermediği için dedikoduları onayladığını söyler. Not meselesini de Orhan Bey’e kendisinin söylediğini itiraf eden Cânân, kocasını kendinden uzaklaştırdıktan sonra aynada gördüğü gerçek yüzünü izler ve kocası Lâmi’yi tekrar kandırılmış olmanın verdiği memnuniyetle zaferine gülümser.

“Kocasını dışarıya çıkınca, genç kadın, bir aynanın önüne gitti, saçlarını düzeltti ve kendi kendine bakarak, şeytanca gülümsedi: Bir saat evvel, kocasının öfkeli yüzünü gördüğü zaman, bir fırtına kopacağını tahmin etmiş, fakat Lâmi’den evvel davranmış, onun bütün cesaretini kırmış, zavallıyı tekrar, bir daha aldatmıştı. (...) Aldatmak tatlı şeymiş hakikaten.” (s. 188).

Lâmi, Cânân’ın kendisinden istediği köşkü kiralar yeni köşke taşınırlar. Yeni köşkle birlikte hayatlarına yeni bir kadın dâhil olur. Kadın Çerkez’dir ve kızı Cânân’ı eski adıyla Ayşe’yi aramak için Adapazarı’ndan gelmiştir. Görüntüsü ve davranışlarıyla Cânân’da nefret duygusu uyandıran kadın, kızı tarafından kabul görmese de onun Cânân’ın annesi olduğu öğrenildiği için köşkte kalması kararlaştırılır. Cânân Yunan muharebesinden iki yıl sonra yani üç yaşına geldiğinde erkek olarak doğmadığı için babası tarafından esircilere satılmıştır. Annesi ise kızının izini sürmüş ve sonunda onu bulmuştur. Ama, Cânân için öğrendikleri önemli değildir. Annesinin birden çıkıp hayatına dâhil olması daha önce zihninde bir anne-baba figürü kurmamış olan Cânân’ı sarsar. Annesinin kendisine Ayşe diye seslenmesini istemez, çünkü Cânân geçmişini önemsemez, kimliği ile ilgili yeni şeyler öğrenmiş olması onun Cânân olduğu gerçeğini değiştirmez.

Cânân’ın annesinin köşkte yaşamaya başlaması onu, kızı hakkında bazı sırlara ulaştırır. Kızının Lâmi’yi aldattığına şahit olan kadın Lâmi’ye Cânân’ı başka bir erkeğe sarılırken gördüğünü el hareketleriyle anlatmaya çalışır ve Lâmi’nin içine bir kurt düşürür. Lâmi, Selim ve Cânân’ın aynı anda salonda bulunmamaları üzerine onları aramaya çıkar ve odalardan birinde ikisinin konuşmalarına şahit olur. Lâmi’nin gerçekleri öğrendikten sonraki hisleri şu şekildedir:

“Cânân! Sevgilisi, canı, cânânı, zevcesi, meşrû, nikâhlı zevcesi, her gece yatağına giren kadın, her gün onunla beraber yemek yiyen kadın, ona hayatını bağlayan kadın, Cânân, herkesin söylediği gibi, hatta belki daha fazla, daha ifrat, daha alçakça, birkaç kişiyle, en sevgili arkadaşlarıyla onu aldatıyor ha!” (s. 215)

Lâmi karısıyla aralarındaki ilişkiyi bildiğini Selim’e anlatır. Her şeyden haberdar olduğunu ona bildirmek ve ondan hesap sormak ister. Selim olanları normal karşılayarak Lâmi’ye Cânân’la ilişkisinin ne zaman başladığını nasıl devam ettiğini anlatır. Cânân’ın münasebet kurduğu diğer erkeklerin de ismini sıralar. Bu erkeklerin hepsi kendi çevresinden ve evine gelip giden insanlardır. Cânân, Lâmi’nin Bediâ’dan boşanmaya karar verdiği sıralarda kendisiyle evleneceğini bildiği Lâmi’yi bu erkeklerle aldatmaya başlamıştır. Selim her şeyin farkında olduğu halde bunu Lâmi’ye söylemekten kaçındığını itiraf eder. Lâmi’nin gerçekleri kendi idrakiyle görmesini ister. Selim,⁴⁵ Cânân’ın ilişki kurduğu erkeklerin sayısını göz önünde bulundurarak kendisinin de Cânân’la bir ilişki kurmasının sakıncası olmayacağı kanısına varmıştır ve diğer âşıkların arasına katılmıştır. En sonunda Cânân’ın etrafındaki erkeklerin hepsini terk edeceğini kabullenerek bu ilişkiye başladığını anlatan Selim, Cânân’ın kadınlığının mükemmel olduğunu bu yüzden erkeklerin onu sevmeye hakkı olduğunu iddia eder. Selim’in Lâmi’ye itirafı romana şu şekilde yansır:

“Ve basit bir tesadüf beni, Beyoğlu’nda Cânân’a tesadüf ettirmişti; o gün ona bir mücevher ikram ederek, Anastasya’nın evinde, ben de âşıkı oldum. Bunu tabii görüyordum, çünkü adedini bilmediğim âşıklarına benim de katılmamda, mahzur yoktu. O günden beri üç defa buluştuk. Yarın yine buluşacağız, dört. Fakat itiraf ederim her seferinde ona karşı incizabım arttı. Mükemmel kadın. Mükemmel... mükemmel... - kelimeyi kullanmayayım- mükemmel kadın. Bir aydan beri Mısırlı ile de münasebete başladığımı haber aldım. Mısırlı milyarder. Varını yoğunu verecek. Belki de onu Avrupa’ya götürecektir. O zaman biz, hepimiz, ben, sen, Orhan, Faik, Ali, hatta Şâkir Bey, dert ortağı olacağız. Şunu iyi bil ki, bir erkeğin bir kadına karşı hakkı, ona karşı

⁴⁵ Mehmet Tekin, Peyami Safa’nın roman sözcüsü ve aynı zamanda kendi fikirlerini söylediği kişi olarak seçtiği Selim’i söyledikleri ile yaptıkları arasındaki çelişkiler sebebiyle tutarsız bulur ve şu yorumu yapar:

“O, romanda yazar adına konuşmakta, bazı meseleleri yazar adına tahlil etmektedir. Ancak onun bu görevi hakkıyla yerine getirdiğini söylemek zordur. Çünkü o hedonist dünya görüşü ve tutarsız kişiliğiyle okuyucu üzerinde iyi bir izlenim bırakmaz.(...) Mesela o, Bediâ’dan ayrılıp Cânân’a bağlanan Lâmi’ye, bir yandan “Evvvela senin bu Cânân’a aşkı anlamıyorum. Mazisi şüpheli kadınlarla evlenmek, insan sonraları rahatsız eder.” derken, diğer yandan “alelade bir fahişe” olarak gördüğü Cânân’la -Lâmi ile arasındaki arkadaşlığa rağmen- ilişki kurmaktan geri kalmaz.” Mehmet Tekin, Romancı Yönüyle Peyami Safa, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999, s.131.

incizabına müsavidir. İşte itiraf: Cânân'ı hep seviyoruz ve haklarımız müsavidir.” (s. 227).

Selim’le konuşmasını tamamladıktan sonra köşke gelen Lâmi, karısının boğazına sarılır ve aralarında bir boğuşma olur. Lâmi, onun gözlerinde korku görmeyi beklerken Cânân, Lâmi’nin boğazını ısırarak kanatır ve onu şaşırtmayı başarır. Aralarında geçen çekişmeyi bir şaka olarak gören Cânân kocasını alt etmenin sevincini yaşadığı sırada odalarının kapısını zorlayan annesi içeri girer ve Cânân’ın saçlarını kavrayarak kafasını karyola demirine vura vura kızını öldürür.

Selim, Cânân’ın ölü vücudunu incelerken gördüğü manzara karşında Cânân’ın ölümünün yaşantısına uygun bir şekilde gerçekleştiğini düşünür ve bu düşüncesini şu şekilde ifade eder: *“Her ikbalperest başın bilmeyerek aradığı ölüm budur. (...) büyük hırslı ruhlar, yevmî hayatın yeksenaklıklarından kurtulmak için büyük oyunlara meclûbdurlar ve ölümü bile göze alırlar. Hem ölümlerin de “fevkalâde”sini.” (s. 235).*

Selim’e göre Cânân’ın zekâsı, onun kendi annesi tarafından öldürülmesine engel olamamıştır. Çünkü Cânân zekâsını güzelliğiyle birlikte kendi amacına hizmet edecek şekilde, özellikle karşı cinse karşı kullanan bir kadındır ve bu defa güzelliğini kullanabileceği bir durum söz konusu olmadığından, Cânân’ın zekâsı karşısındaki kişinin hamlesinin yanında yetersiz kalmıştır. Selim bunu şu şekilde izah eder:

“Bu kadın her günahın lezzetini tatmıştı, anasını boğmayı bile hatırdan geçiriyordu, fakat kendi ırkına galip gelemedi. Çünkü hodbin ve cinâî meyelanlar, anasında da, kızında da var. Kızı az çok şehir terbiyesi aldığı için anasından daha kuvvetli. Bu hadise, ibtidâî ve ham insiyakların zekâyı mağlûp ettiğini de gösteriyor.” (s. 236).

Cânân’ın annesinin, kendi kızının katili olmasının sebebi sadece onun Lâmi’yi aldattığına şahit olması değildir. Evlat hasretiyle kızını aradığı halde ona kavuştuğu andan itibaren sevgisinin karşılığı olarak nefret bulması da bir diğer sebeptir. Cânân öz annesini düşman olarak seçmiş ve onun sevgisini nefrete dönüştürerek bu nefretle birlikte kendi ölümüne zemin hazırlamıştır. Annesinin ortaya çıkışı Cânân’ın özgürlüğünü elinden almıştır, çünkü hayatlarına dâhil olan

annesi, kendi evinde Ali ile sarılırken onları görmüştür. Daha önceleri diğer münasebetlerinin ortaya çıkmasına mani olabilen, kimseye yakalanmayan Cânân, özgürlüğüne gelen kısıtlamayla ölüme gitmiştir ⁴⁶ : “Cânân’a bütün kuvveti, ailesizliğinden geliyordu. Aile muhabbeti, irademizi köstekleyen zaafların en büyüğüdür; Cânân bundan kurtulmuştu ve azametini, bu hürriyetinden alıyordu. Sonra, anası karşısına çıkınca ona en büyük düşman, kızı oldu.” (s. 240).

Cânân’ın ölümüyle birlikte özel eşyalarının Lâmi’ye ulaşması onun erkeklerle kurduğu münasebetlerini ortaya döker. Tekrar eski karısı Bedia’ya dönmeye karar veren Lâmi için Cânân romanın başında belirtildiği gibi ölümüyle birlikte esintisi son bulan bir rüzgârdır, esip geçmiştir.

2. 1. 5. Ölmeye Yatmak: Geleneksellikten Modernizme

Adalet Ağaoğlu’nun kaleme aldığı Ölmeye Yatmak⁴⁷ romanı, yazarın “Dar Zamanlar” üçlemesinin ilk kitabıdır. İlk olarak 1973 yılında yayımlanan romanda, Cumhuriyet’in ilk yıllarında, geleneksellikten sıyrılarak medeni bir yaşama ayak uydurmak için çabalayan yeni neslin temsilcilerinden olan Aysel’in, akademisyen olduktan sonra bir öğrencisiyle yatması ve ardından bir otel odasına giderek “ölmeye yatması” anlatılmıştır.

Aysel, Ankara’da bir otelin on altıncı katındaki odada saat 07.22 ile 08.49 arasında geçen 1 saat 27 dakikalık bir zaman diliminde ölmeye yatar. Otel odasının perdeleri ve ışıkları kapalıdır. Aysel çırılçıplak bir vaziyette yatağa yatar ve ölmeyi

⁴⁶ Şeyma Büyükkavas Kuran, Cânân’ın ölümüyle ilgili şu tespiti yapar: “Bu sonla, maddeciliğin, hırsın ve ahlaksızlığın insanı felakete sürükleyeceği gösterilmiş, dış güzelliğin, nefsanî arzulara aşırı düşkünlüğün ve maddenin en sonunda kaybeden taraf olacağı hissettirilmiştir. Yine romanda ailesiz ve yanlış telkinlerle büyüyen Canan’ın olumsuzlanan hayat tarzı ve annesi tarafından gerçekleştirilen acı sonucuyla Peyami Safa’nın hemen her romanında işlediği aile kurumunun insan yetiştirmedeki önemine bir kere daha işaret edilmiş olmaktadır. “Evide insanın yalnız vücuduyla beraber zekâsı da oturur. İnsan zekâsının da kendine has bir mutfağı ve yemekleri vardır. Fakat evlerimizde buna tesadüf edilmez. Genç kız ana olduktan sonra bile, çocuğunu yetiştirmek için geniş bir psikoloji, pedagoji ve sosyoloji kültürü şart olduğunu bilmez. Terbiyeyi ve eğitimi hep mektepten bekler. Halbuki ev küçükler için de büyükler için de büyük akademidir.” diyen Peyami Safa, Canan’ın yukarıda anlatılan kişiliğe sahip olmasının onun böyle bir akademiden gelmemiş olmasına bağlar. Yine Canan vesilesiyle şımartılarak her dediği yapılarak, bencilliği desteklenerek yetiştirilen çocukların ileriki yaşlarında çevrelerine ve topluma zarar veren bireyler olacağı gösterilmek istenmiştir.” Şeyma Büyükkavas Kuran, Peyami Safa’nın İnsanları, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2018, s. 171-172.

⁴⁷ Adalet Ağaoğlu, Ölmeye Yatmak, Everest Yay., İstanbul 2014. (Romandan yapılan alıntılar sayfa numaraları belirtilerek bu baskıdan yapılmıştır.).

bekler. Saatin kaç olduğunu bilemeyen, dışarıyla bağlantısını kesen Aysel, ölmeye yatmasının nedenlerini sorgulamaya başlar.

Onun otel odasında geçirdiği süre 1 saat 27 dakikadan ibaret olsa da romanda geriye dönüşlerle Aysel'in ilkokul dönemine gidilir ve ilkokuldan bu yana yaşadıkları da okura farklı şekillerde sunulur.

Aysel, ilkokul yıllarında okulda düzenlenen bir müsamerede görevlidir. Dünder Öğretmen'in yönetiminde hazırlanan müsamerede Aysel'in arkadaşları da görevlidir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, kız çocukları başta olmak üzere ailelerin çocuklarını okula göndermemeleri, önemli bir sorundur. Aysel'in yaşadığı kasabada da aynı sorun vardır. Kasabada görevli öğretmenler, memurlar ve kaymakam ailelerle konuşarak onlara çocuklarını okula göndermeleri gerektiğini anlatırlar.

İlkokulda yapılacak olan müsamerede rol alacak olan öğrencilerin aileleri kız erkek karışık yapılacak olan gösterilerde çocuklarının yer almasını istemedikleri için çoğu bu yüzden sorun çıkarmış, çocuklarını okula göndermekten kaçınmıştır. Her şeye rağmen düzenlenen müsamerede meslekleri tanıtmak için yerlerini alan çocuklar arasında Aysel de vardır. Aysel, kentli bir memur hanımı canlandıracaktır ve giyeceği kıyafete uygun hiçbir şeyi olmadığı için son derece komik bir vaziyette gösteriye çıkmıştır. Kürklü bir manto yerine Ebe Nurinnisa'dan alınan birbirine dikilmiş iki tilkiyi, topuklu ayakkabı olarak da annesinin düğünlerde giydiği ayakkabıları giyen Aysel'in ayakları annesinin ayakkabısını doldurmaya yetmez, aynı zamanda Aysel, bu ayakkabılarla yürümeyi de beceremez ve evde yürümeye çalışırken ayakkabının belinden kırılması üzerine müsamereye kırık ayakkabılarla katılır. Aysel'in bu hali romanda şu şekilde verilmiştir: “*Meslekler sahnesinde, Aysel'in ayaklarında yine de beli kırık bu ayakkabılar vardı işte. Yürürken ayağında durabilsin diye içleri bezle doldurulmuş, ipek çorapların üstüne de kalın yün kısa çoraplar giydirilmişti. Aysel'in kentli memuresi böyle oldu.*” (s. 26)

Aysel'in bu müsamerede ayakkabısının kırılması, onun ileride, modern bir Cumhuriyet kadını ve bir akademisyen olarak hayatına devam ederken yaşayacağı kırılmayı ve tökezlemeyi sembolize etmektedir. Anlatıcı, bu niyeti doğrultusunda Aysel'in müsameredeki halini okuyucuya gösterir.

Cumhuriyet'in ilk nesli sayılabilecek olan Aysel ve arkadaşları, Dündar Öğretmen tarafından muasır medeniyetler seviyesine ulaşmaları için yetiştirilmek istenir. Daha medeni bir topluma ulaşmak için kızların ve erkeklerin birbiriyle iyi geçinmeleri ve el ele vererek ülkeleri için yararlı işler yapmalarının gerekli olduğunu öğrencilerine aşılar. Aysel'in sınıf arkadaşı kaymakamın oğlu Aydın, babasının mesleği sebebiyle kendisini diğer arkadaşlarından üstün ve modern gören bir çocuktur. Memur çocuğu olan arkadaşlarına yaklaşımıyla kasabalı ve köylü diğer arkadaşlarına yaklaşımı farklıdır. Onlara aşağılayıcı bir gözle bakar.

Aysel, ilkokuldan mezun olduktan sonra babası, onun ortaokula gitmesine itiraz eder. Çünkü Aysel'in ortaokula gitmesi için Ankara'ya gitmesi gerekir. Kaymakam, Aysel'in babasıyla konuşur ve onu ikna eder bu sayede Aysel, Ankara'daki teyzesinin yanına gönderilir ve Kız Lisesi'nin ortaokul bölümüne yazdırılır. Aysel'in babası kasabada bakkal dükkanı işleten bir esnaftır ve Aydın'ın tuttuğu günlüklerden anlaşıldığı üzere geri kafalı bir insandır. Aydın, Aysel'in ortaokula gidebilmek için çok ağladığını ve araya babasının girdiği için onun Ankara'ya gidebildiğini yazdığı günlüğünde Aysel'i zavallı bulduğunu belirtir. Aydın'ın, Aysel'in, ulu önder Atatürk'ün istediği gibi bir kız olamayacağını, onun gibi erkeklerle arkadaşlık etmeye çekinen kızlar yüzünden memleketin muasır medeniyetler seviyesine çıkmasının zor olduğuna dair düşüncelerini de günlüğüne yazdığı görülür.

Aysel'in Ağabeyi İlhan da Ankara'da Erkek Lisesi'nde okur. Aysel, kasabadaki arkadaşlarıyla mektuplaşır. Onun gibi okula gidebilme şansı bulamayan arkadaşı Seniha, yazdığı mektupta okuma fırsatı yakaladığı için Aysel'in çok şanslı olduğunu yazar. Aysel'in ortaokula başladığı yıl, Atatürk ölür. Seniha mektubunda, herkesin Atatürk'ün ölümüne ne kadar üzüldüğünü ve ne kadar ağladığını anlatan Aysel'e, Atatürk için evde gizli gizli ağladığını ve onun bu hislerini kimsenin anlamadığını yazar. Seniha'ya göre Aysel, Atatürk'e karşı duyulan üzüntüyü paylaşabildiği bir ortamda olduğu için de çok şanslıdır.

Aysel, yaz tatilinde kasabaya geldiğinde ailesi ona başını örttürmüştür. Yaz tatili bitince Ankara'dan Seniha'ya mektup yazan Aysel, kendisini başı örtülü bir vaziyette öğretmenlerinin görmemesine sevindiğini anlatır, onlardan uyanık ve

medeni olmalarını isteyen Atatürk'ün bu isteğine engel sayılan örtünme olayı Aysel'e rahatsızlık veren bir durumdur. Mektubunda, Seniha'ya Ankara'da kızların başını örtmediğini yazar.

Ankara'nın kendi kasabalarına göre çok medeni bir yer olduğunu yazan Aysel, eniştesi ve teyzesiyle katıldığı bir gardenpartide kızların ve erkeklerin herkesin içinde çekinmeden dans etmelerinden bahseder. Kasabada, Dünder Öğretmenin aynı durum için çok çabaladığı halde bunun normal karşılanmasını sağlayamamış olması Aysel'i şaşırtır; çünkü Ankara'dakiler bu konuda daha rahat davranıyordur. Kendisini dansa kaldırmak isteyen bir erkek çocuğunu eniştesinin azarlamasından çok utandığını yazan Aysel, eniştesinin bu şekilde davranmasının asıl nedeninin babasının ona "pezevenk" yakıştırmasını yapmasından kaçınması olduğunu anlatır. Çünkü eniştesinin, Aysel'in yabancı bir erkekle dans etmesine izin vermesi, babasının anlayışına göre pezevenklidir. Onun babası kız ve erkeklerin arkadaşlığını hoş karşılamaz. Aysel, mektubunda o çocukla aslında dans etmeyeceğini, öğretmenlerinin öğrettiği gibi ülkeyi medeni bir konuma taşımak için Türk erkeklerine kardeş gözüyle bakmaları gerektiğinin ve onlarla birlikte çalışmalarını gerektiğinin farkında olduğunu belirtir.

Aydın günlüğünde, Aysel'in başörtüsü takmasına anlam veremediğinden bahseder ve onun erkeklere karşı çekingen olmasından hoşlanmaz, çünkü bu Aydın'a göre muasır medeniyetler seviyesine ulaşma yolunda bir engeldir, bu engelin aşılması için kadınların Batılı olmaları gerekmektedir. Aydın'a göre Aysel geri kalmış biridir. Bir Fransız dergisinde, Türkiye ile ilgili, başörtülü kızlarla erkeklerin bir arada olduğu konservatuarda çekilmiş bir fotoğraf gören Aydın, Aysel gibi kızlar yüzünden ülkesinin yanlış tanındığını düşünür. Cumhuriyet'le birlikte başlayan modernleşme hareketi kendisini kıyafetlerde de gösterir. Cumhuriyet neslinden olan Aydın'ın günlüğünde yakındığı bu fotoğraf karesinde yer alan başörtülü kızlar Aydın'a göre modernleşme çabası içinde olan Türkiye'nin Batı'daki itibarına gölge düşürmektedir. Çünkü, okuldaki arkadaşları aslında başörtüsü takmıyordur ve bu gerçeği Batı'nın da bilmesi gerekmektedir. Bu yüzden Aydın, öğretmeni Mösyö Maurin'in o dergiye bir mektup yazarak Türkiye'deki kız öğrencilerin başörtülü olmadıklarını ve haberin düzeltilmesini isteyeceğini söyleyince rahatlar.

Kadınların modernleşmesinin, Türkiye'nin muasır medeniyetler seviyesine ulaşmasının ön şartı olarak kabul edildiği ve işlendiği romanda, muasır medeniyetler seviyesi için, kadınların başlarının da açık olmasının gerekliliğinin vurgulanması ve işlenmesi yazarın bu anlayışla “dalga mı geçtiği” yoksa “gerçekten de bu yönde mi düşündüğünün” sorgulanmasına kapı aralayan bir husus, bir tartışma konusudur.

Aysel, Seniha'ya yazdığı mektupta, okuldaki piyeste köylü kızı rolünü canlandıracağını yazar. Yalnız, bu rolün özellikle kendisine verilmiş olmasından rahatsızlık duyan Aysel, okuldakilerin kendisini bir köylü olarak görmelerine üzülür. Seniha'ya, kendisinin, okuldaki diğer öğrencilerden farklı olduğunu, saçlarını ördüğünü, etek boyunun diğerlerine göre uzun olduğunu anlatan Aysel, onu köylü olarak görmelerine hak verdiğini açıklar. Aysel, kimseyi aşağılamadığı halde kendisini neden küçük gördüklerini de anlayamaz.

Aysel'in babası kasabadaki dükkanı kapatır, Ankara'da bir dükkan açarak buraya taşınır. Aysel artık kendi ailesiyle birlikte kalmaya başlar. Abisi, siyasi fikirlerinden etkilendiği kişilerle arkadaşlık kurmaya başlamıştır. Bu arkadaşlığı onun ailesiyle arasının açılmasına sebep olur. Babası oğlu okulu bitirince dükkanda çalışmasını ister; ancak İlhan, Hukuk Fakültesi'ne gitmek istediğini söyler ve baba oğul arasında bir çatışma yaşanır. Aysel'in annesi Fazilet Hanım hamiledir. Aysel, liseyi bitirdikten sonra üniversite okumak ister; fakat ailesi onun okumasına karşı çıkar. Annesi, önceleri onun okuma isteğini desteklemiştir; fakat şimdi kendi okumamışlığının intikamını almak istercesine Aysel'in kitaplarıyla arasına girer. Aysel'e sürekli yaptıracak işler sıralar. Aysel, ağabeyi İlhan'ın da onun okumasına karşı çıktığını görünce babasının tepkisini çekmemek için hareketlerine dikkat etmeye, babası ne derse yapmaya karar verir.

Ağabeyi ile üniversite okuma konusunda kavga ettiğini babasının duymasını istemeyen Aysel, annesi tarafından uyarılır, Babası onu ağlarken görürse birine aşık olduğunu ve bu yüzden evdekilerle tartıştığını zanneder diye ağlamayı bırakır ve evdeki varlığını unutturmaya çalışır. Babasının, üniversite okuma konusunda ağabeyinin sözlerini duymaması Aysel için sevineceği bir durumdur. Annesi ve ağabeyi okumasına karşı gelse de babasının onu üniversiteye göndermeyi kabul edeceğinden umutludur. Aysel'in bu düşünceleri okura şu şekilde aktarılmıştır:

“Öyle ya, abisi o sözleri söylerken ya babası evde olsaydı! Ya hazır yanında bir destek bulmuşken, yeniden, ”Hadi bakalım artık eve!” deseydi? Hayır. Babasının aklına getirmemek gerek; ne büyüdüğünü ne de hala okumakta olduğunu. Bir bardak su istedi mi hemen fırlayıp vermeli. Ders çalışıyorum falan dememeli. Böylece kendini evin içinde unutturmak için elinden geleni yaptı.” (s. 213).

Aysel, üst kat komşusunun telsizci oğluna kendisini istediğini duyar ve ona karşı bir şey hissetmediğini kendi kendine itiraf eder. Bu Aysel için önemli sayılabilecek bir olay değildir; çünkü Aysel, *“Türkiye’yi uygar milletler seviyesine yükseltecek” görünüş ve çabada olmayan hiçbir şey ve hiçbir kimseyle ilgilenmez*” (s. 221).

Aysel’in babası, ağabeyinin okuduğu ve dükkana sakladığı kitapları yasaklı olduğu için yakmıştır. Bu sebeple ikisi arasında şiddetli bir tartışma yaşanır. Babası, İlhan’ı evden kovar. Onun eve gelmesini bekleyen annesi, Aysel’e ağabeyinin nereye gitmiş olabileceğini ve kendisinin ne yapacağını sorar. Annesinin bu davranışı Aysel’i şaşırtır; çünkü ilk defa onun bir konuda fikri sorulmuştur. Fakat İlhan’ın tek erkek evlat olduğu için değer gördüğünü anladığında evde bir değerinin olmadığını düşünür ve öfkelenir. Bunun üzerine bir birey olduğunun anlaşılmasını sağlamak için çabalamaya karar verir. Aysel’in bu kararı, okura şu şekilde verilmiştir: *“İlk gerçek öfkeyi tanıyor. Dışa vurulamayan, o, insanı içten içe kırbaçlayan, insana, kendini aştıran ve durmadan kendini zora koşturan... Eline geçen bu ilk fırsatı ne olursa olsun iyi değerlendirmeli. Kendinin de bir “kişi” olduğu akıllara yer etmeli. Yer etmeli. Hiç çıkmamasıya...” (s. 232).*

Aysel, Kız Lisesi’nden arkadaşı Behire’ye yazdığı mektupta amacının ne olursa olsun bir işe yaradığını ispat etmek olduğunu; ama ilkokul arkadaşı Aydın’ın onun açık fikirli bir meslek kadını olamayacağını iddia ettiğini yazar. Mektubunda ona Nazım Hikmet’in şiirlerini okuduğundan da bahseder. Behire Aysel’e cevaben yazdığı mektubunda onun Nazım Hikmet’in şiirlerini okumasına sinirlendiğini belirtir ve Nazım Hikmet’i Moskof uşağı olarak nitelendirir. Aysel’in Aydın’la sokaklarda yürümesini ve bir erkekle samimiyet kurmasını da yakıştıramadığını ve yaptığının yanlış olduğunu yazan Behire, kendince Aysel’i namuslu hayat yaşamaya davet eder.

Aysel'in lise son sınıfta okuduğunu ve mezun olacağını öğrenen, kasabadan manifatura dükkanı olan Emin Efendi, büyük oğlu Remzi'ye onu ister. Salih Efendi, ailesiyle Bursa'ya tatile gidecektir ve Remzi de kendi dükkanları için Bursa'dan kumaş almaya gidecektir. İki aile, Aysel ve Remzi'nin bu sebeple birbiriyle tanıştırılmasını kararlaştırır. Aysel ise bu tanışmayı istemediği için kasabadan arkadaşı olan ve Akşam Sanat Lisesi'nde okuyan Ali aracılığıyla Remzi'ye bu evliliği istemediğini açıklayan bir mektup göndermek ister. Ali'nin kasabaya gitmeyeceğini öğrenir. Ali ve Aysel'i birlikte görenler, ikisi hakkında dedikodu çıkarırlar ve bu mesele kasabada da duyulur. Böylelikle Aysel evlenmekten kurtulmuş olur. Ailesiyle Bursa'ya gittiklerinde, kimseye haber vermeden Bursa Cezaevi'ndeki Nazım Hikmet'i ziyarete gider; fakat içeri alınmaz. Babası, Aysel'le ilgili çıkan dedikodular yüzünden onun artık evde kaldığını ve bu yüzden de okumaktan başka çaresinin olmadığını düşünür ve Aysel'in üniversiteye gitmesine izin verir.

Aysel'in Ali ile anılması yüzünden İlhan, Aysel'i göz hapsine alır. Babaları öldüğü için annesinin, Aysel ve küçük kardeşleri Tezel'in terbiyesini ihmal ettiğini düşünür. Aysel, üniversitede bir burs kazanır ve bir süreliğine Paris'e gider. Sorbonne'de konuk öğrenci olan Aysel, burada Alain adında bir erkekle arkadaşlık kurar. Bu arkadaşlık cinsel dürtülerle kurulan bir arkadaşlık değildir. Onun bir erkek olmasına rağmen kendisini rahatsız etmiyor olmasından memnun olan Aysel, Aydın'ın Galatasaray'dan arkadaşı Metin'in de Paris'te okuduğunu görür. Metin, Aysel'i, kendi ülkesinin kızı olması sebebiyle göz hapsine alır ve onun Alain'le muhabbet kurmasından hoşlanmaz. Alain, Metin'in Aysel'e neden sahiplenerek baktığını anlamadığını söyler ve Aysel de Alain'in bu sözleri üzerine "*kendi kendinin sahibi olmak düşüncesini*" (s. 369) benimser.

Aysel, Paris'ten döndüğünde araştırma görevlisi olan Ömer'le evlenir sonrasında kendisi de bir akademisyen olur. Aysel, Cumhuriyet neslinin temsilcisi olarak ülkesi için çalışmış ve amacına ulaşarak ülkesine yararlı bir akademisyen olmuştur.

Akademisyen olmasına rağmen, tatmin olmadığı bazı duyguların tetiklemesiyle öğrencisi Engin'le yatan Aysel, bu eyleminden sonra bir otel odasında

ölmeye yatmaya karar verir. Otel odasında onu ölmeye yatıran şeyin ya da şeylerin ne olduğunu düşünmeye başlayan Aysel, dış dünyadan kendisini soyutlayarak bu sorgulamayı yapar.

Ramazan Gülendam, “Türkiye’de Kadın Olmak” adlı çalışmasında Aysel’in bir otel odasında “ölmeye yatma” eylemini değerlendirir ve onun intihar kararını alırken sağlıklı düşünmediğini belirtir. Bu eylemi gerçekleştirmeye soyunan Aysel’in özgürlük ve mutluluk kavramları arasındaki durumunu da şöyle yorumlar:

“Romanın başında intihar etmek için karar verip girdiği otel odasına, romanın sonuna yaklaşıldığında, neden girdiğine bir cevap bulamayacak kadar akli karışıktır. İntihar kararını sakın bir kafayla aldığı ve bu kararı alırken psikolojisinin tam olarak yerinde olduğunu söyleyemeyiz. Hayatta bir kadın olarak hedeflediği pek çok maddi imkana ulaştığı halde bu özgür ve aydın kadın, yine de bir buhran içersindedir ve kendisini boşlukta hissetmektedir. Artık neden “ölmeye yattığını” kendisi de hatırlamıyordur. “...en sonunda bir anlam yükleyebildiğimiz yorulmalardan birden cayıp, niye bu odada ölmeye yattığımı bile çözemiyorum”. Demek ki; eğitilmiş olmak, kendi kararlarını kendi verebilecek ve her istediğini rahatça yapabilecek kadar özgür olmak, kariyer ve para sahibi olmak, kadını (veya erkeği) her zaman mutlu etmeyebiliyor.”⁴⁸

Otel odasında düşüncelere dalan Aysel, öğrencisiyle yattıktan sonra hamile kalmış olabileceğini düşünür. Kocasından bir kere hamile kalan Aysel, bebeğini ölü olarak doğurmuş ve bir daha hamile kalma ihtimalinin çok düşük olduğunu öğrenmiştir. Yalnız, öğrencisiyle yattıktan sonra regl olmaması ona hamile kalmış olabileceğini düşündürdüğü gibi kadınlıktan kesildiğini de ihtimaller arasına aldırır.

Aysel, öğrencisiyle yatmasının nedenini, kendisinin özgür olmak isteği olarak görür. Onun otel odasında kendi kendine yaptığı itiraf okuyucuya şöyle aktarılmıştır:

“Evet. Bir kez yattım öğrencimle. Bu yatıştan kısa süren, değişik bir tat aldım. Burası gerçek. Bedenimden çok, beynimde kurulan bir imparatorluğun şehvetiydi belki. İnsan kendini tek başına özgürleştiremez ve tek başına özgürleşme düşü içinde boğulmuşsa, kendinden sonra gelenlerin altına yatmalıdır.” (s. 49).⁴⁹

⁴⁸ Ramazan Gülendam, Türkiye’de Kadın Olmak, Kesit Yay., Ekim 2015 İstanbul, s. 329.

⁴⁹ Aysel’in öğrencisiyle yatmasıyla ilgili bkz.:

“Adalet Ağaoğlu Ölmeye Yatmak adlandırmasını üç nedenle seçtiğini söylüyor. Her şeyden önce bu romanda Cumhuriyet döneminin ameliyat masasına yatırılması var. İkinci neden romanda zamanla oynanması söz konusu.

Aysel, öğrencisiyle yattıktan sonra özgürlüğüne ulaştığı düşüncesindedir. Otel odasında ölmeye yatığı halde arkadaşı Aydın'ı arayıp özgür bir Türk kadını olduğunu söyleme ihtiyacı hissedilen Aysel'in bu ruh hali romana şu şekilde yansır: *“Özgür bir Türk kadını” oluşumu onunla kanıtladım! Yirmi beş yaşında bir delikanlı ile kanıtladım. Anlaşılan bunu bilmesini istiyorum.*” (s. 51-52).

Aysel, öğrencisiyle yatmaktan aldığı zevkin nedenini onunla gençliğini paylaşmak olarak yorumlar. Onun gençliğinden kendine gençlik katmıştır. Artık korumak zorunda olmadığı bir bedeni olduğu için kendisini öğrencisinden sakınmadığını itiraf eden Aysel, bedenini *“yarına borçlu çıkarmayacak bir gövde”* olarak nitelendirir.

Ölmeye karar vermesinde gurur kırılması ya da öğrencisiyle yatmış olmanın verdiği pişmanlık yoktur. Bunu Engin'le yattıktan sonra ona vermek üzere yazdığı nottan anlayan Aysel, notunda *“insan olmanın bazı küçük anları vardır. Son kez onu kaçırmak istemedim.”* (s. 119) yazmıştır. Yani onunla yatmadan önce zaten ölmeye karar vermiştir. Aysel, yataktan çıkıp oturduğu koltukta sigara içerken kendi ölümüne kendi karar vermiş olmanın mutluluğunu yaşar; çünkü böylelikle o Türkiye'nin ayrıcalıklı aydın kadınlarından biri gibi davranmıştır. Bunları düşündükçe kendisine olan beğenisi artan Aysel'in bilinç akışı yine Aysel'in anlatımıyla okura şu şekilde verilir:

“Kendi gözümde yeniden güzelleşip büyüyorum. Yeniden, bana verilen bütün haklarımı giyiniyorum; bu haklarla yeni haklara uzanıyorum. Türkiye'nin ayrıcalıklı aydın kadını oluyorum yeniden. Ölümü kendim seçmişim işte. Kendim için de ölüyorum... Devredip soylu nöbetimi...” (s. 121).

Üçüncü nedense Aysel'in öğrencisiyle yatmasının temsilinde gizli: Cumhuriyet nesli kendisinden sonra gelen 68 kuşağının altına düşmüştür ve bir zamanların ilerici kuşağının “ilerici”liği artık tartışmalıdır: “Yani gençler özgürlük istiyordu; üniversite rektörleri, üniversite vermiyordu ama aydınlık ve değişimden yana olan öğretim üyeleriyle de el ele kol kolaydı bu gençlik... Tıpkı 27 Mayıs'taki “ordu, gençlik el ele” gibi, bu sefer profesör ve öğrenci el eleydi. Aslında hiç de reddedilmemesi gereken bir durum çıktı ortaya. Ama bunu simgesel olarak tam gözünden vuracak biçimde nasıl anlatabilirdim? Büyük bir tabuyla baş edeceğimi bile düşünmeden, tuhaf bir kendiliğindenlikle Doçent Aysel'i öğrencisiyle yatırdım, yani öğrencisinin altına yattı.”

Ümit Apaydın, “Adalet Ağaoğlu'nun Ölmeye Yatmak Romanında Siyasi Dönemler, Bireysel Durumlar ve Toplumsal Bağlam”, Hece S.143, Kasım 2008, s.87.

Aysel, çevresindekilere okumuş, aydın bir kadın olduğunu belirtmekten hoşlanan birisidir. Kuaför salonunda manikür yaptırırken tırnaklarının kısaltılmasını ister ve daktiloda yazı yazarken tırnaklarının zarar gördüğünü özellikle belirtir. Yazı yazdığını, kitaplarla ilgili olduğunu etrafına duyurmak ona haz veren bir durumdur. Engin’i ilk kez evine misafir olarak kabul ettiğinde onunla konuşurken bilgisini onunla paylaşmaktan duyduğu zevki dile getiren Aysel’in bu hazzı romana şu şekilde yansır:

“Coşkunluğumun nedeni apaçık: Aydın oluşum gibi –neden küçümsemeli- kadın oluşumun da giderek gölgede kalmaya zorunlu bulunduğu bir dönemde, kendimi birden yine önde, dipdiri ayakta görüverdim. “Bu belki de son fırsattı. Dört elle sarıldım.” İlericiliğimi diriltten bir şırınga yemiş gibi taptazedim işte.” (s. 195)

Aysel, Engin’le oturup sabahladığı gece onunla fikir alışverişinde bulunurken, okumuşluğunun bir işe yaradığını ilk kez hissetmiştir. Bilgisini özgürce paylaştığı kişiden bedenini saklamanın anlamsız olduğunu düşünür ve bu yüzden Engin’le yatar.⁵⁰

Aysel, yaşadıklarını tekrar gözden geçirdikten sonra intihar etmekten vazgeçer, ölmeye yatmak için saat 07.22’de gittiği otel odasından saat 08.49’da ayrılır. Arayıp haber verdiği Aydın’ın otele gelmesini beklemeden, yaşamına kaldığı yerden devam etmek üzere Ankara sokaklarına karışır.

⁵⁰ Ramazan Gülendamlar, Aysel’in Engin’le olan birlikteliğini bir dönüm noktası olarak görür ve onun bu olaydan sonra bir kadın olarak kendini keşfettiğini belirtir:

“Aysel, hayatının önemli bir bölümünde –kendisini işine ve ülküsüne adanmış için- cinselliği (daha doğrusu, cinselliğini özgürce yaşamayı) bir tabu olarak görmüştür. Ancak öğrencisi Engin’le yaşadığı cinsel deneyim, onun için bir dönüm noktası olur. Aysel için Enginle olan birlikteliği, bir öğretmenin öğrencisiyle olmasının dışında, kendi (kadın) kimliğinin farkına varması demektir. Aysel bunu ‘kızlık zararının bir kez daha yırtılışı’ olarak yorumlar. (... bu durum, simgesel olarak “kadınlığın başlangıcı”, “kadının cinsel özgürlüğü” anlamında kullanılmıştır. Ömer’le evli olan Aysel, kendisini cinsel yönden arzulayan öğrencisi Engin’le yaşadığı birlikteliği kadınlığının başlangıcı olarak kabul etmiştir. Yıllarca aklı, bilgisi ve akademik başarılarıyla bilinmek isteyen, Ömer’le de kendisini bu özellikleri nedeniyle sevdiğini bildiğinden dolayı evlenen ve bu nedenle bedenini/cinselliğini hep bastıran Aysel için Engin’le yaşadığı birliktelik bir aydınlanma anıdır. (...) “Aysel, bedeni ve kafasıyla bir bütün olarak kendisini aynada seyrediyor. Engin onun aynadaki tamamlanmışlığıdır. Kadınlığının mutlaka irdelenmesi gereken zamanlarıdır. Aysel, bedeniyle ve cinsel kimliğiyle barışıyor.” Aysel, tabuları yıkan bu deneyim sayesinde sadece cinsel kimliğinin farkına varmakla kalmaz; aynı zamanda kadınlığının ve güzelliğinin de farkına varır.” Ramazan Gülendamlar, Türkiye’de Kadın Olmak, Kesit Yay., Ekim 2015 İstanbul, s. 392-393.

2. 2. Uçurumun Kıyısından Dönüş

2. 2. 1. Fatih Harbiye⁵¹: Hayallerin Köleliğinden Milliliğin Özgürlüğüne

Fatih Harbiye⁵² romanının ilk baskısı 1931 yılında yapılmıştır. Safa, bu eserinde Doğu-Batı çatışmasını ele almış, bu çatışmayı roman başkişisi olan, Darülelhan öğrencisi Neriman vasıtasıyla okura yansıtmıştır. Batılı hayat tarzına ve Batı kültürüne özenen Neriman, yaşadığı ortamdaki memnuniyetinden memnun değildir ve bu memnuniyetsizliği onun Batı özentisiyle birleşince kendini yanlış bir yola sapmış halde bulur. Romanda onun bu yanlışta nasıl sürüklendiği ve sonrasında doğru yolu nasıl bulduğu anlatılmaktadır.

Neriman, İstanbul'un Fatih semtinde yaşayan ve Darülelhan'da müzik eğitimi gören bir kızdır; ancak yaşadığı semti beğenmez. Şinasi ile aynı mahallede oturan ve aynı okulda eğitim gören Neriman, Şinasi'ye Beyazıt'ta bir arkadaşının davetine katılması gerektiğini söyler; fakat Fatih-Harbiye tramvayına biner. Neriman'ı tramvaya binerken gören Şinasi, onun yalan söylediğini anlar ve Neriman'ın son günlerdeki değişimini gözden geçirmeye başlar.

Neriman, eve geç gelmeye, Darülelhan'a gitmeyi aksatmaya ve kıyafetine fazla önem vermeye başlar. Aslında Şinasi, Neriman'ı uzun süredir gözlemlediği için ondaki değişimin çoktan farkındadır; lakin bunun sebebini neden araştırmadığını kendisi de bilmez. Neriman'ın ondan gizlediği bir şey olduğunu sezen Şinasi, onun bir arkadaşıyla konuşurken ortama kendisinin dâhil olmasıyla konuşmasını sonlandırdığını, kendisiyle konuşurken asabi tavırlar sergilediğini ve Darülelhan'a yirmi gündür udunu getirmediğini fark eder; ama yine de Neriman'ın bu yeni haline bir anlam veremez. Neriman'la geçirdiği yedi yılı hatırlayan Şinasi'nin Neriman'ın eski haliyle ilgili anımsadıklarını hâkim anlatıcı okura şu şekilde aktarır:

“Siyah saten gömlekli, siyah başörtülü kız. O vakit böyle koşmazdı. Liseden çıkar ve Süleymaniye'nin köşesinde görünürdü. Kolunda çantası, başı önüne eğilmiş,

⁵¹ Peyami Safa, Fatih Harbiye, Ötügen Neşriyat, 19. Baskı, İstanbul 1999. (Roman içindeki alıntılar sayfa numaraları belirtilerek bu baskıdan yapılmıştır.)

⁵² “Fatih Harbiye, “hakiki kıymetlerle medeniyetin sahte kıymetleri arasında kalan” bir insanın, Neriman'ın romanıdır. Neriman genelde Doğu ve Batı kültürü arasında kalmış Türk insanının özelde ise medeniyeti yalnızca şekilden ibaret gören Türk kadınının örneğini oluşturma niyeti ile yaratılmış bir roman kişisidir. Romanın başkişisi olan Neriman, yazarın niyetinin görünür kılınmasında, olayların başlamasında, ilerlemesinde ve sona ermesinde en etkili isimdir.” Şeyma Büyükkavas Kuran, Peyami Safa'nın İnsanları, Ötügen, İstanbul 2018, s. 214-215.

gözlerinde korku ve dudaklarında tebessüm, Şinasi'nin yaklaştığını görünce korkusu giden ve sevinci artan gözleriyle yere bakar, hafifçe kızarırdı. Sonra yan yana, hiç konuşmadan, epey yürürler ve buluşmanın ilk zevkini bu sükut içinde daha çok hissederlerdi.” (s. 12).

Neriman, Beyazıt'ta bir arkadaşına değil Macit'le Löbon'a gider ve eve gece yarısı döner. Eve döndüğü sırada babası Faiz Bey'e yakalanan Neriman, ertesi sabah, gece yaşadıklarını hatırlar ve aklına Şinasi geldiğinde utanma hissine kapılır. Onun, Şinasi'nin yüzünü anımsadığında utanma hissine kapılması aslında düştüğü yanlışın farkına varmasından kaynaklanır. Neriman'ın vicdan azabının nedenini, hakim anlatıcı şu şekilde yorumlar:

“Hep Şinasi'nin vakur ve muzdarip yüzünü hatırladı. Büyük bir utançla başı yastığın çukuruna batıyordu. Izdırabın verdiği intibah zamanlarında, kendi kendini aldatmak, başkalarını kandırmak kadar basit değildir ve insan kendi içindeki adaletten ürkmeye başlar. Neriman çektiği bu azapların bir gece evvelki zevkin bedeli olduğunu da hissediyordu.” (s. 21).

Macit'le birlikte olduğunu ve gece hovardalık yaptığını Şinasi'ye itiraf eden Neriman, ona, Macit çok ısrar ettiği için onunla gitmek zorunda kaldığını söyler. Neriman, Şinasi'nin kendisini tramvaya binerken gördüğünden habersiz olduğu için yalan söylemeye devam eder. İçini rahatlatmak, vicdan azabından kurtulmak için gerçeği yani Macit'le buluştuğunu Şinasi'ye söylemeyi tercih eden Neriman, sözlerine kattığı yalanlar yüzünden Şinasi'nin tepkisini çeker.

Yaşadığı hayattan memnun olmayan Neriman, Macit sayesinde kapısını araladığı alafranga yaşantının etkisiyle bu memnuniyetsizliğini udundan şikayet ederek gösterir. Arkadaşı Fahriye'ye Darülelhan'a gitmek istemediğini, udunun artık sinirlerine dokunduğunu söyleyen Neriman, ailesinin isteği yüzünden bu hayata mecbur bırakıldığını ifade eder. Fatih'i ve Fatih sakinlerinden de memnun olmayan Neriman, memnuniyetsizliğinin derecesini ifade etmek için kendinden nefret ettiğini de söyler. Çünkü içindeki medenileşme arzusuna uygun bir semt ve yaşantı içinde değildir.

Fahriye ile Beyoğlu'na giden Neriman, burada Macit'i görür ve Perapalas'ta düzenlenecek baloya davet edilir. Balo'ya gitmek için heyecanlanan Neriman, bunu

Fahriye'ye sezdirmek istemez, babası Faiz Bey'in maddi durumu iyi olmadığı için ona baloya gitmek istediğini ve balo için yeni bir kıyafete ihtiyacı olduğunu nasıl söyleyeceğini düşünür. Macit'le birlikte geçirdiği günün ardından babasına yakalandığı için önce babasının gözüne girmesi gerektiğini düşünen Neriman, bunun için mutfakta yemek yapmaya karar verir ve bu halini babasının görmesi için çaba sarf eder. Fakat babasının mutfakta idareli davranmaları gerektiğini söylemesi üzerine baloya gitme isteğini tekrar gözden geçiren Neriman, bir an için baloya gitmekten vazgeçer ve ocağın kömürünü boşaltırken “*Perapalas bana ne uzak! İşte benim halim.*” (s. 42) der. Babasının sözleri onu, adeta kendi gerçeğiyle yüzleştirir. İçten içe arzuladığı yaşamın içine girmeyi isterken, o yaşamın kendisine uzak oluşunun farkına varması, onun kararlarında gelgitler yaşamasına sebep olur. Yaşadığı evde her olumsuzluğa rağmen mutlu olabileceğinin idrak etmiş olmasına rağmen içindeki o arzu, sahip olduğu yaşantıdan nefretine sebep olur. Kendi yaşantısıyla, daha medeni yaşama arzusu arasında gel-git yaşayan Neriman'ın bu hisleri hâkim anlatıcı tarafından okura şöyle aktarılır:

“Neriman bu mahallede, bu evin içinde, bu gaz lambası, bu ihtiyar adam, bu dökülmüş sıvalar, bu eğrilmiş korniş ve çatlamaş eski atlas perdeler karşısında, bu yeni silinmiş tahta kokuları arasında insanın mes'ut olabileceğini görüyordu ve bu evde geçen neş'eli günlerini hatırladı. Şinasi de koca olarak bu eve gelebilir ve herkesin paylaştığı müşterek bir saadet içinde, Neriman, vicdan azabı duymadan mes'ut olabilirdi. Fakat ne idi, ara sıra Neriman'ı yakalayan o kuvvetli arzu ki bunların hepsine karşı nefret, isyan uyandırıyor.” (s.43).

Babası Faiz Bey'le Şarklılar ve Garplılar hakkında konuşan Neriman, Şarklıları tembel ve hayalperest insanlar olarak tanımlar. Babasının gösterdiği kara kaplı kitabı küçümseyerek onun babasından başka okuyucusu olmayan bir kitap olduğunu iddia eder. Babası ise Neriman'ın önemsemediği kitabı medeni olarak tanımladığı Garplılar'ın da okuduğunu belirtir. Babası kızına yaptığı açıklamayla aslında onu uyarmak ister; çünkü Faiz Bey'e göre Neriman'ın özendiği “Garp” ya da “medeniyet dünyası” kendi kültüründen üstün değildir. Kendi kültürüne yabancılaşan, onu küçük gören Neriman'dır. Faiz Bey bu düşüncelerini Neriman'a şu şekilde ifade eder:

“Bu gibi eserlerin garpta bir tanesinin yüzlerce türlü basılmış tercümelemi vardır. Avam da okur, havas da okur velâkin sen okumazsın, mazursun da. Mekteplerinizde böyle şey kalmadı. Bir İngiliz kızına Sadi’yi sorsan bilir, sen Şarklı olduğun halde bilmezsin. Kabahat sende mi Sadi’de mi?” (s. 48).

Neriman, babasının ve çevresindekilerin kendisini anlamadığından şikayet ederken birden aklına Şinasi gelir. Yedi yıldır tanıdığı, birlikte birçok şey paylaştığı hatta evlenmeyi düşündüğü Şinasi’yi sevip sevmediğini sorgular ve eğer seviyorsa bu sevginin ne tür bir sevgi olduğunu kendi kendine sorar. Sonrasında şu kanaate varır: O yedi yıl içinde Şinasi’ye her türlü sevgiyi hissetmiştir; komşu, arkadaş, aile dostu, çocukluk aşkı vs. Lakin artık ona karşı tam anlamıyla nasıl bir his beslediğini anlayamaz. Neriman değişmeye başladığından beri hislerini net olarak adlandıramaz. Ondaki bu değişim mahalle sakinlerinin dikkatini çeker ve romana şu şekilde yansır:

“Neriman’ın halindeki başkalkılara muhiti de dikkat etmeye başladı. Kıyafetten tavirlara ve yaşayış tarzına kadar tesir eden bu değişiklik, gün geçtikçe bariz şekiller alıyordu; Neriman’ın Şinasi’den ayrı gezmeleri, eve geç gelmeleri, semtin insanlarına karşı bakışlarındaki farklar, tuvaleti ve yürüyüşü tecessüs uyandırdıyordu. Neriman’da herkesin dikkat ettiği bu yenileşme altı ay evvel başlamıştı: Macit’le tanıştığı zaman.” (s.55).

Neriman, Macit’le tanıştıktan sonra değişmeye başlasa da aslında onun yenileşme arzusu çocukluğunda Avrupa’da eğitim görmüş dayısı ve kızları tarafından uyandırılmıştır. Macit’le tanışması, Neriman’ın içinde uyanan arzuyu keşfetmesini sağlamıştır. Çocukluğundan beri içinde var olan ve Neriman’ın açığa çıkarmadığı bu medenileşme/yenileşme arzusunu Macit ortaya çıkartmıştır. Yani, Neriman’ın, dayısı ve kızlarının etkisiyle uyandırılan ve sonrasında bastırılan yenileşme arzusunu Macit tekrar ve daha kuvvetli bir şekilde uyandırmıştır.⁵³

Neriman, Macit’le buluştuğu için kendisiyle arasına mesafe koyan Şinasi’yi görmek niyetiyle Darülelhan’a gider ve babasının onu görmek istediğini söyler. Şinasi ise Neriman’a neden eskisinden farklı biri olduğunu, ondaki bu değişimin

⁵³ “Neriman’ın yenileşmeye karşı arzuları, onun Macit’i tanımadan evvel içinde oluşmuştur. Macit, Neriman’ın içinde çocukken atılan asrileşme isteğini harekete geçiren bir semboldür. Neriman artık Fatih kızı olmak istemez, yenileşmeye karşı arzuları vardır ve bu arzular onu mekâna ve mekânın insanlarına nefrete kadar götürür.” Berna Uslu, Peyami Safa’nın Romanlarında Mutsuzluğun Kaynakları, Balıkesir Üniversitesi Yayınlanmamış YLT, Balıkesir 2009, s.33.

sebebinin ne olduğunu sorar. Bu soruya sesli cevap veremeyen Neriman isyan edercesine içinden şunları geçirir:

“Kendi kendine cevap veriyordu: “Niçin mi? Çünkü artık ben bir Fatih kızı olmak istemiyorum, anlıyor musun? Böyle yaşamaktan nefret ediyorum, eskilikten nefret ediyorum, yeni ve güzeli istiyorum, anlıyor musun? Eski ve yırtık ve pis iğrenç bir elbiseyi üstümden atar gibi bu hayattan ayrılmak, çıkmak istiyorum. İhtiyar adam, bozuk sokak, salaşpur ev, gıy gıy, hey hey, ezan, helvacı... Bıktım artık, ben başka şeyler istiyorum, başka, bambaşka anlamıyor musun?” (s. 67).

Şinasi'nin sorusunun ardından sinir krizi ve baygınlık geçiren Neriman, ertesi sabah babasının onunla konuşmak istemesi üzerine babasının kendisine ne söyleyeceğini tahmin eder, babası onun Şinasi ile evlenmesini isteyecektir ve Neriman'ın tahmini doğru çıkar. Babasının bu isteğine karşılık ondan üç ay mühlet ister ve evlilik konusunun bu süre zarfında kendisine tekrar açılmamasını ister. Şinasi ile evlenmesi gerektiğinin farkında olan Neriman, Şinasi'nin onu arzuladığı hayata ulaştıramayacağını ve yine babasıyla geçirdiği yıllarda olduğu gibi yeni olan her şeyden mahrum bir hayat sürdüreceğine inanır ve bu sebeple, evlilikle ilgili hemen karar vermek istemez.

Neriman, babasına Perapalas'ta bir baloya davetli olduğunu açıklar ve babası onun baloya Şinasi'yle gideceğini zannettiği için kızının baloya gitmesinde bir sakıncanın olmadığını, kıyafeti için gereken masrafı karşılayacağını söyler. Neriman ise babasını içten içe kendisini anlamamakla suçlar. Empati yaparak kızının asıl isteğinin ne olduğunu anlamaya çalışmayan Faiz Bey, onun Şinasi'nin olduğu her yere gidebileceğini söylemekle, baloya gitmesine bu şekilde izin vermekle Neriman'ı anlamış sayılmaz. Yani onun babasından istediği; baloya kiminle gittiğiyle değil baloya neden gitmek istediğiyle ilgilenmesidir.

Neriman, babası gibi Şinasi'nin de onu anlamadığını düşünür. Babası yaşlı olduğu için onu normal karşılasa da Şinasi gibi genç bir insanın Neriman'ın daha medeni bir yaşam arzulamasını anlayamamasına anlam veremez ve bu düşüncelerini Şinasi'yle paylaşır. Şinasi yine Neriman'ı eskisinden farklı olmakla yargılar. Neriman, Şinasi'ye eskiden ne istediğini bilmediği için sustuğunu şimdi ise isteğinin farkına vardığını ifade eder. Neriman değişen zamana ayak uydurmak ister, ona göre

bu onun hakkıdır: “Eskiden yalnız hissederdim, fakat ne istediğimi bilmezdim... Bak ortalıkta da neler oluyor, her şey değişmiyor mu? Ben de bu memleketin kızı değil miyim? Benim de medeni yaşamaya hakkım yok mu?” (s. 86).

Şinasi Neriman’ın Perapalas’taki baloya katılacağını öğrendikten sonra arkadaşı Ferit’le buluşur. Ferit de çevredekilerin Neriman’ın değişimiyle ilgili konuştuklarından haberdardır ve onun vaziyetini, arzusunu Şinasi’den dinledikten sonra Neriman üzerinden tüm kadınlara yönelik bir eleştiride bulunur. Ferit’e göre kadınlar, medeniyeti gözleriyle anlamaya mahkûmdur ve bu yüzden medenileşmeyi yanlış yorumlar.

Neriman, Şinasi’yle konuştuğundan sonra baloda giyeceği kıyafeti seçmek için gezerken Şişli’de oturan dayısının kızlarını görmeye gider ve burada yas tutan yaşlı bir Rus kadınla karşılaşır. Kadın gittikten sonra dayısının kızları yaşlı kadının hüznünün sebebini Neriman’a anlatırlar. Kadının kızı, sevdiği fakir genci daha rahat bir yaşantı uğruna varlıklı biri için terk etmiş ve sonrasında pişman olarak intihar etmiş. Neriman, Rus kızın ölümle sonlanan hikâyesinde kendi hayatına dair izler bulur ve anlatılanlardan çok etkilenir. Sonunun o Rus kızı gibi olmasından endişe duyar.

Balo için kıyafet seçmekten vazgeçen Neriman, Fatih tramvayına biner ve yolda cep aynasında kendi aksine bakarak yaşantısını gözden geçirir. Ayna, Neriman’ın gerçeklerle yüzleşmesini sağlar. Neriman’ın tramvayda cep aynasına bakarken hissettiklerini hâkim anlatıcı okura şu cümlelerle aktarır: “Ayna karşısında gözlerine dolan yeni dikkate, biraz evvelden kalma derin bir hüznün karıştıyordu. Neriman buna hayret etti. Ayna, ona, kendi şuurundan daha kuvvetli olarak, derunî hayatını aksettirmişti.” (s. 103).

Neriman, tramvayla yalnız Fatih’e değil aynı zamanda kendi özüne döner. “Dönüşü izleyen vakitlerde Neriman, Fatih’e yeni bir gözle bakar ve buradaki insanlara yeni bir anlayışla yaklaşır: Daha önceleri, Fatih çevresinin insanları için “bir sürü işsiz, güçsüz, softa makulesi adamlar” ifadesini kullanan Neriman, geçirdiği

değişim sonucunda, aynı insanlar hakkında “Şüphesiz bunların içinde ne kıymetli insanlar var!” der.”⁵⁴

Yol boyu düşünen Neriman, Macit’in aslında zannettiği gibi biri olmadığını anlar. Baloya gitmekten vazgeçer. Neriman’ın baloya gitmekten vazgeçtiğinden habersiz olan Ferit, Şinasi, diğer misafirler ve Faiz Bey, Neriman’ın da sonradan aralarına katılmasıyla medeniyetle ilgili konuşmaya başlar. Misafirlerden biri Darülelhan’ın alaturka bölümünün kapatılması hakkında Neriman’ın ne düşündüğünü sorar ve Neriman kendi fikrini söylerken Ferit medeniyetin kadınların gözüne hitap ettiğini iddia eder. Herkesin onu suçlarcasına konuştuğunu gören Neriman yine bir sinir krizi geçirir, ardından baloya gitmekten ve yaşamayı arzuladığı hayattan vazgeçtiğini haykırır, fenalaşır ve bayılır.

*“Neriman’ın Şinasi ile tartıştıktan sonra bayılması ve bu baygınlık içerisinde garba nüfuz edişi, onun iki medeniyetin anlam dairesinde sıkışmasına neden olacaktır. Kabuğunu bir anda kıran kadınların, yeniyi her boyutu ile yaşamaları, onları beslendikleri değerler ile karşı karşıya getirecektir. Neriman’ın bayılması, sembolik olarak bellek kaybı anlamına gelmektedir. Bir rüya hali yaşayan kadınların, kültürel değerleri terk edişi, kendilerini terk etmeleri anlamına gelir. Önce semtinden, sonra kendinden kopan Neriman, kültürünün tersine doğru yol alacaktır. Böylece hiçbir anlam dairesine dâhil olamama buhranı, onları hem kişisel hem de toplumsal çatışmaya götürecektir.”*⁵⁵

Kendine geldikten sonra ud çalmak istediğini söyleyen Neriman, kendisinde nefret uyandıran udu tekrar eline alarak kendi özüne döner. Şinasi ile evlenmek için istediği üç aylık müddeti beklemesine gerek kalmadığını söyleyerek evlenmeleri için bir mani olmadığını belirtir. Neriman Garp’tan ve medenileşme hayallerinden vazgeçerek ait olduğu ve bir zaman nefret ettiği kendi kültürüne, kendi yaşantısına döner.⁵⁶

⁵⁴ Mehmet Tekin, Romancı Yönüyle Peyami Safa, Ötüken, İstanbul 1999, s. 174.

⁵⁵ Berna Uslu, Agyt., s. 34.

⁵⁶ “Neriman, Rus kızın basından geçen hikâyeyi duyunca bir travma yasar ve ansızın uyanır. Bu uyanış onu milli değerlere ve kendine döndürecek sembolik bir vakadır. Farkındalık yaratmak için romana dâhil edilen bu hikâyede Neriman kendisini bulacaktır. Rus kızına benzememe isteği, yolunu yine Fatih’e çevirmesine neden olacaktır. Böylece Neriman, garbın, her şeyini arzuladığı dönemde ilk isyan edip elinden düşürdüğü udu, yeniden eline alacaktır. Şüphesiz burada ud, bir medeniyetin sesidir. Bu sembol ile Peyami Safa, sarkın sesini ve kaynağını vurgulamaktadır. Safa, diğer romanlarındaki bazı kadınlar gibi Neriman’ı cezalandırmayacaktır. “Neriman tam manasıyla Fatihli bir kızdır, fakat münevver bir Fatihli kız. Yoksa cahil olsaydı,

Şeyma Büyükkavas Kuran, Neriman'ın roman boyunca süregelen macerasını ve onun sonunu değerlendirirken yazarın vermek istediği mesajı da şu şekilde açıklar:

“Neriman, çocukluğu, yetişme tarzı, farklı karakter özellikleri, iç çatışmaları, psikolojik buhranları, değişimleri ile birlikte ele alındığı için tam bir karakterdir. Onun romana dâhil edilmesiyle birlikte kadınların medeniyet unsurlarına bakışı, Batı medeniyetinin özellikle kadınları aldattıcı yönleri ifade edilmiştir. Neriman'ın roman boyunca yaşadığı macera ile iki medeniyet arasında kalmış Türk milletinin buhranı sembolik şekilde anlatılmış, doğunun kalbe, hislere samimiyete, içe önem veren tarafları yüceltilmiş, batının yüzeysel değerlerinin aldattıcılığı gösterilmiştir. Neriman'ın romanın sonunda doğuya yönelişi ile hayatta asıl olanın şekil ve madde değil iç ve ruh olduğu mesajı verilmek istenmiştir.”⁵⁷

2. 2. 2. Pertev Bey'in Üç Kızı: Enkazdan Kurtulup Hidayete Yürüyenler

Münevver Ayaşlı'nın ilk olarak 1968'de yayımlanan Pertev Bey'in Üç Kızı⁵⁸ adlı romanı, Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarını kapsayan bir zaman diliminde İstanbul'da yaşayan Pertev Bey ve ailesinin eski toplum düzeniyle yenisi arasındaki intibak sürecini konu edinir. Osmanlı toplumundan Cumhuriyet toplumu doğmuştur ve bunun neticesinde bir rejim değişikliği meydana gelmiştir. İmparatorluktan Cumhuriyet rejimine geçerken doğal olarak sosyal hayatta da bir değişim yaşanmıştır. Bu değişimin ailedeki yansımaları Pertev Bey'in Üç Kızı romanında ironik olarak ele alınmıştır.

Pertev Bey, eşi Azize Hanım, kızları Selmin, Berrin ve Nermin ile Moda'da bulunan kiralık bir köşkte yaşarlar. Kızları Selmin ve Berrin Fransız mürebbiyeler tarafından eğitilir. Pertev Bey Almanya'da erkânıharp okumuş, eşi de Fransız ve İngiliz kültürü ile yetişmiş bir kadındır.

Fatih'edönemediği gibi, Harbiye'de de tutunamayarak Beyoğlu'nun arka sokaklarına düşerdi””Berna Uslu, Agyt., s. 34.

⁵⁷ Şeyma Büyükkavas Kuran, a.g.e., s. 219.

⁵⁸ Münevver Ayaşlı, Pertev Bey'in Üç Kızı, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2014. (Romandan yapılan alıntılar sayfa numaraları belirtilerek bu baskıdan yapılmıştır.).

Evin büyük kızı Selmin güzelliği ve zarif giyimi ile etrafındaki herkesin dikkatini üzerinde toplayan bir genç kızdır. O, romanda şu şekilde tasvir edilir: “*Selmin daima lacivert çarşaf, incecik keten dantelli beyaz bluz giyer, beyaz eldiven takar, böcekkabuğu kundura severdi. Gümüş çantası, dantelli şemsiyesi ve yelpazesini, çarşafının pelerinine taktığı mineden kelebek iğnesi de hiç eksik olmazdı.*” (s. 10). Piyano dersi için mürebbiyesi ile birlikte çarşıya inen Selmin’e zarafetiyle etkilediği kişiler talip olsalar da ailesinin alafranga tutumu ve babası Pertev Bey’in kızını 18 yaşından önce evlendirmek istemediğine dair söylemleri bu taleplerini fiiliyata dökmelerine engel olur.

Evin ikinci kızı Berrin Fransız okulunda okuyan, henüz çarşafa girmemiş, ablası Selmin kadar güzel olmayan ve dersleriyle meşgul yalnız bir genç kızdır. Çarşafa girmek çocukluktan genç kızlığa atılan bir adım olarak ifade edildiğinden Berrin’in henüz çocuk sayılacak bir yaşta olduğu anlaşılır. Nermin henüz bebektir ve evin en küçük kızıdır. Yabancı mürebbiyeler tarafından büyütülen kızların dini eğitimlerinin eksik kalması evde bulunan Bezmiyar Kalfa’nın rahatsız olduğu bir durumdur ve bu konuda Azize Hanım’ı uyarsa da ciddiye alınmaz.

Selmin’in Cihangir’de yaşayan halası Nuhbe Hanımefendi, Moda’ya onları ziyarete geldiğinde yeğeni Selmin’in de beraberinde Cihangir’e gelmesini teklif eder. 1914 yılı yazının başında Fransa’dan dönecek olan oğlu Halet’i beklerken yeğeni Selmin’in kendisine arkadaşlık etmesini ister. Halet gelince Ada’daki köşke Selmin’in de götürülmesine karar verilir. Halet ve Selmin Ada’da geçirdikleri günler içerisinde birbirlerine yakınlık duymaya başlar. İkilinin arasındaki ilişki ilerlediği sırada Osmanlı Devleti, Almanya ile ittifak yaparak harbe girme kararı alır ve çıkan seferberlik ilanı gereği üç gün içinde Halet’in de harbe katılması gerekir. Çanakkale Cephesi’ne görevlendirilen Halet, Selmin’le konuşarak henüz kimsenin bilmediği gönül meselelerini ve nişanlanma planlarını harp sonrasına erteleme kararı alır. Selmin’in Ermeni arkadaşı Klemantin aracılığıyla ona Fransızca yazılmış mektuplar gönderir.

Fransız okullarının kapanması sebebiyle Berrin bir Alman okuluna yazdırılır ve ona Alman bir mürebbiye tutulur. Bu mürebbiye halası ile kalan Selmin’e de

Almanca ders vermek için Cihangir'deki konağa gidip gelir. Pertev Bey'in de Kafkas Cephesi'ne görevlendirilmesiyle birlikte köşk boşalmaya başlar. Erkek hizmetkârlar da askere alınmıştır ve Azize Hanım köşkte kızları ve mürebbiyeleri ile yalnız kalmıştır. Harbi fırsat bilerek ticari alanda zengin olan bir iki kişi Selmin'e talip olmuş; ancak reddedilmiştir.

Selmin aldığı Almanca dersi sayesinde dilini ilerletir piyano konusunda da kendisini geliştirir. Berrin de on iki yaşına gelir, Almancaya gayet hâkim olur ve doktor olmak için gayret gösterir. Harp devam ederken İstanbul'a sürekli yaralı ve şehit haberleri gelir. Bir gün Harbiye Nezareti'nden gelen asker, Azize Hanımefendi'ye Halet'in de şehit olduğu haberini getirir. Bu haberle birlikte Halet'in annesi Nuhbe Hanım akıl sağlığını kaybeder, bir akıl hastanesine yatırılır. Selmin de Moda'ya ailesinin yanına geri döner. Piyano çalmasını ilerleten Selmin, babasının Galiçya'dan tanıdığı ve müziğe merakı olan Avusturyalı bir arkadaşını Moda'daki evlerine davet eder. Pertev Bey yokken İstanbul'da bulunan bu arkadaşını Graf Franz Rollhausen, Selmin ve ailesini yalnız bırakmaz. Selmin Halet'in ölümünden sonra kendine gelmeye başlar; ama üzerine giydiği siyah çarşaflardan vazgeçmez. Halet öldükten sonra daima siyahlar içinde gezmeye devam eder. Anlatıcı onun bu halini şu cümleyle ifade eder: “... ona çok yakışan lacivert çarşafı, böcek kabuğu ayakkabıyı giymiyor, siyah çarşaf, siyah ayakkabı giymekte ısrar ediyordu. Siyah renk artık onun rengi olmuştu.” (s. 42).

Rollhausen, Selmin'e açılarak onu sevdiğini ve kendisinin kesin olarak ülkesine döneceğini, giderken Selmin'in de ona eşlik etmesini istediğini söyler. Selmin bu evlilik teklifini, Türkiye'de kalırsa alışmadığı durumlara ayak uyduramamaktan endişe ettiği için kabul eder. Anlatıcı Selmin'in bu kararının asıl nedeninin ne olduğunu ve duyduğu endişeyi okuyucuya şu şekilde aktarır:

“Selmin'e kararı verdiren asıl sebep, Türkiye'den ayrılma arzusu idi. Çünkü çok iyi biliyor, çok hassas bir kadının hissedebileceği kadar da hiss ediyor ve seziyordu ki, bundan böyle Türkiye'de kendisine ve kendisi gibi yetişenlere artık yer olmayacaktı. Yine sevk-i tabii ile sezinliyordu ki memleketi büyük bir felaket bekliyordu... O, işte bu badireden kaçmak istiyordu. Zira memlekette kalırsa, Halet'in layık olmadığı ihaneti

edebilecek ve onun ruhunu en çok Türkiye’de kalmakla ve önüne geçemeyeceği hadiselerle muazzep edecekti.” (s. 44).

Pertev Bey, dini farklılık sebebiyle bu evliliğe müsaade etmez. Rollhausen, her yönüyle eğitilmiş bir insan olan ailesine de en iyi eğitimi veren Pertev Bey’in düşüncesine şaşırır. Onun gibi birisinin böyle bir konuya takılması onun için hayret edilecek bir durumdur; lakin Osmanlı terbiyesi ile yetişmiş kişiler aldıkları eğitim her ne olursa olsun değer yargılarından taviz vermez ve kadına verdikleri değeri göz ardı etmezler. Osmanlı Devleti’nin kadına verdiği bu değeri, Ramazan Gülendam “Türkiye’de Kadın Olmak” adlı çalışmasında namus kavramı çerçevesinde değerlendirmiştir. “*Türk toplumu, eskiden beri kadının namusuna oldukça düşkündür ve ona asla toz kondurmak istemez. Bir Osmanlı Hayranı olan Münever Ayaşlı’nın, Pertev Bey’in Üç Kızı romanında kullandığı şu ifadeler söylediklerimizi destekler niteliktedir.*”⁵⁹ diyen Ramazan Gülendam’ın bahsettiği ifadeleri anlatıcı okuyucuya şu şekilde aktarır:

“Osmanlılar Türk kızlarını işporta malı gibi, palamut gibi ucuza elâleme vermiyordu. Gericiler, Türk kadınına çıplak olarak dünyaya teşhir etmiyor ve Türk lokumu diye parsa toplatıyorlardı. Osmanlılar zamanında nadir ve münferit ecneblerle izdivaç olmuyor değildi, fakat hayâli ve iffetli kadıncıklar, hatuncuklar ortadan kayboluyorlardı, kendi dünyalarında artık görünmüyorlardı. Aileleri, yakınları da bunları bir ayıp, bir illet gibi saklarlar, bahislerini bile etmezler, isimlerini ağızlarına almazlardı.” (s.45).

Selmin’in bu evliliğe evet demesi, annesi Azize Hanımefendi’yi şaşırır. Fakat onun bu duruma şaşırması tuhaftır, çünkü kendi dinleri hakkında bir şey bilmeden yetişen kızlarının böyle bir karar vermesi normaldir. Kızlarının hepsi ecnebi dadılar elinde büyütülmüş ve onların dinlerine özgü figürlere muhatap bırakılmıştır. Bezmiyar Kalfa, kızların bu durumunu önceden fark edip Azize Hanımefendi’yi uyardığı halde o, bu konuyu önemsememiştir. Çocuklarını yabancı mürebbiyelerin eline emanet ederek onların yabancı kültürlerden beslenmesine zemin hazırlayan Azize Hanımefendi’nin şaşkınlığının yersiz olduğunu belirten anlatıcı bu durumu şu şekilde yorumlar:

⁵⁹ Ramazan Gülendam, Türkiye’de Kadın Olmak, Kesit Yay., Ekim 2015, İstanbul, s. 330.

“Azize Hanımefendi neden bu kadar hayrette kalıyordu bu işe, yani Selmin’in evet demesine. Üç kızını da yabancı kadınlar büyütmemiş miydi? Hatta çocukları Türkçeden evvel yabancı lisanı konuşmuyorlar mıydı? Çocuklarının yattıkları odada Kur’an mı vardı? Hayır, yalnız Matmazel Durand’ın Meryem Ana ve Hazreti İsa tasvirleri ve istavrozunu vardı. Matmazel Durand kalsaydı Selmin değil, fakat Berrin’in Katolik olma ihtimali pek kuvvetliydi. Hâlâ Nermin’in yattığı odada Ortadokslar’a mahsus Meryem Ana kandili yanıyordu. Nermin’in ilk gördüğü ve fark ettiği ışık, bir Rum ikonası önünde yanan hafif, titrek bir zeytinyağı kandili idi. Bu çocukların, yaşadıkları ve teneffüs ettikleri odalarda, İslam değil, Katolik ve Ortodoks tesiri ve havası vardı.” (s. 46).

Selmin halası Nuhbe Hanımefendi’nin hizmetkârı olan Karanfil Kalfa’nın odasına gider ve onunla konuşurken duvarda asılı tespihler dikkatini çeker. Nasıl tespih çekildiğini sorarak huşû içinde Karanfil Kalfa’nın söylediği gibi tespih çekmeye başlar. Bu Selmin’in dinine olan ilk merakı ve ilk meşguliyetidir. Duvarda asılı Kur’an onda Kur’an öğrenme isteğini de uyandırır. Onun bu isteğini anlattıcı, okuyucuya şu cümlelerle bildirir: *“ İşte bu gece ve bu suretle, Pertev Bey’in büyük kızı, ancak 19 yaşına geldiği vakit Arap Bacı’dan İhlas suresini öğrenebildi. Selmin tespih’i aldı, odasına indi ve bütün gece, gün ağarana kadar istiğfar çekti.” (s. 50).*

Berrin de on beş yaşında bir genç kız olduğu için artık çarşafa girer, çarşafa girmesine rağmen henüz bu konuda acemi olduğu için çarşaflyken kendisini idare etmekte zorlanır. Ablasının ona kendisine özen göstermesini söylemesi ve nasıl süslenmesi gerektiğini anlatması üzerine Berrin ablasına onun gibi olamayacağını, tek isteğinin okuyup meslek sahibi olmak ve hayatını kazanmak olduğunu söyler. Kadınların çalışma isteği o dönemde alışılmış bir durum değildir. O dönem, yeni yeni dillendirilen bu istek, herkeste olduğu gibi Berrin’in yakınları tarafından da yadırganır. Bir bakıma gelecekte haber verme olan bilgilerle birlikte Berrin’e karşı doğan şaşkınlığı anlattıcı şöyle anlatır:

“Evet, bu teraneler, bu tekerlemeler yeni başlamıştı. Bir gün, pek yakın bir gün, bütün memleketin hayatı olacak olan bu tarz hayatı, henüz kimse anlamıyor, benimsemiyordu. Söyleyene anlatmak isteyen yüzüne sanki Çince konuşuyormuş gibi aval aval bakarlar, “Bu da ne söylüyor” diye omuz silkerlerdi.” (s. 50).

1918’de Mondoros Mütarekesi’nin imzalanmasıyla ordudan terhis edilmeler başlar ve Pertev Bey de evine döner, fakat sakatlanmıştır ve artık çalışamaz vaziyettedir, emekli olur. Kocasının emekli olması için gerekli işlemleri takip etmek Azize Hanım’a düşer. Bir kadın olarak daha önce karşılaşmadığı vaziyetler yeni hayatında ona farklı sorumluluklar yükler. Kocasının yokluğunda geçim sıkıntısı çeken Azize Hanım ziynetlerini satmıştır. Kocasının aldığı maaş ise geçimleri için yeterli olmadığından evdeki antikalara satmaya başlar. Bu durum kızları tarafından fark edilince Berrin ailesine daha küçük bir eve çıkmalarını ve ablasının da çalışarak gelirlerine katkıda bulunmasını teklif eder. Alman okulları kapandığı için bir başka okulda eğitimine devam etmek zorunda kalan Berrin, annesinin Nermin’in bir mahalle mektebine gidiyor olmasına üzülmeye anlam veremez. Berrin’e göre Nermin’in mahalle mektebinde okuyacak olması onun için çok iyidir, çünkü böylelikle Nermin gerçek hayatla tanışacak ve ablaları Selmin gibi hayatın gerçeklerinden uzak yetişmemiş olacaktır. Berrin düşüncelerini annesiyle şu şekilde paylaşır: “*“Anneciğim...” diyordu, “Mademki bu memlekette yaşayacak, bırakın mahalle mektebinden başlasın ve her şeye alışsın. Selmin ablamı orkide gibi suni yetiştirdiniz, sanki iyi mi oldu? Selmin ablam kendi memleketinde her şeye yabancı. Ablam bu dünyada değil ayda yaşıyor.”* (s. 57).

Piyano dersi vererek para kazanmayı ümit eden Selmin kimsenin ondan ders almamasıyla başka bir iş yapmaya karar verir. Berrin gazete ilanında mütercim-katibe arandığını görür ve ablası ile birlikte iş görüşmesine gider. Selmin Abdülgani Bey’in şirketinde işe başlar. Alışkın olmadığı iş hayatının şartları Selmin’i yıpratır. Henüz yirmi yaşında olmasına rağmen çalışmanın verdiği bitkinlik onun üzerinde fiziksel olarak kendisini gösterir. Anlatıcı ondaki fiziksel değişimi şöyle tasvir eder: “*Selmin’in omuzları çökmüş, o güzel bacakları çöp gibi kalmıştı. Çamur lekeli çorapları; kürdan gibi bacaklarını tirbuşon gibi sarmıştı.*” (s. 63).

Patronu Gani Bey, Selmin’in hasta ve sefil vaziyetini gördükçe ona yardım teklif etse de Selmin bu teklifleri kabul etmez, avans verebileceğini söylediğinde ise Gani Bey’in bu teklifine sıcak bakar. Ancak, avansı alırken ne şekilde geri ödeme yapması gerektiğini konuşmaz. Bu durum uzun zamandır Selmin’le yakınlaşmaya çalışan Gani Bey’in işine gelir. 1920 yılında İstanbul’un işgali ile birlikte geçim

sıkıntıları daha da artan Selmin ve ailesi zor günler geçirmeye devam eder. Bu arada Selmin gittikçe daha zayıf ve bitap düşer. Ondaki fiziksel değişim romanda şu şekilde belirtilir:

“Moda'nın sarı gülü Selmin, bir sene evvelinden daha da zayıflamış, takati tükenmiş ve artık bu hayattan bıkmıştı. Selmin birkaç sene içinde tanınmaz hale gelmişti. Sirtında mahut gabardin bej pardösü, başı Beyaz Rus kadınları gibi türban sarılı. Sıkıntudan tek tük sigara da içmeye başlamıştı ve tütün onu durmadan kesik kesik öksürtüyordu.” (s. 66).

21 Şubat 1921 gecesini Selmin hastalanır ve işyerinde baygınlık geçirir. Gani Bey onu dinlenip kendine gelmesi için Tokatlıyan Oteli'ne götürür. Selmin eve gelmeyince onu aramaya koyulan aile bu durumu öğrenince ertesi gün eve dönen Selmin, Pertev Bey tarafından evden kovulur. Gani Bey, Selmin için aynı otelde daha lüks bir oda tutar. Selmin hastalanır ve on beş günün sonunda iyileştiğinde Gani Bey ona amacını açık ederek kendisini odasında misafir etmesini ister. Selmin, Gani Bey'i içki içerek bekler ve sarhoş olur, Gani Bey otele geldiğinde amacına ulaşır. Bu durumu anlatıcı okuyucuya şöyle anlatır: *“Gani Bey daha gelmemişti. Durmadan konyak içti. Gani Bey geldiğinde, Selmin'i körkütük sarhoş buldu. Böylece yarı sarhoş, yarı baygın bir halde, pek bir şeyin farkına varmadan, bir ameliyat olur gibi, bir fena rüya görür gibi patronu Gani Bey'in metresi”* (s. 71) olur.

Gani Bey artık metresi olarak kabullendiği Selmin'in çalışmasını istemez. “Kadın kısmı çalıştırılmaz” mantığı ile hareket eden Gani Bey'in bu düşüncesi çalışmaktan usanmış olan Selmin'in hoşuna gider. Selmin metres hayatına Sirkeci'de tutulan bir apartman dairesinde devam eder.

“Gani Bey'in bürosunda mütercim-katibe olarak çalışan Selmin üzerinde yazar, Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında henüz belli bir mesleki uzmanlığı olmayan ve sadece aile ekonomisine katkı sağlamak amacıyla mecburen çalışan kadınların, kadınları cinsel bir nesne olarak gören Gani Bey gibilerin tuzağına düşüp ahlaki çöküntüye maruz kalabileceği mesajını vermeye çalışmıştır. Münevver Ayaşlı, kadınların belirli bir mesleki uzmanlığı olmadan çalışma hayatına atılmasını, kadının toplumda henüz saygın bir yer edinemediği ve erkekler tarafından çalışma hayatında yeterince kabul görmediğini düşünerek tasvip etmez. Bu düşüncesini

desteklemek üzere yazarın romana koyduğu Selmin de bu tür sıkıntıları yaşar ve kötü yola düşer.”⁶⁰

Kadının, erkekler tarafından çalışma hayatında kabul görmediğini en güzel ifade eden olay Gani Bey’in Selmin’e olan tutumudur. O, Selmin’in güzelliğinden ve dişiliğinden yararlanmak için onu işe almış, fırsatını bulduğu anda da metresi yapmıştır. Yani Gani Bey gibi kişiler, kadını birey olarak değil cinsel arzularını tatmin eden bir nesne olarak görür. Selmin’in zor durumda kalması Gani Bey için bir anlam ifade etmez, o sadece Selmin’in dişiliğinden yararlanmanın peşindedir ve bu amacına da ulaşır. Buna rağmen onu, nikahlı karısı gibi sahiplenir, çalışmasını istemez.

Gani Bey işi için Viyana’ya gideceğini ve Selmin’i de yanında götüreceğini, orada kendisini eşi olarak tanıttacağını söyler. Viyana’da karşılaştığı Şehzade Burhaneddin Efendi ile küçük bir gezintiye çıkan Selmin, Şehzade’nin ona birlikte Viyana’da kalma teklifinde bulunmasına şaşırır. Kim olduğuna dair hiçbir ipucu vermemeye gayret eder. Çünkü Selmin’in bulunduğu vaziyet (metres hayatı) onun ailesinin hak ettiği bir vaziyet değildir ve bunun için kimliğini saklar. Selmin’in kimliğini saklaması konusundaki duygularını anlatıcı okuyucuya şu şekilde aktarır:

“Efendi, ne yapsa, ne kadar ısrar etse, kim olduğunu, kimin kızı olduğunu söylemiyordu ve söylemeyecekti. Bu, kendi kendine bir sözdü, bir yemini idi. Bu, babasına ve ailesine karşı bir vazife, bir borç, bir namus borcu idi. Selmin’in yaşadığı hayat kendi hayatı değildi. Bu ikinci ve kendinin olmayan bir hayattı. Selmin, fazilet ve kusurlarıyla, sevap ve hatalarıyla bir imparatorluk çocuğu idi. İmparatorluk yıkılınca, enkazı altında kalanlardan oldu.” (s. 82).

Selmin, Viyana’da kaldığı süre boyunca Şehzade ile buluşmaya devam eder. Bu buluşmaların etkisiyle arkadaşlıkları ilerler ve Selmin kendi içinde Şehzade’ye duyduğu hislerin adını koyar. İlk kez birini sevmeye başlar. Daha öncesinde Halet’le ve Gani ile olan ilişkisinde erkek tarafından sevilmiş ve bu sevgiye sonradan kendisi dâhil olmuştur; şimdi ise durum tam tersidir. Bu kez Selmin seçilen değil seçen ve seven taraftır. Bunu Türk kızlarının bir hakkı olarak görür: *“Bu Türk kızlarının hakkı değil miydi? Kendi şehzadelerini sevmek ve onlarla evlenmek...”* (s. 86).

⁶⁰ Ramazan Gülendam, a.g.e., s. 624.

Selmin hislerinin adını henüz koymuş olmasına rağmen Gani Bey'in İstanbul'a dönmeleri gerektiğini söylemesi üzerine, onun Şehzade ile olan gönül macerası da son bulur.

Evin gelirine katkı sağlamak için çalışmaya başlayan, aynı zamanda okuluna da devam eden Berrin, evin idaresi ile kendisi ilgilenmeye başlar. Babasının ve annesinin sorumluluklarını kendi tekelinde toplar. Bu Pertev Bey ve eşinin alışık olmadığı bir durumdur. Onlara göre Berrin, harbin etkisi ile oluşmaya başlayan yeni neslin ve zihniyetin evdeki temsilcisidir. Selmin imparatorluğun çöküşüyle enkaz altında kalırken Berrin enkazdan kurtulup yeni inşa çabasını sürdürmekte kararlıdır: *“Harp sonrası nesli ve zihniyeti evlerinin içine kadar girmiş, canları gibi sevdikleri kızları, başka nesil oluvermişti. Daha enerjik, daha kuvvetli fakat katı.”* (s. 89).

1924 yılında Pertev Bey hastalanır ve durumu ağırlaşır, kızı Selmin'i görmek ister. Babasıyla görüşerek onunla arasını düzelten Selmin, babasının ölümüyle birlikte tekrar Şişli'deki apartmanına geri döner, ailesiyle birlikte yaşamayı uygun bulmaz çünkü bulunduğu vaziyetten çekinir ve bu şekilde kardeşleriyle aynı çatı altında yaşamaktan imtina eder.

Babalarının ölümüyle birlikte daha küçük bir eve taşınmasını isteyen Berrin artık tamamıyla evin erkeği konumundadır. Evle ilgili her şeyle ilgilenirken hem çalışır hem de tıbbiyeye devam eder. Yani Berrin'in inşa çabası devam eder.

Ailesi, kendi dertleriyle meşgul olurken Selmin de Gani Bey'le problemler yaşamaya başlar. Gani Bey, Selmin'in yüzünün gülmemesinden şikayetçidir, ona göre Selmin bir metrese yakışır şekilde davranmıyor, erkeğin hoşuna gidecek hiçbir şeyi beceremiyordur. Selmin ve Gani Bey aralarındaki memnuniyetsizlik ilerleyince dört yıllık ilişkilerini sona erdirirler. Selmin, ailesinin yanına gitmek yerine bir pansiyona yerleşir. Kaldığı pansiyonun ücretini ödeyemeyince Selmin'in biriken ödemesini yapan pansiyon sakinlerinden Cavidan Bey'le tanışan Selmin, Gani Bey'den sonra Cavidan'a metres olur. Selmin'in bu sefil hayatı imparatorluğun çöküşü ile bağlantılıdır. Çünkü o, bu çöküşte enkaz altında kalan neslin bir temsilcisidir. Ayakta durma mücadelesi veren ve yeni bir rejimle temelini sağlama almaya çalışan Osmanlı'nın bu mücadelesi esnasında halk da bir mücadele içindedir.

Ahlak ve namus mücadelesi. İşte Selmin bu mücadelenin kaybeden tarafını temsil eder. O, değişen düzene ayak uydurmaya çalışırken düzenin altında kalan taraftadır. Bu durumu çaresizce kabullenmiştir. Selmin'in "enkaz altında kalan nesillerin temsilcisi" oluşu şöyle izah edilir:

"1925 senesinde Halet'in şahadetinden tam 10 sene sonra Selmin, ikinci defa olarak birinin metresi oluyor ve onunla beraber yaşamaya başlıyordu. (...) Elbette enkaz altında kalacaktı kurbanlar. Şaka mı, bu koca imparatorluk çöktü ve beraberinde kimleri ve neleri çökertti ve altında ezdi." (s. 114).

Eski bir bahriye yüzbaşısı olan Cavidan'ın maddi durumu iyi olmadığından Selmin'in eşyalarını satarak geçinmeye devam ederler ve sonrasında Selmin'in abajurlara yaptığı çizimlerle yeni bir kazanç yolu bulurlar. Selmin'in ailesinin varlığından yeni haberdar olan Cavidan onunla evlenmek ve ailesiyle tanışmak istediğini söyler. Selmin de artık evlenmek ve ilişkisini meşrulaştırmak, bulunduğu kötü yaşantıdan kurtulmak niyetindedir. Selmin'in, bir bakıma enkazdan kurtulma arzusu sayılan bu evlilik isteği şu cümlelerden anlaşılır:

"Hakikaten Selmin Cavidan'la evlenmek istiyordu. Bu "Back street", arka sokak hayatından bıkmış, usanmıştı. Annesine, kardeşlerine, dadılarına, velhasıl evine dönmek istiyordu. Metres hayatı yaşarken evine dönemez, evi onu kabul etmezdi. Şayet etse bile, bu kabul ona acımadan ileri gelme, bir nevi sadaka gibi olacaktı. O, haysiyeti ve şerefi ile evine dönmek istiyordu. Eski günahları affedilmiş ve yanında meşru erkeği ile..." (s. 120).

Berrin, 1927 yılında 24 yaşında Tıbbiye'den mezun olur. Haseki Hastanesi'nde çalışmaya başlar. Küçük kardeşi Nermin'in 16 yaşına gelmiş olması ve etraftakilerce rahatsız edilmesi yüzünden tekrar başka bir semte taşınmaya karar verirler. Beyoğlu'nda Pangaltı'da bir apartmana taşınırlar. Çamlıca Lisesi son sınıf öğrencisi olan Nermin izci olarak görevlendirilir ve 1929 Cumhuriyet Bayramı resmî geçitine katılması için Ankara'ya gitmesi gerekir. Azize Hanım bu karara karşı çıksa da kızlarının özellikle Berrin'in ısrarı üzerine izin verir.⁶¹

⁶¹ Ramazan Güleendam, annesini ikna etmeye çalışan, yeni düzene ayak uydurmak için artık bazı düşüncelerden kurtulmak gerektiğini iddia eden Berrin ve yazar Münevver Ayaşlı için şu değerlendirmeyi yapar: "Osmanlı'nın son yılları ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında genç kızların şehirlerde bile tek başlarına dışarı çıkarılmadığı görülmektedir. Hayatın çirkinliklerine karşı kızların savunmasız olduğu düşüncesi hakimdir.

Azize Hanım, Nermin'in Ankara'ya gittiği gece düşüncelere dalar, Selmin onun gözünde değişen hayata verilen bir kurbandır. Ona göre Türkiye'de kadınların elde ettikleri haklar için yine kadınlar harcanmıştır ve harcanan kadınların durumuna kadınlar tarafından bir tepkide bulunulmayarak ezilen kadınlar yalnız bırakılmıştır. Bu konuyla ilgili anlatıcının verdiği şu bilgiler dikkat çekicidir:

“Hakikaten hanım milletvekilleri, hanım hâkimler, avukatlar, doktorlar, velhasıl bütün iş hayatında muvaffak olmuş hanımlar, siz biliyor musunuz yerlerinizi sağlayana kadar, hedefinize vasil olana kadar, yolunuzun nihayetine gelene, o merdivenin son basamağına çıkana kadar, kaç tane kurbanı basa basa gelebildiniz? Bu inkılaplar, devrimler (!..) Kanun-u Medeni'nin tatbiki kolay olmadı. Ne kadar genç kız ve genç kadın kurban verdi... Sayısız... Hesapsız... (...) Sizlerin ilk büyük millet meclisine girişinizin arifesinde Recep Zühtü⁶² nam mebus, tavuk boğazlar gibi kadın boğazlamıştı. Deli raporuyla hiçbir takibata ve sorguya uğramadan, elini kolunu sallaya sallaya açılan millet meclisine gitti. Bu devrede mebus tayin edilen 17 hanımdan hiç olmazsa bir tanesinin Türk kadınlığı namına bu hadiseden dolayı istifa etmesi ne kadar beklenirdi... Ama nerede?..” (s. 125).

Nermin'i Ankara'da gösterilerde gören Güç Bankası müdürü Muammer Bey, onun hakkında bir araştırma yaparak ablası Berrin'e mektup yazar ve kardeşi Nermin'le evlenmek istediğini belirtir. Nermin bulunduğu yaşantıdan kurtulmak ve ablaları gibi olmamak için Muammer Bey'in 36 yaşında olmasını ve aralarındaki yaş farkını umursamaz ve evlenmeyi kabul eder. Nermin'in bu evliliği kabul edişinin asıl niyeti şu ifadelerden öğrenilir:

“Sahiden Nermin'in hedefi ve gözü kolay ve rahat bir hayatta idi. Yeni Türkiye Cumhuriyeti ona bağlananlara bol para, bol seyahat, kolay ve rahat bir hayat veriyordu. Nermin bunu sanki sezmiş, hesaplı ve akıllı hareket ediyordu. Yeninin ve

Romadaki “yeni kadın” modeli Berrin, bu duruma şöyle tepki gösterir: “Selmin abla beni o yaşlarda hiç yalnız sokağa bıraktınız mıydı? Şimdi Nermin'i kim sokağa çıkaracak?” Özellikle şehirlerde hızla ilerleyen modernleşme hareketleri neticesinde Berrin gibi genç kızlar, bu tarz düşüncelerin artık eskidiğini düşünüp çağın gereği olarak kızların kısıtlanmaması ve sosyal hayata özgürce katılması gerektiğini düşünürler. (...) Berrin annesini çağa ayak uydurmaya davet eder: “Anneciğim dünya değişti, değişiyor, daha da değişecek. Kızı bırakınız gitsin. Mademki bu kadar hevesi var gitmek istiyor.” Münevver Ayaşlı, geleneği/Osmanlı'yı küçümseyen ve serbestliği savunan yeni neslin bu temsilcilerini eleştirir.(...) Münevver Ayaşlı'ya göre; evin dışı veya sosyal hayat, genç kızlar için tehlikelidir.” Ramazan Gülendamlar, a.g.e., s. 526.

⁶² Romanda adı geçen Milletvekili Recep Zühtü olayının gerçek olup olmadığıyla ilgili araştırma yapıldığından şu ifadelerin yer aldığı bilgilerle karşılaşılmıştır: “... R. Zühtü'nün “akıl ve sinir hastalıkları”ndan rapor alarak, ceza almadığını yazıyor. (...) Deli raporu R. Zühtü'nin yargılanmasına engel oldu! R. Zühtü, deli raporu sayesinde cinayetle yargılanmaktan kurtuldu.” Bahsedilen olayla ilgili daha detaylı bilgi için bkz: “<http://belgelerlegercektarih.com/2013/05/24/ataturkun-deli-raporlu-milletvekili-recep-zuhtu/>”. (İnternet erişim tarihi 07.03.2018).

ikbalin insanlarına, hayatını ve kaderini bağlamak istiyordu. İki ablası gözünün önündeydi. Her ikisi gibi de olmak istemiyordu.” (s. 132).

Muammer Bey İstanbul’a aile ile tanışmaya geldiği sırada onun, düşkün bir vaziyette olduğunu bildiği Selmin’i yok sayması ve evde bulunan iki yaşlı kalfayı hor görmesi; “Osmanlı” ve “Yeni Türkiye” arasındaki hoşgörü farkını ortaya koyan bir husustur. Osmanlı terbiyesine göre Selmin vaziyeti ne olursa olsun yine bir hanımefendi olarak itibar görebilecekken ülkenin büründüğü yeni şekil bu duruma müsaade etmez, Selmin düşük kadın seviyesindedir ve yeni düzen içinde hürmeti hak etmez.⁶³ Sosyal hayattaki bu değişimi, Pertev Bey’in ailesindeki bu durumdan hareketle anlatıcı şu şekilde yorumlar:

“Osmanlılarda, imparatorluğun verdiği kuvvet, şevket ve satvetten dolayı namütenahi bir müsamaha vardı. Selmin, Selmin hanımefendi olarak itibar görecekti, iki emektar da en azından, yaşlı iki uzak akraba muamelesi görecektirdi. Demek, yeni ve küçük Türkiye’de bu müsamaha yoktu. Hiç de morali olmayan Ankara, Selmin’i affetmiyor ve sınıf farkı yaratarak şimdiye kadar ailenin birer ferdi olan iki cariye de kapıdan içeri almıyordu.” (s. 134).

1930 senesinde Cavidan Beyrut’a gitmesi gerektiğini söyler. Cavidan gittikten sonra onun geri dönmeyeceğine inanan Selmin pansiyondan ayrılarak Beşiktaş’ta Ihlamur’da bahçeli küçük bir ev tutar ve evdeki iki kalfadan biri olan Karanfil Kalfa’yı da yanına alır. Selmin yeni hayatına adım atarken eski günahlarına tekrar dönmek için Allah’a dua eder. Selmin artık *“kadınlığının en olgun ve en güzel çağında erkeksiz yaşamaya”* (s. 146) başlar. Azize Hanımefendi de kızındaki değişimin farkındadır. Karanfil Kalfa’yı yanına alması, Halet’e ve geçmişine ait eşyaları tekrar geri alması bu değişimin onun gözündeki delilidir.

Okulunu bitiren Nermin, Muammer Bey’le evlenerek Ankara’ya yerleşir. Nermin evden ayrıldıktan sonra evi bir muayenehane olarak kullanmaya başlayan Berrin annesiyle aynı odayı paylaşır. Nermin hamile olduğu için annesini ve ablasını yanına çağırır. Azize Hanım, Nermin’in yaşadığı şehir ve Yeni Türkiye’nin başkenti

⁶³ “Modernleşme süreci ile birlikte sosyal ilişkiler, geleneksel roller- statüler ve kavramlar hızla altüst oldu. Sosyal alanda gerçekleşen değişimin en önemli sonuçlarından birisi kimlik krizi ve parçalanmış toplum yapısıdır. Özellikle toplumun gelenekçi kesimi bu parçalanmışlıktan etkilenmekte, kimlik arayışı ve toplumla bütünleşmenin yollarını aramaktadır.” İbrahim Altundal, “Çağdaş Toplumda Çatışma ve Sosyalleşme Olgusu”, Değirmen, Yıl 7, S. 21, İstanbul Bahar 2010, s.135.

olan Ankara'ya ve insanlarına alışamaz. Nermin'in davetlerinde eve gelen misafirlerle konuşulan konulara baktığında, Ankara'nın yeni kadınlarının ilgilenilmesi gereken o kadar önemli mesele varken ne kadar boş mevzuları dert edindiklerini görür.

Anlatıcı, Ankaralı kadınların sohbet konusunu, Azize Hanımefendi'nin bakış açısıyla şu şekilde aktarır: “*Bayanlar arasında ise “kilo aldım”, “kilo verdim”. Kürk, kürk, kürk... Gümüş, gümüş, gümüş... Briç, bezik, poker, bezik, poker, briç. Poker, briç, bezik. Konuşulan ve görüşülen şeyler bunlardı.*” (s. 167). Azize Hanımefendi kendi görüşlerini dile getirdiği zaman bu kadınlarca ona yeni bir isim takılır; “mürteci”. Osmanlı terbiyesi ile yaşamaya alışmış olduğu, ülkede beliren yeni bir oluşumu ve bu oluşumun getirdiği değişikliği kabul etmekte zorlandığı ve eleştirisini sakınmadığı için ona bu isim verilmiştir.

Nermin doğum yaptıktan sonra kardeşine bakmaya gelen Berrin'le birlikte Azize Hanım da İstanbul'a dönmeye karar verir. Ankara'ya alışamayan anne-kız Nermin'e bir şey sezdirmeden onunla vedalaşarak İstanbul'a doğru yola koyulurlar. Yolculuk esnasında annesiyle konuşma fırsatı yakalayan Berrin, Selmin ablasının düştüğü vaziyetten dolayı kendisini suçlar. Eğer Berrin, 21 Şubat 1921 gecesi ablasının rahatsızlığı sebebiyle Gani Bey'le otelde kalacağını babasına söylemeseydi babası Selmin'i reddetmeyecek böylece Selmin zorluk çekmeyecekti. Berrin bunları düşünürken annesine, Matmazel Durand gitmek zorunda kalmasaydı kendisinin de onun gibi Katolik ve rahibe olabileceğinin itirafını yapar. Berrin, Matmazel Durand kendi dinine özgü ibadetleri yaparken onunla birlikte bu ibadetleri yapmıştır. Yabancı mürebbiyelerden eğitim alan kızlar kendi dinlerine ait bir terbiye ve eğitim alamadıkları için İslamiyet'e uzak kalmışlardır.

Berrin, kendi yaşantısından hareketle kardeşi Nermin'i ablası Selmin ve kendisine göre daha şanslı bulur, çünkü Nermin bu yeni düzenin içine doğmuştur ve kendileri gibi İstanbul terbiyesiyle yetişmemiştir. Nermin bu sayede, onların bir türlü alışamadığı yeni düzen içinde bocalamadan kendisine bir yer bulabilecektir.

Berrin annesine artık Allah'ı sevmek ve ona bağlanmak istediğini söyler, bu konuda annesinin yardımını bekler, fakat Azize Hanımefendi de dini yönden zayıftır ve Berrin gibi o da Allah'a bağlanmak ister.

Selmin, Beşiktaş'taki evinde ezan sesleriyle uyanmaya başlar, karşı komşusunun evinde Dede Efendi ile tanışan Selmin onların namaza gitmesiyle birlikte namaz kılmayan bir tek kendisi kaldığını görünce bu yalnızlıktan rahatsızlık duyar.

“Hayatında ilk defa namazdan uzak olmanın cehennem olduğunu anladı, bunu içinden duydu ve o cehennemde o gece kendisi yandı.” (s. 181). Dede Efendi'den Mesnevi dersleri almaya başlar ve ney üflemeği öğrenmek ister; fakat Dede Efendi ona rebab meşk etmesini tavsiye eder. Selmin artık namazlarını aksatmadan kılmaya ve Dede Efendi'den ders almaya devam eder. Anlatıcı anne ve kızlarını bir bakıma karşılaştırarak, onların akıbetlerini okuyucuya şöyle haber verir: *“İşte zavallı Azize Hanım'la Berrin, Ankara'da yontulmamış çakıl taşları arasında yaşarlarken, Selmin, çakıl taşına lâl yapan nazarlardan, safâ nazarı alıyordu. Azize Hanım'la Berrin, Allah yolunu gösterecek birini ararlarken Selmin, elinden tutanı, “destigir”ini bulmuştu.”* (s. 183).

Azize Hanım da artık Selmin'le birlikte kalmaya karar verir, Berrin de evini muayenehane olarak kullanır ve ablasının evinde kalmaya başlar. Berrin'in maaşı, Nermin'in ara sıra annesine gönderdiği para ve Azize Hanım'ın emeklilik maaşı ile geçinmeye devam ederler. Artık abajur yapmaktan sıkıldığı için bu durumdan memnun olan Selmin kendini tamamen Mesnevi derslerine verir.

Azize Hanımefendi ve Berrin'in Selmin'e, Dede Efendi'nin kim olduğunu sorması üzerine onların da din ve tarikatla ilgili eksiklikleri ortaya çıkar. Karanfil Kalfa'ya göre Selmin, annesi ve kardeşine göre bu hususta ileridedir: *“Maşallah, maşallah Selmin Hanım'a, Allah nazardan saklasın, hem şeriatını biliyor, hem tarikatını. Beş vakit namazına beş vakit daha katıyor.”* (s. 191).

Kötü yola düşüp, metres hayatı yaşayan Selmin, yanlıştan dönmüştür; ancak onun bu yanlıştan dönmesi için önce o yanlışın içine girmesi gerekmiştir. O,

geçmişte yaşadıklarından pişmanlık duyarak kendisini Allah yoluna adar. Annesi ve kardeşi Berrin de kendilerine bu yolda öncü olacak birinin varlığına ihtiyaç duyar.

2. 3. Gökten Düşen ElmaYa Da Hidayete Eriş

2. 3. 1. Huzur Sokağı: Cahiliyeden Hidayete

Popüler / İslami edebiyatın örneklerinden biri olan Huzur Sokağı⁶⁴ romanı Şule Yüksel Şenler tarafından kaleme alınmış ve ilk olarak 1970 yılında basılmıştır.⁶⁵ Roman aynı yıl, “Birleşen Yollar” adıyla sinema filmi, 2012 yılında ise “Huzur Sokağı” adıyla tv dizisi olarak uyarlanmıştır. Roman, İslamiyet’ten uzak bir genç kız olan Feyza’nın Bilal’e duyduğu aşkla birlikte değişen yaşantısını konu edinir. Hayatına Bilal’in girmesi Feyza için bir dönüm noktasıdır, bu sayede onun İslamiyet’e olan ilgisi artar ve yaşantısında önemli değişiklikler meydana gelir.⁶⁶

Bilal, İstanbul’un muhafazakar semtlerinden birinde bulunan, zamanın getirdiği yeniliklerin üzerinde tahribine müsaade etmemiş ahşap ve mütevazi evlerin bulunduğu, muhafazakar insanların bir arada yaşadığı Huzur Sokağı’nda, annesiyle yaşayan ve Kimya bölümünde okuyan bir üniversite öğrencisidir.

İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi kantininde karşılaştığı genç kızların ve erkeklerin vaziyetleri Bilal’i düşündürür aynı zamanda da üzer. Gerek kıyafetleri gerekse davranışlarındaki aşırılık sebebiyle akranlarının içinde buldukları bu hal onu kendi yetiştiği çevrenin insanı ve okul ortamındaki arkadaşları arasında bir

⁶⁴ Şule Yüksel Şenler, Huzur Sokağı, Timaş Yayınları, 114. Baskı, İstanbul 2016 (Roman içindeki alıntılar sayfa numaraları belirtilerek bu baskıdan yapılmıştır.).

⁶⁵ “Hayatının belirli bir dönemini (1965’e kadar) modern ve batılı yaşam tarzını benimsemiş biri olarak yaşayan Şule Yüksel, daha sonra İslami bir hayat tarzını seçmiştir. Onun Huzur Sokağı romanındaki “Feyza” adlı kadında Şule Yüksel’in gerçek hayat hikâyesinden izler görmek mümkündür. Dolayısıyla, Huzur Sokağı romanı Minyeli Abdullah’tan sonra yazılan ikinci önemli popüler İslami romandır. Huzur Sokağı aynı zamanda konusu Türkiye’de geçen ilk popüler İslami roman olma özelliğine de sahiptir.” Şaban Sağlık, “Kitle Kültürü ve Popüler İslami Romanlar-III”, Dergah, C.9, S.108, İstanbul Şubat 1999, s.19.

⁶⁶ “Değişim kurgusunda, merkeze alınan herhangi bir kişi, zamanla dünya görüşünü değiştirerek, ideal bir Müslüman haline gelir. Bu kurgunun içinde zaman zaman “arayış” kurgusu da girer. Belirli bir arayış sürecinden sonra kişiler değişime uğrarlar. Kimi romanlarda değişime uğrama sebebi olarak “aşk”ı görürüz. Genelde İslam dışı bir hayat süren genç kızlar, âşık oldukları Müslüman delikanlı sayesinde değişime uğrarlar. İslami romanlarda bu klişeyi çokça görürüz.” Şaban Sağlık, a.g.m., s. 17.

mukayeseye sevk eder. Annesi, Bilal için erdemli bir kadının vücut bulmuş halidir. Bu kızları annesiyle mukayese etmeye kalkmaktan dahi imtina eder bu sebeple okuldaki kızları şu şekilde tasvir eder: “Yüzlerindeki haya perdesi yırtılmış, ahlâk ve namus telâkkileri sıfıra müncer olmuş, kültürlü, modern, ilerici ve aydın kadınlar olabilmek uğruna en pespaye kılık ve hareketlerle kadınlık izzet ve şereflerini ayaklar altında çiğneyen bu Avrupa özentisi, Garb bozuntusu acayip varlıklarla mı mukayese edecekti annesini?” (s. 21).

Medeni olmak uğruna kendilerinden ruhen ve bedenen her türlü tavizi vermeye hazır olan kadınların bu tutumu Bilal için bayağı bir tutumdur. O, okuyabilmek için memleketlerinden kopup üniversiteye gelen genç kızların sonrasında inanılmayacak derecede değişmesini anlayamaz ve bu duruma çok üzülür. İstanbul’a geldikten sonra hemen onun bozuk düzeninin bir parçası olan kızlar Bilal’e göre ahlaksız düzenin bir parçası olarak yok oluşa doğru ilerler. Kendi saflıklarını muhafaza edemezler. Bilal bu ahlaksız düzene mağlup olmuş kızlardan birini yakından tanıma fırsatı bulur.

Bilal, fakülteye giriş işlemlerini yaptırdığı gün aynı sebeple fakültede bulunan Elazıǧlı anne kıza yardımcı olur. İlk bakışta onların çekingen hallerinden etkilenen Bilal, Zeynep’in annesine kızını bilmediği bir yer olan İstanbul’da kime emanet edeceğini sorar. Zeynep’in Caǧaloǧlu’nda bir kız yurduna yerleştirildiğini öğrenen Bilal, bu yurt hakkında iyi izlenimlere sahip değildir. Aynı branşta oldukları için okulda Zeynep’i görme ve onunla konuşma fırsatı yakalayan Bilal, onun namaz kılan ve çevresindeki uçarı kimselere itibar etmeyen bir kız olduğunu görünce sevinir. Zeynep onu ağabeyi gibi gördüğü için okulda sadece Bilal ile münasebet kurar; fakat yıl sonuna doğru değişmeye, bulunduğu ortama ayak uydurmaya başlar.

“Kapalı bir çevrede yetişmiş olan birey, üniversiteye girdiğinde sudan çıkmış balığa dönmektedir. (...) Üniversite eski kültürün yanında yeni bir kültürün daha kapısını aralayacak ve özellikle bu iki kültür arasında bocalamalar yaşayacaktır. Bu gidişat onu eğitim ve bilim dışında her şeyle uğraşmaya müsait bir birey haline getirmiştir.”

olacak. (...) Kendisi için yararlı ve mantıklı olana değil, popüler olana yönelmeler başlayacaktır."⁶⁷

Zeynep'in değişimi şu cümlelerle verilmiştir:

"Kıyafeti yavaş yavaş değişmişti Zeynep'in. Artık makyaj da yapmaya başlamıştı Zeynep... Zeynep'in elbiseleri de kısalıyordu... Zeynep bir başka Zeynep olmuş çıkmıştı... Uzun, örgülü saçlarını kestirmiş, kuaförde türlü şekillere sokmaktaydı kısacık saçlarını... Artık Bilal'e de eskisi gibi yaklaşmıyordu Zeynep... Etrafında bir sürü kız ve erkek arkadaşı vardı... Arkadaşları ona "Zeynoş" diye hitap ediyorlardı."
(s. 25).

Bilmediği bir çevreye karşı direnmeyi bırakıp, bilinmeyen cazibesine kapılarak kendisini bu çevrenin içine sokmaya çalışan Zeynep, ismine arkadaşları tarafından yapılan bir müdahale ile "Zeynoş" olarak "Elazığlı kız" ya da "Anadolu'nun saf kızı" olmayı bırakıp, o çevrede yeni ismiyle kabul görmeyi başarmıştır.

Bayezid Camii'nde öğle namazını kılan Bilal, Zeynep'in burada olduğunu ve hıçkırıklar içinde ağladığını görür ve ona bu haline sebep olan şeyin ne olduğunu sorar. Arkadaşları, Zeynep'i bir şiir dinletisine davet etmiştir ve Zeynep de edebiyata ilgi duyduğu için bu davete katılmıştır. Fakat arkadaşlarının oyununa gelerek içkili bir ortama götürülmüş ve sarhoş edilerek iğfal edilmiştir. Zeynep kendi durumunu Bilal'e anlatırken utanır. Bu utanma hissi düştüğü yanlışın pişmanlığını da taşır. Zeynep, başından geçen bu olaydan sonra daha fazla dayanamayarak Sarayburnu'ndan denize atlayarak intihar eder. Zeynep'in bilinmeyen içine girme macerası kendi yaşamını kendi elleriyle son vermesiyle neticelenir. Zeynep'in hikayesi burada biter, yazar onun ibretlik hikayesinden yola çıkarak, Zeynep gibi yolunu şaşırانların sonunun nasıl olacağını okuyucuya hissettirmek istemiştir.

Huzur Sokağı'na yeni bir apartman yapılacağı haberini alan mahalle sakinleri, aralarına katılacak olan yeni insanların huzurlarını bozacağı endişesine kapılır. Bilal de bu endişeyi taşıyan ve bu konuyu kendine dert edinenlerin içindedir. Lüks bir

⁶⁷ Yüksel Ertaş, "Kültür Çatışması", Değirmen, Bahar 2010, Yıl 7, S.21, s.223.

apartmanda yaşayacak olan kimselerin mahalledeki genç kızların ve kadınların ahlakını bozmalarından korkar. Bilal, bu önyargının doğurduğu endişesini annesiyle şu şekilde paylaşır:

“Zira bizim çocuklarımız, onların çocuklarını, bizim genç kızlarımız onların genç kızlarını, bizim hanımlarımız da onların hanımlarını göre göre, zamanla sokağımız, bugünkü veçhesini kaybedip, farkına varmadan tedrici bir bozuluşa gidecektir. Ne derler, üzüm üzüme baka baka kararır. Ya, işte böyle anneciğim. Oğlunun yegane endişesi budur.” (s.54).

Bilal’in bu konuşmasından yola çıkarak söyleyebiliriz ki, onun gözünde Huzur Sokağı, âdeta modernizmin bütün kötülüklerinden kurtarılmış bir bölgedir. Yapılan yeni apartman ve orada yaşamaya başlayacak olan yeni insanlar temizlenen kötülüklerin tekrar ortaya çıkmasına neden olabileceği için tehlikelidir.

Mahallelinin bu önyargısının gereksiz olduğu ilerleyen bölümlerde görüleceği üzere Alev Leyla ve onun gibi birçok kadının değişimiyle anlaşılır.

Annesinin apartmanda yaşayacak olan yeni komşularının kendilerini ayıplayacağı ve onları aşağı göreceği korkusunu taşıdığını öğrenen Bilal bunun üzerine, toplumun değişmesi yönünde atılan adımların sistematik olarak bu şekilde kurgulandığını belirtir. Kadınları ve toplumun edep ve ahlak anlayışını değiştirmek, kurulu bir düzeni bozmak için yapılan hamleleri sıralar:

“Memleketimiz bir baştan bir başa hep bu sistemle aslı veçhesini kaybetmiş, dinine, örf, âdet ve ananelerine sınıksız bağlı olan halkımız hepsi bu sistemle İslami prensip ve yaşayışlarından uzaklaştırılarak bozulup dejenere edilmiş değil miydi? Kadınları kızları örtülü, halkı topyekûn İslami emirlere riayetkâr, tertemiz, sakın bir kasaba mı mevcuttur bir köşede? Oranın da diğer bozulmuş kasaba ve şehirler gibi olmasını temin etmek için şer kuvvetlerin elinde gayet basit ve kolay çareler vardır... Ya o kasaba en ufak tarihi kıymeti haiz ise veya manzara itibarıyla tabii bir cazibeye sahipse orası derhal turistik mahal olarak ilan edilir. Otel ve moteller inşa edilerek edep ve ahlak kaidelerini hiçe sayan şortlu ve mayolu çırılçıplak turistlerin buraya akını sağlanır. Ya askeri veya sivil herhangi bir tesis kurularak, inşa edilen modern lojmanlarda hanımları, kızları mini etekli, kendileri içkici ve kumarıcı olan büyük şehirden getirilmiş maneviyatsız memur ve müstahdemler oturtulur. Veya en mükemmel ve tesirli çare olarak, “genç kızları eğitime” ismi altında oraya bir Kız Enstitüsü

kurulur; okulun başına açık saçık, makyajlı, maneviyatsız ve mukaddesat düşmanı bir müdire hanım ile öğretmen kadrosuna da yine aynı giyim ve fikriyatta olan mini etekli kadın öğretmenler, sosyalist, din ve iman düşmanı erkek hocalar tayin edilir.” (s. 55).

Bu cümlelerde anlatılanlar anlatıcıya ve roman başkışisi Bilal’e göre, esas itibariyle muhafazakâr, mütedeyyin bir semtin/beldenin insanlarındaki fiziksel ve manevi değişimin bir program çerçevesinde nasıl kurgulanıp gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Annesinde beliren bu aşağılık kompleksinin ileri gittiğinde, toplumda da bir değişimin gerçekleşmesi kaçınılmaz olacağını düşünen Bilal, öncelikle bu korkuyu ortadan kaldırmayı amaçlar. Çünkü bu aşağılanma korkusuyla birlikte mahallede sadece yaşlı kadınlar dinlerinin gereği olan örtünme vazifesini yerine getirecekler ve genç kızlar aşağılanmamak için her şeyi yapmaya hazır bir vaziyete bürüneceklerdir. Böylece maneviyatlarını yavaş yavaş yitirmeye başlayacaklar ve insanın değişmesiyle birlikte ortam da bu değişimden nasibini alacaktır. Bilal, sokaklarına inşa edilecek bu apartmanın kadınlarda ve mahallede herhangi bir değişime sebep olmaması için mahalleliyi camiye davet ederek burada onlara apartman sakinlerinden uzak durmalarını, onların hayatlarına özenmemelerini ve daima uyanık olmalarını tembihler. Mahallesindeki kadın ve genç kızların, apartmanda yaşayacak kimselerin hayatlarına özenmeye tenezzül etmeyecek bir ahlaki yapıda olduklarını vurgular:

“Kanaat, kadının ziynetidir... O maddi olan her eşyadan daha kıymetli ve daha değerlidir gerçek manada. Kıyafet mevzuuna gelince, sokağımızda mazbut giyimli, imanlı ve asil genç kız ve hanımlarımızın, Avrupa’nın sokak fahişelerinden farksız kıyafetteki benliklerinden kopmuş, açık saçık, mini etekli, müstehcen kıyafetli bu nevi süfli kadın ve kızlara gıpta nazarlarıyla bakarak, bu kepaze kıyafetli kadın ve kızları kendilerine örnek alabilecek kadar küçüleceklerini düşünmeyi dahi abes görmekteyim...” (s. 58).

Bilal’in okuldan arkadaşı Necati, eski yaşantısını terk ederek Bilal’le arkadaşlık kurmuş ve kendini dini yönden geliştirmeye çalışan bir gençtir. Bilal ile arkadaşlığa başladığından beri eski arkadaş çevresine yaklaşmayan Necati, yeni yaşantısı için onların uyguladıkları türlü tacizleri görmezlikten gelmeye çalışır; fakat eski kız arkadaşı Seval’e onlar hakkındaki gerçek düşüncelerinin ne olduğunu söyler.

Onları zavallı insanlar olarak gördüğünü belirten Necati için eski arkadaşları zevk ve eğlence düşkününü insanlardır. Seval'e, genç kız olarak, medeni olmak uğruna iffetlerini harcadıklarını söyleyen Necati, onların birer Müslüman Türk kızı olmaktan çok uzak olduklarını belirtir. Necati'nin sözleri Seval'i düşünmeye sevk eder. Kız erkek karışık arkadaş ortamından uzaklaşan Seval, Necati'nin namaz kıldığı camiye giderek onun namaz kılışını izler. Bir yandan da Necati'nin kendisinde şok etkisi oluşturan sözlerini düşünerek kendi içinde bir sorgulama başlatır. Bu sorgulamada kendi Müslümanlığı, Müslümanlığını nasıl yaşadığı ilk sırayı alır. Artık kendi dinini Allah'ın emrettiği şekilde yaşamaya karar verir. Necati'nin sözleri Seval için bir kırılma noktasıdır. Onu sarsan bu sözler Seval'in kendi benliğini aramaya başlaması için atılan ilk adım olur. Kendini sorgulamaya başlayan Seval'in pişmanlığı şu şekilde gözlemlenir:

“Ben bir Müslüman mıyım?” diye kendi kendine soruyor, sonra bunun cevabını veriyordu, “Müslümanlığın icaplarını yerine getirmediğime, yaşayış tarzımla İslamiyet'e uymadığıma göre hayır. Ben, hakiki bir Müslüman kızı olamam.” (...) Ne Müslüman'a ne de Hristiyan'a benzediğine göre yoksa ben bir dinsiz miyim? Aman Allah'ım... Hayır hayır. Dinsiz bir kız olamam ben... Beni affet Rabbim. Ben artık sana layık bir kul, tam bir Müslüman kızı olacağım. Bana yardım et... Beni affet!” (s. 73).

Necati, Seval'i camide görünce ona camide bulunmasının ne anlama geldiğini sorduğunda Seval; bugüne kadar kaybettiği şeyleri aramaya geldiğini söyleyerek eski yaşantısının bir kayıptan ibaret olduğunu ifade eder.

Kaldığı kız yurdunda namaz kılmaya başlayan Seval'in bu tutumu kız arkadaşları tarafından yadırganır. Onun, Necati'nin beğenisini kazanmak için namaz kılmaya başladığına inanırlar. Seval ise böyle bir amacının olmadığını ispat etmek için Necati'nin evlenme teklifini reddeder. Böylece ibadetini yerine getirmesindeki tek amacının Allah'a olan kulluk vazifesinin bir gereği olduğunu göstermek ister. Eski yaşantısına tamamen son vermek için okuldan ayrılarak memleketine dönen Seval, İslami usule göre giyinir ve yaşamına da bu yönde devam etme kararı alır. Necati ile evlenmeye karar verir. Seval'in hidayeti ile birlikte onun aile bireyleri de bu hidayetten nasibini alır. Annesi ve kardeşi Meral de Seval gibi İslami usullere göre yaşama kararı alırlar ve ibadetlerine de önem vereceklerini belirtirler.

Seval ve Necati'nin düğünleri, Seval'in ailesinin yaşadığı Eskişehir'de, kadın ve erkeklerin ayrı ayrı bulunduğu bir ortamda tertip edilir. Necati'nin kız kardeşi Zuhal, yengesi Seval ve onun kardeşi Meral'in etkisiyle giyimini ve yaşantısını gözle görülür derecede değiştirir. Zuhal'in değişimini hakim anlatıcı okuyucuya şu cümlelerle aktarır: *“Zuhal, ağabeyinin düğününden bu yana tanınmayacak derece değişmişti. O hoppa, züppe, mini etekli, makyajlı kız, şimdi dizlerini örten uzunlukta pardösüsü bütün saçlarını içine alan başörtüsü ve ayağındaki kalın, renkli, spor çoraplarıyla ağır başlı, hanım hanımcık bir Müslüman kızı oluvermişti.”* (s. 128-129).

Yalnız, ondaki bu değişim ailesi ile aralarında bir problem doğurur. Zuhal'in modern bir görünümünden çıkıp ailesinin isimlendirmesiyle yobaz bir görünüme bürünmesi anne ve babası tarafından kabul görmez ve Zuhal aile içinde şiddete maruz kalır. Kendi seçimi olan bir yaşam tarzına ailesinin müdahale etmesine ve babasından dayak yemeye daha fazla dayanamayarak ağabeyi Necati'nin yanına taşınır. Burada benimsediği hayatı yaşamaya devam eder.

Diğer taraftan, Huzur Sokağı'ndaki apartmanda yaşayan genç kızlar bir araya geldikleri gün, Bilal'in yakışıklılığından bahsederler ve bu yakışıklı haliyle gerici bir hayat yaşadığı için onun bu tutumunu beğenmezler. Kendileri çok güzel oldukları halde Bilal'in onlardan birine bile dönüp bakmıyor olması hepsini sinirlendirir. Böyle biriyle evlenip evlenmeyecekleri bahsi açıldığında herkes fikrini söyler ve kimse Bilal ile evlenerek alışkın oldukları yaşam tarzından vazgeçmeyi göze alamaz. Fakat Feyza, Bilal eğer onunla evlenmek isterse kabul edeceğini söyler. Feyza ilk önce Bilal'in evlenmek isteyeceği bir kız gibi davranıp, onunla evlendikten sonra da alışkın olduğu hayata Bilal'i de alıştıranak yaşantısına kaldığı yerden devam edecektir. Düşüncesi bu yönde olan Feyza, Bilal'i elde etmek için elinden gelen her şeyi yapmaya karar verir ve kapıcıları Zehra Kadın'ı tembihler, Bilal'i sevdiğini ve dinine düşkün bir kız olduğunu Bilal'e anlatması için onu Bilal'in evine gönderir. Feyza bu hamlesi ile amacına ulaşır ve kendi varlığından Bilal'i haberdar etmiş olur. Fakat, Feyza'nın dadısı Bilal'e her şeyi anlatır. Feyza'nın gerçek düşüncelerini öğrenen Bilal onunla evlenmeyi düşündüğü halde bundan vazgeçer ve başka bir kızla evlenir. Feyza, Bilal'in evlendiği kızı küçük görerek Bilal'in o kızı kendisine tercih

etmesini anlamaya çalıştığı sırada iş adamı Selim Bey'in kendisiyle evlenmek istemesini fırsat bilerek teklifini kabul eder ve evlenir. Evliliği Bilal'den bir kaçış olarak görür. Bu karar Feyza'nın annesi tarafından şu şekilde yorumlanır:

“Bilal denilen şu yiğit yapılı delikanlının aniden evlenmesi Feyza'yı mahvetti... Kızcağızımızın hayatının nuru söndü sanki... Selim Bey'in teklifini de bir çırpıda kabul ediverişi hep, bir an evvel buradan, yani onun karşısından kurtulmak içindir. Zavallı, zavallı yavrum benim...” (s. 103).

Feyza, Bilal'in bulunduğu ortamdan uzaklaşarak ona beslediği duygulardan da uzaklaşacağını düşünüp Selim'le evlenir ve böylece alışıktığı yaşamı sürdürmeye devam eder.

Feyza evliliğinin dördüncü yılında anne olur ve kızına Hilal ismini verir. Kızına bu ismi seçmesinin sebebi bu ismin Bilal'in ismine olan benzerliği ve ona Bilal'i hatırlatmasıdır. O, evliliği boyunca Bilal'i unutamaz ve kocası Selim'i de bir türlü sevemez.

Feyza bir gece Bilal'e olan hislerinin de etkisiyle, dadısına Bilal'in hala kendisini sevip sevmediğini sorar. Feyza, evlendiğinden beri Bilal'i görmemiş olmasına rağmen, bu sorunun cevabını merak eder. Dadısı, Feyza'nın sorduğu sorunun ardından, onun, geçmişte Bilal'in karısı Hacer'i başörtülü olduğu için aşağılamasının yanlış bir davranış olduğunu söyler. Çünkü Feyza, Hacer ile bir üstünlük yarışındadır. Feyza çok güzeldir; fakat Bilal onun gibi biri yerine başını örten biriyle evlenmeyi tercih etmiştir. Feyza bu durumu kabullenemez. Ancak dadıya göre Feyza'nın güzelliği dışında bir üstünlüğü yoktur. İkisi arasında devam eden konuşmada konu Allah'ın emirlerinden ve örtünmeden açılır. Dadısının anlattıklarından etkilenen Feyza, kendisinin *“teşhir edilen satılık bir mal”* olup olmadığını sorgular. Merak ettiği ve yeni öğrendiği her şeyi sorgulayan Feyza, bu konulardaki bilgisizliğinden dadısını sorumlu tutar. Ona göre dadısı, Feyza'yı çok daha öncesinden, onun anne ve babasının tutumuna rağmen bu konularda bilgilendirmesi gereken kişidir.

Feyza, dadısıyla konuşmasından sonra kendi yaşantısıyla hesaplaşır ve geçmişinden pişmanlık duyar. Dadısı ona kalp temizliğinin Allah'ın emirlerini yerine

getirmekle mümkün olacağını anlatır ve bu cümle Feyza'nın zihnini o gece çok meşgul eder. Herkes uykudayken ezan vakti olmadığı halde sadece kendisinin duyduğu ezan sesinden etkilenen Feyza dadısını uyandırarak ondan kendisine namaz kılmayı öğretmesini ister. Kıldığı namazdan duyduğu manevi haz ve öncesinde sadece onun duyduğu ezan sesi Feyza'nın hidayete ulaşmak için attığı adıma işarettir. Namazda aldığı lezzeti “*ilahi zevk*” olarak adlandıran Feyza, bu ilahi zevkten kendini neden mahrum ettiğini, neden bu kadar geç kaldığını kendisine sormadan edemez.

Feyza artık makyaj yapmamaya, yakası kapalı, kolu ve etek boyu uzun elbiseler giyinmeye başlar. Kocasını Selim, katılacakları bir davet için Feyza'nın makyaj yapmasını ve daha şık bir elbise giymesini ister, fakat Feyza buna itiraz eder. Kocasından başka kimseye kendisini beğendirmek zorunda olmadığını belirtir ve davete sade bir şekilde gitmek için kararlı olduğunu Selim'e gösterir. Yaşantısını aldığı yeni kararlar doğrultusunda sürdürmeye özen gösterir. Zihin yapısı değişmeye başlayan ve inanç noktasında yeni bir eşikten içeri girmek üzere olan Feyza fikrini Selim'le paylaşır: “*Ben artık satılık bir vitrin eşyası gibi süslenip püslenip teşhir edilmek istemiyorum Selim. Benim güzelliğim, yalnız sana ait olmalı... Ayrıca arkadaşlarına güzel görünmek, kendimi beğendirmek mecburiyetinde değilim!*” (s. 152).

Katıldığı davette çok sıkılan Feyza, eskiden kendisinin de içinde bulunduğu bu ortamı eleştirir. Evli olduğunu bildiği halde kendisine arkadaşlık teklif edilmesi Feyza'yı sinirlendirir. Bu durumdan kocasının rahatsızlık duymamasını da kabullenemez. Feyza o geceyi hayatının dönüm noktası olarak kabul eder ve kendisini dini yönden geliştirmek için çeşitli kitaplar okumaya başlar. Okuduğu dini kitaplarda yazarlarla kendi hayatını mukayese etmeye başlar. Bulduğu benzerlikleri ve aradaki farkları irdeleyerek kendi yaşantısındaki hatalardan dönmek için her şeyi göze alır. Bu kararlılık, onu kendi hidayetine yaklaştıran adımlardan biridir. Geçmişle hesaplaşarak yeni bir hayat inşa etmeye başlar. Onun eski yaşantısını eleştirisi ve yeni yaşantısını kurmak için kararlılığını hâkim anlatıcı şu cümlelerle okuyucuya aktarır:

“*“Bedbahttır o kadın ki zevcinin fiskına bakar, onu başka surette taklid eder.” Sanki kendisi için yazılmıştı bu cümle... Öyle ya, şimdi kendisi bu durumda değil miydi? Kocasını içkiyi, kumarı ve sefahat âlemlerini seven, hatta yeri gelince dine, imana küfreden bir adamdı. Ve kendisi de yıllarca, içinde bulunduğu gaflet dolayısıyla kocasıyla aynı hayatı sürdürüp durmuştu. Ama şimdi her şey evet her şey değişmişti. Kocasına uyduğu zamanlar hakikatten bihaber bulunuyordu. Ve bunun için aynı hayattan kendisi de büyük bir zevk duyuyordu. Şimdi ise öğrendiği hakikatler karşısında kocasının hayatına ayak uydurmasına artık imkân yoktu. (...) Fakat bu işi nasıl halledecekti? Biliyordu ki Selim, bu sefihane hayattan ölürdü de vazgeçmezdi. Bunun için Feyza’nın, ya Selim’den ayrılması ya da birlikte yaşayabilmek için mutlaka o sefih hayata uyması lazımdı. Fakat kararlıydı. Boşanmak pahasına da olsa, artık günden güne öğrenmekte olduğu o iğrenç hayata ayak uydurmayacaktı.” (s. 157).*

Feyza artık örtünmeye ve mazbut bir yaşantı sürdürmeye kararlı olduğunu kocasına söyler ve artık onunla eğlencelere katılmak istemediğini belirtir. Bu kararının karşısında olan kocasına boyun eğmemeyi ve dininin gereği neyse onu yapmayı kafasına koyar. Feyza, son kez katılmayı kabul ettiği bir kumar davetinde, kocasının isteklerini yerine getirmemek için direnir ve o ortamda bulunduğu için kendisine kızar. Orada bulunanlara tahammül edemediğini belirtir, Selim ise karısının bu tutumuna daha fazla dayanamayarak ona şiddet uygular ve herkesin gözleri önünde onu kapı dışarı eder. Feyza kızını da alıp annesinin evine gitmeyi düşünür, fakat ailesinin bir kazaya karıştığını ve bu kazada hepsinin öldüğünü öğrenir. Babasının iflas ettiğini bilen Feyza, Huzur Sokağı’ndaki apartman dairesinin kendi üzerine olduğunu öğrenince oraya yerleşerek istediği mazbut yaşantıyı sürdürmeye karar verir. Bilal’i unutmak için Selim’le evlenerek ayrıldığı Huzur Sokağı’na, Selim’den boşanarak tekrar yerleşen Feyza artık başka biri olarak bu sokağın insanlarının arasına karışır. Feyza’daki bu değişim Huzur Sokağı sakinlerinin de dikkatinden kaçmaz. Feyza da artık kendileri gibi dinini yaşayan birisi olduğu için hepsi onu sahiplenir. Feyza’nın değişerek tekrar mahalleye dönüşü ve mahalle sakinlerinin onun yeni hali karşısındaki tutumu şu şekilde gözlemlenir:

“*Sokaklarından hoppa, züppe ve havai bir genç kız olarak gelin çıkan Feyza’nın, yine aynı sokağa, kocası sırf kendisine İslami bir hayat yaşatmadığı için ayrılıp abdestinde namazında, örtülü, mazbut bir Müslüman hanımı olarak dönüşü bu dindar ve muhafazakâr insanlara çok tesir etmiş ve onu hakiki bir evlat, bir kardeş gibi bağrına basmışlardı. (s. 175).*

Feyza mahalleden birisinin vesilesiyle bir iş bulur ve evinde başörtülerin kenarlarını makineye çekerek bir dükkâna gönderir bu sayede de geçimini sağlamaya başlar. Kızını her yönüyle iyi yetiştirmek ister, ona dini eğitimlerini küçük yaşında vermeye başlar. Hilal'in kıyafetlerine de özen gösteren Feyza kızını açık giydirmez, elbiselerin altına pantolon giydirir ve dışarı çıkarken kızının başını küçük eşarplarla örter.

Feyza, kızı Hilal'i küçük yaşına rağmen kendisi gibi kapalı bir kıyafetle yanında gezdirmesine sinirlenen ve tepki gösteren, apartmandan komşusu Alev Leyla ile konuşarak, ona bu durumun izahını yapmak için kendisini evinde ağırlamak istediğini söyler. Alev Leyla ile sohbeti sırasında onun merak ettiği her şeyi izah eder ve sorularına okuduğu İslami eserlerden cevaplar verir. Alev Leyla, Feyza'nın Müslümanlıkla ilgili kendisine anlattıklarından ve okuduğu eserlerden etkilenir. Kendisini bu zamana kadar hakikatleri görmekten kaçtığı için devekuşuna benzetir. Feyza ile anlaşarak onun okuduğu kitapları birlikte okumaya karar verirler. Araştırarak, okuyarak aklındaki soruların cevabını bulan Alev Leyla'nın tıpkı Feyza gibi önce zihin yapısı, sonra da fiziki görünümünü değiştirmeye başlar.

Yaptığı başörtüleri teslim etmek için gittiği dükkânda yıllar sonra Bilal'le karşılaşan Feyza, Bilal'in kendisini bulmak isteyeceğini düşünerek Huzur Sokağı'ndaki apartmandan ayrılmaya karar verir. Feyza, Bilal'in eşinin vefatından haberi olmadığı için, onu evli bir adam olarak görür ve kendisini yuva yıkan bir kadın olmaktan korumak ister. Feyza'nın yeni hali sayesinde Bilal'in onu kabul edeceğini söyleyen dadısına sinirlenen Feyza, dadısına kendisini net bir dille ifade eder. Feyza kendisini hidayete ulaştıran şeyin Bilal'in aşkı olduğunu iddia eder: *“Dadıcığım, sen bendeki değişikliğin derecesini tam manasıyla anlayamamışsın meğer. Ne kadar seversem seveyim, evli bir erkeğin hayatına karışmaktansa, ölmeyi tercih ederim. Ben Bilal vasıtasıyla mecazî aşktan, hakiki aşka kavuştum dadıcığım. Yani Bilal'in aşkı bana Allah aşkını buldurdu.”* (s. 195).

Feyza, Huzur Sokağı'ndan taşındığı için onu bulamayan Bilal, Feyza'nın mahalleyi terk etme sebebini öğrenince onun gerçekten değiştiğine ve kendisini İslam'a adadığına memnun olur.

Feyza, Huzur Sokağı'ndan taşındıktan sonra bahçe içinde bir ev satın alarak kızı ve dadısıyla yaşamına devam eder. Okula başlayan kızı Hilal'in okulda karşılaştığı zorluklar nedeniyle kendisi de zor günler geçirmeye başlar. Hilal, okula başörtülü gittiği, okul kıyafetinin altına pantolon giydiği ve okulda vakit namazlarını kıldığı için okuldaki bazı öğretmenler ve öğrenci velileri onun başörtülü şekilde okula gelmesini, okulda namaz kılmasını istemezler. Feyza'nın da kızını okula almaya gittiği ve onu okul bahçesinde beklediğini gören diğer veliler onu itici ve gerici bulur. Veliler, Feyza'nın kapalı bir kıyafetle okul bahçesinde görünmesine tahammül edemeyip okul yönetimi ile iletişime geçerek Feyza'nın okul bahçesine girmemesi için karar aldırır. Bu durumdan haberi olan Feyza okula giderek bu kararın ne sebeple alındığını sorgular. Kendisinden başka birkaç velinin daha kapalı kıyafetlerle okul bahçesinde çocuklarını beklediğini söyleyen Feyza neden diğerlerinden değil de yalnız kendisinden şikayet edildiğini merak eder. Feyza eğitilmiş bir birey olarak başörtüsü taktığı ve diğer velilerden daha sık bir kıyafetle örtüldüğü için özellikle kendisinden rahatsızlık duyulduğunu öğrenir. Yani Feyza neyi ne için yaptığını bilen bir kadındır. Örtünmeyi bilinçli bir şekilde yaptığı için de şikayetçi olan velilerin gözünde diğer örtülü velilerden farklıdır. Feyza'nın kültürlü bir kadın olarak bilinçli bir şekilde örtünme eylemini gerçekleştirmesi onlar tarafından kabul edilebilir bir eylem değildir. *“Dinin koyduğu yasakları çiğneme hürriyeti edinen fert, her türlü modanın emri altına girmektedir. Kişinin moda ya uymama hürriyeti küçümseyici yorum ve yaklaşımlarla karşılık bulmaktadır.”*⁶⁸ Müdür yardımcısı kadın, Feyza'ya gösterilen tepkinin asıl sebebini ona, şu şekilde açıklar: *“Diğerleri, niçin örtündüklerini dahi bilmeyen, görenek diye örtünmüş, cahil kadınlarmış. Siz ise açık hanımları dahi kıskandıracak şık ve güzel kıyafetler içinde, üstelik tahsilli ve kültürlü bir hanımmışsınız.”* (s. 337).

Feyza kendisine konulan yasağı bir müddet sonra çiğner ve tekrar okul bahçesine kızını almaya gider. Okulda görevli öğretmenlerden biri olan, örtünme konusunda Feyza'dan ve kızı Hilal'den rahatsızlık duyan Ayten Öğretmen'le ve okul müdürü ile karşılaşır. Aralarında geçen tartışmadan sonra, okulun müdiresi Feyza'yı

⁶⁸ İbrahim Altundal, “Çağdaş Toplumda Çatışma ve Sosyalleşme Olgusu”, Değirmen, Yıl 7, S. 21, İstanbul Bahar 2010, s.138.

gizlice okula çağırır, ona okulda bir toplantı yapıldığını ve kızının başarılı olsa dahi hiçbir sınavdan geçirilmeyeceği, onun mezun olmasına engel olunacağı yönünde bir karar alındığını, bu sebeple de Hilal bu tatsızlığı yaşamadan önce Feyza'nın kızını okuldan almasının iyi olacağını söyler.⁶⁹ Okulun kapanmasına bir ay kala böyle bir durumla karşılaşan Feyza kızının kaydını okuldan alır ve nakil için başka bir okul arar. Türlü zorluklardan sonra, Hilal'i okulların tatil olmasına yirmi gün kala başka bir okula kaydettirir böylece kızı sınavlara girebilecek ve okulundan mezun olabilecektir.

Kızını başka bir okula kaydettirebilmiş olmanın mutluluğuyla Huzur Sokağı'na giden Feyza burada karşılaştığı Hayri Dede'den, Bilal'in onu çok aradığını, eşinin öldüğünü ve Feyza ile evlenmek istediğini öğrenir. Feyza öğrendiği gerçeklerden sonra pişman olur. Bilal'i arayıp bulmak ister fakat bunun, onun eski haline uygun bir hareket olduğuna karar verir. Artık Feyza için bir kadının, erkeğin peşine düşmesi kabul edilebilir bir durum değildir. Bunun için Bilal'i aramaktan vazgeçer ve onunla olan ilişkisini kadere bırakır.

Hilal on sekiz yaşına gelir. Annesinin hastalığı esnasında tanıştığı genç doktor, Hilal'le evlenmek ister ve onun hakkında bilgi edinmeye çalışır. Hilal'in ve annesinin hayatı hakkında her şeyi öğrenen Nusret, Hilal'in ortaokulu dışarıdan bitirdiğini ve ileride doktor olmayı istediği için lise imtihanlarına hazırlandığını öğrenir. Hilal'in imanlı bir genç kız olması aynı zamanda da tahsiline önem vermesi Nusret'in Hilal'e olan beğenisini artırır. Nusret, Bilal'in oğludur, fakat Feyza ve kızı Nusret hakkındaki bu gerçeği bilmez. Nusret de babası Bilal ve Feyza arasında yaşananlardan habersizdir.

Hilal, Nusret'in kendisine ilgisini öğrendikten sonra, Nusret'i sevip sevmediğini anlamaya çalışır. Eğer onunla evlenecekse Nusret'in mutlaka İslamiyet'in gereğini yerine getiren, onu yaşamına uygulayan birisi olması gerektiğine karar verir. Çünkü iman Hilal'in taviz vermeyeceği en değerli varlığıdır. Beşeri aşk Hilal için ilahi aşkın yanında önemsizdir. Nusret'e olan ilgisini yoklamaya çalışan Hilal, onunla hangi şartlar altında evlenebileceğini şu şekilde muhasebe eder:

⁶⁹ Okul müdiresinin Feyza'ya söyledikleri esas itibarıyla mümkün değildir. Yazar, Feyza ve kızının yaşadığı zorluğun derecesini bu şekilde bir kurguyla artırarak, okuyucunun merakını yükseltmek istemiş olabilir.

“Onu sevebilir miydi? Daha doğrusu, sevmesi doğru olur muydu? Henüz tam manasıyla tanımış sayılmazdı bu genci... Görünüşte iyi, hem de çok iyi bir insana benziyordu, ama bu zamanın insanlarına güven olmazdı ki... Hem onu sevebilmesi için en mühim mesele en başta araştırılacak olan husus, bu genç doktorun imanlı ve İslâm’ı hakkıyla yaşayan tam bir Müslüman olup olmadığıydı ki şayet bu hasletlere sahip değilse onun aşkından ölse, yine de böyle bir kimseyle evlenemezdi.” (s. 474).

Feyza’nın tedavisini yürüten Doktor Nazım, Feyza’dan kızı Hilal’i Nusret için ister. Nusret’in iyi ve kendi kriterlerine uygun imanlı bir genç olduğunu aradan geçen zaman içinde gören Feyza, kızı Hilal ile Nusret’in evlenmesine razı olur. İki genci hemen nişanlayarak evlenmeleri için ilk adımı atmış olurlar. Selim ile evli olduğu sıralarda yanlarında çalışan Hatice adlı kadınla görüşen Feyza ondan, hapiste olduğunu bildiği eski kocasının artık özgür olduğunu öğrenir. Selim kadına iş teklifinde bulunur ve yanında çalışmasını ister.

Nusret’e bir ilaç fabrikasında müdürlük teklifi yapılır ve o da bu teklifi kabul eder. Sevan İlaç Fabrikası’nın müdürü olan Nusret, Selim’in kurduğu tuzak yüzünden esrar kaçakçılığı yaptığı gerekçesiyle tutuklanır. Feyza ve Hilal, Hatice’nin getirdiği haberle birlikte Nusret’in tutuklanmasında Selim’in rolü olduğunu öğrenirler. Selim’in evde yaptığı telefon konuşmalarını Hatice’nin kaydetmesini sağlayarak damadının hapisten çıkmasını planlayan Feyza, planını Hatice’ye anlatır ve bu olayı gizli tutmaya özen gösterir. Mahkeme günü elindeki delillerle birlikte Feyza da şahitlik yapmak için orada bulunur. Oğlunun tutukluluğunu öğrenen Bilal de mahkemeye gelir ve Feyza, Nusret’in babasının Bilal olduğunu öğrenir. Mahkemede şahitlik yaptığı sırada vurulan Feyza, kızını Bilal’e ve Nusret’e emanet eder. Hakim anlatıcı Feyza’nın ölümünü şu şekilde aktarır:

“Evet, Feyza, kızını emin ellere teslim etmenin huzuru içinde artık Bâki’de bekayı, bekada Bâki’yi bulma yolculuğuna çıkmış, sonsuzluğun sırrına doğru yol alıyordu.” (s. 552).

Hoppa bir genç kızken Huzur Sokağı’ndaki apartman dairesine taşınan Feyza, burada tanıdığı Bilal sayesinde değişir, dinine olan ilgisizliğinden sıyrılarak kendini Allah yoluna adar, bu doğrultuda yaşantısını sürdürmeye çalışır ve hidayete ermiş biri olarak ölür.

2. 4. Belirsizliğin Çilesi Ve Mutluluğa Eriş

2. 4. 1. Çalığışu: Hamlıktan Olgunluğa

Reşat Nuri'nin Çalığışu romanı ilk olarak "İstanbul Kızı" adıyla piyes olarak yazılmış daha sonra ise roman haline getirilmiştir. Çalığışu⁷⁰ 1922 yılında Vakit gazetesinde tefrika edilmiştir. Kurtuluş Savaşı yıllarında yazılan eserde, anne ve babasını kaybeden Feride'nin, sevdiği adamın ihanetinin ardından Anadolu'da öğretmenlik yapma kararı alması ve sonrasında gelişen olaylar ele alınır. Feride'nin Anadolu'da görev yaptığı yerler o dönemin atmosferini yansıtır. Bir aşk romanı olarak nitelendirilen Çalığışu, Kurtuluş Savaşı Anadolu'sunun halini de gözler önüne serer. Feride, Anadolu'da tek başına bir genç kız olarak bir ilkin örneğidir.⁷¹ Aynı zamanda o, savaş yıllarında Anadolu'ya açılan aydın kesimin de temsilcisidir.⁷²

Babası süvari binbaşısı olan Feride, annesini küçük yaşta kaybeder. Annesinin yokluğu, gelişmekte olan bir kız çocuğu için zorluklar teşkil ettiğinden babası onu büyükannesinin yanına İstanbul'a gönderir. Büyükannesinin de ölümü sonrası, yaramaz bir çocuk olan Feride'yi babası İstanbul'da bir Fransız okuluna yazdırır.

Yaramazlığı okulda da devam eden Feride, öğretmenin yine bir yaramazlık sonucu ona taktığı isimle Çalığışu Feride olur. On iki yaşına geldiğinde Feride okulda yaptığı taşkınlıkların sonucunda kendisindeki utanma hissini keşfeder. Bu

⁷⁰ Reşat Nuri Güntekin, Çalığışu, İnkılâp Kitapevi, 45.Baskı, İstanbul (Tarihsiz). (Romandan yapılan alıntılar sayfa numarası belirtilerek bu baskıdan yapılmıştır.).

⁷¹ "Feride'nin o zamana kadar edebiyatımızda rastlanmayan bir genç kız tipi olması, romanda ona verilen hususiyetlerden ziyade, içine girdiği taşra çevrelerinin çeşitlilik ve zenginliğinden gelir. Bu çevrelerden ve onların yığın yığın şahıslarıyla münasebetlerinden tecrit edildiği takdirde Feride'nin ne karakteri, ne aşkı, ne de hayat macerası o kadar manalıdır ve böylece Feride, sadece uğranılan aşk ihanetini bir kaçışla unutmaya çalışmak gibi alelade bir maceranın kızı olarak görünür. Bu itibarladır ki Feride'nin şahsiyetini ve hayatını manalı kılan, kendi kendisinden ziyade, romancının onu dolaştırdığı şehirler, kasabalar, köyler, oranın her tabaka ve zihniyetten insanıdır.

Feride'nin edebiyatımızda yeni bir genç kız tipi olduğu muhakkaktır. Fakat daha fazla muhakkak olan bir şey varsa, o da Anadolu'nun ilk defa bu kadar geniş ve zengin bir şekilde Türk romanında görüldüğü vakıasıdır." (Birol Emil, Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası 1, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984, s.73).

⁷²"Esasen romanın yayımlandığı tarihte Türkiye'nin içinde bulunduğu durum da bu fikri doğrular. Milli mücadele sadece dış düşmanlara değil, İstanbul'a karşı da yapıyordu. Oradan kaçan pek çok Türk aydını, ateş hatlarından da olsa, Anadolu'yu ilk defa görüyorlardı. Sosyal plandaki bu değişimin edebiyatta akıssız kalması mümkün değildi. Ve Türk romanını ilk defa İstanbul'dan dışarı çıkarmak için ancak Çalığışu çapında, bu genişlik, bu kesafet ve katiyette bir hamle, böyle bir çıkış lazımdı." (Birol Emil, a.g.e., s. 74).

onun davranışlarını sorgulamasının ilk adımıdır. Feride kendisiye ilgili bu keşfi günlüğüne şu şekilde yazar: “*Şöyle böyle on iki yaşında vardım. İçimde ar ve haya duyguları hayli inkişaf etmişti. Hocama yaptığımdan utanıyordum. Sonra kabahatimin kolay geçştirilecek kabahatlerden olmadığını anlıyordum.*” (s. 25-26).

Feride davranışlarını sorguladığı sıralarda, babasının ölüm haberini okuldaki hocasından öğrenir ve küçük yaşına rağmen bu haberi metanetle karşılar.

Yaz tatillerini Besime teyzesinin Kozyatağı’ndaki köşkünde geçiren Feride, bir tatil vaktinde köşkte Neriman adında dul bir kadın ile kuzeni Kâmran’ı uygunsuz vaziyette görür. Bu olayı kimseye anlatmaması için Kâmran, Feride ile konuşur. Okul zamanı sık sık Feride’yi ziyarete gider. Feride, kuzeninin bu hallerinden hoşlanmaz, ona küskün ve nefret doludur.

Okuldaki arkadaşlarının Feride’nin kimseyle gönül ilişkisi yaşama ihtimalinin olmadığını söylemeleri üzerine Feride bu durumdan kurtulmanın yolunu arar. Kendisine yeni bir lakap daha takılma ihtimali onun canını sıkar. O, bu can sıkıntısını günlüğünde şu cümlelerle anlatır:

“Sevgi işinde Çalığısu bir hakiki gourde’dur, diyorlar. Türkçesini pek iyi bilmiyorum ama, gourde Fransızcada asma kabağı, su kabağı, bal kabağı gibi bir manaya gelir. Hangisi olursa olsun fena şey... Zaten kısa boyum, kalınca vücudumla bu kabaklardan birine benzemez değildim... Şu halde Çalığısu’ndan sonra bana bir de gourde diye isim takılırsa dehşet! Ne yapıp edip bu haysiyet kırıcı tehlikenin önüne geçmek lâzım.” (s. 46).

Arkadaşı Mişel’e sevdiği birisi varmış gibi davranan Feride, anlattığı kişinin kim olduğunu merak eden arkadaşlarına o kişinin kuzeni Kâmran olduğunu söyler. Gerçeği arkadaşlarına açıklayamadığı için yalanını devam ettirir ve herkesin yalanına inanması için elinden geleni yapar. Kâmran’ın onu okulda ziyarete geldiği günler arkadaşlarının göz hapsinde olduğunu bilen Feride iki sevgili gibi zannedilmek için elinden geleni yapar.

Yaz tatili vakti geldiğinde Feride, Tekirdağ’daki teyzesinin yanına gider. Burada teyzesinin kızı ve ondan birkaç yaş büyük olan Müjgan ile vakit geçirir.

Okulda arkadaşlarına anlattığı yalan aşk hikâyesini Müjgan'a da anlatan Feride, Müjgan'ın onun Kâmran'ı sevdiğini söylemesi üzerine söylediği sözü geri alması için teyzesinin kızına rahat vermez. Kendisine iftira atılmış hisseder. Müjgan'ın neden ona böyle bir şey söylemiş olduğunu sorgular.

Feride on beş yaşındadır ve bu yaşta bir kıza yakışır şekilde davranışlarda bulunmadığı için teyzesi ve Müjgan tarafından uyarılır. Hareketlerinin yaşına uygun olmadığını kendisi de bildiği halde bu tutumuna son veremez. Bu hali günlüğüne şu şekilde belirtir: *“Evet, on beş yaşında, kendi nazik tabirleri üzere “at anası gibi” bir kızın baş açık, bacaklar çıplak, üst baş darmadağınık, işçiler, yanaşmalar arasında hoyratlık etmesi ayıptı, bunu ben de biliyordum ama, bir türlü kendime lakırdı anlatamıyordum.”* (s. 87).

Kâmran'ın da Tekirdağ'a gelmesiyle birlikte Feride zaten tuhaf olan davranışlarını özellikle Kâmran'a karşı daha da tuhaflaştırır. Ona kabalık etmekten mutluluk duyar. Bunun yanında ona karşı hissettiği korku, hiddet ve iğrenme gibi duyguların karmaşası içinde kalır. Müjgan'ın çabaları ile Feride'nin ve Kâmran'ın birbirlerine olan aşkları bir salıncak macerası ile kendileriyle birlikte herkesin malumu olur. Tekirdağ'da bulunan Ayşe teyze ve Müjgan ile birlikte İstanbul'a dönen Feride ve Kâmran'ın nişanlıları Feride'nin bütün itirazlarına ve kaçışlarına rağmen gerçekleştirilir. Çalığışu Feride artık Kâmran'ın nişanlısı Feride'dir. Nişanlılık ile Feride eski uçarı Çalığışu'ndan daha ziyade, korkak, çekingen bir kıza dönüşür. Etrafındakilerin onun nişanlanmasına verdiği tepkilerden kaçır. Ondaki bu değişimi okuyucu Feride'nin günlüğündeki şu sözlerden öğrenir:

“Bir sene evvel uydurma bir masaldan bahsederken ne kadar serbest ve farfaraysam bu sene hakikaten nişanlı bir kız vaziyetine düştükten sonra o kadar korkak olmuştum. Arkadaşlarımdan beni tebrik edenleri kısa, kuru bir teşekkürle başımdan savıyor, yılmak meylini gösterenlere yüz vermiyordum.” (s.95).

Nişanlılık sürecinde Kâmran'a amcasından Avrupa'da sefaret kâtipliği teklifi geldiğini duyan Feride, bu fırsatın değerlendirilebilecek bir fırsat olduğunu düşünür ve Kâmran'ın gitmesi yönünde fikir beyan eder. Bu karar mektep çağında nişanlı bir

kızdan beklenmeyen olgunluktur. Etrafındaki herkesin ondan beklediği bir olgunlukla bu kararı vermiş olmak Feride için büyük bir adımdır.

Kâmran'ın Avrupa dönüşü ve Feride'nin mezuniyeti aynı döneme denk gelir. Konakta evlilik hazırlıkları başlar. Feride ise mezuniyeti ile birlikte gerçek yaşama adım atmanın bocalamasını yaşar. Feride yaşadığı bu bocalamayı şu şekilde ifade eder:

“Mektepten çıkmak! Ben, içinde yaşadığım bu loş binaya güvercinlik adını vermişim. Elimde iyi kötü bir diploma ile kendimi dışarı atacağım günün benim için bir kurtuluş bayramı olacağını söyledim. Fakat günün birinde güvercinliğin kapısı açılınca, kendimi, boyumu bir hayli uzatan yeni siyah çarşafım, uzun topuklu iskarpinlerle sokakta bulunca neye uğradığımı şaşırđım.” (s. 103)

Feride, henüz bir okul talebesi iken nişanlanmış olsa da gerçek yaşamla tam olarak mezun olduğu an tanışmıştır. Okulda ve konakta yaramazlık peşinde koşan o kız artık büyümüş, çarşaf giymeye başlamış, eş olma yolunda ilerleyen bir hanımefendi olmuştur.

Feride'nin mektepten çıkışında üzerinde siyah çarşafının olması, bundan sonra yaşayacağı zorlukların habercisidir. Uzun topuklu iskarpinler ile mektepten çıkışında yaşadığı şaşkınlık arasında bir bağlantı vardır. Bir kadın için uzun topuklar üzerinde durabilmek bir cambazın ip üzerinde dengesini sağlaması kadar önemlidir. Kadınlar uzun topuklu ayakkabıları ilk giydiklerinde bocalarlar Feride de önündeki meşakkatli yoldan habersiz uzun topuklularla yola başlar. Bu onun önündeki yolu dikkatlice yürümesi gerektiğini gösterir. Çünkü dengede durması ve düşmeden yoluna devam etmesi gereken günler ona çok yakındır.

Düğün gününün öncesinde Kâmran ile bahçede buluşmaya giden Feride'nin karşısına siyah çarşafı bir kadın çıkar ve onunla Kâmran hakkında konuşmak ister. Siyah çarşafı kadın Feride için zorlu geçecek uzun yılların haberini getirmiş bir elçidir. Kâmran ile aralarında gönül ilişkisi olduğu söylenen Münevver adlı kadına Kâmran tarafından yazılmış mektubu okuyan Feride, Kâmran'ın kendisini beklediği sırada bir mektup yazarak konağı terk eder. Mektupta “Sarı Çiçek” romanını okuduğunu yazar ve Münevver adlı kadınla yaşadıkları ilişkiden haberdar olduğunu

belirtir. Buradaki sarı çiçek vurgusu, sarı rengin ayrılığı temsil etmesi sebebiyle önemlidir. Öğrendiği gerçek onu alıştığı yaşantıdan ve sevdiği adamdan ayıracaktır. Siyah çarşafı kadın getirdiği haberle Feride’yi bilinmeyene doğru iter.

Feride aldığı diplomanın ne işe yarayacağını evden ayrıldığı zamana kadar fark etmemiştir. Kâmran’dan uzak olmak için Anadolu’ya gitmeye karar veren Feride’ye, Anadolu’nun kapılarını açacak olan anahtar, diploması olur. Bu sayede hem Kâmran’dan uzak olacak hem de babasının koluna taktığı altın bilezik olan diploma bir işe yarayacaktır. Feride’nin kendi kendine aldığı radikal kararında diplomasının etkisi, onun şu sözlerinden öğrenilir:

“Dolabımın bir köşesinde, kırmızı kurdelesiyile, ağır ağır solup sararmaktan başka bir şeye yaramayacak zannettiğim diplomam gözümde bir ehemmiyet almıştı. Bütün ümidim pek makbul olduğumu söyledikleri bu kağıt parçasındaydı. Onun sayesinde Anadolu vilayetlerinin birinde bir hocalık alacak, bütün hayatımı çoluk çocuk arasında, şen ve mesut geçirecektim.” (s. 123).

Maarif Nezareti’ne gidip, öğretmen olarak Anadolu’da çalışmak istediğini söyleyen Feride burada birçok zorlukla karşılaşır. Yapmak istediği meslek ile arasına resmi evraklar ve devlet dairelerindeki aksaklıklar giren Feride, diplomasının Nezaret-i Celile tarafından onayı olmadığı için öğretmenlik yapamayacağını öğrendiğinde hayal kırıklığına uğrayarak akıbetinin ne olacağını düşünür. Genç bir kızın tek başına Anadolu’ya gitme cesaretinde bulunması o dönemin şartlarında büyük bir önem taşıırken o, bunu göze aldığı halde Anadolu’nun yolları ona kapalıdır.⁷³ Feride’nin ruh hali günlüğüne şu cümlelerle yansır: *“İyi kötü senelerce çalıştım. Bu yaşımda en uzak gurbetleri göze alıyorum. Böyle olduğu halde, yine beni kovuyorlardı. Ben ne olacaktım? Yeniden teyzemin evine dönmek, ölümden daha fena bir şeydi.”* (s. 137).

Feride son bir ümitle dairede bulunan diğer müdürden yardım isteyerek B.. vilayetine coğrafya ve resim öğretmeni olarak tayin edilir. *“Çalığışu, o aksam*

⁷³Çalığışu, “edebiyatımızda Realizm’e yol açıcı eserlerin başında gelmekte ve kendi yapısı içinde birtakım toplumsal sorunlara dokunmaktadır (Anadolu’nun bakımsızlığı, yoksulluğu, geriliği, halkın boş inançlara bağlılığı, eğitim ve öğretim işleri; özellikle, Meşrutiyet devrinde iş hayatına atılan kadının karşılaştığı türlü güçlükler, vb.); ne var ki, bu sorular bağıra bağıra söylenmemiş de olayların içinde eritilmiş. (...) Eserin gerçekçi yanı için yazar şöyle demiştir: “Çalığışu”ndaki esas vaka hayali ve fantezidir. Ama içindeki detaylar ve tipler gerçek.” (Cevdet Kudret, Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman 2, İnkılâp Yay., İstanbul 1998, s.268-269).

Eyüp'e dönerken sevincinden âdeta uçuyordu. Bundan sonra, o da artık kendi ekmeğini kendi kazanan bir insandı. Kimse, artık ona, adına merhamet ve himaye denen büyük hareketi yapmaya cesaret edemeyecekti.” (s. 139).

B.. vilayetindeki merkez rüştiyesine tayini çıkan Feride burada bir otelde kalır. Tayin edildiği okulda aynı göreve bir başka öğretmenin de tayin edilmesi üzerine Feride bu karışıklık giderilinceye kadar görevine devam eder. Öğretmenlik mesleğinin olgunluk istemesinden ve yalnız başına bir kadın olmanın verdiği sıkıntılardan bunalan Feride kaldığı otel odasının penceresinden manzaraya bakarken öğretmenlik için neden Anadolu'yu seçtiğini düşünür. Anadolu onun tabiatına uygun olduğu için tercih etmiştir; fakat düşündüğü ile yaşadığı bir değildir. Feride, hayalleriyle yaşadıkları arasındaki çelişkiyi şu cümlelerle anlatır:

“Pencerenin karşısında dimdik yükselen dağın manzarası ilk günlerde beni eğlendiriyordu. Fakat, ondan da yorulmaya başladım. İnsan, bu dumanlı yamaçların rüzgarı içinde saçı başı dağılarak, etekleri uçarak dolaşmadıkça, yalçın kayalar üstünde, keçi yavruları gibi sıçrayıp eğlenmedikçe neye yarar?

Nerede o, başımı alıp saatlerce kırlarda dolaştığım, bahçe kenarlarındaki çitlere değneklerle vurarak, sık yapraklı ağaçları taşıyarak kuş kaldırdığım günler? Halbuki ben Anadolu'yu bunun için istiyordum.” (s. 154).

Feride aynı göreve atanan diğer öğretmenin daha kıdemli olması gerekçesiyle bulunduğu görevden alınır ve çare olarak Maarif Müdürü tarafından Zeyniler köyündeki Vakıf Mektebi'nde görevlendirilir. Kendi rızasıyla görevden istifa ettiğine dair imza atar. Otele döndüğünde Merkez Rüştiyesin'nde kendisinin kalması emri geldiğini öğrendiğinde kandırıldığını anlar.

Zeyniler'e vardığında orayı bir yangın harabesine benzetir. Muhtar onu Vakıf Mektebi'nde derslere yardım eden ve oranın temizliği ile ilgilenen Hatice Hanım'ın yanına götürür. Feride, Hatice Hanım'ı “*iri yapılı, kocaman yüzlü, biraz kamburu çıkmış, yetmişlik bir ihtiyardı. Kınalı saçlarının üstüne yeşil bir yemeni örtmüş, arkasına ferace biçiminde koyu bir yeldirme giymişti. Meşin gibi sert, esmer yüzünün buruşukları arasında inanılmayacak kadar taze ve canlı gözleri, bembeyaz dişleri vardı.” (s. 173) şeklinde tasvir eder. Hatice Hanım ona kalacağı odayı gösterdiğinde*

odanın hali ve mezarlık manzarası onu ürkütür. Bu ürkeklik kendisi tarafından yeni keşfedilmiş bir şeydir: “*Ben şimdiye kadar, böyle şeylerden ürktüğümü bilmiyordum. Fakat bu dakikada, servi kokularıyla dolu bir karanlık odada kalmak bir ürkeklik veriyordu.*” (s. 175).

Hatice Hanım, Zeyni Baba Türbesi’nin kandillerini yakmaya giderken onun hikayesini Feride’ye anlatır. Feride, kadının anlattıklarından sonra Zeyni Baba’nın da insanlar yüzünden yedi yıl çile doldurduğunu düşünür. Ondan istekte bulunurken dini yönden iyi eğitilemediğini ve bu yönden eksik olduğunu itiraf eder. Beş yılı Anadolu’da geçecek olan Feride’nin çilesi okuyucuya şu cümlelerle aktarılmıştır:

“Ben, küçük, cahil bir Çalıküşu’ndan başka bir şey değilim. Sana nasıl yalvarmak lazım geldiğini bilmiyorum. Kusuruma bakma. Senin hoşuna gidecek şeylerden hiçbirini bana öğretmediler. İştittim ki sen yedi sene güneş görmeden, burada çile doldurmuşsun. Sakın sen de insanlığın zalimliğinden, vefasızlığından kaçmış olmayasın? Babacığım senden büyük bir şey isteyeceğim. Bu yedi sene içinde elbette güneşlerin, rüzgarların hasretini çektiğin zamanlar olmuştur. Seni o dakikaların acısına katlandıran o melek sabrından bana da ver. İnlemeden, ağlamadan çilemi doldurayım!..” (s.177-178).

Feride mektepte ders verirken Hatice Hanım onun başı açık bir şekilde ders vermesinin günah olacağını söyleyerek ondan başını kapatmasını ister. Feride ise mesleğe başlamadan önce öğretmenlik yaparken nasıl bir kıyafet giyeceğini düşünmüş ve ona göre giyinmiştir. Hatice Hanım’ın ona verdiği tülbent bu kıyafete uygun düşmediği için vaziyeti Feride’ye gülünç gelir. Feride kendince gülünç bulduğu halini günlüğünde şu şekilde tasvir eder:

“Belli etmeden pencerenin önüne gittim kendimi seyretmeye başladım. Ben mektep hocası olduktan sonra, kendime bir kıyafet düşünmüştüm. Fikrime göre bir hoca vazife başında, başka kadınlar gibi giyinemezdi. İcadım çok sadeydi. Diz kapaklarına kadar siyah parlak satenden bir gömlek, belde kayış bir kemer, kemerin altında mendil ve not defteri için iki küçük cep. Yalnız bu siyahlıkları biraz açmak için beyaz ketenden geniş bir yaka. (...) parlak siyah gömleğimin, fırçadan kurtulur kurtulmaz isyana başlayan kısa saçlarımın üstündeki bu yeşil tülbent, o kadar tuhaf duruyordu ki, gülmek için adeta dudaklarımı sıkıyordum.” (s. 185).

Köyün ve köyde yaşayan insanların hali Feride'ye onların hüznü içinde ölümü düşündüğünü hissettirir. Gitgide kendisi de bu köye ve köyün insanlarına benzediğini fark eder. Feride eski Feride değildir. Anadolu'nun ona kattığı, onda değiştirdiği şeyler vardır. Zeyniler Köyü Feride'nin ölüm ile ilgili düşüncelerinde bir farklılık oluşturmuştur. Öncesinde basit bir anlamı olan ölüm şimdi yaşamının bir parçası olmuştur. Feride'nin ölüm karşısındaki mülâhazaları onun şu cümlelerinden öğrenilir:

“Ben bile, yavaş yavaş onlara benzemeye başlamıyor muyum! Eskiden ölümü ben başka türlü düşünürdüm: İnsan elli sene, altmış sene, hülâsa istediği kadar yorgunluktan bitap düşünceye kadar gezer, koşar, eğlenir. Sonra, gözleri tatlı bir uyku ihtiyacıyla mahmurlaşmaya başlar. O vakit bembeyaz temiz bir yatağa uzanır. Yeni başlayan uykuların hafif sarhoşluğu içinde gülümseye gülümseye söniüp gider. (...) İşte ölüm denince benim gözümde böyle sevimli ve hemen hemen neşeli bir hayat uyanırdı. Şimdi onun acı lezzetini, toprak, öd ağacı ve servi kokuları içinde dilimle tadıyor, ciğerimle kokluyor gibiyim.” (s. 187)

Feride Zeyniler'de sevdiği üç şeyi sıralar bunlar; pencere altındaki akar çeşme, öğrencisi Vehbi ve diğer öğrencisi Munise'dir. Munise ile tanışması ona neşe verir. Onun varlığı ile kendisindeki canlılığı Feride de hisseder. *“Çalılık yavaş yavaş canlanmaya, eski şenliğini tekrar bulmaya başlıyordu. Vücudumun hareketlerine tuhaf bir oynaklık, sesime, söyleşime hararetli bir ahenk geliyordu.” (s. 193)*

Munise hakkında bilgi edinen Feride kızın, annesinin bir askerle kaçtığını ve üvey annesinin ona iyi davranmadığını öğrenir. Onun evde istenmediğini öğrendiğinde Munise'yi evlat edinmek ister ve babasının rızası ile Munise artık Feride ile yaşamaya başlar. Munise ile yaşamaya başladıktan bir ay sonra bir posta arabasının kendisi için dört mektup bıraktığını öğrenen Feride bunların Kâmran'dan geldiğini görünce şaşırır. Cesaret edip okuyamadığı mektuplardan ateşe attığı son mektubun bir parçasını kurtararak okuyan Feride teyzesinin onu görmek istediğini öğrenir. Gelen mektuplar sayesinde Kâmran'ın onun peşine düştüğünü anlar.

Jandarma ile eşkıya arasında çıkan çatışmada yaralanan asker için askeri doktor, Feride'yi köyün misafir evine çağırır. Feride'nin orada bulunmasına şaşırın

askeri doktor ona başka bir yere tayini için yardım edebileceğini söyler Feride ise bunu kabul etmez. Doktor, yaralı askeri Feride'ye emanet ederek köyden ayrılır. Askeri doktorun köyden ayrılmasının üzerinden çok zaman geçmeden köy mektebine Maarif Müdürü ve Vilayet Nafia Mühendisi gelir. Fransızca ile karışık konuşarak mektebi sefil bulduğunu söyleyen Maarif Müdürü'ne mühendis arkadaşı Feride'nin yüzünü açtırmak için bahane bulmasını söylediği sırada Maarif Müdürü Feride'ye mektebi kapatacağını söyler. Feride'ye B..'ye gelmesini ve ona başka bir yere tayin edilmesi için yardım edeceğini söyler. Fakat bu sırada mühendisin amacı Feride ile kalıp mutlaka onun yüzünü açtırmaktır. Yalnız ve genç bir kadın olmanın verdiği zayıflık Feride'nin bu tür bir tacize maruz kalmasına neden olsa da Maarif Müdürü'nün de durumdan rahatsız olmasıyla mühendis amacına ulaşamaz.

Mektebin kapatılma kararı ile Zeyniler'den ayrılan Feride B..'ye gider. Devlet dairesindeki işlerin aksaklığı Feride'nin başka bir yere tayinini geciktirir. Hacı Kalfa'nın otelinde kalmaya devam eden Feride burada maddi durumu ile yüzleşir. Kazancı ile değil annesinden kalan elmaslardan aldığı para ile geçindiğini görünce şaşırır. Parası azalmıştır. Tayin işlerinin hızlanması için çabalar. Boş bir görev yeri bulunmadığı için bekletilen Feride onu bekleyen Munise'yi düşünür. Artık "anne" konumunda bulunduğu için mutlaka çabalaması ve bir iş sahibi olması gerektiğine karar verir. Zeyniler'den daha kötü vaziyette olan Çadırılı'ya gitmeyi de kabul edecek durumdadır; fakat Maarif Müdürü Feride'nin bu teslimiyetini duymaz. Bu sırada arkadaşı Kristiyan ile karşılaşan Feride arkadaşının ısrarlı soruları üzerine neden hocalık yaptığını açıklar. "*(...) herkesin bir şeye heves ettiği gibi, ben de hocalığa heves ettim. Gönlümün rızasıyla bu vilayette çalışmak, memleketin çocuklarına hizmet etmek istedim.(...) Şaşıyorum bunun ne kadar tabi bir şey olduğunu bir türlü anlamak istemiyorsun.*" (s. 243). Feride'nin öğretmenlik yapmasının asıl nedeni Kâmran'dan kaçmaktır, ancak o, bu nedeni arkadaşından gizlemeyi tercih eder.

Arkadaşının kocası Feride'nin bu konuşmasının üzerine bunun bir makale konusu olabileceğini söyler. Makalede Türklerin uyanışı ile ilgili yazacağını Feride'nin ve onun gibilerinin bu davranışının amacının Anadolu'yu uyandırmak olduğunu söyler:

“Onlar, aksiyonu boş hayale tercih ediyorlar ve İstanbul’daki refah ve saadetlerini bırakarak kendi ihtiyarlarıyla Anadolu’yu uyandırmaya geliyorlar. Ne güzel, ne ulvi bir feragat numunesi ve benim için ne bulunmaz bir makale mevzuu. Türklerin uyanışından bahsederken müsaadenizle sizin adınızı da zikredeceğim matmazel Feride Çalığışu” (s. 244).

Maarif müdürü Feride ve arkadaşının Fransızca konuştuğunu duyunca ona daha uygun bir okul bulunduğunu söyler, Feride ise Maarif müdürünün bu tutumu karşısında şaşırır. Maarif müdürü Feride’ye kendisinin Fransızca bildiğinden haberi olmadığını şimdi ise onu Darümuallimat’ın Fransızca hocalığına önererek emir gelene kadar vekil olarak bu görevde çalışabileceğini söyler. Böylece Feride Darümuallimat’ta göreve başlar. Eğitimi aldığı bir dersi verecek olması Feride’nin bu işe ısınmasını sağlar. Ders vermeye başlayan Feride B..’de bir ev tutar. Okuldaki diğer öğretmenlerle de tanışır. Okulda derslere giren Şeyh Yusuf Efendi’yi kendisine çok yakın hisseden Feride onda bir ağabey sıcaklığı bulur. Feride’yi okulda eski eşyalar arasında bulduğu orgu çalarken gören Şeyh Yusuf Efendi, Feride’nin çaldığı kantikten (ilahi) etkilenir ve ondan notalarını ister. Bu konuşmalar onların arkadaşlığını ileri taşımalarına bir vesile olur.

İmtihanların başlamasından önce B..’de bulunan kız mektepleri dere kenarında bir gezinti düzenler. Feride’nin de katılması için ondan ricada buldukları için Feride de bu gezintiye katılır. Feride B..’de kendisine yeni bir ismin takıldığını öğrenir. Çalığışu B..’de artık “İpekböceği” olmuştur. Bu yeni ismi onun yeni tacizlere maruz kalmasına neden olur. Okuyucu, bu tacizleri de yine Feride’nin günlüğünden öğrenir.

“İpekböceği benim yeni ismim. Çalığışu bitti. Şimdi “İpekböceği” çıktı. Hem daha fenası, büyük talebelerim yüzüme karşı da böyle “ipekböceği” demekten çekinmiyorlar. Vallahi, adeta izzetinefsime, muallimlik vakarıma dokunuyor. Hem bu isim yalnız mektepte kalsa yine şikayet etmeyeceğim. Geçen gün, kahvelerden birinin önünden geçiyordum. Zengin bir ipek tüccarı olduğunu söyledikleri poturlu, mintanlı, kaba saba bir adam, kahvenin bir ucundan öbür ucuna: “Sekiz tane dut bahçem var, böyle ipekböceğine sekizi de kurban olsun!” diye bağırmaz mı? Öyle utandım ki, yer yarılrsa yere geçecektim.” (s. 262).

Feride bu adlandırmayı içine sindiremez. Çünkü ipekböceği takma adıyla anılması Feride'nin cinsel kimliğinin öne çıkarılarak öğretmen kimliğinin geri plana atıldığına göstergesidir.⁷⁴

Dere kenarındaki gezintide Şeyh Yusuf Efendi eski şarkıları çalmaya başlar. Feride de arkadaşları ile onu dinleyenler arasındadır. Şeyh Yusuf Efendi'nin yorulup rahatsızlanması üzerine onunla ilgilenen Feride etraftakiler tarafından manalı bakışlar altına alınır. Arkadaşlarına bu davranışlarının sebebini sorduğunda tüm B..'nin bildiği; fakat kendisinin bilmediği bir şeyi öğrenir. Şeyh Yusuf Efendi, Feride'yi seviyordur. Bu durum Feride'yi utandırır. Yaz tatilinden sonra hemen tayin isteyerek bu durumdan kurtulmak ister. *“Mektepler açılacağı vakit başka bir yere razıyım. Öyle bir yer ki, beni üzsün, uğraştırsın, ziyarı yok, fakat kendi kendime yalnız bırakmasın.”* (s. 267).

Feride yaz tatili zamanında B..'de Cemile adlı öğrencisinin düğününe katılır. Burada da herkesin ondan ipekböceği olarak bahsetmesi canını sıkır. Kendisinden, öğrencisine nasihatte bulunması istenen Feride, Cemile'ye, Kâmran'dan ayrıldığı için pişman olduğunu gösteren şu sözleri söyler: *“(...) çocuğum sana bir tembihim olacak. Mülazımın şimdi senin yanına gelmeden evvel sokaktan yabancı bir kadının geldiğini, sana gizli bir şey söylemek istediğini haber verirlerse sakın dinleme, yavrum, o kadından kaç, güzel başını mülazımının kuvvetli göğsüne sakla.”* (s. 269).

Okullar tekrar açıldığı vakit Feride B..'de derslerini vermeye devam eder. Şeyh Yusuf Efendi'nin ablası, kardeşinin hasta olduğunu, öleceğini bu sebeple son kez Feride'nin onu görmesini istediğini söyler. Feride bu isteği kıramaz ve hasta adamın yanına gider. Burada ona org çalan Feride, Şeyh Yusuf Efendi'nin ölmesi üzerine onun gözlerine bir öpücük kondurur. *“İlk busemi ben, bir ölünün sönmüş gözlerine mi tevdi edecektim!”* (s. 277) diye defterine yazar. Feride sevdiği adamla yaşaması gereken böyle bir şeyi ona âşık başka bir adamın ölüsüyle yaşar. Şeyh Yusuf Efendi'nin ölmesinin ardından artan dedikodular Feride için dayanılmaz bir hal alır ve daha öncesinde düşündüğü gibi tayin ister, Ç.. Rüştüyesi'ne tayin edilir.

⁷⁴ Şahika Karaca, “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türk Romanında Kadın Öğretmen Kimliği: Tanzimat ve Cumhuriyet Dönemi Romanlarına Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım”, Karadeniz-Black Sea-Chornoye More, issue: 15/2012, pages: 0-0, on www.ceol.com. (<http://www.dergikaradeniz.com/web/upload/icerik/15/15.8.pdf>, internet erişim tarihi 01.01.2017).

Feride Ç..'de dinlenmek için Söğütlük adında bir dere kenarına gider. Evi oraya yakın olan Feride yoldan geçen zabitlerin konuşmalarına şahit olur ve onların Gülbeşeker olmadığı için Söğütlük'ün tadının olmadığını söylediklerini işitir. Gülbeşeker'in bir tatlı türü olduğunu zanneden Feride sonrasında Gülbeşeker'in kendisi olduğunu öğrenir. Bütün kasabanın erkekleri tarafından ekmeğe sürülüp yenilmek istenen Gülbeşeker'in kendisi olduğunu öğrendiğinde çok utanır. Erkekleri çok acımasız bulur. Gittiği hiçbir yerde erkeklerin kendisine rahat vermediğini düşünür.

Öğrencileri arasında zengin bir paşanın kızı olan Nadide Hanımefendi, Feride'yi ailesinin isteği üzerine zengin kişilerin yaşadığı Hastalar Tepesi'ndeki konaklarına davet eder. Feride bu davete katılmak için güzel bir kıyafet seçer. Bu kıyafetler içinde kendisini seyretmekten hoşlanır. Kendi güzelliğini tekrar keşfeden ve bu güzelliğe hayran kalan Feride daha önce kendisine takılan isimleri kendisi için uygun bulur.

“Bana, B..'de İpekböceği, Ç..'de Gülbeşeker dedikleri zaman ne kadar üzülmiş, titizlenmişim. Şimdi, aynada gördüğüm genç kıza, bu seher aydınlığı gibi berrak, kırağılarla ıslanmış nisan gülleri gibi taze mahlûka, bu isimleri vermekten çekinmiyordum. Bir aralık görünmekten korkuyor gibi etrafıma baktım, sonra kendimi, gözlerimi, yanaklarımı, çenemi öpmek için aynaya uzandım. Yüreğim kuş gibi çırpınıyor, dudaklarım ıslak lezzetle titriyordu. (s. 291).

Feride bu düşünceler zihninden geçtikten sonra ne kadar ayıp ve manasız bir davranışta bulunduğunu kendine itiraf eder.

Feride davet üzerine gittiği paşa konağında, kendisinin buraya ne maksatla çağırıldığını anlar. Paşa'nın büyük kızı onu bahçeyi gezdirmek için dışarı çıkardığında Feride orada daha önceden işçi kılığında gördüğü bir gence rastlar. Bu genç, Abdürahim Paşa'nın konağının bahçesinde bir zabit olarak Feride'nin karşısına çıkar. Bu davet, Paşanın yeğeni olan genç zabit Yüzbaşı İhsan ile Feride'nin görüşmesi için tertip edilmiştir. Paşanın karısı Feride'ye Yüzbaşı İhsan ile evlenmesini istediklerini açıklar. Feride ise bu durum karşısında şaşırır ve evlenmek istemediğini söyler. Yüzbaşı İhsan'ın Feride'nin kendisini kabul edeceğine kesin gözüyle baktığını ve bu habere çok üzüleceğini belirten Nerime Hanım'ın sözleri

üzerine Feride, erkeklerin, kadınların duygularını önemsemediğini düşünür. O, bu düşüncesini günlüğüne şu şekilde yazar: “*Ah, bu erkekler! Hepsinde aynı gurur, aynı kendini beğeniş. Bizim de bir kalbimiz olduğunu, bizim de mutlaka isteyecek bir şeyimiz olabileceğini, bir türlü akıllarına getirmek istemiyorlar.*” (s. 299).

Feride ile evlenmek isteyen sadece Yüzbaşı İhsan değildir. Koşusu Hafız Kurban; Feride ile evlenmek istediğini karısı ile ona bildirir. Kadın kocasının kendisini boşamaması için onun Feride ile evlenmesine rıza göstermiştir; ama Feride bu teklifi de reddeder.

Hafız Kurban’ın karısının, kocasının kendisini boşamaması için onun başka bir kadınla evlenmesini kabul etmesi ve ikinci plana atılacağını bilerek bir erkeğin himayesinde olmak istemesi romanın yazıldığı dönemde, kadınların bir kısmının durumunun, Hafız Kurban’ın karısı gibi olduğunu gösterir. Bazı kadınlar, Hafız Kurban’ın karısı gibi hemcinsleri için onur kırıcı bir eylem olan “çok eşlilik”i kabul ederek bir erkeğin gölgesinde yaşamayı tercih ederler.

Feride, Abdürrahim Paşa’nın konağına giderek Yüzbaşı İhsan’la görüştüğüne dair çıkan ve ona takılmış olan Gülbeşeker isminin de yol açtığı dedikodular yüzünden zor durumda kalarak tekrar tayin ister. Tayininin neticesi henüz belli olmayan Feride, arkadaşı Nazmiye’nin ısrarlı daveti üzerine Subaşı’nda bulunan bir bağa giderler. Feride, kendisine Burhanettin Bey olarak tanıtılan zengin bir adamın, onunla yakınlaşma çabasından hoşlanmaz. Adamla yalnız kalmamak için hoşlanmadığı halde salondaki eğlence ortamına katılmaya razı olur. Burada arkadaşlarının oyununa gelen Feride kendisini, yaşasın Burhanettin Bey yaşasın Gülbeşeker tezahüratlarının olduğu bir ortamda bulur. Fenalaştığı için oradan ayrılan Feride durumu Müdüre Hanım’a anlatarak kendisinin kötü kadın olarak sayılıp sayılmayacağını sorar. Müdüre Hanım Feride’ye Nazmiye’ye güvendiği için hata ettiğini söyleyerek bu olay duyulacağından Feride’nin oradan ayrılıp İzmir’e bir tanıdığına yanına gitmesini, ona verdiği mektup sayesinde kendisine orada yardım edileceğini söyler.

Feride vapurla İzmir’e doğru yol alırken kafesteki kuşlarını düşünür. Müdüre Hanım’la kafesteki kuşlar hakkındaki sohbetlerini defterine yazarken en başından

teyzesini ve Kâmran'ı terk ettiği için pişmanlık duyduğu onun şu ifadelerinden anlaşılır.

“Kuşlar, ne istediğini bilmeyen zavallı, akılsız mahluklar. Kafesten kaçınca kadar türlü türlü üzüntüler içinde çırpınıyorlar. Fakat, sanır mısınız ki, dışarıda daha fazla bahtiyar olacaklar? Hayır, buna imkân yok. Ben, öyle sanıyorum ki, bu biçareler her şeye rağmen kafeslerine alışıyorlar, açık havaya kavuştukları zaman bir dal üstünde, başlarını kanatları içine gizleyerek geçirdikleri gecelerde sabaha kadar bu kafesi düşünüyorlar, küçük gözlerini pencerelerin aydınlığına dikerek hasret çekiyorlar. Kuşları zorla kafeslerde alıkoymak, Müdire Hanım, zorla, zorla.” (s. 317).

İzmir’de ona yardım edecek kişinin başka bir yerde bulunması nedeniyle kendi çabalarıyla maarif müdürüne gidip iş arayan Feride burada Reşit Beyefendi ile tanışır. Kendisine fındık kurdu diye hitap eden bu adam Feride’ye kızlarının Fransızca eğitimi için yatılı iş teklifinde bulunur. Feride bir bakıma mürebbiyelik sayılan bu işi kabul eder. Ders verdiği kızlarla vakit geçirirken Sabahat’in aile albümünden Kâmran’ın fotoğrafını çıkardığını gören Feride, Kâmran’ın ders verdiği kızların teyzesi Münevver ile evlendiğini öğrenir, ona olan nefretini dile getiremediği için defterine yazar: *“Kâmran, ben senden nefret ettiğim için, yabancı memleketlere kaçmışım. Şimdi nefretim o dereceyi buldu ki, bu uzaklık kâfi gelmiyor, senin yaşadığın, nefes aldığın dünyadan uzaklara kaçmak istiyorum.”* (s. 334).

Konakta yaşamak istemediği için başka bir iş bulmaya çalışan Feride Kuşadası’na tayin olduğunu öğrenir. Tayinden haberi olmadığı için öncesinde eski öğretmenlerinden birinin ona yaptığı iş teklifine olumlu cevap veren Feride iki okuldan birini tercih etmek zorunda kalınca Kuşadası’na gitmeyi tercih eder. O, bu tercihinin nedeni şu şekilde açıklar:

“Ben muallimliği, açlıktan ölmek için kabul etmişim. Hesabım doğru çıkmadı. Bu meslek bir gün açlıktan öldürebilir. Fakat ne ziyarı var? Değil mi ki, benim gönülümün şefkate olan açlığını doyuracak, kendi hayatını başkalarının saadetine vakfetmek tesellisini bana verebilecek. O ölmüş günlerin ölmüş rüyasını yeniden uyandırmak zaten mümkün değildi. Başımdan günlük kokularımın ağır hülyası, kulaklarımdan erganunların hassas iniltileri yavaş yavaş silindi. Kuşadası’na, tekrar kavuşacağım miniminilerin muhabbet ve merhamet bekleyen hayallerine gülümseyerek: -Peki, beyefendi, giderim, dedim.” (s. 335).

Feride Kuşadası'nda çok fazla çalışır ve bundan memnuniyet duyar, böylece eski yaşadığı tatsızlıkları unuttur. Mutluluğunu şu cümlelerle ifade eder: “*Çalışmak, bütün ruhuyla kendini başkalarına vermek ne güzel şey! Çalığışu tamamıyla eski çalığışu oldu. Ne o, Ç..’deki müphem yaşamak yorgunluğu, ne İzmir’deki isyanlar, bunların hiçbiri kalmadı, bir yaz semasına musallat olmuş geçici bir bulut gibi hepsi dağıldı.*” (s. 338).

Muharebe çıktığı için okulu hastane olarak kullanma kararı alınır. Okul kapanınca kendisinin ne olacağını düşünen Feride, burada Zeyniler Köyü’nde tanıştığı askerî doktorla karşılaşır. Doktor Hayrullah ona yaralıların tedavisinde kendisine yardım etmesini teklif eder. Hastaneye getirilen yaralı askerlerin tedavisi yapılırken Feride yaralılar arsında Yüzbaşı İhsan’ın da olduğunu görür. Yüzünde kalıcı bir iz bırakacak şekilde yaralanan askere moral vermek isteyen Feride, Hayrullah Bey’in Feride’nin hala Kâmran’ı sevdiğini düşünmesi üzerine, bunun doğru olmadığını ispat için Yüzbaşı İhsan’la evlenmek istediğini söyler. Yüzbaşı İhsan Feride’nin teklifini kabul etmez.

Okul hastane olmaktan çıkarılıp tekrar iade edilince, Feride derslere başlar. Feride’ye bir evlat, arkadaş olan Munise hastalanarak ölür. Munise’nin ölümü Feride’yi etkiler ve bir humma geçirir. On yedi günlük bir uyku süreci geçiren Feride’yi Doktor Hayrullah kendi evine götür. İyileşinceye kadar Feride’nin kendisiyle birlikte kalmasını ister. Feride hastalığından sonra kendisinde beliren duygu değişimlerini şu şekilde ifade eder: “*Sıhhatim yavaş yavaş düzeliyor. Fakat nafîle, öyle hissediyorum ki, içimden müebbeden kırılmış bir şey var. Eski sıhhatimi, bana her şeyi hoş gösteren eski neşemi artık bulamayacağım. Gülerken ağlıyorum, ağlarken gülüyorum; dakikam dakikama uymuyor.*” (s. 369).

Hayrullah Bey Feride’yi hava değişimi için on beş günlüğüne Alacakaya Çiftliğine götürür. İkisi çiftlikteyken Hayrullah Bey’e gelen haberden haklarında söylentiler çıktığını öğrenirler. Hayrullah Bey Feride’den okuldaki görevinden istifa ettiğine dair bir yazı yazmasını ister ve Feride’ye durumu anlatır. Hayrullah Bey’den kendisine atılan iftiraları duyunca büyük bir ümitsizliğe kapılır. Sevdiği her şeyin ondan uzaklaştırıldığını düşünür:

“Hangi ümide sarılısam elimde kalıyor, neyi seversem ölüyor. İşte üç sene evvel bir sonbahar akşamıyla beraber ölen genç kızlık rüyalarım, kendi küçüklerim, sonra Munise, onun arkasından belki kalbimin öksüzlüğünü avuturlar diye ümit ettiğim talebelerim. Yavrularını tehlikede gören bir ana kuş hırçınlığıyla üstlerine titrediğim bu şeyler, sonbahar yaprakları gibi birer birer sararıyor, dökülüyor. Daha yirmi üç yaşıma girmedim; yüzümden, vücudumdan çocukluğun izleri silinmedi; halbuki gönlüm, baştan başa bütün sevdiklerimin ölülerıyla dolu.” (s. 376).

Feride için başlatılan teftişler ve mahkemeler yüzünden Hayrullah Bey Feride’den öğretmenlik yapmayı unutmamasını ister. Ailesinin yanına gitmesini ya da ona uygun biriyle evlenmesini söyler. Fakat Feride Hayrullah Bey’in sunduğu bütün tekliflere kapalıdır. En son çare olarak Feride ile kendisinin dine uygun bir şekilde bir arada bulunmaları için evlenmeleri gerektiğini söyleyen Hayrullah Bey Feride’ye nikah için hazırlanmasını söyler. Hayrullah Bey’in Feride ile evlenmesinin asıl sebebi onu çıkan dedikodulardan kurtarmaktır. Onların evliliği karşı cinse beslenen aşkla ilgili bir evlilik değildir. Evlendikten bir süre sonra vefat eden Hayrullah Bey ölmeden önce Feride’nin günlüğünü okur. Günlüğü mühürlü bir paketle Feride’ye veren Hayrullah Bey, Feride’den kendisi ölünce ailesini görmeye gitmesini, mühürlü paketi de Kâmran’a vermesini ister. Feride mühürlü paketin içindekinin kendi günlüğü olduğundan habersiz, Hayrullah Bey’in son arzusunu yerine getirmek için Tekirdağ’a ailesinin yanına gider.

Feride Tekirdağ’a gidince eşinin öldüğünü kimseye söylemez, herkesi özlediği için iki ay sürecek bir tatile geldiğini söyler. Kâmran ve oğlu Necdet de Tekirdağ’dadır, Kâmran’ın eşi ise vefat etmiştir. Sevdiği adamın çocuğunu çok seven Feride ilgisini ondan eksik etmez. Konağa geldikten sonra eskisi gibi olan Feride neşeli halleriyle herkeste bir canlılık meydana getirir. Orada geçirdiği iki aylık sürede Kâmran ile bir araya gelme fırsatı bulan Feride Hayrullah Bey’in emanetini Kâmran’a vermez. Gitmesine bir gün kala defteri Müjgan’a teslim eder ve bunu, kendisi Tekirdağ’dan ayrıldıktan sonra Kâmran’a vermesi için Müjgan’ı tembihler. Müjgan Feride’yi dinlemeyerek zarfı Kâmran’a verir. Her şeyi öğrenen ikili Feride’nin gitmemesi için bir şeyler düşünür. Ev halkı anlaşarak şeriat vekilliği sayesinde Feride ile Kâmran’ın nikâhını kıydırır. Feride gitmeyi düşünürken Kâmran ile evlendirildiğini öğrenir.

Anne ve babasını kaybettikten sonra teyzesinin yanında kalan yaramaz kız çocuğu Feride, teyzesinin oğlu Kâmran'la evleneceği sırada, onun kendisine ihanet ettiğini öğrenmesi üzerine Anadolu'ya giderek öğretmenlik yapmaya karar verir. Anadolu'ya gitme kararı Feride için bir kırılma noktasıdır. Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde görev yapma fırsatı olan Feride, buralarda karşılaştığı türlü zorluklar neticesinde tabiatında bulunan fevriyetten sıyrılarak karşılaştığı zorlukların üstesinden gelmeye çalışır. Bu zorluklar ve çabalamalar, Feride'nin olgunlaşmasında ve kişiliğinin oturması noktasında önemlidir. Feride, kırık bir kalple gittiği Anadolu'da karşılaştığı Hayrullah Bey sayesinde sevdiği adamın kollarına geri döner.

2. 4. 2. Nilgün: Macera Yollarından Sevgilinin Kollarına

Refik Halit Karay'ın Nilgün romanı⁷⁵, Birinci Dünya Savaşı yıllarında, bir yolcu vapuruyla, evlenmek için Uzakdoğu seferine çıkan Nilgün'ün macerasını anlatır. Roman boyunca Nilgün çeşitli ülkelerde bulunur. Romanda geçen ülkelere ilgili dikkat çekici bir husus; Refik Halit, romanda yer alan ülkelere hiç gitmediği halde Nilgün'ü bu ülkelerde başarıyla dolaştırmasıdır.⁷⁶

1936 yılında İtalyan yolcu vapuru Conte Verdi'de seyahat eden Ömer, vapurda kendisiyle görüşme talebinde bulunan “*Şehzade merhum Rükneddin Efendi Hazretlerinin kerimleri ismetlu Nilgün Sultan*” (s. 10)'ın “*ekonomika*” yolcular bölümünde onu beklemesi üzerine Nilgün Sultan'ın kamarasına gider. Kendisini yataкта geceliğiyle karşılayan Nilgün Sultan'ın davranışı karşısında şaşırın Ömer, Nilgün Sultan ve teyzesi Dilbeste ile konuşmaya başlar.

Nilgün'ün bir sultan olduğuna inanmadığı için ona ve söylediklerine temkinli yaklaşan Ömer, Nilgün'e Conte Verdi'de bulunma nedenini sorduğunda “*Evlenmeye gidiyorum.*” (s. 20) cevabını alır. Kiminle evleneceği henüz belli olmadığı halde evlenmeye gittiğini söyleyen Nilgün açıkça koca aramaya gittiğini ifade eder. Ömer

⁷⁵ Refik Halit Karay, Nilgün, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2009 (Romanın bu baskısı yazarın “Türk Prensesi Nilgün”, “Mapa Melikesi Nilgün”, ve “Nilgün'ün Sonu” romanlarının tek ciltte toplanmasından oluşmuştur. Roman içinden yapılan alıntılar sayfa numaraları belirtilerek bu baskıdan yapılmıştır.).

⁷⁶ “Yurt dışında geçen romanlarının en ilginç de yazarın gidip görmediği yerleri anlatması bakımından Nilgün'dür.” (Olca Öner, Cumhuriyet Dönemi Türk Roman Ve Öyküsü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984, s. 23).

bunu tuhaf bulsa da Nilgün'ü bir Sultan olarak kabul etmediği için konu hakkında yorum yapmaktan kaçınır. Nilgün'ün birinci mevki bir kamaraya geçmek istediğini öğrenir, içten içe Nilgün'le alay ederek kendi kamarasına çıkar. Zihni Nilgün'le yaptığı konuşmayla meşgul olan Ömer'in Nilgün'ün vaziyeti hakkında düşünceleri şu şekildedir: “*İlk göreceği erkeği, geceliği sırtında yatakta kabul eden bir kız... Omzundaki eşarpla “püf püf” diye sesler çıkararak yelpazelenmesi, tok ve safçasına konuşması, zihninden geçenleri cin gibi sezmesi...*” (s. 27).

Ömer, Nilgün'ün gerçekten bir Osmanlı Sultanı olup olmadığını geminin birinci kaptanına sorarak ondan Nilgün'ün pasaport bilgilerinin tam olduğunu ve İngiliz vizesinin “*Prens Imperial Ottoman*” olarak onaylandığını öğrenir.

Nilgün'ü tekrar görmek için yanına giden Ömer, Nilgün'ü bir askerle sarılmış vaziyette görür ve ayıplar. Bunun üzerine Nilgün, Ömer'e kendisine karışma hakkı bulunmadığını söyler. Ömer, Nilgün'ün isteği üzerine onunla sohbet eder ve Nilgün'e asıl isminin Nilgün mü Nilgün mü olduğunu sorar. Nilgün ismini açıklarken isminin kendisiyle uyumundan bahseder: “*Doğrusu Nilgün, yani 'çivit renkli' ama Nilgün olunca biraz Türkçeleşiyor; hem söylemesi çok kolaylaşıyor. Kolay, kıvrak bana da uygun! (...) teyzem beni kısaca 'Nil' diye çağırır.*” (s. 40). Nilgün'ün bütün parasını gözden çıkararak birinci mevki yolcular bölümüne geçeceğini söylemesi üzerine Ömer, Nilgün'e temkinli davranmasını söylese de Nilgün buna aldırmaz. Nilgün'ün yukarı kamaraya çıkacağı günün gecesinde vapurda bir pandomim eğlencesi olacağı için Ömer, Nilgün'ün, bu eğlenceye katılarak, kamarasındaki bayağı hareketlerini burada da sergileyecek olmasından endişe eder. Çünkü birinci mevkide bulunan diğer yabancı uyruklu yolcuların arasında tek Türk Ömer'dir ve eğer yolcular Nilgün ve teyzesinin de Türk olduklarını öğrenirlerse, onlar yüzünden bir Türk olarak diğer yolcular tarafından rencide edilmek istemez.

Nilgün eğlenceye, uygun bir kıyafetle katılır, sergilediği davranışlar ortama ve bir Sultan'a yakışır şekildedir. Fakat Ömer, Nilgün'de daha öncesinde şahit olduğu diğer davranışlarla eğlencede gördüğü Nilgün Sultan'ın davranışlarında zıtlık görür. Bu zıtlık karşısında Ömer'in şaşkınlığı ve gördüğü iki farklı Nilgün'e anlam

verememesi, onun kendi kendine yaptığı şu sorgulamada gözlemlenir: “*Nilgün aşağı mahalle kızı, burada sultan rolünü oynayan bir sahne ve sinema yıldızıydı. Hangi hali, asıl karakterine uygun? Hem niçin böyle, iki şahsiyetli, birbirine zıt roller yaparak yaşıyor?*” (s. 51).

Ömer’e göre Nilgün, güzelliğinin kuvvetini zekasından almıştır ve bu sayede güzelliğini sihirli bir şua (ışın) gibi çevresine yaymayı başarıyordu. O, Nilgün’ü tanımlarken, onu net olarak ifade edecek bir kelime ya da özellik bulamaz, Nilgün’ün değişken yapısı onun tanımlanmasında da kendini gösterir. Nilgün’deki bu değişkenliği Ömer şu şekilde gözlemler ve yorumlar:

“Aramızda ‘fam fatal’ diye isim taktığımız felaket getirici ve erkeği kendisine esir edici kadınlar o şuaı bir noktaya toplayarak keskinliğine neşredebilenlerdir. Güzül olmak şart değil. Nilgün bunlardan birisi midir? (...) Nilgün güzel olmaktan ziyade acayip... yahut hem güzel hem acayip. Bazen güzellik, bazen acayıplık galebe ediyor; karar alamıyoruz.”(s. 60).

Kullandığı koku çeşitlerinden Nilgün’ün kişilik analizini yapan Ömer, onun ruh haline göre koku süründüğünü ve onu maskeli baloda kokusundan tanıyabilmenin güç bir iş olduğunu düşünür ve kendi kendine şu tespiti yapar:

“Nilgün tek parfüm taraftarı değil. Kız öyle değişik mizaçlı ki rayihaların birinden birine atlamayı da seviyor. Okuduğum bir kitapta ‘Eğer bir gün lavantanızdan bezer, değiştirmek arzusu duyarsanız bu, ruhunuzda bir değişiklik olduğuna, bir maceraya sürükleneneceğinize işarettir’ deniliyordu. (...) Ruh değişikliği ve döneklık. O bunun rekorunu kırmıştır. Şayet bu gece maskeli baloya katılırsa kendisini kokusundan tanımayacağıma eminim.” (s. 64).

Nilgün’ün parasız birine göre lüks yaşaması ve istediğı her şeye ulaşabilmesi düşündürücü bir durum olduğundan onun parayı nereden temin ettiğı, başka lisanlara nasıl hakim olup konuşabildiğı ve bulunduğu ortamlara nasıl ayak uydurabildiğı Ömer tarafından sorgulanır. Her şeye kabiliyeti olmasına rağmen, ona göre Nilgün’ün akıl sağlığında bir bozukluk mevcuttur. Bu yüzden istediğı evliliğı yapsa da ona göre Nilgün bu evliliğı devam ettiremeyecektir.

Nilgün'ün bir sultan olduğuna dair şüpheleri devam eden Ömer, onun bilinen Osmanlı sultanları hakkında verdiği bilgiler doğrultusunda Nilgün'e inanmaya çalışır. Onun kültürlü biri olduğunu düşünür. Nilgün'ün, Dilbeste'yi etrafındakilere teyzesi olarak tanıtmış olmasına rağmen aslında Dilbeste'nin onun gerçek teyzesi olmadığını öğrenen Ömer için Nilgün bir maceracıdır ve söylediği yalanlarla içinde bulunmak istediği maceraya zemin oluşturur. Güzellik, zeka ve macera Ömer'e göre Nilgün'ün şahsiyetini oluşturan unsurlardır: “(...) zaten artık benim için kimin nesi olması tali mesele. İnci gibi kız... Parlak bir zekâ... Her şeyi biliyor. Ama delişmen, kararsız, maceracı imiş. Şahsiyetini yapan da bunlar.” (s. 94).

Nilgün'ün poker oynadığını ve para kaybettiğini öğrenince onun borcunu ödeyen Ömer, aslında Nilgün'ün para kaybetmediğini aksine yüklü bir miktarda kazanç elde ettiğini öğrenir ve onun tarafından aldatıldığını anlar. Kendisini defalarca kandıran Nilgün'ün tekrar oyununa gelir. Nilgün, vapurda bulunan Cavalı Prens ve Raca ile İngilizce bildiği halde konuşmaz ve Ömer'in çevirmenliğinde sohbet ederler, Ömer ise Nilgün'ün odasında onun daha önceden okuduğu İngilizce bir Polisiye roman bulduğu için Nilgün'ün İngilizce bildiği halde bunu gizlediğini bilir. Bunu gizlemesinin sebebini merak eden Ömer'e, “onu öğrendiğiniz gün beni öğrenmiş olursunuz; yani benim 'kompleks'imi, ruhumun bütün girintilerini, çıkıntılarını, terkibatını!” (s. 108) cevabını veren Nilgün, karşı tarafa kendisini tam olarak açmak istemeyen, gizemli olma çabasında bir kadın profili çizer.

Nilgün ve Ömer Hindistan'da vapurdan inerek bir otelde kalmaya başlarlar. Nilgün'ün burada Nevvab ve Mihrace ile olan alakası Ömer'in, Nilgün'ü anlayamamasına sebep olur. Her fırsatta Nilgün tarafından bir oyun içine dâhil edilen Ömer, onun davranışlarının gerçekliği ile sahteliği arasında bocalar. Ona göre Nilgün kendi içinde tüm kadınları temsil eden bir varlıktır. Ortama ya da kişilere göre sürekli değişik bir kimliğe bürünen Nilgün'ün bu hali için Ömer'in kendi kendine yaptığı değerlendirme şu şekildedir:

“Nilgün'ü anlayamam elbette... Nilgün, birbirine benzemeyen, yüz çeşit, bin çeşit kadın! Her kadın! Hep kadın! Havva'yı lahzada değişerek, birinden ötekine geçerek bütün tipleriyle temsil eden kadın! Dârû ve zehir, mükâfat ve mücazat, Siva ve Hürmüz, erkeği kahreden, ona can veren, yine öldüren, yine diriltten madde ve ruh işte

şuncağız: Keten eteğinin içinde, yuvarlacık, dürüst, terbiyeli kalçaları oynamadan ağır ağır yürüyen zarif, narin, oyuncak, hiçten şey... Nil!" (s. 130-131).

Ticaret işi gereği Bombay'dan ayrılması gereken Ömer bunu Nilgün'e bildirmek ister ve Nilgün'ün otelden ayrılarak Hiro-Maru vapuru ile Kolombo'ya gittiğini, vapurun geri dönmeyeceğini ve çeşitli yerlere uğrayarak Şangay'a gideceğini öğrenir. Ona göre Nilgün'ün kimseye haber vermeden gitmesi bir maceraperest olduğunun kanıtıdır. Nilgün'ün gitmeden önce bir Sultan Abdülhamit nişanı bozduğunu öğrenir. Bu nişanı geri alır ve otele dönünce Nilgün'den bir not geldiğini öğrenir. Kendisine not gönderen Nilgün'ün ayrılmadan önceki gece birlikteyken onun elini okşaması Nilgün'ü seven kadın konumuna yükseltir. Ömer Nilgün'ün davranışlarını gözden geçirdikten sonra onun tarafından sevildiğinin farkına varır: *"Erkeğin elini o şekilde okşayan kadın seven kadındır. Sevmeyen bu arzuyu duymaz; bilakis tiksindir. Birine elini sürmek ihtiyacı duydu mu kadın? Sizindir! İster maşuka, ister dost, ister kardeş, herhalde sizin göğsünüze başını koymaktan hazzedecek bir sevgilidir."* (s. 142).

Fakat Nilgün'ün giderken tüm eşyasını götürmemiş olması ve Ömer'in de arkadaşı olan Nevvaba mektup bırakması, onun Nilgün için *"Şu var ki Nilgün kadar çok fikir –fikir mi, sade?- çok ruh değiştiren ve her değişmesinde bir evvelkini hiç yaşamamışa dönen kadınla alametler ve ihtimaller üzerine ümit kurulmaz"* (s. 144) yargısına varmasına neden olur.

Hindistan'da Şehzade Tefrik Efendi ile karşılaşan Ömer ona hanedanda Nilgün isimli kimsenin olup olmadığını sorar. Anlatılanlardan Nilgün'ün bir müddet Lübnan'da bulunan akıl hastanesi Asfuriye'de yattığını öğrenir. Nilgün'ün gel git tavırlarını, tutarsız davranışlarını akıl hastası olması ile ilişkilendiren Ömer, onun tam olarak iyileşmediği için bu halde olduğunu düşünür. Nilgün'ün Seylan Adası'na kendisini de çağırması üzerine Seylan'a giden Ömer, burada kendisinin Nilgün tarafından etrafa Dilbeste'nin kardeşi Nilgün'ün de dayısı olarak tanıtıldığını öğrenir. Ömer, Nilgün'ün şeytanın bile aklına gelmeyecek bir yalan söylediğine vurgu yapmak için onu "şeytan" olarak nitelendirir: *"Bir şey daha uydurmuş kurnaz Nil: Beni Dilbeste'nin kardeşi, kendisini de tabiatıyla yeğenim yapmış. Şeytan yeğenim!"* (s. 178). Nilgün sevdiği adamın ilgisini cezbetmek için onu daima bir oyun içine

çeker. Nilgün'ün kaldığı bungalova giden Ömer odasına pijamasıyla birlikte giren Nilgün'ü görünce ve on gün birlikte kalacaklarını duyunca şaşırır. Nilgün, beraber kaldıkları köşkte, sevdiği adamla konuşurken onun sevgisini sınırlar ve aldığı cevaplar karşısında neden onu seçtiğini itiraf eder. Nilgün, Ömer'i sevdiği ve onu kendisine benzettiği için seçmiştir.

Nilgün sevdiği adama kendisini kolay kolay teslim etmez, arada hep bir mesafe bırakır. Kendi müsaade ettiği sürece kendisinden taviz verir, sevgilisinin onu öpme isteğine karşı bu münasebetin, sadece onun istediği ve izin verdiği kadar gerçekleşir. Nilgün güzelliğini sergilemekten kaçınmaz, fakat sevdiği adamın bu güzellikten serbest bir şekilde istifade etmesine mani olur.

Birlikte geçirdikleri on günün sonunda Nilgün sevdiği adama Cava'ya giderek Prens Ahmet'le evleneceğini söyler. Ömer bu sözleri duyunca Nilgün'ün prensle evlenmemesi için onun masraflarını karşılamayı ve Cava'ya gitmeyerek bir müddet daha aynı bungalovda kalmalarını teklif eder. Nilgün bunu kabul etse de Ömer'e yani sevdiği adama onunla evlenemeyeceğini söyler. Ömer ise birlikte geçirdikleri zaman içinde yaşadıklarından, Nilgün'ün evlenirse davranışlarının olgunlaşacağı düşüncesindedir. Onun bu yöndeki düşünceleri okuyucuya şu şekilde aktarılmıştır:

“Satıhta durgun görünmekle beraber gecemiz içimizden dalgalanır; fırtına bu sefer dipte. Ama memnunum; zira benimle evlenmeyeceğini söyleyen Nil'in benden kolay ayrılamayacağını anlamış bulunuyorum. Hatta sevildiğime inandığım dakikalar oluyor. Hırçın, haşarı, ele avuca sığmaz birtakım genç kızların kocaya vardktan sonra nasıl durulduklarını, akıllarını başlarına toplayıp pek iyi aile kadını, ana, zevce hüviyetine girdiklerini bilenlerdenim. Nilgün'ün de böyle bir istihale geçirmesi mümkündür.” (s. 227).

Nilgün, Ömer'in kendisini sevdiğini anlayınca teyzesi Dilbeste'yi çağırarak ona nişanlandıklarını söyler. Ömer, Nilgün'e onlara kendisinin bakacağı sözünü verdiği için işi gereği Bombay'a gideceğinden, Kolombo'da bulunan arkadaşı Tayfur'un yanına giderek ondan, kendi yokluğunda Nilgün'e göz kulak olmasını ister. Bu sırada ise okuduğu kitap aklına gelir ve Nilgün'ün verdiği karardan vazgeçme ihtimalini düşünür, onu kitaptaki bilgilere göre değerlendirir.

“Psychologie des Fous’yu⁷⁷ almak nereden aklıma gelmişti? Kitap o cins seyahat ve yalan meraklısı tipler için “iradesiz, hercai meşrep, döneke, bir dalda durmaz, önce sarılır, sonra sebepsiz bırakır” diye bir sürü şey yazıyordu.(...) “Bunlarda tam şivesiyle lisan öğrenme kabiliyeti fevkaladedir; musiki ve taklitçilik istidadı da. Ancak bildikleri lisandan birine hiç yoktan antipati duydukları da olur. O zaman aylarca konuşmazlar, bildiklerini gizlemekten de zevk alırlar.”Ta kendisi!” (s. 232).

Ömer, iş için Bombay’a gitmekten vazgeçer ve Nilgün’le kalır. Birlikteyken çok güzel anlar yaşanmalarına rağmen Nilgün ilişkilerine yeni kurallar getirir: “*Şimdi de bu çıktı: Elini bile sürmemek ve elimin sürülmesine meydan vermemek. Cismanî taraflı olmayan bir aşk safhasına girdik. Ne değişiklikler icat ediyor! Şüphe yok ki, bütün bu haller pek de şuurî değil. Olmamakla beraber hepsini yakıştırıyor, hepsinde de asil benliği imişçesine tabii duruyor.*” (s. 252).

Nilgün, Ömer’in yeni bir yalan olarak tanımladığı bir itirafta bulunarak kendisinin aslında bir casus olduğunu söyler. Bunu ispatlamak için yaptığı delilikleri sayarak bunların hepsini aslında casus olduğu için yaptığını belirtir. Ömer ise onun okuduğu bir kitaptan etkilendiği için bu yalanı uydurduğunu düşünür.

“*Bir casusum! Nasıl oldu da farkına varmadın? Halbuki anlamam için ne kadar sebepler, deliller vardı. Niçin evvela Konte Verdi’nin turist kamerasında oturdum? İtalyan askerlerinin ruhî haletlerini ve fikirlerini öğrenmek için! Neden yukarıda hep mihver zabıtları ve diplomatlarıyla düşüp kalktım? Aynı sebep! Beni Bombay’dan birdenbire Seylan’a getiren neydi? ‘Kara Ejder’ teşkilatının şubesi Yuhsen-Kaishen acentası adamlarıyla münasebetimi arttırmak, müstakbel planım için zemin hazırlamak değil mi? Anglosakson taraftarı hissini vermemek maksadıyla İngilizce bildiğimi saklamama ne buyurursun? Senin Afganistan’a gideceğini kimden öğrendim? Adım adım peşinde gezen, her hareketini takip eden yine o Yuhsen- Kaishen’lerden, değil mi? Yakında Singapur’a Japonları tarassut için gönderileceğimi söylesem ne dersin?’” (s. 255). “*“Mata Hari Esrarı” Zavallı Nil! Besbelli, bu kitabın tesiri altında kalmış.*” (s. 257).*

Arkadaşı Tayfur’un yardımıyla kınakına ticareti için Cava’da çalışması gereken Ömer gitmeden evvel Nilgün’e neden önceden kendisini habersizce bırakıp

⁷⁷ Romanda adı geçen psikoloji kitabı “Psychologie des Fous”, Gustave le Bon tarafından 1895’te yayımlanmış “Psychologie des Foules” adlı psikoloji kitabı olabilir.

gittiğini ve kötü davrandığını sorar. Nilgün sadece sevdiği, kıskandığı kişilerle uğraştığı için ona azap çektirdiğini diğerlerini sevmediğini söyler. Ona kolay teslim olmamasının sebebini ise diğer kadınlara benzemek istememesi olarak açıklar. *“Hayır. İstemiyor değilim, can atıyorum. Fakat öbürlerine benzemeyeceğim. Yaklaşma! Sürme elini! Kaçar giderim. Benzemeyeceğim ben onlara!”* (s. 265). Buna göre Nilgün, kolay elde edilen kadınlardan olmadan sevdiği kişi tarafından sevlmeyi amaçlar, diğerlerinden bir farkının olmasını ister.

Nilgün, Ömer’i görünce âşık olmuş ve onu elde etmek için çabalamaya karar vermiştir. Sevdiği adamın kolay kadınlardan hoşlandığını bildiği için ilişkisine heyecan katmak amacıyla tutarsız davranışlar sergilemiştir. Alıştığı kolay kadınlardan değil, zor ve karmaşık bir kadın olarak ilgiyi kendisine çekmeye çalışmıştır. Sevdiği adamın ilgisini çekmek için kendisini bilerek yalancı ve hastalıklı bir kadın konumuna sokmuştur. Nilgün bunu Ömer’e şu şekilde açıklar:

“Beni yalancı ve hastalık derecesinde yalan düşkününü bir kız sanma. Eğer sana karşı öyle göründümse bu, yine senin içindir, seni heyecana düşürmek, heyecanlarla kendime bağlamak içindi! Alelade bir kadına, hele esrarengiz olmayanına ne kadar kıymet verebilirdin? Hem biliyordum ki daha ziyade olgun, hatta geçkin kadın meraklısısın. Olgun, geçkin ve kolay elde edilir kadın! Anladın mı şimdi Hanyayı Konyayı? Beni unutamayacağımı? Kucağına düşüvermeyecek bir kadın mevcut olabileceğini? Hem de delicesine sevdiği halde kendisini muhafaza edebileceğini? Evet, hiç sorma: Seni delicesine seviyorum; öyle de sevmeni istiyorum. Sevmediğini anladığım güne kadar bekleyeceğim. Bundan ötesi Nil yok. Nil’in gitti!” (s. 286-287).

Nilgün sevdiği adamın ilgi duyduğu kadın profilinden uzak bir profil oluşturarak onu elde etmeyi planlamıştır.

Cava’ya gittikten sonra verdiği sözü yerine getiremeyen Ömer, Nilgün’e para gönderemez, türlü bahanelerle parasını harcar. Bu zaman zarfında hastalandığı için Nilgün’e mektup gönderemez ve irtibatları kopar. Kendine gelince arkadaşı Tayfur’dan Nilgün’ün Seylan’dan ayrıldığını ve Manilla’ya gittiğini öğrenir. Aradan geçen iki yılın ardından Nilgün’ün Mapacahit Adaları Sultanı Ahmet Zülfikar ile evlendiğini öğrenir. *“Nil işte Mapa Melikesi oldu; “Yirmi Ada” Sultanı!”* (s. 333). Nilgün’ün daveti üzerine birlikte bir akşam yemeğine katılan Ömer, Nilgün’ün geçen

iki senede, kendisinin ne yaşadığını, kimlerle tanıştığını bildiğini öğrenir. Nilgün’le karşılaşınca onu genç bir kızdan ziyade olgunlaşmış, kadınlaşmış olarak bulur. Ömer’in, Nilgün’le ilgili, onun cinsel kimliğini ön plana çıkartarak yaptığı tasviri, romana şu cümlelerle yansır:

“Güzel mi? Ne kifayetsiz kelime bu! Güzelden çok başka bir şey: Olasıya kadın. O derece zarif kabarmış, kibarca dolgunlaşmış, vücudu bambaşka çeşnide ve kokuda bir usare, bir bal, bir “nektar”la dolmuş ki ne insan, ne de nebat hiçbir şeyin bu kadar tenasüp ve zevkle geliştiğini, körpelikten tam çağında bir olgunluğa geçtiğini görmemiştim.” (s. 344).⁷⁸

Ömer, evli bir kadın olarak karşısına çıkan Nilgün’de artık kendisini sevmeyen bir kadının hallerini gözlemler. Nilgün’ün ona aşkla baktığı sırada değişik bir renge bürünen gözleri elalığını korurken gözlerinde kendisi için mücadele eden kadının hirsını göremez. Kocasına mazisini anlattığını söyleyen Nilgün’ün ruhu değil bünyesi değişmiştir ona göre. Zekasını kullanan bir kadın olarak Nilgün’ü yine etkileyici bulur. Nilgün kendisini anlatırken yaptığı evliliği turnayı gözünden vurmak olarak değerlendirir. Kocasını sevip sevmediği sorusuna ise kimseyi sevemeyeceğini öğrendiğini söyleyerek cevap verir. Ömer’e olan hislerinin değiştiğini ve tekrar değişebileceğini söyler. Kendince, sevgisinin nasıl olduğunu Ömer’e şu cümlelerle anlatır: *“Kimseyi sevemeyeceğimi öğrendim artık... Ahmet’ten hazzediyorum; uzak kalınca arıyorum; yeter bu kadarı... benim sevmem bu işte! Seni de öyle sevmişim... birkaç ay! (...) Senin olamadığıma ara sıra üzülür gibi bir şeyler duymamış değilim, yine de duyabilirim, çarçabuk gelip geçecek duygular!”* (s. 362).

Nilgün, Ömer ile yaptığı gezi sırasında onu aradan geçen iki yıl içinde takip ettiğini, neler yaptığı hakkında bilgi sahibi olduğunu söyler. Onu sevmediğini söylese de aslında eski nişanlısına olan hisleri devam eder, bu itirafı eski nişanlısına yani Ömer’e de yapar. Nilgün, Ömer’e birlikte kaçma teklifinde bulunur. Bu onun oyunlarından biri olduğu için Ömer, Nilgün’ün bu teklifini kabul etmez. Ömer Japonya’ya gitmeden önceki son gece, birlikte yemek yedikleri sırada Nilgün, Ömer’e kendisini ondan esirgediği halde başkalarıyla ilişki kurduğunu, sadece

⁷⁸ Çalışmamızın bu bölümünden itibaren, romanın ikinci cildi olan “Mapa Melikesi Nilgün”ün incelemesi yapılacaktır.

Ömer'e mesafeli yaklaştığını söyler, Ömer ise Nilgün'ün söylediklerinin bir yalandan ibaret olduğunu ve onun fizyolojik aşka olan duruşunu bilir. *“Kendini teslim etmeyeceğini biliyorum. Fizyolojik aşka ayak direyen, hatta bundan tiksinen bir kadın. Zahirine bakınca sanırsınız ki ihtiras içinde kıvranıyor. Hayır. Öyle görünen; fakat bundan bucak bucak kaçan, daima bakir kalacak nefis bir ruh mucizesi. Ruh hastası değil!”* (s. 394).

Ömer, Japonya'ya gitmek için bindiği vapurda Nilgün'den gelen bir zarftan yola çıkarak onun değişken karakteri hakkında tespitte bulunur. Nilgün ona göre; kadınlığında tüm kadınları birleştiren, ruhu ve karakteri sürekli değişim içinde, sevdiği adamla flört ederken kendinden taviz vermeyen namuslu bir aşüftedir. *“Karakteri ve ruhu ile lahzada değişerek bir başka kadın olan, olduğu için de şahsında bütün kadınlığı toplayan, şimdi âşık, az sonra yalancı, bir müddet düzenbaz, arada alaycı ve insafsız, lakin daima kadın kalan Nilgün! Kendisi de sevdiği halde âşığına bir türlü teslim olmayan namuslu aşüfte.”* (s. 402).

Nilgün ve eşi de aynı vapurdadır. Ömer yolculuk sırasında Nilgün'den intikam almak için Selina adlı Lehli bir kadınla tanışır ve onunla münasebeti varmış gibi davranarak Nilgün'ün hareketlerini gözlemlene fırsatı elde eder. Nilgün'ün kendisini kıskandığını sezer; ancak ona büsbütün güvenemediği için oynadığı oyunu Nilgün'e açık etmez. Aynı zamanda Nilgün'ün ruhsal yönden hasta olduğunu düşününce oynadığı oyunu kaldıramamasından endişelenir. Nilgün ise Selina ile olan ilişkisini kesmesi için Ömer'i onun beynine bir kurşun sıkmakla tehdit eder. İkili bu tehditten sonra bir araya geldiklerinde Nilgün, içine monuba adlı bir madde kattığı içeceği sevdiği adama içirir. Böylece sevdiği adamın cesaretleterek ona içinde tuttuğu her şeyi anlatmasını ve frenlediği davranışlarını sergilemesini sağlar. Ömer monubanın etkisiyle Nilgün ile birlikte olduklarını zannederken Nilgün de bu oyunu bozmaz, daha sonra ise monubanın ne olduğunu öğrenen Ömer, Nilgün'ün bu oyununa sinirlenir. Nilgün'ün sert muameleden hoşlandığını ve bunun için oyunlar kurmaktan çekinmediğini fark eder. *“Bir şey daha keşfettim: Nil, kaba muameleye uğramaktan hazzeden, yerlerde sürünmekten, taarruza uğramışçasına sevmekten zevk alan bir kadın!”* (s. 450). Bu davranışı onun hastalıklı ruhundan kaynaklanıyor

gözükse de sevdiği adamın ilgisini kendisinde toplamanın yaşattığı mutluluk ve sahiplenildiğini hissediş davranışının altında yatan asıl sebeptir.

Nilgün, Ömer'e fedakârlığın ne olduğunu, evliyken bile onu düşündüğünü söyleyerek açıklar. Başka biriyle evliyken Ömer'i düşünmüş olması, kalbinde ve zihninde ona yer vermesi Nilgün'e göre büyük bir fedakârlıktır. Çünkü düşünce yoluyla da olsa evli olduğu adama itaatsizlik ve bir bakıma da ihanet etmiştir. Nilgün bu düşüncelerini Ömer'e şu şekilde ifade eder: *“Hem daha ne istiyorsun? Ne gibi fedakarlık bekliyorsun? Başka ne yapabilirim? Aklım, fikrim sende... seni düşünmediğim hiçbir günüm olmadı. Evlendiğim zaman, Mapa'da ve seyahatimde daima kafamın içinde idin, daima!”* (s. 501).

Aynı zamanda Nilgün sevdiği adamı kendine bağladığını ve onu ömür boyu kendisini sevecek biri olarak gördüğünü itiraf eder. O bu kararı sevdiği adamı görür görmez vermiştir, bu da onun kendisine olan özgüvenin kanıtıdır. *“zaten birinci gününden hissettim, içimden dedim ki: Ele avuca sığmaz bir erkeği kendime bend ettim; ömrünce sevmeye mahkum oldu.”* (s. 503).

Ömer, sevdiği kadının zekasıyla bütünleşmiş karakterine dikkat çeker. Onu zekanın vücut bulmuş bir hali olarak görür; çünkü ona göre Nilgün'ün tüm uzuvları zeka sahibidir ve davranışları ile zekası bir uyum içindedir. Nilgün'ün ruh hali neyse vücudunun uzuvları da o ruh haline bürünür: *“Evvence demiştim, zaten: Vücutunda zekasız hiçbir uzvu yok. Elleri zeki; ayakları, dirsekleri, dizkapakları bile zeki... ya kulakları, kulak memeleri, burun kanatları? Hepsi mücessem zeka...”* (s. 508).

Nilgün kendisini cinsi yönden sakındığı sevgilisine nasıl bir aşk istediğini anlatırken aslında neden kendisini ondan sakındığını da açıklamış olur. O, cinsi hislerin haricinde bir bağlılıkla sevmek isteyen bir kadındır bu yüzden sevdiği adamın bu şekilde bir aşkla ona bağlanacağı zamana kadar kendisini ondan sakınmaya devam edecektir. Bu kararını Ömer'e şu şekilde bildirir:

“Tam ve iyi aşta cinsi arzu ile beraber onun dışında da dinmeyen bir heyecan hüküm sürer. (...) Evet, kuvveti ayrılma ve buluşma ile tükenmeyen, hatta o hallerde bilakis artan mütemadi bir heyecan... işte aşk! Böyle bir aşta cinsi isteğin yeri arka planda kalır. Kadın, erkeğe benzemez; o isteği duymadan da sevebilir. Siz sanırsınız ki

kadın, hele bir genç kız tıpkı erkekler gibi bir adamı tek hedef gözeterek, yani visal düşünerek sever. Hayır: şefkat bekleyerek sever. Sendeki aşkın eksigi o: şefkat. Çok dilerim ki bir gün beni sadece şefkat duyarak sevesin! Söylediklerimi anlamıyorsun. Ziyanı yok; anlayacağın zaman gelecek. Şimdilik anlamaman gereken şu...” (s. 512).

Vapur Singapur’a ilerlediği sırada Nilgün sevdiği adamın da onlarla birlikte Mapa’ya gelmelerini ister; ama onu ikna edemez çünkü Ömer işi gereği Japonya’ya gitmesi gerektiği için Nilgün’ün teklifine olumlu bakmaz. Bu ikna etme sırasında Nilgün, Selina’nın koku sürünmediği için bir casus olabileceğini ve Ömer’in dikkatli olmasını söyler. Bunun üzerine Ömer Nilgün’ün hayal gücüne ve ruh değişkenliğine dikkat çeker:

“Nilgün böyledir işte! Hayal genişliği ve işlekliliği ile, acayip buluşları ve görüşleriyle, en ciddi zamanda yaptığı çocukluklarıyla daima canlı, daima değişken! Sabahtan beri –dikkat etmediniz mi?- durmamacasına bir kadından öbürüne geçti; kaç ruh ve kaç şekil alarak beni mütemadiyen heyecana sürükledi. Halbuki başka bir kadın pek az farkla aynı kadın olmakta devam ederdi.” (s. 547).

Vapurdaki son saatlerini geçiren Nilgün ve Ömer geçen iki yıldan bahsederlerken Nilgün her şeyden sıkıldığını ve İstanbul’a dönmek istediğini söyler, hanedan üyelerinin İstanbul’a girmesinin yasak olduğunu hatırlatan Ömer’e asıl Nilgün Sultan’ın kendisi olmadığını, sahici Sultan’ın Mısır’da ve evli olduğunu anlatır. Yeni bir yalan faslının Nilgün tarafından başlatıldığına inanan Ömer bu konu hakkında yorum yapmaktan kaçınır. Gemi Singapur’a vardığında yolları ayrılacak olan ikili veda konuşmalarını yapsalar da Nilgün’ün başka bir planı vardır. Singapur’da onları karşılayan Tayfur ve Dilbeste’nin yardımıyla hazırladığı plan dâhilinde, sevdiği adamı sarhoş ederek onu Mehire yatına bindirir ve Mapa’ya doğru yola çıkarlar. Ömer kendine geldiğinde Japonya’da onu düşmanlarının beklediğini, Selina’nın da bir casus olduğunu ve bu sebeple onu takip ettiğini söyler. Selina Nilgün’e göre Japon Gizli Servisinin ajanıdır. Kendisinin de, İngiliz Gizli Teşkilatı’na dâhil bir ajan olduğunu ve teşkilat olarak Selina’yı takip ettiklerini anlatır. Ömer’e göre Nilgün bu söyledikleriyle yalan söyleme ihtiyacını karşılamıştır. Mehire yatında geçirdikleri samimi anlardan birinde Nilgün, Ömer’e Selina hakkında söylediklerinin yalan olduğunu itiraf eder: “”Üzülme,” dedi, “üzülme sakın... ne

Japon, ne İngiliz teşkilatı, hiçbirinin aslı yok; Selina hakkında söylediklerim de uydurma! Seni kendim için kaçırdım yalnız kendim için!" (s. 595).

Nilgün'ün sürekli yalana başvurması; sevdiği adamın dikkatini çekmek ve onunla arasındaki ilişkinin heyecanını canlı tutmak için kullandığı bir yöntemdir.

Mapa'ya ulaştıklarında oranın halkı tarafından karşılanan Nilgün; oranın yerli halkı gibi batık bir kıyafet giyinir. Onu bu şekilde gören Ömer, Nilgün'ün kendi tabiatıyla ilgisi olmayan her şeyle olan uyumuna dikkat çeker. Kendine yakıştırmayı başardığı için başka bir kıyafetle bile komik olmaktan çok gerçek ve eksiksiz olmayı bilen bir kadındır. *"Bu, fantastik halinde bile reel, falsosuz ve nefis! Değişikliklerin en acayibini bile çarçabuk benimseyerek hayata öyle kolay uyuyor ki..."* (s. 598).

Birlikte yemek yedikleri sırada Ömer'in kalacağı odada bulunan aynanın insanların dileklerini gerçekleştiren sihirli bir ayna olduğunu ve onun da dileğini gerçekleştirebileceğini konuşurlar. Herkes odasına çekildiğinde Nilgün, Ömer'le kendi odası arasında gizli bir geçidin kapısı olan aynayı kullanarak Ömer'in odasına gider. Aynanın asıl gizemi Nilgün'ün odası ve kendi odası arasında bir bağlantı oluşturması olduğunu öğrenen Ömer şaşırır da Nilgün'ü, odasında görmekten mutluluk duyar. Doğu masallarındaki gibi aynadan çıkıp gelen Nilgün sevdiği adamla vuslata ermeye karar vermiştir. *"İki senedir bu geceyi bekliyordum. Hangi oyun sevgilim? Oyunu var mı artık? Oyuna takati kaldı mı Nil'inin?"* (s. 607).

Nilgün'ün eşi Melik Ahmet altı gün boyunca sarayda bulunmadığı için ikili her gece aynalı geçit vasıtasıyla Ömer'in odasında buluşur. Nilgün'ü bir periye benzeten Ömer onunla geçirdiği anlarda Nilgün'ün oyuna başvurmayışını, onun nasıl aşkla hareket ettiğini ve bir kadın olarak sevgisini daha da iyi gösterdiğini gözlemler. Gündüz olunca da Nilgün birlikte geçirdikleri geceki Nilgün olmaktan sıyrılarak eski Nilgün'e dönüşür. Nilgün'ün bu halini Ömer şu şekilde değerlendirir:

"Bu peri, Nilgün müydü? Yüzü, vücudu ona benziyordu. Fakat yalan söylemeyen, oyun etmeyen, işi şakaya vurmayan, ağırbaşlı, kendisini tamamen aşka bırakmış, hassasiyetten ibaret bir Nilgün... her gece daha da ustalaşan maşuka... Gündüzleri bildiğim eski Nilgün oluyor; şen ve alaycıdır; küçük ve zamansız sürprizlerle beni oyalıyor, eğlendiriyor." (s. 611).

O gece ilişkiye girerler. Ömer, Nilgün’le ilk kez ilişkiye giren kişinin kendisi olduğunu anlar ve bunun üzerine Nilgün’e kendisini kocasından nasıl sakındığını sorar. Nilgün’ün, kendi isteği olmadan kocasının ona dokunmaması için şart koştuğunu öğrenir. Tayfur ve Dilbeste İstanbul’a gideceği için onlar yokken daha dikkatli davranmaları gerektiğini söyleyen Ömer, Nilgün’ün bir iması ile onun artık kendisini kocasından sakınmayacağını anlar. Nilgün kendisini sevdiği adama saklamış ve kararının gereğini yapmıştır. Kendisini ilk olarak sevdiği adama teslim ettiği için artık kocası ile birlikte olmakta bir sakınca görmez ve bu düşüncesini de sevdiği adamla paylaşır.⁷⁹ Evli olduğu halde kocası dışında biriyle beraberlik yaşaması Nilgün için önemli değildir, onun asıl önem verdiği şey kendisini sevdiği adama saklamış olmasıdır. Aynı şekilde Ömer de sevdiği kadının bir başkasıyla evli olmasına aldırış etmeden onunla birlikte olmaktan çekinmez. Bu durumu, Dilbeste’nin de bildiği halde normal karşılaması ise dikkati çeken bir diğer husustur. Yani kadın kendi bedeni hakkında kararlarını kendisi verirken onun bu tutumunun çevresindekilerce desteklendiği görülür. Melik Ahmet’in, karısının rızası olmadan ona dokunmamayı kabullenmesi, kadının bu tutumunun erkek tarafından desteklenişinin delilidir. Nilgün’ün Ömer’le birlikte olduktan sonra amacına ulaştığını ve artık kocasının ondan uzak durmasına gerek kalmadığını okuyucuyu şu cümlelerden öğrenir: “*Mapa hükümdarı bu dönüşünde artık kocasına sokulmamakta inat eden bir kraliçe ile karşılaşmayacak. Nilgün nezrini yerine getirmiştir; kendisini önce, sevdiğine takdim etmiştir.*” (s. 618).

Şubat ayı geldiğinde Tayfur ve Dilbeste İstanbul’a giderler. Nilgün ve Ömer adada kalır. Melik Ahmet, Ömer’e Nilgün’ün hamile olduğunu ve bu nedenle hassas bir dönem geçirdiğini söyler. Bu hamileliğin ortaya çıkışı ile birlikte Melik Ahmet’in, karısı Nilgün’ün kendisinden önce bir başkasıyla ilişkiye girmiş olmasını sorgulamaması dikkat çeker.

⁷⁹ “Nilgün’ün amacı, kadınlığını kullanarak bir yuva kurmak, ideal bir eş ve anne olmaktır. Çok hızlı bir hayat yaşayan ama bekaretini sevdiğine saklayan ve sevgilisi Ömer’le evlenen Nilgün’ün önceki tüm yaptıkları, böylece din ve toplum tarafından aklanmış olur. Ayrıca kendi gözünde de aklanmıştır böylece. Nilgün’ün bu tarz bir namus anlayışı vardır. Yazar, Nilgün’ün Mapa Meliki Ahmet ile evlenmesini, sevgilisi Ömer’in Nilgün’ü anlayamamasına ve onun uçarılığının asıl nedenini yani sevdiği erkeği kıskandırmak arzusunu anlayamamasına bağlar; böylece de Nilgün’ü aklar. Ayrıca Nilgün’ün bekaretini sevdiği adama saklayıp ona teslim olması, onu kadın okurların gözünde de aklamıştır.” (Ramazan Gülelenda, Türk Romanında Kadın Kimliği, Salkımsöğüt Yay., Konya 2006, s. 239).

1939 senesi Eylül ayında İkinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde Nilgün'ün hamileliği de ilerler. Savaş sebebiyle Nilgün'ün Batavia'ya gönderilmesine karar verilir. Nilgün burada Kasım ayında doğum yaparak bir erkek çocuk dünyaya getirir. Çocuğa Ömer ismini verir. Nilgün Mehire Yatı ile Mapa'ya dönerken Ömer Cava'da kalır. Nilgün'e veda etmeden Cava'dan da ayrılır. 1942 yılında savaşın ilerlemesi ile birlikte Nilgün'ün de bulunduğu Mapa tehlikeye girer. Savaş Singapur, Cava ve Yirmi Ada'yı da kapsar. Nilgün'ün Singapur'da olduğunu ve eşiyle birlikte buradan Hindistan'a geçeceklerini öğrenince onu kurtarmak için peşine düşer. Japonların işgali yüzünden tehlikeli bir yolculukla Singapur'a ulaşmaya çalışan Ömer, yakalanır ve Japonlar tarafından bir kampa kapatılır. Burada Melik Ahmet'in akrabası olan Prens Gaffar'a tesadüf eder. Ondan, doğumdan sonra Nilgün'ün içine kapandığını ve tüm vaktini çocuğuyla geçirdiğini öğrenir. Kamptan kurtulunca Şehzade Tevfik Efendi'den Nilgün'ün Hindistan sınır şehri Peşaver'de olduğu bilgisini alır. Nilgün'ün bulunduğu öğrendiği adrese gittiğinde ise orada bulunan kadının tanıdığı Nilgün Sultan olmadığı gerçeğiyle yüzleşir.⁸⁰

Nilgün daha önce kendisinin gerçek Nilgün Sultan olmadığını Ömer'e söylemiştir; fakat Ömer onun yalan söylemeyi sevdiği için böyle şeyler ima ettiğine inanmıştır. Gerçekle yüzleşince tanıdığı Nilgün'ün gerçek adının Neyzar olduğunu ve Nilgün Sultan'ın akrabası olduğunu öğrenir. Ömer, gerçek Nilgün Sultan'ın köşkünde baygınlık geçirir ve bir süre Lübnan'da bir otelde kalır. Gazeteci arkadaşı Jonny'den Nilgün'ün yaşadığını ve onun savaşa girmeyen ülkelerden biri olan Tanca'da olduğunu öğrenince oraya gider. Arkadaşının yardımıyla Tanca'ya gitmek için izin alan Ömer burada Riviera adlı bir barda Nilgün'ü bir erkekle birlikte görür, fakat Nilgün onu tanımaz. Ömer'e göre Nilgün bunu kendisine kızgın olduğu için yapar.

Ömer barda çalışan Kora adlı bir kızla birlikte içki içtiği esnada rastladığı Nilgün hakkında ondan malumat alır. Kora, Ömer'i etkileyen bu kadının adının Nelly olduğunu ve sabık bir dansöz olduğunu söyler. Nilgün, Ömer'in karşısına bu defa da Nelly olarak çıkar. Kora, Nelly / Nilgün hakkında Ömer'e şu bilgileri verir:

⁸⁰ Çalışmamızın bu bölümünden itibaren, romanın üçüncü cildi olan "Nilgün'ün Sonu" nun incelemesi yapılacaktır.

“Eskiden dansözümüş; bir servete konmuş, İngiltere’ye yapılan bombardımanlardan ürkmüş, yolunu bulup buraya gelmiş. (...) İrlandalı diyorlar. Delişmendir ama pek mazbut ahlaklı bir kadındır; peşinde koşanların hiçbirine yüz vermedi. Hemşiresi de çok ciddidir. Erkekleri olmadığı halde kendilerine söz getirmediler.” (s. 778).

Ömer aldığı malumatla birlikte karşısında duran Nilgün’ü inceler ve onun yeni bir isimle yeni bir maceranın içinde olduğunu düşünür. Kendisini Nelly olarak tanıtan kişinin Nilgün olduğundan emindir, okuyucu bunu Ömer’in şu cümlelerinden anlayabilir: “Nelly yüzde yüz Nil... benim sahte Türk Prensesim ve hakiki Mapa Melikem Nilgün, dansöz Nelly olmuş.” (s. 779) Onun gerçekten Nilgün olduğunu anlamak için koltuk altında bulunan üç benini görmeye çalışır. Kora’dan Nilgün’ün adresini öğrenerek onu tekrar görmek düşüncesindedir. Nilgün’ün barda sarhoşken sergilediği davranışlarından onun değiştiği çıkarımını yapar. Ömer’in Nilgün’le ilgili düşünceleri şu şekildedir: “Nil değişmiş, armatörün bir sözüne kahkahalarla gülüyordu; hareketleri bayağılaşarak, şen, şuh, şımarık bir sokak kızı oluvermişti.” (s. 782).

Nilgün’ün kaldığı pansiyon Ömer’in kaldığı otelle karşı karşıyadır. Burada Nilgün’ü bekleyip onunla konuşan Ömer, Nilgün’ün hafızasını kaybettiğini öğrenir. Bir başka gün tekrar pansiyon önünde karşılaştıklarında Nilgün’ün kendisini Conte Verdi’de görmüş olduğunu söylemesi üzerine Ömer, birlikte bir akşam yemeği yeme teklifinde bulunur ve sözleşirler. Nilgün’ün arkasından baka kalan Ömer onun yürüyüşündeki kıvraklığı izlerken o dönemin tüm kadınlarının, daha önceden hoş karşılanmayacak böyle bir hareketi benimsemiş olduklarını ifade eder.⁸¹ Bu benimseyişte ise o dönem izlenen filmlerin etkisi vardır. Ömer, Nilgün’ün yürüyüşündeki değişim hakkında şunları düşünür: “Arkasından baktım: Endamı zerre kadar değişmemiş. Yürüyüşü biraz kıvrıntılı ama 1943 yılında aile kadınları ve kızları da aynı tarzı ayıp saymıyorlar; ekseriyet bar artisti veya dansöz yürüyüşünü benimsedi. Sebebi de filmler...” (s.793).

⁸¹ “Nilgün, kendi zamanının (1950’lerin) kadınının beklenen ve aranan özelliklerini şöyle ortaya koyar: “Zamanın kadını, erkeği fethetmek için bin bir marifet göstermeye mecburdur; cinsi cazibe, hele cazibesiz güzellik kafi gelmiyor. Bir canbaz kızı gibi hem tel üstünde takla atmak, çemberlerden geçmek, boşluklarda uçmak hem de bu hünerleri estetik şekillerde yapmak lazım.” Kadının kendini erkek “piyasa”sında beğendirebilmek için elinden gelen her şeye başvurması gerektiğini ifade eder bu sözler.” (Ramazan Gülendam, a.g.e., s. 239).

Ömer otele döndüğünde Nilgün için bir doktorla görüşür ve onun hastalığının iyileşebilecek bir vaka olduğunu öğrenir. Doktor, Ömer'e Nilgün'le aynı vaziyette başka bir hastasının olduğunu anlatır, anlattığı hastası ise Nilgün'dür. Nilgün hafıza kaybına uğradığında ana dilini unutmuştur; ancak daha önceden bildiği iki dili iyi şekilde konuşmaya devam eder.⁸² Doktor bunun normal olduğunu söyler ve Nilgün'ün zihninin hatırlamaya zorlanmaması için Ömer'i uyarır. Hafıza kaybının sebebi savaş esnasında şahit olduğu kötü yaşantıları olarak değerlendirilir. Nilgün'ün durumundaki hastaların buldukları vaziyete hemen ayak uydurarak kendileri için yeni hikâyeler bulma konusunda hünerli oldukları da belirtilir.⁸³

Ömer, Nilgün hafıza kaybına uğradıktan sonra yanında olduğu söylenen arkadaşı Dolly'yi bulup onunla konuşarak Nilgün hakkında bir şeyler öğrenmek ister. O akşam yemek yemek için anlaştıklarından Nilgün'le buluşmaya gidecekken Dolly'nin kendisiyle görüşmeye geldiğini öğrenen Ömer onunla konuştuktan sonra Nilgün ve Dolly'nin İrlanda'da tanıştıklarını öğrenir. Dolly, Nilgün'ün hafızasını zorlamaması için Ömer'i uyarır.

Nilgün, Dolly'nin Ömer'le konuştuğunu ve kendisi hakkında ondan uyarı aldığını bildiğini söyler, hafızasını yitirdiğini kabul etmez. Ömer'in kendisini neden unutmadığını sorar, Ömer'deki yerini öğrenmeye çalışır. Nilgün'ün vücudunda bulunan benlerle ilgili konuşurlarken Nilgün dadısı Marta'nın bile kendisiyle alakalı bu kadar malumat sahibi olmadığına ve Ömer'in bu konuda elinde büyüdüğü bir dadıdan çok daha fazla şey bilmesine şaşırır. Ömer ise hafızasını kaybetmesine

⁸² Nilgün'ün, geçirdiği hafıza kaybı sonrası ana dilini unutarak daha önceden bildiği iki dili konuşması, Nihan Kaya'nın Gizli Özne romanındaki Bihter'in yolda koşarken çarptığı kadından özür dilemesi ve ardından Mavi Pelerinli Kız hikâyesini yabancı bir dille anlatmasıyla benzerlik gösterir. İki durumun da geçirilen bir kazanın ardından gerçekleşmesi bilincin bulanık olmasından kaynaklıdır ve kişi kendini ana dili yerine yabancı dilini kullanarak ifade etmeye çalışır. (Bkz: Abdurrahman Arslan, "Edebiyat Ve Psikoloji Kavşağında Nihan Kaya'nın Eserleri", Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış YLT, Giresun 2018, s. 48).

⁸³ Nilgün, hafıza kaybına uğramadan önce de olaylar karşısında farklı hikâyeler bulma konusunda usta bir kadındır. Nilgün'ün bir anının diğerine uymaması onun olaylar karşısında farklı kişilikler geliştirmesi romanın başından beri Ömer'in de dikkatini çeken bir husustur.

"Bireyin aynı anda başka bir kişilik geliştirmesi ve bu anlamda bir iç bölünme yaşaması, Adam Phillips tarafından şu şekilde açıklanır: İnsanın aynı anda birkaç kişi ya da benlik olabileceği –ruhların istilasına uğradığı ya da daha içinde farklı sesler olduğu- fikri elbette yeni bir fikir değildir. Yeni olan ya da daha ziyade kültürel ve tarihsel olarak özgül olan, bunların kullanıldıkları yerler ya da sahip oldukları varsayılan işlevleridir. İkinci kişilik, bilinçdışı, bir yabancı olarak benlik, çoklu kişilik gibi ifadelerin hepsi en azından potansiyel olarak daha sağlam bir bütünlüğe sahipmiş gibi tasarlanan bir benlikteki mutabakatın bozulmasını tarif eden ifadelerdir." (Bkz: Abdurrahman Arslan, Agyt., s. 45).

rağmen yalanlar icat etmekten geri kalmayan Nilgün'ü hayretle dinler. Nilgün'ün yalan söyleme konusundaki ustalığı Ömer'e şunları düşündürür:

“Marta isminde bir dadı uydurduğuna şaşmam. Daha neler uydurur! Doktor Numez muhayyilesi kuvvetli olanların buluş kudretlerine hayran kalacağımı anlatmamış mıydı? Nil hafızasını kaybetmeden önce bile mütemadiyen hikâye, vaka uydururdu; boyuna yalan söylerdi; buluş, uyduruş cambazlıklarıyla beni şaşkına çevirirdi. Artık neler yapmaz!” (s. 804).

Nilgün, Ömer'le nişanlandıklarında taktığı yüzüğü anlatırken 1936 yılında birisiyle nişanlandığını ve adamın onu bıraktığını söyler. Bu konuda da zihninde kurduğu hikâyeyi Ömer'e anlatır. Ana dilinin Macarca olduğunu ve memleketine kavuşmadan bu dili bir daha konuşmamaya yemin ettiğini söyler. Ömer ise onun yeni yalanlarına alışmıştır. Eskiden olduğu gibi Nilgün yine her yalanına bir kılıf bulma konusunda ustalığını gösterir. Bu onun diğer kadınlardan farkını da ortaya koyan bir özelliğidir. Ömer bu özelliği şöyle izah eder:

“... eskiden de yalancı idi; kendisinin olmayan sahte bir hüviyet edinmiş, teyze kızının adını, unvanını çalarak prenselik taslamıştı. Bugün de dansözmüş, Macarmış; dans hocasını sevmiş, terk edilmiştir. Yüzüğünü parmağında taşıyor ve ana lisanını bir nezir için konuşmuyor. Kısacası yalanlar devam etmektedir. Tatlı tatlı söylüyor, bayıla bayıla dinliyorum. Değişen bir şey yok. Eğer başka bir kadın aynı hastalığa tutulsaydı bu derece tabii şekilde, tabii vaziyetler alarak kendisine bir mazi uyduramazdı; şaşırır kalır, çektiği güçlük ve ıstırapı belli etmek suretiyle de karşısındakini üzzerdi.” (s. 806).

Nilgün, Ömer'in kendisini eskiden tanıyan birisi olduğu için ona kendisi hakkındaki gerçeklerle ilgili sorular sorar. Ömer onun hastalığı yüzünden gerçek kimliğini açıklamaktan çekindiği için Selina'ya ait bilgileri Nilgün'e uyarlayarak ona anlatır. Ömer, adının Selina olmasına rağmen neden kendisini Nil olarak çağırdığını soran Nilgün'e; Nil'in gök yakut manasına geldiğini ve gözleri gök yakut olduğu için ona bu şekilde seslendiği cevabını verir. Nilgün gerçeğin bu olmadığını, Ömer'in, kendisini bir başka kadınmış gibi ona anlattığını bildiğini, parmağındaki nişan yüzüğünde bir tarih ve bazı harflerin yazılı olduğunu bu tarihin ikisinin nişan tarihi olduğunu söyler. Daha sonra ikisi anlaşarak hafıza kaybına uğradıktan sonraki yaşantısını ve öncesini birbirlerine anlatmaya başlarlar. Nilgün hafızasını yitirdikten sonraki hayatını Ömer'e anlatırken aslında tüm yaşananların yalan olduğunu söylese

de Ömer ona inanmaz ve anlatmaya devam etmesini ister. Nilgün yalan söylemekten bıktığını, anlatmaya devam ederse ileride gerçekle yüzleşince Ömer'in kendisine kızmaması için onu uyarır.

Nilgün, gazetede fotoğrafını gören birisinin ona bir mektup yazdığını ve onunla Kazablanka'da buluşacağını söyler. Bu kişi daha önceden Ömer'in Conte Verdi'de ekonomika kısmında Nilgün'le öpüşürken gördüğü İtalyan askeri Salvatore'dir. Nilgün'ün onunla buluşmaması için düşüncelere dalan Ömer, otelin penceresinden Nilgün'ün kaldığı pansiyonun penceresine bakarken perdeler ve kadınların kıyafetleri arasındaki dönemsel ilişkiden bahseder. Dönem değiştikçe, kadın değiştikçe eşyalar da bu değişimden nasibini alır:

“Her devrin perdelerini gözden geçirirseniz görürsünüz ki, onlar insan kıyafeti ile atbaşı bir giderler; insanların elbise modasına uyarlar. Mesela evimizde kalan büyükbaba yadigarı perdeler kat kat ağır kadifelerden kalın tüller ve yünlü saçaklarla süslü idi. Kadınlar da öyle giyinirlermiş: Diba feracelere girer, iç çamaşırı olarak da katmer katmer dantellere, etekliklere bürünürlerdi. Kadın elbiseleri inceledikçe perdeler de zarlarını, kabuklarını, elyafını hafifletti, attı, yalınkat oldu.” (s.865)

Nilgün, Ömer'e Santa-Cruz'da Teşrinisaninin 9'uncu gününde buluşmak istediğini kendisini orada bekleyeceğini söyler. Bu adaya geldiğinde kalacağı Somers Köşkü'nün kime ait olduğunu soran Ömer, köşkün sahibinin Nilgün'ün kocası olduğunu öğrenir. Nilgün hafızasını kaybettiği için evlenmesinin normal sayılacağını geçmişini hatırlamadığı için hiçbir şeyden sorumlu olmadığını ima eder. Ömer'e nasıl bir aşktan hoşlandığını ise şu şekilde anlatır:

“Ben, pirinç unu ile sütü tencereye koyup aheste ateş yavaş yavaş karıştırılarak yaptıkları yumuşak aşkı, aşk muhallebisini sevmiyorum. İstedğim aşk, örs ile çekiç arasında dövülen sert, birbirine zıt iki madenin kıvılcımlar saçarak kenetlenmesi gibi mücadeleli, yorucu, eziyetli olmalıdır. Sen bunun şairini, zevkini anlayan erkeksin! Sen benim erkeğimsin!” (s. 877).

Nilgün, istediği aşkı elde etmek için kendisini bir maceranın içerisine atmış ve bu macera sonunda Ömer'i elde etmeyi amaçlamıştır. Ömer ve Nilgün, onun istediği aşktaki zıt iki madendir ve Nilgün'ün macerasının sonunda bu iki zıt maden birleşecektir; çünkü Nilgün Ömer'i erkeği olarak seçmiştir.

Kazablanka’da Salvatore ile görüşen Ömer, Nilgün’ün onunla mektuplaştığını ve tüm hayatını ona bu mektuplarda anlattığını öğrenir. Onun da Santa-Cruz’a davet edildiğini öğrendiğinde bu davetin Nilgün tarafından yapıldığını düşünür. Salvatore, Ömer’e Nilgün’ün ilk olarak kendisini Amorfiya olarak tanıttığını ve Conte Verdi’de karşılaştıklarında onun bir Türk Prensesi olduğunu öğrendiğini anlatır. Ekonomika kısmında birinci mevki kamaraya geçmesi için Nilgün’e yardım eden kişi de Salvatore’dur.

Ömer, Nilgün’ün söylediği tarihten önce Santa-Cruz’a gitmek için çabalar ve oraya gittiğinde Somers Köşkü’nün bir tımarhane olduğunu öğrenir. Nilgün’ü gördüğünde onun bir uçak kazası geçirdiğini ve hafızasının yerine geldiğini, fakat belinin alçıya alındığını görür. Nilgün’ün hareketleri kısıtlanmıştır. Nilgün ona her şeyi anlatacağını, fakat bunu kendi istediği zaman yapacağını söyler. Dilbeste’nin öldüğünü, Tayfur’un zengin olduğunu, kocası Ahmet’in şehit düştüğünü anlatır. Fakat bunların hepsinin yalan olduğu ortaya çıkar. Ömer, Tayfur’u Somers Köşkü’nde görür, Dilbeste de ölmemiştir. Tayfur’dan Nilgün’ün hafıza kaybına uğradığı gibi sakatlığının da yalan olduğunu öğrenir.

Nilgün, Ömer’in gerçekleri öğrenmesinin ardından ona yalan faslının kapandığı sözünü verir. Ömrü boyunca sadece üç yalan söyleyeceğinden bahseder. *“Artık yalan faslı kapandı sevgilim! Yalana veda ediyorum. Bundan sonra bütün ömrümce sana üç yalan söyleyeceğim... üç tanecik! Hepsi o kadar!”* (s. 994).

Ömer, Nilgün’ün bir daha günah işlemek için oğlu Ömer’in başına yemin ettiğini, bu yeminin nedenin yaşadıkları birliktelik olduğunu öğrenir. Nilgün yemin etmeseydi Ömer’le tekrar ilişkiye girmekten çekinmeyeceğini söyler; fakat buna yemini engeldir: *“Aynalı odada işlediğim günah yok muydu, hani? O cinsten olanını söylüyorsun. Eğer yemin etmeseydim Tanca’da yanında geçirdiğim gece öyle yavan mı kalırdı? Geldiğim gibi mi dönerdim? Bir haftadır Somers’de senden bucak bucak kaçır mıydım?”* (s. 999).

Nilgün, memlekete geri dönmek için kendisine izin verildiğini ve Tanca kadısından alınan icazetle de ikisinin nikâh kıymalarında bir engel olmadığını müjdelir. Tayfur tarafından dini nikâhları kıyılır, resmi nikâhları ise bir hafta arayla

1943 yılında El Gato adlı bir vapurda kıyılır. Nilgün kıyılan nikahın ardından evrakların gerçek olmadığını ve nikahın geçerli sayılmayacağını söyleyince Ömer bunun bir intikam olduğunu düşünür. Nilgün yedi yıllık bir maceranın cabası olarak saydığı bu son oyunu itiraf ederken evliliklerinin de gerçekliğini açıklar. Nilgün sevdiği adamı elde etmek için sadece güzelliğın değil zekânın da gerekli olduğunu düşünür ve zekâsını da kullanarak Ömer’i kendisine bağlamak istemiştir. Yedi yıl boyunca güzelliğının yanına zekâsını da koyarak Ömer’in ona olan ilgisini canlı tutmuştur.

“Zamanın kadını erkeği fethetmek için binbir marifet göstermeye mecburdur; cinsî cazibe, hele cazibesiz güzellik kâfi gelmiyor. Bir cambaz kızı gibi hem tel üstünde takla atmak, çemberlerden geçmek, boşluklarda uçmak, hem de bu hünerleri estetik şekilde yapmak lazım. Hareket ve heyecanın arkasını kestiğimiz zaman çarçabuk hiç oluveririz. Eğer ben olduğumdan daha zeki, esrarlı, kâh kaypak, kâh yapışkan, bazı defa kaçan, bazısında arkandan kovalayan ve her zaman şüphe uyandıran bir hüviyette görünmeseydim, öyle bir taktik kullanmasaydım yedi yıldır peşimde koşar mıydın? Denizler, çöller aşar, bir tehlikeden öbürüne can atar mıydın! Hepsini bilerek, düşünerek, hazırlayarak yaptım. Zira... (...) ...Tek erkek sevmeye ve bu erkeği benimki kadar kuvvetle kendime âşık etmeye ahtliydim. Bak işte muvaffak oldum.” (s. 1028).

Nilgün macerasının sonunda amacına ulaşmıştır. Roman boyunca Nilgün’de gözlemlenen değişimlerin hepsi aslında suni, gerçek anlamda onu fiziksel ya da ruhsal yönden etkilememiş, planlanmış değişimlerdir. Çünkü o, Ömer’i elde etmek için bir plan dâhilinde hareket etmiştir, roman boyunca onda gözlemlenen tüm değişimler Nilgün’ün planı doğrultusunda gerçekleşen değişimlerdir.⁸⁴

⁸⁴ “Refik Halit’in romanlarının çoğunun merkezinde olayları yönlendiren ve olayların, etrafında geçtiği bir kadın karakter vardır. Bu kadınlar olayları çok defa önceden planlar ve bu plan doğrultusunda hareke ederler. (...) Nilgün’deki Nil (...) onun romanlarında aktif rol oynayan ve kendi başlarına karar alıp –yanlış veya doğru- onları uygulayan kadın kahramanlara birer örnektir.” (Ramazan Gülemdam, a.g.e., s. 170).

2. 4. 3. Kadının Adı Yok: Kimliksizlikten Varoluşa

İlk baskısı 1987’de yapılan Kadının Adı Yok⁸⁵, bir kadının çocukluğundan olgunluk dönemine kadar yaşadığı önemli olayların, yine aynı kadın tarafından anlatıldığı, 87 bölümden oluşan bir romandır. Kahraman/ben anlatıcı olan kadın, adını roman boyunca saklı tutmuştur. Bir kadının hayatından kesitlerin aktarıldığı romanda kadın, cinsellik, kadının sosyal statüsü ve bu statü içinde gördüğü/gör(e)mediği değerler feminist bir söylemle okura yansıtılmaya çalışılmıştır.

Bir kız kardeşi olan kadın, çocukluğunda babasının, onun ve kız kardeşinin erkeklerle oynamasına kızdığını hatırlar. Babasının bu tutumuna anlam veremeyen kadın, mahalledeki erkek çocuklarının kendilerine kötü davranışta bulunmalarının sebebinin babası olduğunu düşünür. Ona göre babası erkek çocuklarına kızgın baktığı için erkek çocukları, onların eteklerini kaldırmaya ve yakalarını açıp bakmaya çalışırlar. Adamın kızgın bakışlarından korkan erkek çocukları, ondan gizli kızların eteklerini kaldırıp, yakalarını açtıkça yakalanmamış olmanın verdiği bu zevki oyun haline getirirler. Kız arkadaşlarına bir tepki göstermeyen babasının erkeklere olan kızgınlığına anlam veremeyen kız, annesinin, babasını çocukların küçük olduğu ve onlara kızmaması gerektiği konusunda uyardığına şahit olur. Babasından duyduğu sözcük onun erkek ve kadın arasındaki cinsel kimlik farkını sorgulamaya iter. Erkeklerde bulunan cinsel organın neden babası tarafından tehlikeli bulunduğunu merak eden kız, küçükken şahit olduğu konuşmayı şu şekilde aktarır:

“ “Kızların çok üstüne düşüyorsun, bahçedeki çocukları korkutuyorsun, daha küçücük onlar.” / Babam da anneme dedi ki: “Küçük müçük, çükleri yok mu onların?” / Çok şaşırdım, o dediği şeyin ne olduğunu biliyor gibiyim ama bu yüzden onlara kızacağımı hiç ummazdım. Hem o şeyden babamda da var, neden onlara kızıyor hiç anlamıyorum. Şaşırdım kaldım ama bunu çözmeliyim, ne nedir öğrenmeliyim.” (s. 8).

Babasının erkek çocuklarına sahip oldukları cinsel organları yüzünden kızmasına anlam veremeyen kız, erkek çocuklarındaki farklılığın peşine düşer. Komşularının 4 yaşındaki oğlunu yanına çağırır ve onun cinsel organına bakar, böylece babasının kızdığı organın nasıl bir şey olduğunu öğrenmiş olacaktır. Kız, bu merakının tetiklediği eylemini şu şekilde aktarır:

⁸⁵ Duygu Asena, Kadının Adı Yok, Doğan Kitap, 66. Baskı, İstanbul 2013. (Roman içindeki alıntılar sayfa numaraları belirtilerek bu baskıdan yapılmıştır.)

“Yandaki komşunun oğlu duvara tırmanmış. (...) “Kaç yaşındasın sen?” diyorum; (...) “Biiir” diyor, sonra (...) “Dööört” diyor. Hiç inanmıyorum, zaten umurumda da değil, isterse üç olsun ama bu çocuk oğlan, bu çocuk bizden farklı, bu çocuğun farkı görünmeyen bir yerde. Babam da bu farklılığı sevmiyor.”Pantolonunu indirsene” diyorum. (...) arkasını dönüyor, pantolonunu aşağı doğru çekiyor. İki minik pembe yuvarlak, ortasında bir çizgi var, şeftali gibi, bizimki de öyle. Hiç ilginç bulmuyorum, farklı da değil.” (s. 9).

Henüz küçük yaşta olmasına rağmen pantolon giyince vücut hatları belli olduğu için etraftaki erkeklerin sözlü tacizine uğradığını, babası ve annesi konuşurlarken duyan kız, başka birinin kendilerine yavrum dediği için pantolon giymelerinin yasaklanmasını anlayamaz. Anneleri de kızlarına yavrum diye hitap ettiği halde bir başkasının bunu onlara söylemesindeki sakıncanın ne olduğunu çocuk aklıyla sorgular. Babası erkek çocukların onların bahçesine girmesine izin vermez. Babasının bu yasağı neden koyduğunu yine bir erkek çocuğundan öğrenen kız, duyduğu cümledeki tehlikenin ne olduğunun farkına varamaz ve kendince çocuğa kafa tutar. O erkek çocuğuyla anlatıcı kızın arasında geçen konuşma şu şekildedir:

“Bir akşam oğlanlardan biri, “Biz sizi şey yapacağız diye baban bizi içeri almıyor” dedi, ötekiler de kıkır kıkır güldüler, güflüşlerini hiç sevmedim. Bize ne yapabilirler ki? / “Siz bizi şey yaparsanız, biz de sizi yaparız, biz sizden kalabalığız” dedim.” (s. 11).

Kendi bedeniyle ilgili merakı düşen kız, annesine göğüslerinin ne zaman büyüyeceğini sorar. Genç kızlığa ve kadınlığa dair sorduğu sorulara verilen cevaplar onu tatmin etmez. Erkeklerin neden göğüslerinin büyümediğini, neden kadınların bebek bakmak zorunda olduklarını sorar. Aldığı cevaplardan sonra ise göğüslerinin büyümesini istemediğini söyler. Para kazanarak istediğini yapma özgürlüğüne sahip olmak ister.

Kadın erkek ilişkisine dair sorduğu *“Bebek nasıl oluyor?”* sorusuna annesinden yeterli bir cevap alamayan kız, arkadaşı Ali'den bebeklerin nasıl olduğunu öğrendiğini annesiyle şu şekilde paylaşır: *“Ali dedi ki, ‘Erkekler kadınların içine işiyormuş, sonra bebek oluyormuş.’ Anne bu doğru mu? Niçin içimize işiyorlar?”* (s.13). Cinsellikle ilgili herhangi bir bilgiye sahip olmadığı için

arkadaşının anlattığı olayın doğruluğunu yine annesine sorarak ölçmeye çalışan kız annesinin bu konularda soru sormasını istememesi üzerine cevapsız kalır.

Kız, birlikte oyun oynadığı erkek arkadaşlarının değişmeye ve “terbiyesiz kelimeler” kullanmaya başladığının farkına varır, onlara tepkisini göstermek için bahçedeki solucanları tutup üzerlerine atar ve bu hareketinin onları korkuttuğunu görür. Onları korkutmayı başardığı için erkeklere karşı bir üstünlük elde ettiğini anlar ve erkeklere yenilmemek için kızların da güçlü olması gerektiğine karar verir.

Babası, kızının eğitimi için iyi bir kız okulu arar ve onu öğrencilerine çeşitli kurallar koyan *Rabianım*'ın okuluna yazdırır. Okul yolunda arkadaşı Yusuf'la karşılaşan kız, okulları birbirine yakın olduğu için okula birlikte giderler. Onları birlikte gören biyoloji öğretmeni bu durumu kızın ailesine bildirir ve babası kızının okula bir minibüsle gitmesine karar verir. Böylece kız okula giderken erkeklerle görüşemeyecektir. Her cumartesi ailesi ve komşuları Gülriz ile localı sinemaya giden kız babasının ailesinin kalabalıklar arasında oturtmaktan kaçındığı için özellikle localı sinemaya gittiğini ifade eder.

Annesi, kızının göğüsleri büyümeye başladığı için ergenlikle ilgili konularda kızla konuşmak ister, kızına, ileride âdet görmeye başlayabileceğini ve bunun da vücudundan kan gelerek gerçekleştiğini anlatır. Kız vücudundan neden kan geleceğini anlayamaz, erkeklerin de vücudunun kanayıp kanamadığını merak eder ve erkeklerin sünnet olduklarında vücudundan kan geldiğini öğrenir. Sünnet olan erkeklere sünnet düğünü yapıp hediye verildiğini bilen kız âdet olunca kendisine de hediye geleceğini düşünür, fakat annesi bu durumun herkese söylenebilen bir şey olmadığını ve ayıp olduğunu anlatır. Kız her kadın âdet gördüğü halde bu durumun neden ayıp karşılandığını ve herkesten saklanması gerektiğini anlamaz, ona saçma gelen bu duruma karşı çıkar ve annesine tepkisini şu şekilde gösterir:

“Anne, ben âdet filan olmayacağım. Olursam da büyüdüğümü herkese ilan edeceğim. Bütün arkadaşlarımı çağırıp pasta yiyeceğim. Hediyeler alacağım. Yetti artık be, yetti artık. Ayıpsa neden kanıyoruz. Kanamak kadın olmaksızın neden ayıp? Pipimiz yok diye mi bütün bunlar? Bir pipimiz olsaydı biz de mi tören yapacaktık? Neden onlarınki ayıp değil de, bizim kanamamız ayıp? Yetti artık anne yetti artık. Eğer olursam, göreceksin bak âdet olduuum diye herkese bağıracağım.” (s. 26).

Erkek ve kadın arasındaki ayrımcılığa kendince tepki gösteren kız bedensel farklılıklar üzerinden yola çıkarak özellikle erkek cinsel organının adını söyler ve erkeklerin sırf pipileri olduğu için değer gördüklerini anlatmaya çalışır.

İki yıl sınıfta kaldığı için anlatıcı kızın sınıfında okuyan Fügen, erkek arkadaşıyla aralarında geçenleri kızlara anlatırken arkadaşları ona anlattığı şeyleri başkalarına anlatmaması gerektiğini, yoksa etraftakilerin ona “*orospu*” diyeceğini söyler. Fügen de erkek arkadaşıyla yattığı halde bakire olduğunu ve bunun karşılığında para almadığı için de orospu sayılmadığını söyler. Kadınların erkeklerle ilişki kurmadan da orospu sayılabileceği konusunda arkadaşlarını uyaran Fügen, aslında bu sözleriyle kadın olmanın zorluğuna dikkat çeker. Erkeklerin bu tip adlandırmalara maruz kalmamasının nedeni ise onların fiziksel olarak kadınlardan farklı olmalarıdır. Fügen arkadaşlarını şu şekilde uyarır:

“ *“Ben size bir şey söyleyeyim mi, ister yatın ister yatmayın, hepiniz için söylenebilir bu söz, yolda yürüdüğünüz için söylenebilir, mektuplaştığımız için söylenebilir, âşık olduğunuz için söylenebilir, arabalarınıza bindiğiniz için...” / Gül, Fügen’in sinirini yatıştırmak isteyerek sözünü kesiyor: “Neden Atıf’a orospu denmiyor da, Fügen’e denecekmiş?” / “Çünkü Atıf’ın zarı yok da ondan.”” (s. 28).*

Annesi kabul gününe giden kız, okullar yaz tatiline girdiği için babasıyla birlikte evdedir. Annesi evden ayrılınca “Gülriz Abla” dediği komşusu eve gelir ve kız, babasıyla Gülriz’i uygunsuz vaziyette yakalar. Tutucu tavırlarıyla bilinen babasının herkese yasaklar koyarken kendisinin her istediğini rahatlıkla yapmasına çok sinirlenen kız bu uygunsuz durumu annesine söyleyip söylememe konusunda ikileme düşer. Eğer gördüklerini annesine anlattırsa annesinin çaresiz kalacağını düşünür; çünkü annesi ekonomik olarak babasına muhtaçtır. Ekonomik özgürlüğü olmayan annesini korumak için gerçekleri ondan saklamaya karar verir.

Lise bitince üniversite sınavlarına girmeye karar veren kız, babasının bu kararın karşısında durduğunu görür. Bir gün evlenip gidecekleri için kız kardeşinin ve onun üniversite okumasına gerek olmadığını düşünen babasına evlenmeyi değil çalışmayı istediğini söyleyen kız; babasını, sınava girmesine izin vermezse evden kaçmakla tehdit eder. Kızın sınavda başarılı olamayacağına inanan baba iki kızının da sınava girmesine razı olur. Aslında kızın babası kadınların çalışmasına karşıdır,

kızlarının evlenecekleri kişilerin de onları çalıştırmalarını doğru bulmadığını belirtir; ancak kızının, karşısına çıkıp onu tehdit etmesi üzerine bu düşüncesini geri plana iter. Ekonomik özgürlüğünü kazanmak istediği için üniversite okumaya kararlı olan kız babasına karşı kazandığı zaferin tadını çıkarır ve bunca zaman ondan boşu boşuna korktuğunu anlar.

Üniversiteyi kazanan kız, arkadaşı Nilay aracılığıyla tanıştığı üniversite öğrencisi Ci-Ci yani Gürkan ile sevgili olur. Kız kardeşi evlenip iki çocuklu bir kadın olmuştur, fakat o evliliği hiç düşünmemiştir. Gürkan, ona evlenme teklifi ettiğinde ilk kez bu yönde olumlu düşünen kız, onunla evlenmeyi kabul eder. Balayına gittiklerinde aralarında geçenlerin umduğu gibi olmaması kadını şaşırtır. Gürkan'ın ilişkilerinde bir erkek olarak ilgilendiği tek şeyin *cinsel zevki* olduğunu görür, bir kadın olarak onun duygularının bir önemi yoktur. Kadının, kocasıyla ilk birlikteliğinde yaşadığı şaşkınlığı romana şu şekilde yansıtır: *“Sinirli bir şekilde kalkıyor, “Çocuk musun sen, ne bu şımarıklık” diyor. Ağlamaya başlıyorum. Bana bu kadar kötü nasıl davranabilir, hem de balayında... Neler oluyor...”* (s. 63).

Balayından döndüklerinde anne ve babasını ziyarete giden kadın annesinden, babasının onu aslında çok sevdiğini, evlenip gidince onun yerine eve bir kanarya aldığını öğrenir. Babasının sevgisine muhtaç olduğu zamanları aklına getiren kadın hislerini okuyucuya şu şekilde aktarır:

“Ah, baba... babacığım... Ne olur bir kere, bir kerecik olsun bana, yüzüme, sarı kanaryam deyiverseydin... Gözlerimden yaşlar süzülüyor, ağlamak istemiyorum... ağlıyorum... (...) / Ben böyle... kaskatı... okşanmaya muhtaç... hiç neşelenmeyen... gülmeyen... ben, öyle kaskatı... biri bana sarılırsa, biri saçımı okşasa diye bekleyen yavru kediler gibi... Ah baba... babacığım.” (s. 65)

Babası tarafından sevildiğini öğrenene kadar ona duyduğu sevgiyi ve sevgi açlığını hiç dile getirmeyen kadın, annesinden öğrendiklerinin oluşturduğu duygu yoğunluğunun etkisiyle babasına olan sevgisini belki de ona karşı yumuşamasını ilk kez açığa çıkarır.

Evliliğin ilerleyen günlerinde her şey sıradanlaşmaya başlar ve kadın da bu duruma alışır. Hamile olduğunu öğrendiğinde bunu kocasıyla paylaşır, fakat kocası henüz genç olduklarını ve hayatlarını yaşamaları gerektiğini düşündüğü için bebeği

aldırtmayı önerir. Kocasının hamilelik haberine verdiği tepki kadın için hayal âleminde gerçeğe uyanış olur. Gerçek hayatın anlatılardan çok farklı olduğuna karar verir, filmlerde, masallarda ve romanlarda gerçeğin doğru yansıtılmadığına dair eleştiri yapar, aynada kendini görür ve uyanışının farkına varır. Kadın gerçeğe uyanışını şöyle ifade eder: *“Masallar, Romanlar... Filmler... Dört duvar arasında mutluluk simgesi kadınlar, donuk bakışlı, gülümsemesiz anneler... / Aynada yüzümü gördüm, bembeyazdı... Gözlerimse koskocaman... Hep uyanış, hem uyanışla mı geçecek ömrüm?”* (s. 69-70).

Üniversiteden mezun olmadığı için evlenince mecburi olarak ev hanımı olan kadın, dört duvar arasında mutluluk simgesi olan kadınlardan birisidir ve kendi kendine sorduğu *“Uyanışla mı geçecek ömrüm?”* sorusu, bu dört duvardan kurtulup gerçek hayatla tanışması gerektiğinin farkında olduğunu gösterir. Onun kurtuluşu mezun olup iş bulunca gerçekleşecektir.

Kürtajdan korktuğu halde kocası bebeği istemediği için buna mecbur tutulan kadın, kendi bedeniyle ilgili kararı kendisi veremez. Kürtajdan kurtulmayı amaçlayan kadın, bebeğin düşük yoluyla bedenini terk etmesi için çeşitli yöntemler dener; ancak başarılı olamaz. Annesi, kadının düşük yapmak için uyguladığı yöntemleri duyunca çok şaşırır, kızının eğitilmiş bir birey olarak eski yöntemlere başvurmasını ona yakıştıramaz; ama kadın bu konuda annesini suçlar. Çünkü annesi ona kadınlıkla ilgili hiçbir şey öğretmemiştir, bu konularda soru sorulmasına izin vermemiş, yasaklar koymuştur; fakat ailesinin koyduğu yasaklar bir işe yaramamıştır. Kadının annesiyle bu konudaki tartışması şu şekildedir:

“Yolda anneme yaptıklarımı anlattım... Şaşkına döndü. “Kızım sen, bu kadar okudun, köylü karıları gibi bunları nasıl yaparsın?” Zaten sınırlarım bozuk, “Öğrettin mi anne?” diye bağırdım. “Tek bir şey, gebelikten korunmayı bile öğrettin mi? Evde cin diyemezdik, cinselliği anımsatır diye... Yasakladınız da yapmadık mı sanki... Babam evdeyken arka balkondan eve sevgililerimizi almadık mı? Gece dışarı göndermediniz de gündüz sevişmedik mi sanki. Kız arkadaşlarımızın kapısına bıraktınız, kapısından aldınız, kaçıp kaçıp da flörtlerimizle buluşmadık mı sanki... Öğretmediniz de ne oldu, ha, ne oldu? Kardeşimle ben mutluluktan göklere mi uçuyoruz şimdi... Çektiğimiz her acının içinde sizin de payınız var... Gözyaşlarımızın her damlası sizin yüzünüzden akıyor...”” (s. 70).

Kürtaj olduktan sonra gebelikten korunmak için kendisine spiral taktıran kadın, doktoruyla yaptığı konuşmada kadınsal konulardaki bilgisizliğinin farkına varır ve bilgi sahibi olmadığı bir konuda başka birisine kendisini teslim etmekten başka çaresi yoktur. Kadın, muayenehanede içinden şunları geçirir: “*(Yoo, ben hiçbir şekilde olanlarını bilmiyordum, siz ne dersiniz ona inanırım doktorcuğum, siz de beni kandırabilirsiniz, ruhum duymaz, en cahil olduğumuz konu bu, elinize düşmüşüz bir kere, ne isterseniz yapın bakalım... doktorcuğum...)*” (s. 75).

Babası geçirdiği kalp krizinin ardından toparlanamaz ve ölür. Babasının ölümüyle sarsılan kadın, üniversiteden mezun olunca diplomasını alır ve babasının mezarına götürür. Okulu bitiremeyeceğini, başarılı olamayacağını düşünen babasına diplomasını göstererek kendisini ona kanıtlamak ister.

Karısı çalışmak istediğini söylediğinde Gürkan da, kadının babasının üniversite mevzuunda yaptığı gibi karısına güvenmez, çünkü onu tembel bulur, yine de ona çalışmayı denemesini, eğer beceremeyecek olursa da işten çıkabileceğini söyler. Kadın, kocasının kendisiyle ilgili düşüncesine sinirlenir ve içinden şunları geçirir:

“Eğlen ha... Olmadı çıkarsın ha... Biraz tembel ve biraz lapacıyım ha... Babam kılıflı herif... Gömleklerin ütülü, çorapların mis gibi dolaplarında... Her akşam üç çeşit yemek... Bir eline sağlık yok... Lapacıyım ha... (...) Pis herif, kaba herif... İşe gir oyalan ha... Eğlen ha... O bok makinelerle dünyayı mı kurtaracağım sanıyorsun, şef oldun da cumhurbaşkanı mı oldun? On yılda bir okul bitirdin de adam mı oldun? Eğlen ha, oyalan ha, olmazsa çıkarım ha... Sen... Sen beni ne zannediyorsun, işe yaramaz bir kadın mıyım ben?” (s. 83).

Çalışmaya başlayarak işe yaramaz bir insan olmadığını kocasına kanıtlamak isteyen kadın, işe alınır; fakat işyerindekiler onun kadın olduğu için işe kabul edildiğini düşünür. Kendisi için böyle düşünenlere hak ettikleri cevabı vermek için başarılı olmalı ve statüsünü yükseltmelidir. Çünkü dişiliğiyle değil başarısıyla var olmak ister. Kocasına ve etrafındakilere içinden geçenleri söyleyemeyen kadın bu durumunu şöyle değerlendirir: “*Bütün bu içimden geçenleri, bir gün dışımdan geçirirsem ne olur diye öyle merak ediyorum ki... Bir gün bunları dışımdan söyleyebileceğim bir yere gelmeliyim ben... Çünkü içimden söylediklerim çok doğru, çok tatlı, dışımın böylesine sahtekar olmasına dayanamıyorum.*” (s. 85).

Gürkan çalıştığı işyerinin genel müdürü olur ve işi gereği, aynı pozisyonda olan insanlarla tanışmak için karısıyla birlikte yemeklere katılır. Gürkan hayatlarına giren bu insanları kalburüstü olarak tanımlar ve onların aralarına girebildikleri için karısının mutlu olması gerektiğini düşünür; lakin kadın tanıştığı kadınların arasında kendini iyi hissetmez, onların sadece paraya değer veren insanlar olduğunu görür.

Kocasıyla katıldığı yemeklerde, ünlü edebiyatçılarla da tanışma fırsatı bulan kadın, kitaplarını büyük beğeniyle okuduğu o insanların, kendi gözünde onları konumlandığı yerden çok uzak kişiliğe sahip olduklarını görür. Küfreden, kadınlara sarkıntılık eden, sarhoş olup hareketlerini kontrol edemeyen edebiyatçılar ve diğerleri kadının gerçek dünya ile tanışmasında ikinci kırılma noktası olur. İlk kırılma noktası evlendiği gece kocasından gördüğü muameledir. İkincisi ise kalburüstü insanlar ve onların dünyasıyla tanışması. Kadın, kocasının o insanlar arasında eğlendiğini düşünmesi üzerine ironi yaparak şaşkınlığını ve ikinci kez gerçeğe uyanışını ve aslında o insanların arasında kendisiyle dalga geçtiğini şu şekilde izah eder: *“Bir cam kavanozda yaşamışlığım, beynimin içindeki tüm güzel hayallerle, o hayallerin yıkılışındaki şaşkınlığımla... Kendi kendimle çok güzel eğlendim.”* (s. 98).

Kadın, kocası Gürkan’ın sekreteriyle ilişkisi olduğunu düşünür ve kıskançlığını belli eder, kocasını kendisini aldatmaması için uyarır. Babası, annesini komşuları Gülriz ile aldattığı için aldatılmayı kabullenemez. Kocasını ise modern bir kadın olduğu halde karısının kıskançlık yaparak üzerinde hakimiyet kurmaya çalıştığını düşünür ve ona, kendisine güven duymadığı için şüpheye düştüğünü söyler. Kocasıyla girdiği kıskançlık tartışmasının ardından duygusal boşluğa düşen kadın, işyerinden arkadaşı Mehmet’le kocasını aldatır. Mehmet, evli ve çocuklu bir adamdır; fakat kadın Mehmet’in ilgisinden çok etkilenir. Çünkü evliliği boyunca kocası, ona kadın olduğunu hissettirecek şekilde davranmamıştır. Mehmet ise kadına nasıl davranması gerektiğini bilen bir erkektir.

Kadın, işyerinde kurulacak olan yeni servisin müdürlüğüne kendisinin getirildiği öğrenir; ama iş arkadaşı Özcan, onun kendi başarısıyla bu pozisyonu hak ettiğini düşünmez ve yine, onun müdürlüğe kadın olduğu için seçildiğini şu şekilde dile getirir: *““Seni kutlarım” dedi, “kadın olmanın avantajlarını kullandın işte, şık*

pık giyineceksin, bacaklarını açıp oturacaksın ve müşterileri kendine hayran edip, iş bağlayacaksın.”” (s. 109). Toplumun gözünde bir kadının başarılı olabilmesi için kadınlığını pazarlamasının/sergilemesinin yeterli olduğu düşünülür, yazar da, bu düşünceye olan tepkisini, romanın başkişisi kadının iş dünyasında var olma çabasını ve yaşadığı zorlukları göstererek ortaya koyar. Özcan’ın kadına söyledikleri aslında toplumun, çalışan kadın için düşündükleridir.

Gürkan, karısına çocuk sahibi olmak istediğini söyler bunun için kadının spirali çıkarttırması gereklidir. İlk hamileliğine kendi isteği dışında son veren kadın, artık çocuk istemez. Kendi bedeniyle, kendi geleceğiyle ilgili kararları kendi vermek ister. Kocasını “*Beni baba yap.*” derken, yine karısının düşüncelerine ve hislerine önem vermez. Bu konuda kocasına yüksek sesle söyleyemediklerini içinden geçiren kadın şu düşüncededir:

“(Seni baba yapmak mı, bakalım ben kendimi anne yapmak istiyor muyum? Benim düşüncelerim, benim isteklerim, benim sıkıntılarım neler... Bunları bir kez olsun, bir kez, yarım saniye düşündün mü? Sana bir çocuk vereyim, seni baba yapayım demek. Kadınlığımın esas görevini yerine getireyim, karnım şişsin şişsin, ben hamileyken sen beni aldat, oramda yüzlerce yırtık, içim parçalanırcasına çocuk çıksın, şişmanlayayım, şişman kalayım, işten kalayım, işten ayrılalım, hep çocuğa bakayım, onun hastalıkları, onun eğitimi, onun üzüntüleri, kendimi unutayım, sen akşamdan akşama gel, çocuğu sev okşa, arada bir sustur şunu yorgunum diye bağır... Ve seni baba yapmamın mutluluğunu yaşa... Ben de anne olmanın acısını.)” (s. 112).

Yukarıdaki alıntıdan hareketle, çalışma hayatına atılan kadınların, ekonomik özgürlüklerini kazandıkları için evli olduğu erkekten bağımsız hareket edebildikleri ve kararlarını özgürce verebildikleri gözlemlenir. Çalışma hayatıyla birlikte “*Kadının yeri evi, görevi ise çocuk bakmaktır.*” anlayışı değişmeye başlar. Kadın artık kendi yaşantısı hakkında söz sahibidir. Bunu, roman başkişisi kadının kocasına söylediği şu cümlelerden anlamak mümkün: “*Susmuyorum, doğurmayacağım, sen benim çocuğumun babası olmayacaksın, asla.*” (s. 114).

İşyerinden arkadaşı Mehmet’le olan ilişkisi herkes tarafından öğrenildiği için patronu Faruk Bey tarafından işine son verilen kadın, evliliğinde mutlu değildir ve işten çıkartılınca evi terk eder, kendine ayrı bir ev tutar. Kocasından boşanır. Boşanmanın ardından hissettiklerini şu cümleyle ifade eder: “*Kimsenin karısı değilim*

artık. Ben, benim...” (s. 131). Kadın, kocasından boşanınca kendi kimliğine kavuştuğunu hisseder, kim olduğunun farkına varır. Kadın “*ben olma*” mücadelesi verir, ona göre aldığı her karar, yaptığı her davranış aslında toplumda kadın olarak bir kimliğinin olması içindir. Başka bir şirkette şef yardımcısı olarak işe başlayan kadın, sevgilisi Mehmet’ten eski patronunun onun hakkında “*Bu kız bu gücü nereden alıyor?*” (s. 135) dediğini duyar, dışarıdan güçlü görüldüğünü anlar ve bu görünüşünde babasının tutumunun etkili olduğunu fark eder. Zihninden geçirdiği şu cümleler onun benlik mücadelesi vermesinde babasının tutumunun rolünün büyük payı olduğunu gösterir, çünkü o, babasının tutumu sayesinde, etrafına “Bir kadın olarak hayatın her alanında ben de varım, beni görmezden gelemezsiniz.” demeye çalışmıştır:

“(Gücü mü? Gücü mü? Babacığım, sevgili babacığım... Ben güçlü müyüm? Birine bağlı olmamaya, sevmeyişin insanın denetimi ve gözetimi altında yaşamamaya, bağımsız olmaya çalışmak, ben olmak istemek güçlülük mü? Babacığım, sen hep bizi korumak istedin, sen hep itaat bekledin... İyi ki beni ezdin, köşeye kıştırdın, şefkat göstermedin, kurallar koydun, itaat bekledin babacığım... Yoksa ben nasıl öğrenirdim güçlü olmayı, nasıl öğrenirdim savaşmayı?)” (s. 136).

Mehmet’le ilişkisi devam eden kadın, onun kendisinden daha özgür olduğunu düşünür, çünkü kimse Mehmet için damgalayıcı bir söz söylememiştir, Mehmet evli biriyle ilişki kurduğu için işinden atılmamıştır, istediği gibi sevdiği kadınla görüşebilmektedir. Kadın, iç beninin sesine kulak verdiğinde geçmişte olduğu gibi boşandıktan sonra da özgür olamadığının farkına varır; çünkü Mehmet hala evlidir ve o, evli bir adamla ilişki yaşamaya devam eder, onun evliliği de kadının özgürlüğünü kısıtlayan bir unsurdur. Çünkü toplum böyle bir ilişkiyi normal karşılamaz, bu yüzden ilişkisini rahatça yaşayamaz.

İlerleyen günlerde Mehmet’e hissettiği şeyin aşk olup olmadığını sorgulayan kadın, Mehmet’in ilgisinden de sıkılmaya başlar. Küçüklüğünden itibaren babasından göremediği sevgiyi başkalarında aradığını kendine itiraf eder, Mehmet’le yaşadığı ilişki de bu sevgi açlığından doğmuştur, fakat artık onun sevgisine ihtiyacı olmadığını düşünür.

İşinde daha başarılı olmak ve yükselmek için Fransızca öğrenmeye karar veren kadın, arkadaşı Nilay’la yaptığı konuşmada, eski kocası Gürkan’la katıldığı davetlere aslında kendisinin çağırılmadığını, kocasının yanında “süs köpeği” gibi katıldığını belirtir; çünkü o zaman birinin karısı olmaktan başka vasfı yoktur. Şimdi başarısını kanıtlayarak kendi ismiyle önemli yerlere gelmeye karardır. Bu kararlılığını Nilay’a şu şekilde açıklar: “*Nilay göreceksin bak, ben oralara ben olarak çağırılacağım, o zaman ben olarak çağırılmıyordum... Ben kendi adım ve kendi soyadıyla, çağırılacağım ve canım isterse gideceğim, istemezse gitmeyeceğim.*” (s. 147).

Kadın verdiği kimlik mücadelesini kazanmaya karardır. Erkek egemen iş hayatının içinde kendi çabasıyla müdür olur ve bunu sonuna kadar hak ettiğini düşünür. Ona göre, kadınların erkeklerden eksik bir yanı yoktur. İşyerinde, erkek arkadaşlarından daha fazla emek harcayarak çalıştığını düşünen kadın, birilerinin gözüne girmek için değil, kendi kimliğini kazanmak ve kimseye muhtaç olmamak için çabalamıştır. Arkadaşlarının kendisini anlayamamasına üzülen kadın neden çok çalıştığını onlara şöyle açıklar:

“Patronumun gözüne girmek için çalışmıyorum. Hiçbir şeyi, hiçbir zaman anlayamadınız. Güçlü olmak için çalışıyorum, onlardan bir eksikliğimin olmadığını kanıtlamak için çalışıyorum. Kimseye muhtaç olmak istemiyorum. En korktuğum şey bu; annemi düşünüyorum, Şermin Teyze’yi, Mualla Teyze’yi... Tümü de muhtaçtular, kimliklerini yitirmişlerdi, yaşamıyorlardı sanki. Onlar gibi olmak istemiyorum. (...) ... o kadınların, annemin, o teyzelerin donuk gözlerini, ölmüş balık bakışlarını anımsadıkça, çalışıyorum işte, çalışacağım da. Anlamıyor musunuz siz, kendim olmak istiyorum, kendi adımla anılmak istiyorum ve erkeklerden, evlilikten yalnızca dostluk bekliyorum. Dostluk da saygı da eşitlikle olur, anlamıyor musunuz, eşitliğin olmadığı yerde ikisi de yok.” (s. 158).

O, kadınların erkekler tarafından ötekileştirilmesinin yanlış olduğuna, kadın-erkek eşitliğinin benimsenmesi gerektiğine inanır. Erkek egemen bir toplumda kadın olmanın ne derece zor olduğuna dikkat çeker. Kadınların, erkekler tarafından hatta toplum tarafından ötekileştirilmesi hakkında erkek arkadaşlarına sorduğu şu sorularla tepkisini ortaya koyar:

“Peki size yapıyor mu bir iş yolculuğuna çıktığımızda bu gibi şeyler? Otellerde, otobüslerde, uçaklarda, size bir tuhaf yaratık, bir orospu, bir nesne gözüyle bakılıyor mu? Kalçanızı ellemeye, bacağınızı, göğsünüzü görmeye çalışıyorlar mı, taksi şoförleri sizi kaçırmaya çalışıyor mu, lokantalarda kağıt yolluyorlar mı, hafif gibi olmamak için, yüksek sesle gülmemek, ona buna gülümsememek, asık yüzle dolaşmak, ciddi olmak, iş adamı olduğunuzu kanıtlamak için uğraşmak zorunda mısınız?” (s. 179).

İş hayatında kendini kanıtlayan, amacına ulaşan kadın kimliğini kazanmak ve özgür olmak için uzak durduğu gönül ilişkilerinin gereksiz olmadığını, özgür olmak için yalnızlığı seçmenin yanlış olduğunun farkına varır ve hayatında birinin girmesini ister. Fakat ona göre, bu kişiyle yaşayacağı ilişki, içinde bazı şeyleri barındırmalıdır ve o bu isteğini şu şekilde açıklar: *“Aşk, seksi, dostluğu birlikte istiyorum, tutkuyu da, heyecanı da, yalnız bir tanesi olmuyor.”* (s. 187).

Aradığı ilişkiyi Aydın adlı bir adamda bulan kadın, onun diğer erkeklerden farklı olduğunu, kadını köle olarak değil birey olarak kabul ettiğine kanaat getirir. Aydın’la yaşadığı ilişkide olmasını istediği *“aşk, seks, dostluk, özgürlük, bağımsızlık ve güven”* gibi şeylerin hepsi vardır. Aydın’ın, çalıştığı şirket tarafından Amerika’ya gönderileceğini, orada uzun yıllar kalması gerektiğini ve kadının da kendisiyle birlikte Amerika’ya gelmesini teklif etmesi üzerine teklifi değerlendiren kadın, zorluklarla mücadele ederek elde ettiği yaşantısından, kimliğinden vazgeçerek bir erkeğin isteğiyle Amerika’ya yerleşmeyi, onun eşi sıfatıyla toplumda yer edinmeyi kabul etmez. Aydın Amerika’ya gidince, ayna karşısında kendini izleyen kadın, yüzündeki kırışıkları inceler ve her birinde verdiği var olma mücadelesini görür, adeta kendini yeniden keşfeder. Artık amacına ulaşmıştır, bir kimlik edinebilmiştir:

“Sevgili çizgilerim benim, sevgili kırışıklıklarım, sizi ne kadar seviyorum... Siz bana ne çok şey öğrettiniz... Siz beni ne kadar çok seviyorsunuz... Siz benim mutluluğum, siz benim savaşımım, siz benim mutsuzluğum, siz benim acılarım, siz benim özgürlüğümünüz. (...) Sizi oluşturana dek neler yaşadım... neler çektim... nasıl savaştım ben... ve size böyle anlayışla, mutlulukla bakabilmek için... ne çok uğraştım.” (s. 197).

2. 5. Belirsizliğin Girdabında Kalanlar

2. 5. 1. Tuhaf Bir Kadın: Aydın Olma Sevdasından Halkçılığa

Leylâ Erbil'in "Tuhaf Bir Kadın⁸⁶" romanı, ilk olarak 1971 yılında basılmıştır. Roman başkişisi Nermin'in genç kızlıktan kadınlığa uzanan yirmi yıllık yaşamını ele alan eser; "Kız", "Baba", "Ana" ve "Kadın" olmak üzere dört bölümden oluşur. Gemici Hasan ve ev hanımı Nuriye'nin kızı olan Nermin'in tuttuğu günlük sayesinde, bu yirmi yıl boyunca nasıl bir değişim yaşadığına, toplumda bir kadın olarak nasıl var olma çabası gösterdiğine şahit olunur. Romanın, "Kız" bölümü yani Nermin'in günlüğü şeklinde yazılmış olan ilk bölümü "yıllık 50-52" tarihiyle başlar. Bu tarihten yola çıkılarak, Nermin'in üniversite yıllarını hangi tarih aralığında geçirdiği de öğrenilmiş olunur.

Nermin, arkadaşı Meral ve Meral'in ağabeyi Bedri ile Lambo adlı bir meyhaneye gider. Burada Bedri'nin Varlık dergisinde yayımlanan şiirini kutlarlar. Annesi tutucu bir insan olduğu için bu meyhaneye geldiğini annesinden saklayan Nermin, burada ozanlar, ressam ve gazetecilerin geldiğini öğrenir ve onlarla tanışmak için annesinden gizli tekrar Lambo'ya gider. Burada "O" adını verdiği kişiye şiirlerini okuyan Nermin, ilk genç kız olduğunda yaşadığı paniği anlattığı "Kan" adlı şiiri okuduktan sonra ozanın, şiirlerini beğenmediğini hisseder ve beğenilmeme duygusuyla sığınak olarak gördüğü şiirden umudunu keser. Bu beğenilmeme hissi onda ölme isteği uyandırır ve bu hisleriyle ilgili şu ifadeleri yazar:

"İşte benim tek sığındığım, tek avunduğum şiirlerden de umudum kesildi artık. Yaşamamın anlamı ne olacak artık, ölebilirim artık." (s. 15).

Aslında, Nermin, gerçekten ölmek istemez. Onun ölüm ifadesini kullanmasındaki asıl neden, şiire ve şiirlerine olan inancının, ozanın değerlendirmesiyle birlikte sarsılmasından kaynaklıdır.

Meral'le Lambo'ya gitmeye devam eden Nermin burada ozan Halit ve mimar Necat'la tanışır. Lambo'da⁸⁷ tanıştıkları kişilerin hemen hepsi hapisten yeni çıkmış

⁸⁶ Leylâ Erbil, Tuhaf Bir Kadın, 10. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014. (Roman içinden yapılan alıntılar sayfa numaraları belirtilerek bu baskıdan yapılmıştır.).

⁸⁷ Lambo. "Nermin'in Marksist görüşlerinin temelini atıldığı aynı zamanda erkeklerin kadına bakış açılarını sorguladığı bir mekân olarak karşımıza çıkar. Lambo'da tanıştığı kişiler düzeni sorgulayan, hapse girip çıkan, devrimci görüşlerinden dolayı mağdur olan kişilerdir." (Kübra Çelebi, "Leylâ Erbil'in Tuhaf Bir Kadın

kişilerdir. Nermin günlüğünde, yeni tanıştığı kişilerden özellikle “hapisten yeni çıkmış” ve “hapse hiç girmemiş ifadeleriyle yer vermiştir: “*Meral’le Lambo’ya uğradık bugün; bir aktörle hapisten yeni çıkmış, bir ozanla hapisten yeni çıkmış, bir mimarla hapisten yeni çıkmış, bir yeni hikâyeci ve bir yeni gazeteciyle hapse hiç girmemişler, tanıştık.*” (s.15). Kübra Çelebi’nin değerlendirmesine göre hapse hiç girmemiş olan aydınlar da hapse girecektir. Çünkü o dönem aydın kesimle uğraşılan ve onların hapse mahkûm edildiği bir dönemdir. Bu sebeple “yeni gazeteci” ve “yeni hikâyeci” de bir gün hapisle tanışacaktır.⁸⁸

Meral, Necat, Halit ve Nermin, Degusasyon’da buluşmak için anlaşılır, ancak diğerleri buluşmaya gelmediği için Nermin, Halit’le baş başa kalır. Bir erkekle ilk kez baş başa kaldığı için korkuya kapılan Nermin, Halit’in konuşmalarından etkilenecek korkusunu yener. Yeni tanıştığı ve hoşlandığı Halit’le görüşmeye devam eden Nermin, yine Degustasyon’da buluştukları bir gün kendisiyle ilgili her şeyi Halit’e anlatmaya başlar. Bu durumuna kendisi de anlam veremez:

“Nasıl oldu bilmiyorum, birden her şeyimle açılverdim ona. Başım dönerek anlatıyor anlatıyor anlatıyordum. Meral’le dertleşircesine en saklı şeylerimi; annemin diktatörlüğünü, geçimsizliklerimizi, bir çeşit tutsak oluşumu, din baskılarını, acılarımı, özgürlüğümü elde edemezsem kendimi öldürmeyi düşündüğümü bile söyledim ona. Belki de kaçacağım evden, hiç kimsenin beni anlamadığını, tek arkadaşım Meral’i, şiire sığınarak ayakta durabildiğimi.” (s. 17).

Halit’in varlığından mutluluk duyan Nermin, onun memleketine sürgün olarak gideceğini öğrenince üzülür.

Annesi Nuriye Hanımla arasında çekişmeli bir anne-kız ilişkisi olan Nermin, annesiyle baş başa kaldıkları zamanlarda onun dinle ilgili konuşmalarından rahatsızlık duyar. Nermin, annesinin, başkalarının günahlarından ve bu günahlar yüzünden o kişilerin başına geleceklerden bahsederken, aslında kendisini kastettiğinin farkındadır. Mahrem yerlerini örtmeyenlerin gazaba uğrayacağını söyleyen annesine, neden başını örtmediğini soran Nermin, annesinden, babası istemediği için örtünemediği cevabını alır. Annesi babasının zoruyla bazı şeylerden

Romanında Sosyalizm ve Gelenek Arasında Sıkışmış Bir Kadın ‘Nermin’ ”, IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı - III, 14-17 Mayıs 2015 Kütahya, İstanbul 2015, s.21).

⁸⁸ Kübra Çelebi, a.g.m., s. 21.

mahrum kalmış, istediği gibi davranamamıştır. Bu yüzden, Nuriye Hanım'ın günahlarından kocası sorumludur:

“Sen neden şapka giyiyorsun öyleyse?” dedim. “Baban,” dedi, “babanın yüzünden. Allah günah yazmasın, zorla giydirdi bana. Günahlarım onun boynunadır.” (s. 19).

Annesi, konuşması bittiğinde, odadan ayrılmak üzere olan Nermin'e aniden gusül abdesti alıp almadığını sorar ve ardından ona hiç güvenmediğini söyler. Kızının kendisinden gizli bir şeyler yaptığını sezen, ama emin olmadığı için bunları dile getiremeyen anne, Allah'ın emirlerini kızına anlatmanın kendisinin görevi olduğunu da belirtir. Böylece, kızını uyarılmış olan anne, kendi sorumluluğunu yerine getirmenin rahatlığını hisseder:

“Ayağa kalktı, kapıdan çıkıyordu. Başımı kaldırıp kapının tokmağını tutan elini gözetledim. Birden döndü, gusül abdesti alıp almadığımı sordu. Sussam patırtı çıkacak belli. “Aldım,” dedim, yüzüne bakmadan. “Hiç inanmıyorum sana,” diye dikildi iyice kapının önünde, “zerre kadar güvenim yok sana, gözlerin velfecir okuyor. Her şeyi yapabilirsin sen öyle karakersizsin ki, iki çeşit hayatın var. Görmüyorum ama bizden gizli bir şeyler yaptığını seziyorum. Şunu bil ki ben Allah'ın emirlerini yerine getiriyorum. Evladına bildiklerini öğreteceksin, bana düşen bu. Sen gizli gizli her şeyi yapabilirsin. Unutma ki bu dünyada gizli kalan öteki dünyada açığa çıkar. Orada da yüz yüze geliriz. Orada yüz yüze geliriz. Yalan söylüyorsan, bizden saklı bir şeyler yapıyorsan öteki dünyada yılanların, çıyanların yemi olacaksın...” (s. 19).

Nermin günlüğünde, bir gece gördüğü rüyadan bahseder. Bir sokakta elinde bir resimle gezen ve ardından çocukların ağladığını gören Nermin, annesinin elinde beyaz bir oturakla ona çağırıldığını görür, ondan tövbe etmesini ister ve kızının bekaretini sorgular. Nermin'in rüyasından, annesinin ona duyduğu güvensizlik anlaşılır. Annesinin bekarete verdiği önem ve kızına güvenmemesi, ondan sürekli şüphe ettiğini söylemesi, Nermin'in bilinçaltına etki etmiştir. Bu nedenle Nermin, rüyasında bile annesine kendini ispatlamak zorunda hisseder:

“Tövbe et, tövbe istiğfar et, günaha girmişsin, söyle ne yaptın, söyle kız mısın?” diyor. “Kızım anneciğim, hiçbir şey yapmadım,” diyorum.” (s. 25).

Üniversitede, tarih bölümü öğrencisi olan Haluk adlı bir gençle tanışan Nermin, Haluk'un hapse girmesiyle birlikte yeni kitaplarla tanışır. Haluk'u hapiste ziyarete gittiği zaman onun kendisine önerdiği yazarlar ve kitapları okumaya başlayan Nermin'in bu şekilde fikri yönden şekillenmesi de başlar. Haluk

Nermin'den bir adrese şifreli bir mesaj götürmesini ister. Nermin, Haluk'un verdiği gizli görevden memnundur; çünkü bu görev Nermin'e, işe yaradığını hissettirir.

Nermin, köyüne sürgün edilen Halit'e mektup yazar, ona mektubunda Haluk'tan bahseder. Mektubu yazdıktan sonra düşünmeye başlayan Nermin, neden bu ikisine güvendiğini kendine sorar. Özellikle Haluk için yaptıklarını gözden geçirdiğinde "ben kimim" diye kendisini sorgulayan Nermin, onlarla olan ilişkisini ailesinin öğrenmesi halinde ne olacağını, onların neden kendi aralarında şifreli konuştuklarını ve kendisinden bir şeylerin gizlendiğini merak eder. Nermin, Halit ve Haluk'tan farklı olduğunun bilincindedir, onlara saygı duyar, onların yanında yer almak ister böylelikle, alışılmış bir yaşantıyı kabul etmeyip farklı olmanın peşinden koşar. Amacı geleneği sürdürmeyip bu zinciri kırmaktır yani cesareti olmayan kadınlardan olmayı reddedip Halit ve Haluk gibilerin yanında yer alabilen bir kadın olmaktır. Bunun için de tehlikeli saydığı her şeyi göze alır. Nermin'in bu kararı günlüğünde şu şekilde yer alır: "*Kim bunlar?.. Kim olursa olsunlar. Bana doğru geleni yapacağım. Onlardan olacağım ben de. Bizden öncekilere, ablalarımıza benzememek için her şeyi göze alacağım.*" (s. 28).

Haluk'a yaptığı aracılık yüzünden polis karakoluna götürülen Nermin, burada göreceği kötü muameleden çok, annesinin önem verdiği bekaretinin bir polis memuru tarafından elinden alınabilme ihtimalinden korkar ve onu hemen kurtulması gereken bir bela gibi görür. Nermin için bir önemi olmayan bekaret, annesinin tutumu sebebiyle hayatının önemli bir bölümünü işgal eder. Nermin'in karakoldaki endişesi ve bekaret hakkındaki düşünceleri günlüğüne şu şekilde yansır:

"Dayak yemekten değil, "ya şuraya yıkıverir de beni, bir hayvanlık ederse" diye korkuyordum. Anamın yere göğe sığdıramadığı o zar parçasını ya ilkin bir polis kırığı haklayıverirse. Hem de böyle bir dekor içinde. Yerler tahtaydı, bugün kurtulursam dedim içimden, bu zırılıtyı tez elden aklı başında birine hallettirmeliyim. Pis bir iş bu." (s. 30).

Karakoldan komünistlerle arkadaşlık etmemesi yönünde uyarılar aldıktan sonra serbest kalan Nermin, yeni arkadaşlıklar kurar. Meral'in ağabeyi Bedri'nin kendisini sevdiğini öğrenir; ama ona olumlu bir cevap vermez.

Halit'le haberleşmeyi sürdüren Nermin, Halit'in kendisine gönderdiği aşk mektuplarını okurken onun sürgünde ve kimsesiz olduğu için kendisine aşk

mektupları yazdığını düşünür. Nermin ise Halit'in aşk mektuplarına cinsel anlamdan sıyrılmış dostça cevaplar yazar. Mektuplarıyla kendisine destek olan Halit'e önem veren Nermin, umutsuzluğa kapıldığı zamanlarda içinde var olduğuna inandığı güç sayesinde ayakta durduğunu, Halit'in, Haydar'ın ve Meral'in de ayakta durmasına yardım edenler arasında olduklarını belirtir.

“Ama içimde bir güç var, ötekilerin haksız, benim haklı ve doğru olduğuma inanıyorum. Bu güç ayakta tutuyor beni. Sonra Halit, Haydar da var. Biraz da Meral.” (s. 38-39).

Nermin'in şiire olan ilgisi, insanlara duyduğu merakı ön plana çıkınca onların şiire sığdırılmayacak kadar önemli olduğunu anladığı için kaybolur. Yaşadığı her tecrübe ona insanları tanıması noktasında yardımcıdır. Erkekleri, kadınları, çıkar alışverişlerini, bilimi vs... Kendisinin insanlara olan ilgisiyle Dostoyevski'nin insanlara olan ilgisini aynı çizgide görür. Nermin bu görüşlerini günlüğünde şu şekilde ifade eder:

“Yeni bir insan tanıyınca başım dönüyor. Nasıl olduğunu, neler yapabileceğini anlayana kadar. Başımı döndürüyor gerçekten insanlar.(...) Dostoyevski'nin hemen hemen bütün kitaplarını okudum, çıkmış olanları. Ne kadar büyük bir yazar. Ve ne kadar doğru tanıyor insanları. Onun da ilgisi benim gibi insanlarla. Hiç şiir yazmıyorum artık, insanları, bu uçsuz bucaksız insanları şiire sığdırmak olası değil. Şiiri, sanatı böyle anlıyorum bu sıralar; içi insan dolu bir kıyu sanat.” (s. 43).

Okulda ve Lambo'da hakkında çıkarılan dedikodulardan haberdar olan Nermin, bu dedikoduların çıkmasından memnuniyet duyar, çünkü bu sayede insanların farklı yönlerini tanıma fırsatı bulduğunu düşünür. Fakat arkadaşı Haydar'dan Lambo'daki sanatçıların/aydınların kendisi hakkındaki konuşmalarını öğrenir. Onlar; “Nermin'i yalnızca cinsel taleplerine karşılık alabilecekleri bir heveskâr olarak görür.”⁸⁹

Nermin, Mösyö Lambo'ya aydınların kendisini erkek arayan bir kız olarak görmelerinden duyduğu memnuniyetsizliği şöyle dile getirir:

“Bu dedikodular biraz da hoşuma gidiyor. Yapmadığım her şeyden suçlanmak. Ne enayice şeyler, ne gülünçlük. Dedikodulardan insanların yeni yeni yanlarını

⁸⁹ Hilal Aydın, “Türk Edebiyatındaki ‘Direnme Noktası’: Leylâ Erbil”, Moment Dergi, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, 2015, 2(2):272-288, s. 278.

öğreniyorum: şaşırıcı, açık göz, iyiliksever, hiçleyici, bencil. Yapamayacakları, yapmayacakları yok.” (s. 45).

“Ayrı değil mi Mösyö Lambo, benim buraya erkek aramaya geldiğimi mi sanıyorlar.? (...) Yani bana annenin dizinin dibinden ayrılma mı demek istiyor bu yobazlar, beni bir arkadaş olarak göremezler mi, ya da bir kız kardeş gibi?” (s. 47).

Hülya Dünder, Leyla Erbil’in romanlarıyla ilgili hazırladığı yüksek lisans tezinde Dilek Doltaş’ın “Kadın-Erkek Eşitliği ve Aşk Kurumları” başlığını taşıyan yazısından yaptığı alıntıyla, Lambo’daki erkeklerin Nermin’e karşı olan tutumunu şu şekilde değerlendirir:

“Böylece Nermin, görürü ki kentli ve aydın Türk kadını bile ne Atatürk devrimlerinin amaçladığı gibi erkeklerin arkadaşı ya da kardeşi kimliğine bürünerek erkeklere cinselliğini unutturabilir, bu toplumsal yaşama erkeklerle eşit birey olarak katılabilir, ne de kadın kimliği ile saygınlığını koruyarak erkeklerin arasında bulunup onlarla eşit hak ve özgürlüklere sahip olabilir.”⁹⁰

Meral’in babasının öldüğünü ve arkadaşı Ayten’in Bedri’den ayrılarak genelevde çalışmaya başladığını öğrenen Nermin, Ayten’in düştüğü duruma çok üzülür. Meral’in babasını sevmediği halde ölümüne çok üzüldüğünü söylemesine ise şaşırır. Lise yıllarında kendi babasının ölmesini isteyen Meral, Nermin’e göre utandığı için üzüldüğünü söylemiştir. Halit, yazdığı mektupta Nermin’e ülkeden çıkıp başka bir yerde yaşamak için kendisiyle gelip gelmeyeceğini sorar. Nermin, bir arayış içinde olduğu için bu teklifi olumlu karşılar. Böylece baskılarından sıkıldığı annesinden de kurtulmayı ve ona iyi bir ders vermeyi planlar. Nermin’in tılsımlı perde olarak adlandırdığı bekareti, annesinden gördüğü baskının asıl sebebidir, bundan dolayı, annesini “zar bekçisi” olarak nitelendiren Nermin, Halit’le kaçarak bu baskıdan kurtulacak ve annesine karşı zafer kazanacaktır. Bu sevincinin günlüğüne yansımaları şöyledir: *“Çıldıracağım sevinçten. Anneme çaktırmamalıyım. Adamın gözünden anlar bir şeyler olacağını. Anlarsa da yandım demektir. Ha ha hay iyi bir ders vereceğim sana, zar bekçisi hanım, çok iyi bir ders.” (s. 50-51).*

Halit’ten gelen mektubu okumak için eve gelen Nermin, annesinin kustuğunu görünce annesinin kendisini terslemesi üzerine onu bir günah işlerken yakaladığı için

⁹⁰ Hülya Dünder, “Leyla Erbil’in Romanlarında Cinsellik Sorunsalı, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2004, Ankara, s.20.

annesinin sinirlendiğini düşünür. Mektupta ise Halit'in, yakın bir zamanda kaçacakları tarihi açıklayacağı yazılıdır. Nermin annesiyle ilgili düşüncelerini ve aralarında geçen konuşmayı günlüğünde şöyle yazmıştır: *“Annem kusuyordu. Anlaşılan hamile, aşeriyor. (...) “Bir şey istiyor musun?” diye sordum. “Git başımdan!” diye bağırdı. Günah üstünde yakaladım ya hanımı, utandı. Hay Allah, bu kadar namuslu da beni nasıl doğurdu acaba? Zahir babamın bakışlarından gebe kaldı.”* (s. 53).

Nermin, okula giderek, Meral'e Halit'le gideceklerini anlatır. Meral ise Nermin'i Halit'le birlikte giderse kadın ve erkek arasındaki münasebetin ikisi arasında da geçebileceği konusunda uyarır, ancak Nermin her şeyi göze aldığını söyler: *““Halit'le yatıp kalkmak zorunda kalacaksın herhalde,” dedi. “Zorla yapacağını sanmam ama, onu da göze alıyorum,” dedim. “Ne de olsa biriyle bu iş olacak.””* (s. 55).

Meral'le sandal gezisi yapan Nermin, Meral'in bekaretini kaybettiğini öğrenir. Nermin kiminle birlikte olduğunu sorduğunda Meral ağabeyi Bedri'nin adını verir. İkisi konuştukları sırada yanlarına yaklaşan erkek çocukların kendilerini sözle taciz etmesi üzerine Nermin, verdiği tepkiyle çocukları da Meral'i de şaşırtır. Kendisi de yaptığı hareket karşısında ne düşüneceğini bilemez bir haldedir. Meral'le konuştuklarından sonra ona moral vermek için yaptığını düşündüğü hareketi Nermin'i de şaşırtmıştır:

“Küçük oğlanlar sandallarını yaklaştırmışlardı bizimkine. “Abla göstereceğine, diye bağıyorlardı. İkimiz de kalktık, dönüp baktık. Güldüm ben. Çocuğun biri donla öteki ceketle oturuyordu. Baktığımızı görünce yeniden bağırdı: “Abla ne olur göstereceğine.” “Ne gösterelim?” diye sordum. “Oranı abla oranı ne olur.” “Piç kurular,” diye söylendi Meral, gözleri yaş içindeydi. Ne yapacağımı bilemiyordum. Oğlanlar sandallarını yaklaştırmışlardı bana. “Yanaşın.” Eteğimi kaldırdım, külotumu yan tarafından araladım gösterdim. Oğlanlar çağırdılar. Meral “Utanmıyor musun?” diye bağırdı bana. “Utanmıyorum,” dedim. “Hadi şimdi defolun!” diye bağırdım. Zinciri çekip küreklere yapıştım. Utanmamıştım. Meral'in utancını hafiflettim sanıyordum. Ne düşüneceğimi bilemiyordum...” (s. 57).

Hülya Dünder, Nermin'in küçük çocuklara kendi cinsel organını göstermesini şöyle değerlendirir: *“Nermin'in bu tavrı, doğada “ayıp” diye bir şey olmadığına, insanların, doğal olanı örtterek, kapatarak “ayıp” kıldığına işaret eder. Toplum*

cinsellikle ilgili her şeyi ne kadar örter, gizler ve “ayıp” kılar, Nermin de o kadar açar, üstüne gider ve “doğal”lığını göstermeye çalışır.”⁹¹

Nermin, Meral okula gelmediği için Lambo’ya yalnız uğrar ve burada Ozan A. ve N. ile karşılaşır. Onların sözlü tacizine uğrar ve mekânı terk etmesi istenir. Lambo’daki kavgadan sonra pes etmemeye karar veren Nermin, A. ve N.’yi canavar olarak nitelendirir. Bu olaydan sonra tekrar Lambo’ya gideceğine dair kendine söz verir. Onların tavrı yüzünden yılmamaya kararlıdır: “...ağlatamayacaklar beni, direneceğim, gene gideceğim oraya... Bu canavarları, insan küçültme, insan kirletme kampanyasından elleri boş döndüreceğim, göstereceğim onlara.” (s. 60).

Halit’le gitmek için sayılı günleri kalan Nermin, Meral’le Degüstasyon’a gider. Buradaki ozanlarla da küçük bir tartışma yaşarlar, ama Nermin hepsine seslenerek içlerinden birine kendisini hediye edebileceğini söyler. Bu teklifi, onlardan öğrendiği şeylerin karşılığı, borcunu ödemek için yapar. Kendi deyimiyle “tılsımlı perde”sine ihtiyacı olmadığını savunan Nermin, böylece kendi namus anlayışının bekaretle sınırlı olmadığını ispatlamış olur. Onun namus anlayışı annesinin düşündüğü gibi değildir. Nermin, Degüstasyon’daki erkeklere yönelttiği soruyu sorarken, onların “ikiyüzlülüklerini hiç sakınmadan yüzlerine vurma”yı⁹² amaçlamıştır:

“ “Beyler,” dedim, “içinizde benimle yatmak isteyen var mı?” (...) “Şaka etmiyorum,” dedim. “Size borcum var, sizlere çok şey borçluyum. Dostluğunuzdan yararlandım, dağarcığım zenginleşti. Bundan iki yıl önce, burada, oturduğum evden yarım saat uzakta, burnumun dibinde böyle bir dünya olduğunu bilmiyordum. Sizler gibi insanlar bulunduğunu anlatsalar inanmazdım. Bugün hepimizi ayrı ayrı tanıyorum. Türk aydınının hangi acılar içinde kıvrandığını gözlerimle gördüm! Onların kadına ne gözle baktıklarını öğrendim. Şimdi, kırk yıl uğraşsanız benden alamayacağınız şeyi size ben kendim vermek istiyorum. İçinizden birini seçin. En düşkününüzü, en zavallınızı! Sadaka olarak vereceğin ona bunu! Benim ona hiç ihtiyacım yok çünkü.” (s. 62).

Nermin, Degüstasyon’da ve Lambo’da, aydın olarak bilinen adamların, aydınlığı erkeklerin tekeline almaya çalıştıklarını ve bu yüzden aralarında kadınları görmeye tahammül edemediklerini düşünür ve buna karşı çıkar.

⁹¹ Hülya Dündar, Agylt., s. 18.

⁹²Hilal Aydın, ag.m, s.278.

Nermin'in buradaki tutumu yani kadın erkek ayrımcılığı karşısındaki hak arayışı, yazarın romanlarında yer verdiği kadın karakterlerin genel değerlendirmesini yapan Şeyda Başlı'nın şu ifadeleriyle açıklanabilir: "Erbil'in ataerkillikle olduğu kadar, sınıf temelli ayrımcılıkla da hesaplaşmayı amaçlayan kadın karakterleri, içinde buldukları mekân neresi olursa olsun, o mekânı varoluş deneyimleriyle "aykırı"laştırmaktadır. Erbil'in yapıtları, kadın yaşamı açısından kamusal alan-özel alan ayrımının "saçma"lığını vurgulayan uzam-mekânlarda yoğunlaşmakta, uzamın mekânsallaştırılması, farklı kadınlık bilinçlerinin deşilmesi yoluyla kadının öz yaşam deneyiminin dillendirildiği, ataerkil kapitalizme karşı duran bir kimlik tanımlamasına giden yolu açmaktadır." ⁹³

Nermin, toplumsal cinsiyet ayrımını özellikle kendini aydın sınıfına koyan insanların yapmasına tepki gösterirken bunu onları Osmanlı'dan beter olmakla itham ederek yapar:

"Onlar, aralarında görmek istemiyorlar Türk kadını, bakma öyle birinin Atatürk devrimcisiyim diye aslan kesildiğine, kendileriyle eşit olmamızı, bizim de salt sanat konuşmak için, sanatçı dostlar edinmek için oralara girip çıkmamızı yediremiyorlar erkekliklerine, zora gelince çıkarıp bilmem nerelerini göstermeleri bundan. Osmanlı bunlar daha, Osmanlı! Osmanlı'dan da beter." (s. 63).

Nermin'in burada kullandığı "Osmanlı bunlar daha, Osmanlı! Osmanlı'dan da beter." ifadesi, bir aşağılama ifadesidir. Gittiği mekânlarda bulunan aydınların içinde kendisine de bir yer edinmeye çalışan üniversite öğrencisi Nermin, Marksist bir anlayışı benimsemiştir ve kadın erkek eşitliğini savunur. Bir kadın olarak, Lambo ve Degüstasyon adlı mekânlardaki aydın kesim tarafından kabul görememiş olmayı ve ötekileştirilmeyi sindiremediği için onları gerici bulur ve onların gericiliğini "Osmanlı" kelimesiyle vurgulamak ister. Atatürkçü geçinen aydınlar aslında karanlık bir Osmanlı'dan farksızdır Nermin için. Böylece içindeki zehri onlara Osmanlı yakıştırmasını yaparak akıtmıştır.

Kübra Çelebi, makalesinde Marksist Feminizmden bahseder ve kadının ötekileştirilmesinin "dil" boyutunu değerlendirir. Çelebi'ye göre dilde yer alan dişil

⁹³ Şeyda Başlı, "Leyla Erbil'de Aykırı Mekânlar, "Tuhaf" Kadınlar", Leyla Erbil'de Etik ve Estetik, Haz. Süha Oğuzertem, İstanbul, Kanat Publications, 2007, 49-62., s. 7. (https://www.academia.edu/12803710/Leyla_Erbil_de_Aykırı_Mekânlar_Tuhaf_Kadınlar İnternet erişim tarihi: 02.02.2019).

ve eril söylemler, kadının toplumda edindiği ya da edinmeye çalıştığı konumu belirleyici niteliktedir ve bu tartışılması gereken bir meseledir:

“Marksist feminizmin, kadınlardan beklentisi işçi sınıfıyla birlikte komünist düzene katkı sağlamaktır. Ancak kadının ikinci cins olarak görülmesi, ekonomik temellerden daha da derin bir sorun alanına işaret eder. Kadının toplumsal algıda ötekileştirilmesinin izleri, bir milletin şuurunu, geçmişini ve gelecek nesillere sirayetini sağlayan, kültür taşıyıcısı dilde bile görülmüyorsa sorun daha büyük demektir. Feminizmin son aşamada geldiği nokta, kadının ikinci cins algısının dil varlığında bile vücut bulduğudur. Güç, kudret, iktidar gibi sözcükler erkeği; zayıflık, duygusallık gibi sözcükler kadını çağrıştırıyorsa toplumun kadın meselesi üzerine düşünmesi gerekiyor demektir.”⁹⁴

Halit’le kaçmayı planlarken annesine yakalandığı için gidemeyen Nermin’i, annesi evde kilitli tutar. Bu durumdan kurtulmak isteyen Nermin Halit’le gidemediği için çok üzülür. Meral, çözüm olarak Nermin’in evlenmesi gerektiğini, bu sayede annesinin hapsinden de kurtulacağını söyler. Nermin’e evlenmesi için önerdiği isim ise ağabeyi Bedri’dir. Meral’in ağabeyi Bedri, Nermin’e âşıktır. Nermin, o istemediği sürece Bedri ile gerçek karı koca ilişkisi yaşamadan evliliğini sürdürebileceğini söyleyen Meral’in bu önerisini kabul eder ve Bedri ile evlenir.

Kübra Çelebi, Nermin’in Bedri ile evlenmeyi kabul etmesinin nedenini Jung’un olumsuz anne arketipiyle ilgili açıklamalarından da yararlanarak şöyle değerlendirir:

“Evdeki baskı ortamı, özgürlüğünü tehdit eden bir unsurdur. Halit’le kaçmaya karar verir ancak bu girişimi annesinin anlamasıyla sonuçsuz kalınca çareyi istemediği bir evlilik yapmakta görür. Jung, olumsuz anne arketipinden bahsederken; “Böyle bir kız ne istemediğini çok iyi bilmesine rağmen, yazgısının nasıl olmasını istediği konusunda genellikle bir fikri yoktur. Tüm içgüdüleri anneyi reddetmek üzerine yoğunlaştığı için kendine ait bir yaşam kuramaz. Ola ki bir gün evlenirse evliliği ya anneden kurtulma aracıdır ya da yazgı onun başına öyle bir erkek sarar ki adam anneye aynı karakter özelliklerine sahiptir.” der.”⁹⁵

Nermin’in babası hasta olduğu için artık evindedir. Hastalığı ağır olan adamın tek isteği kendi evinde ölmektir. Ara sıra kızıyla konuşma fırsatı bulan adam, Nermin’in inanç noktasındaki eksikliğini farkındadır ve bundan kendisini de

⁹⁴ Kübra Çelebi, a.g.m., s. 20.

⁹⁵ Kübra Çelebi, a.g.m., s. 23.

sorumlu tutar. Çalıştığı için kızıyla ilgilenemeyen baba, kızını annesinin ellerine teslim etmiştir ve kızının inanç noktasındaki eksikliğinin büyük bir bölümü bundan kaynaklanmaktadır. Nermin'in babası, ölüm döşeğindeyken kızının dini inancının iyileşip iyileşmediğini anlamak için ona bir soru yöneltir. Tek arzusu kızının inanç eksikliğinden kurtulmuş olduğunu görmek olan baba ve kızı Nermin arasında geçen konuşma ve babanın sonrasında yaptığı öz eleştiri şu şekilde gerçekleşir:

“Eee Nermin Hanım, söyle bakalım. Allah var mı yok mu?” Sanki bu soruyu bekliyormuş gibi usulca çevirdi başını, gözlerime baktı dolu dolu, sustu binlerce kez tartışmışık bu konuyu, bekledim, “Söylesene,” dedim kızım gibi yaparak. (...) “Ne düşündüğümü bilirsin babacık,” dedi. “Tanrı manrı yok şimdi, sömürenler ve sömürülenler var,” diye başladı çifte atmaya.(...) Hakikati böyle herkesle birlikte sosyalizmde aramanın ne avam bir iş olduğunu kavrayamıyorlar. Başkalarını geçmeyi değil başkalarıyla eşit olmayı istiyorlarmış.” (s. 88).

“... gözetememişim yavrumu, kalmış temelli anasının elinde, o da buna öğretmiş hamur işi, hesap işi dantela... Birer kaçkın bunlar; Allah kahretsin; sabah evi süpürür, öğleden sonra meydanlara bağırır, akşama meyhaneye, rakı içerler.” (s. 90).

Nermin, babasının ölümünden sonra onun mevlidine gelen akrabalarını ve komşularını kendi evinde ağırlar. Kalabalık arasında arkadaşı ve görünmeci Meral de vardır. Meral evlenmiş, çocuk sahibi olmuş ve inanç yönünden kendisini geliştirmiştir: *“Kuyruğun sonundaki Meral olacak, görüncem Meral. İki aylık bebeğini hizmetçisi Menekşe'nin kucağına vermiş, kuyruğa yetiştirmeye çalışıyor. Koca bulduktan sonra ne kadar değişti., inanmış bir kadın oldu. Tanrı'ya tabii.” (s. 139).*

Evinde ağırladığı akrabaları tarafından görüşleri beğenilmeyen ve eleştirilen Nermin onlarla konuşmaya çalışır. Annesinin hoşlanmadığı bu insanların oluşturduğu kalabalık ona halkı anımsatır. Onları halk olarak gören Nermin, bu defa kendisini orada bulunan kalabalığın “iyi Allah'ı olduğunu” söyler ve tepkilerin artmasına sebep olur.

“Durun, beni dinleyin ey kardeşlerim, büyüklerim durun boşuna kan dökmeyin, sizler Tanrı'yı tanırsınız; öfkeyi kötülüğü bırakın, hepimiz aynı kandanız, gelin el ele verelim, gelin ben sizi kurtaracağım, sizin iyi Allah'ınız olacağım, arkamdan gelin...”Biri bir yumruk indiriyor sırtıma. “Tuuh sana ! Allahsız karı, sen mi bize peygamberlik edecesun? Töbe de, töbe de!” diye haykırışmaya başlıyorlar... “Bu bizden değil, bu bizim kanımızdan olamaz; zaten bunun babası da bir tohaftı, ilk

şapkayı o geyindi, ilk o karısına da şapka geyindirdi, kızını da ilk o okuttu, camiye de bayramdan bayrama gelirdi, başuna da takke komazdı...” (s. 147).

İşçi Partisi kurulduğu zaman üye olan Nermin, haklarını savundukları halkın kendilerini ve mücadelelerini anlamasını bekleyen bir partinin üyeliğini yaptığının farkındadır. Partinin “halka inmek” ifadesini doğru bulmayan Nermin, bu ifadeyi “halka çıkmak” olarak benimser, Nermin için halk her şeyden üstündür. Halk için tuttuğu yolda en doğru şekilde ilerlemeyi hedefleyen Nermin, kocası Bedri’yi ikna ederek haklarını savunduğu ve değiştirmek istediği halkı daha yakından tanımak, kendi ifadesiyle “halka çıkmak” için, Osmanbey’den taşınarak Taşlıtarla’da bir gecekonduya yerleşir. Buraya taşınırken yanında piyanosunu da götürür.⁹⁶

Oturduğu semti değiştirerek halkın arasına karışmaya çalışan Nermin Taşlıtarla sakinlerinin kendisiyle ilgili merak ettiği şeyleri onlara açıklamaya çalışır. Daha önce yaşadığı çevredeki insanların kendisiyle ilgili merakını adilik olarak gören Nermin halka çıkmaya çalıştığı için karşılaştığı soruları cevapsız bırakmaz. Nermin’in bu yeni kararı romanın “Kadın” bölümünde şu şekilde ifade edilir: *“Ötekilerle bir arada yaşarken Bayan Nermin bu türden meraklara adilik derdi. Bir insanın aslen nereli olduğunun, kaç para kazandığının o kibarlarca merak edilmesine dayanamaz, onlarla alay ederdi. Ama şimdi halkının bu açık merakı ona batmıyor, sabırla, bir bir yanıtlıyordu hepsini.”* (s. 162).

Kocası Bedri, Nermin’i ve Nermin gibi sosyalist geçinenleri, halkın gerçekte ne istediğini bilmedikleri halde onların yanında olmaya çalıştıkları için eleştirir ve bu nedenle ikili tartışır. Bedri bir süre sonra Nermin’i terk eder. Nermin, Bedri ile evliliğinin ilk zamanlarında onunla cinsel anlamda bir beraberlik yaşamaktan kaçınmıştır. Annesinin baskısından kaçıp Bedri’yle evlenen Nermin, kadın olarak henüz kendi cinsel kimliğini keşfedemediği için evliliğinin ilk yıllarında karı koca ilişkisinde zorlanmıştır. Nermin, Bedri ile ilk cinsel münasebetini, kız kardeşi

⁹⁶ Ramazan Gülemdam, Nermin’in İşçi Partisi’ne üye olmasının ardından gecekonduya taşınmasındaki amacını ve sonrasında yaşadıklarını şöyle yorumlar: “Kendisi gibi aydın ve idealist kişilerin en önemli görevinin işçi sınıfını ve gecekonduya yaşayanları bilinçlendirmek olduğunu düşünen Nermin, romanın son bölümünde İşçi Partisi’ne kaydolar. Halkı uyandırmak için onların arasında yaşamak gerektiğini düşünerek kocası Bedri’yle birlikte Osmanbey’deki evini dağıtıp Taşlıtarla’daki bir gecekondu semtine taşınır. Marksist ideologların yarattığı devrimci ‘olumlu kahraman’ rolüne soyunan Nermin, bahçesinde piyano olan bir gecekondu kiraladığı bu muhitte, sosyalizmin işçilerle ilgili söylemiyle gerçek hayattaki işçilerin yaşantılarının hiç de uyumadığını, hatta o semtteki köy kökenli işçilerle şehir kökenli işçilerin bile birbirine benzemediğini görüp gerçek hayatın hiç de sosyalizme dayalı ideallerindeki gibi olmadığını anlar ve sarsılır.” (Ramazan Gülemdam, Türkiye’de Kadın Olmak, Kesit Yay., Ekim 2015, İstanbul, s. 560).

Meral'le aralarında geçen olayı bildiğini ona itiraf ettikten sonra yaşar. Nermin, Bedri'ye bu konunun kendisi için bir önemi olmadığını da itiraf eder. Nermin ilk zamanlar kocasıyla yaşadığı ilişkide zorlanır, utanır ve kadınlığın ne kadar zor olduğuyla ilk kez karşı karşıya kalır. Nermin'in kadınlık ve kadının bütünsel özgürlüğüyle ilgili düşünceleri romana şu şekilde yansır: *“Bayan Nermin'in umduğu gibi değildi kadınlık, ne yapılacağını nasıl yapılacağını bilemiyordu, bu iş olanca pisliğiyle birdenbire bindirmişti üzerine. Kadının bütünsel özgürlüğü için yaptığı kavgaları, atıp tutmaları kendisi için yapmamış olduğunu anladı.”* (s. 180)

Kocasını Bedri'nin onu terk etmesinin ve gecekondu mahallesinde karşılaştığı halk tarafından kabul görmemesinin ardından kendi iç benini dinleyen Nermin, yalnızken, aynada kendini izler ve kendiyi yüzleşme fırsatı bulur. Nermin aynadaki aksine bakarak yaşamını sorgular:

“Bayan Nermin, ‘Yoksa ben yaşamımı heder eden biri miyim?’ diye sordu aynaya içi sızlayarak. ‘Yoksa ben, anamın dediğince ne kiliseye ne camiye yarayan biri miyim? Ben yoksa boşu boşuna başımı sivri kayalara vuran, her vuruşta onulmaz yaralar alan, her yaralanışta ‘İşte, bakın beni bu toplum yaraladı’ diye kanlarını akıta akıta dolaşan ve toplumun o kanları görüp de hastasını anlayacağını uman, yarısından dolayı göğsü kabaran, her başarısızlığında, ‘Var mı benim gibi toplumla uyuşmayan, yüce bir insan?’ diye kendine güveni artan, ‘İşte ben dünyayı ileriye doğru değiştirmekte emeği geçenlerden biriyim.’ diye için için devleşen ve durmadan yeni yeni yaralar arayan, yaralarından ve devliğinden kimsenin haberi olmayan, emeği eline verilmiş biri miyim? diyesizlandı.” (s. 181).

Taşlıtarla'dan annesinin evine dönen Nermin, aynada gördüğü yansımasına tekrar bir soru sorar *“İNSANLARI SEVİYOR MUSUN ACABA SEN?”* (S. 188).

Nermin bu sorunun cevabını bilen tek kişidir. Aynada kendi aksiyiyle yüzleşirken onun bu soruyu sorması Nermin'in kendi duygularındaki samimiyetsizliği hissetmiş olmasından kaynaklıdır.

2. 5. 2. Hayır...: Başkaldırdan Kayboluşa

Adalet Ağaoğlu'nun Dar Zamanlar üçlemesinin son kitabı olan Hayır⁹⁷; “Sabah”, “Akşamüstü”, “Gece”, “Gündoğumu” ve “An” başlıkları altında toplamda beş bölümden oluşur. Roman ilk olarak 1987 yılında yayımlanmıştır. Okurun, Ölmeye Yatmak'ta bir otel odasında intihar eylemine şahit olduğu Aysel, bu romanda ise ödüle layık görülen, başarısı takdir edilen bir bilim insanı olarak okurun karşısına çıkar. Romanda net bir zaman belirtilmemiştir.⁹⁸ Düzenlenen ödül töreninin, yılı belirtilmeden 22 Aralık'ta gerçekleşeceği ve romanın sonunda Temmuz 1984-Temmuz 1987 tarihleri verilmiştir. Diğer iki roman (*Ölmeye Yatmak* ve *Bir Düğün Gecesi*) da göz önünde tutularak, roman içinde aktarılan vakaların zamanını bulmak okurun dikkatine bırakılmıştır.

Öğrencisi Engin'le olan ilişkisi ortaya çıktığında öğretim üyeliği görevi elinden alınan Aysel, devlete, hükümete hakaret ve halkı isyana teşvik etmek suçundan da yargılanır ve bir mahkeme sürecinden geçer. Bir zamanlar yargı önünde hesap veren Aysel, şimdi yaptığı araştırmalar sayesinde “Özerk Milli Kültür Kurumu Bilim Hizmet Dalı Değerlendirme Komitesi, Sosyal Bilimler Seçici Kurulu Sosyal Bilimler Onur Ödülü”ne layık görülmüştür.

Aysel ödül gününün sabahı uyanır ve kahvaltısını hazırlamaya başlar. Bu arada daktilosunda yazılmaya hazır bir konusu daha vardır. Aysel'in yeni araştırma konusu “Aydın İntiharları ve Geleceğin Başkaldırısı”dır. Kendisi de bir zamanlar

⁹⁷ Adalet Ağaoğlu, *Hayır...*, Everest Yay., Haziran 2014, İstanbul. (Roman içinden yapılan alıntılar sayfa numaraları belirtilerek bu baskıdan yapılmıştır.).

⁹⁸ “*Hayır*’ın ilk sayfalarında tarihsel zamanla kurmaca zamanının ilişkisi muğlak bırakılır. Aysel’e daha sonra Özerk Milli Kültür Kurumu’ndan geldiğini öğreneceğimiz çağrı kartında 22 Aralık tarihi var; ancak anlatıcı sanki okuyucuyla bir oyun oynar; yılın önemli olmadığından söz eder ve kesinlikle bir yıla bağlayamayacağımız modern çağa dair bazı tipik olgulardan söz eder. (s.6). Bir daha hiç yıl belirtilmez. Tarihsel zamanı keşfetmek okuyucuya düşmektedir. 30. sayfada Aysel’in Engin’e yazdığı[nı sandığımız] mektupta Engin’e “*kırkında kocaman adamsın*” der. Engin 1968’de 24 yaşında olduğuna göre romanın kurmaca zamanının 1984 olması gerekiyor.

Hayır, kurmaca zamanı olarak yaklaşık 24 saatlik bir günü kapsamaktadır. Öyküleme zamanı ise, 1968’den 1984’e kadar geçen süreyle ilişkilidir. Özellikle yakın tarihimizde çok tartışılan, 12 Mart ve 12 Eylül dönemleri, Aysel’in ve Engin’in yaşamında da travmalara neden olduğu için önemlidir. Ancak bu süre kronolojik sıra izlenerek öykülenmez.

Adalet Ağaoğlu, *Hayır*’da zaman kurgusunu özellikle üç zaman kesitini, yani geçmiş, şimdi ve gelecek zamanı birlikte, birbirinin içine geçmiş olarak gerçekleştirmiştir.

Diğer iki romanda da bu üç zaman kesiti birlikte kurgulanmıştı. Özellikle bilinç akışının gerçekleştiği bölümlerde bilincin algıları hem an’ı, hem geçmişin anılarını hem de gelecekle ilgili beklentileri kapsayabiliyordu. Adalet Ağaoğlu, *Hayır*’da bu konuda yeni yöntemler de geliştirmiştir. Romanda özellikle gelecek zaman kurgusu, sanki an kurgulanıyormuş gibi anlatıldığı için okuyucu, gelecek tasarıları konusunda dikkatli değilse yanılığa düşebilir.” (Mustafa Apaydın. “Adalet Ağaoğlu’nun Dar Zamanlar Üçlemesinde Zaman Kurgusu Üzerinde Bazı Değerlendirmeler”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 15, S. 2, 2006, s.34).

“ölmeye yatmış” olan Aysel’in üzerinde çalışacağı yeni konusu bu bakımdan okuru düşünmeye sevk edicidir.

Aysel, neden “Aydın İntiharları ve Geleceğin Başkaldırısı” konusu hakkında bir çalışma yapma gereği duyduğunu romanda şu şekilde izah eder:

“Şimdi efendim, ekonomik güçsüzlüğün baskısı altında ezilerek canına kıyanlar ayrı bir konu. Bu konuyu ekonomistlere, psikiyatlara ve politikacılara bırakacak olursak, ben tarihteki bütün aydın intiharlarını, hatta aydın olsun olmasın, düşünsel bir eylemi bulunsun bulunmasın, intihar etmiş bütün roman kahramanlarını ele alıyorum, çünkü nihayet onlar da roman yazarının düşünsel eyleminin birer sonucudurlar. Kısacası Kleist, Zweig, Woolf, Yaseenin, Mayakovski, Van Gogh, Beşir Fuad, Cem Sar ve daha birçoklarıyla birlikte, Krillov’u, sonra tabii Stavrogin’i, Anna Karenina’yi, işte ne bileyim Emma Bovary’yi, bizim Bihter’imizi, daha ayrı bir konumda olmak üzere Turgut Özbenimizi... (...) / Sonra... Şimdi aklıma geldiği kadarıyla, bir anlamda da hem Antigone’yi, hem de Edward Bond’un Early Morning oyunundaki çağdaş kahramanı göz önünde tutarak, bütün bu kişilerin değişik zamanlarda, farklı koşullar altında, çeşitli düşüncelerle çeşitli biçimlerdeki intiharlarını araştırıyorum. Bunlardan hemen hiçbirinin kendilerini öldürmeleri, an’lık edimler değildir. Bazılarının ki öyle görünse bile... Araştırmamın amacı, hangi koşullar, hangi düşünce gelişimleri, hangi iticiler altında, gerçek anlamda sonsuz özgürlük neden seçilmiş, gelecekte böyle bir seçimin koşulları ve anlamı ne olacak, bunu bulgulamaktır. Öyle ya, acaba gelecekte, yani insanın kendi varlığı üstünde bilinci daha yükseldikçe bugün güncel özgürlükler adına bildiri imzalayanlar kadar da intihar edenler olacak mı? Bunu araştırmaktayım. Bana öyle görünüyor ki, insanda bilinçlilik durumu geliştikçe, varoluşu sorgulama, kimliklere saldırıya karşı başkaldırma ve sonsuz özgürlüğü seçme oranı da yükselecektir.” (s.12-13).

Yukarıdaki metinde, Aysel’in intiharı sonsuz özgürlük olarak nitelendirdiği görülür. Aysel, daha önce sonsuz özgürlüğe ulaşmak için bir otel adasında ölmeye yatmış, sonrasında ise bu sonsuz özgürlükten vazgeçerek kendini tekrar hayatın içine bırakmıştır.

Aysel, bir gazetede, “Hayatı Savunma Biçimleri ve Hayatı Savunma Bilinci” çalışmasıyla aldığı “Bilim Hizmet Dalı Onur Plaket”i için eski bir fotoğrafının altına yapılmış haberini incelerken eskiden uğradığı haksızlıkları düşünür. Şimdi ödüle layık görüldüğü için övüldüğü sayfalarda daha önceleri halkı kışkırttığı ve devlete hakaret ettiği gerekçesiyle yerici sözlerle haberi yapılmıştır. Aysel onur plaketini

aldığında bir konuşma yapar. Bu konuşma metni Aysel'in tutuklanması için kanıt olarak gösterilen metindir fakat şimdi Aysel yaptığı bu konuşma sayesinde övgüye layık görülmüştür.⁹⁹

Aysel, bir yandan kahvaltısını hazırlayıp bir yandan diğer hazırlıklarını yaparken kendisine gönderilen mektuplara cevap yazması gerektiğini hatırlar ve öğleden önce postaya vermek üzere cevapları yazmaya başlar. İlk olarak yeni araştırma konusu için kendisine kaynak önerisinde bulunan Prof. G. Syvertsen'e teşekkür mektubu yazan Aysel, İspanya'da olan kardeşi Tezel'e de yeni bir yerde yaşamayı seçtiği için güzel bir karar verdiğini belirten bir mektup yazar. Aysel Tezel'e yazdığı mektupta ona yeni araştırmasından da bahseder ve başkalarının ölümleriyle uğraştığını ve böylece kendi hayatının sonunu görmezden gelmeye çalıştığını ifade eder.

Aysel, Tezel'e yazdığı mektupta ona Yenins adında birinden de bahseder. Yenins aslında Aysel'in kendi iç dünyasında ona seslenen ve ona iyi şeyleri telkin eden hayali bir varlıktır. Aysel, Tezel'e, Yenins'in yirmi yaşında bir erkek olduğunu ve ona aşık olduğunu söyler, ona koyduğu ismin anlamını ve onda nasıl bir çağrışım yaptığını da sorar. Yenins'in Aysel için ne anlam ifade ettiğini Semih Gümüş şu şekilde yorumlar:

“ “Yenins'in anlamı ne, nereli bir ad! Galiba ben bu adı hiçbir yerli olmadığı ya da her yerli olabileceği için hayli gizemli buluyorum. Büyüleyici.” / Yenins Aysel'indir: onun Yeni İnsanı. Gizemi ve büyüleyiciliği Aysel için oluşuna bağlanamaz mı? Bir ikincil kişi için sözgelimi Engin için olsaydı Yenins, aynı gizli enerjiyi taşıyabilir miydi? / Bu yüzden “hiçbir yerli” olmayışı akla uygundur. Geleceğin yeni insanı değil, yalnızca Hayır...’ın Yeni İnsanıdır.(...) / Yenins demek ki Aysel'in bireysellik biçimine bağlı bir eyrelti bitkisidir. (...) / Yenins: Aysel'in yaşadığı hayatı, yaşanan hayatın kendisi, o hayatın dış kulvar koşucusu, herkesin gözü içerdeyken yarışı

⁹⁹ “Yaşadıklarını bir kenara atıp birey olma yolunda adımlar atmaya başlayan Aysel'in hikâyesi, Türkiye'de o yıllarda hâkim olan anlayışı tüm çıplaklığı ile sergilemektedir. Aysel akademisyen kimliği ile darbe döneminde sol rejimi desteklemek ve halkı isyana teşvik etmek gerekçesiyle hüküm giymiştir. Fakat onur plaketi aldığı gün sahneye taktimi sırasında okunan metin, aslında hüküm giyme sebebi olan metnin ta kendisidir.”

Büşranur Bekman, Bir Devrin Işığının Söndüğü An: 1980 Darbesi ve Adalet Ağaoğlu'nun Hayır... Romanı Üzerine Bir Değerlendirme, Haziran 2015, s. 5. (İnternet Erişim Tarihi 15.01.2019).

(https://www.academia.edu/13199770/Bir_Devrin_I%C5%9F%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%C4%B1n_S%C3%B6nd%C3%BC%C4%9F%C3%BC_An_1980_Darbesi_ve_Adalet_A%C4%9Fao%C4%9Flu_nun_Hay%C4%B1r_Roman%C4%B1_%C3%9Czerine_De%C4%9Ferlendirme_Haziran_2015).

kazanacağı besbellî olanı, insanoğlundan biri olmadığı için yıpranmamıştı, yenilmemiş, bozulmamış, kötü olmayanı, bugünün dirimi...” (s.172-173).¹⁰⁰

Aysel’in kendi iç dünyasında ona seslenen bir başka hayalî varlık ise Layana’dır. Layana, Aysel’in üst kat komşusudur ve hayata olumsuz bir yönden bakan yirmi beş yaşındaki bu kadın intihar ederek ölmüştür. Aysel, hayali bir varlık olan, onu karamsarlığa iten üst kat komşusu Layana ile iletişim kurmaktan kaçınır ve onun kendisiyle konuşmasına her zaman karşı çıkar.

Aysel’in yazdığı mektuplardan bir diğeri de Danimarka’da yaşayan öğrencisi Engin’dir. Engin’le yurtdışında karşılaştıklarında Aysel, Engin’in kendisine sorduğu soruyu hatırlar ve mektubunda buna da değinir. Engin hayatına giren yeni bir kadının varlığından söz etmiş ve Aysel’e “*Onunla evlensem mi?*” sorusunu yöneltmiştir. Aysel, Engin’in artık öğrenci değil kırk yaşlarında bir birey olduğunu ve bu sorunun cevabını ondan başka birinin veremeyeceğini ifade eder. Engin’e, kendisine verilecek olan ödülde bahseden Aysel, verilen ödüller için “*plaket dağıtma bolluğu*” yorumunu yapar. Fakat yazdığı mektubu değiştirerek yeni ve sade bir mektup yazması gerektiğine karar verir.

Bir yandan dışarı çıkmak için hazırlık yapan, bir yandan da mektup yazmayı planlayan Aysel’in bilinci, okura onun hayatı hakkında yeni bilgiler sunar. Engin’in mektubunda sorduğu “*Onunla evlensem mi?*” sorusu, Aysel’in bilinçaltının okura yansımaları sağlayan anahtardır. Aysel bu soruyla daha önce de karşılaşmıştır, ancak soruyu ona yönlendiren kişi farklıdır.

Aysel’in, “Bir Düğün Gecesi’nden” tanıdığımız yeğeni Ayşen’le, kocası Ömer’in ilişkisi vardır ve Ayşen, Ömer’den hamile kalmıştır. Aysel bu hamilelik haberini kocası Ömer’den değil yeğeni Ayşen’den öğrenmiştir. Ayşen’in hamileliği öğrenilince Ömer, Engin’in sorduğu “*Onunla evlensem mi?*” sorusunu Aysel’e yöneltir; çünkü Ayşen’e âşık değildir ve hâlâ Aysel’le evlidir. Bu durumda evlenmesinin gerekliliğini karısı Aysel’e danışır. Aysel, uzun bir süre önce aralarındaki karı-koca münasebetine son verdiği ve arkadaş gibi yaşadığı Ömer’den Ayşen’in hamileliğini öğrenince resmi olarak boşanır.

¹⁰⁰ Semih Gümüş, Adalet Ağaoğlu’nun Romancılığı, Adam Yay., İstanbul, Ocak 2000, s. 172-173.

Aysel, dışarı çıkmak için hazırlanırken giyeceği kıyafeti seçmek ister. Vizon renk yün bir etek ve altına annesinden kalma gonca gül desenli ipek bir çorap giyer. Çorapların yaşına uygun olup olmamasını sorgulamayan Aysel, faturaları ödemek ve kuaföre gitmek için dışarı çıkar. Aysel'in hayal mi, bilinçaltı mı yoksa gerçek mi olduğu anlaşılabilen hazırlık süreci ve mektup yazma işlemi bittiğinde, artık Aysel faturaları ödemek için postanededir. Aysel, ödeme sırası kendine geldiğinde görevli memur ile para yüzünden bir tartışma yaşar ve para üstü almak yerine pul alabileceğini söylediğinde tartışma son bulur. İşi bitince kuaföre giden Aysel saçlarındaki akları geçirdiği yıllara benzetir, kuaförüne saçlarını güzelce boyamasını ve akları yani böylelikle geçirdiği yılların izini kapatmasını söyler.

Romanın ilk bölümü olan “Sabah” bölümünde Aysel'in uyanışı, hazırlanışı, yazdığı mektuplar, geçmişte yaşamış olduğu gözaltı ve soruşturma süreçleri, kocası ve yeğeni arasında yaşanan ilişkinin ortaya çıkması ve eski öğrencisi Engin'in Danimarka'da olduğu gözlemlenir. İkinci bölüm “Akşamüstü”nde ise Aysel'in eski öğrencisi Engin'in hayatına dair bilgiler okura sunulur. Engin, siyasi sığınmacı olarak Danimarka'dadır, bir ruh sağlığı hastanesindedir ve burada bir konu hakkında araştırma yapmaktadır. Aysel'le aralarındaki ilişkiyi ortaya çıkararak Aysel'in soruşturma geçirmesine sebep olan arkadaşı Cemal de Engin'in araştırma yaptığı hastanededir. İkisi de siyasi sığınmacı olarak Danimarka'dadırlar; ancak Cemal gördüğü işkencelerden sonra ruh sağlığını yitirmiştir ve aynı hastanede Engin'den farklı bir pozisyonda yani hasta sıfatıyla bulunmaktadır.

Aysel bir iş seyahati için Danimarka'ya gittiğinde orada Engin'le buluşur. İkisi birbirine eski günlerden ve yeni hayatlarından bahsederken, Engin'in hastaneden beklendiği anonsu duyulur ve Aysel oradan ayrılır.

Engin, yalnız kaldığında Aysel ve Ömer evliyken yurtdışına çıkacağı gece onlarda konakladığını, gecedan ikisiyle de vedalaşıp ve sabah kimseyi uyandırmadan evden ayrıldığını hatırlar. Yıllar sonra tekrar karşılaştığı Aysel hakkında düşünmeye devam eden Engin onun ayak bileğindeki şişliğe dikkat çeker. Aysel ayağındaki şişkinliği merak eden Engin'e bunun yaşlılığa bağlı bir durum olduğunu açıklamıştır. Oysa Aysel'in asistanı Alev daha önce arkadaşı Engin'e bir mektup yazmış ve Aysel'in başından geçen kazayı ona mektubunda anlatmıştır. Aysel'in geçirdiği kaza

(banyoda düşme) sonrası ayağı ve omzu alçıya alınmıştır. Alev, Engin'e yazdığı mektubunda ona, hocası Aysel'in yalnızlıktan, yok olup gitmekten korktuğunu sezdiğini anlatır.

“Gece” bölümünde, Aysel'in ödül törenine katılmaması dikkat çeker ve yazar arkadaşı onun evine giderek evde olup olmadığını kontrol etmek ister. Aysel'in yaşadığı apartmanın merdivenlerini çıkarken her katta Aysel'in intihar etmiş olabileceğini kurgulayan yazar, Aysel'in intiharıyla ilgili tahminler yürütür. Gazdan zehirlenmiş olabileceğini, banyoda bileklerini kesmiş olabileceğini ve camdan atlayarak intihar etmiş olabileceğini varsayar. Aysel'in nerede olabileceğini öğrenmek için Aysel'in yazı masasının üzerinde bir şeyler arar. Masaya yaklaşırken Aysel'in arkadaşı Aydın hakkında kendisine söylediklerini anımsar. Aysel, artık hayatta olmayan Aydın'ı ciddiye almadığı için bir pişmanlık duymuştur. Araya giren bu hatırlayıştan sonra yazar, Aysel'in masasında onun, üzerinde çalıştığı “Aydın İntiharları ve Geleceğin Başkaldırısı” için aldığı notları görür. Notta reddediş ya da başkaldırı olarak yorumlanabilecek şu ifadeler vardır:

“HER DURUMDA ÖZGÜR KİMLİĞİMİZİ KORUYABİLMEK ANCAK EDİMLE SÖYLENEBİLECEK ŞU İKİ SÖZCÜĞE BAĞLI: YİNELEMeye HAYIR. AYNILAŞMAYA HAYIR.

HER DURUMDA ÖZGÜR KİMLİĞİMİZİ KORUYABİLMEK ANCAK EDİMLE SÖYLENEBİLECEK ŞU TEK VE SON SÖZE BAĞLIDIR: HAYIR...”

(s.273).¹⁰¹

Saat on birde Doç. Üner ve sevgilisi Alev de Aysel'in evine gelirler. Üçü Aysel'in nerede olabileceğine dair tahminler yürütürler ve onun hakkında bilgi almak için aramaları gereken isimleri saymaya başlarlar. Bu sırada yazar Engin'in telefon ettiğini söyler. Alev bunun üzerine hocası Aysel ve Engin'in yazın Danimarka'da görüştüklerinden bahseder.

¹⁰¹ “Aysel çocukluk yıllarından beri yetiştiği cumhuriyetçilik fikrinden yavaş yavaş uzaklaşıp sol ideolojiye benimsemesi, romanlarda değinilmesi gereken bir nokta olduğunun kanaatindeyim. Özellikle sol ideolojinin temellerinin devletsiz ve eşit bir toplum yapısına dayanması kilit bir öne taşımaktadır. Çünkü Aysel'in oluşturduğu hayır ve başkaldırı kuramı devletin dayattığı anti-demokratik ve özgürlükçü düşünceleri perçinleyici tutumu üzerine kuruludur. “Her durumda özgür kimliğimizi koruyabilmek ancak edimle söylenebilecek şu iki sözcüğe bağlı: yinelemeye hayır... Aynılaşılmaya hayır. Aynılığa hayır.”. Bu açıdan bakıldığında Aysel'in hayır kuramının sahip olduğu ideoloji perspektifinden de şekillendiği görülebilir.”
Büşranur Bekman, ag.m., s. 8.

Yazar, Üner ve Alev, Aysel'in evinde onun gelmesini beklerken Aysel'in aldığı notlardaki Yenins'in ne anlama geldiğini düşünürler. Üner bu ismin yeni insanı ve özgürlüğü çağrıştırdığını söyler. Dışarıda kar yağışı vardır. Alev yanan sobanın üzerine elma kabuklarını koyar ve açık olan pencere içerinin ısını düşürdüğü için Üner'e pencereyi kapamasını söyler. Üner, Alev ve yazara hayatın yakasını bırakmamalarını söyleyerek kendini pencereden aşağı bırakır.

Gündoğumu bölümünde Yenins ve Aysel'in hayali konuşması yer alır. Aysel Yenins'e yeni bir çalışmaya başlaması ve yeni insanın yani Yenins'in gerçek yüzünü görmesi gerektiğini söyler.

An bölümünde sisler içinde bir sandalda olgun bir kadının varlığı gözlemlenir. Romanın başından itibaren birçok kere Yenins Aysel'i bir sandala davet eder ve Aysel cesaretini toplayarak o sandala binmeyi kabul edemez. Burada Aysel'in romanda geçen şu ifadesi önemlidir: *“Hiçbir zaman gerçek bir başkaldırım olmadı. Hep özgürlüğün kuyusunda dolanıp durdum.”* (s. 275) Aysel'in intiharı sonsuz özgürlük olarak tanımladığı bilindiğine göre sisler içindeki sandal Aysel'in kuyusunda dolaştığı ama bir türlü cesaret ederek içine giremediği sonsuz özgürlüktür. Sandaldaki kişinin bir kadın olması da romanda intihar ederek ölen Layana'yı akıllara getirir. Buradan hareketle, Aysel'in ölmediği düşünülebilir.

Romanın sonunda Aysel'in neden ödül törenine gitmediği ve Üner'in gerçekten intihar edip etmediği belirsizdir. An bölümünün Temmuz 1984- Temmuz 1987 tarihiyle sona ermesi, romanın yazılma zamanını mı yoksa vaka zamanını mı belirttiği de yine belirsizdir.

“Ölmeye Yatmak” romanında, ülkesinin muasır medeniyetler seviyesine ulaşması için çabalayan Aysel'in akıbetinin ne olduğunu “Hayır...’da” kimse bilmez. “Ölmeye Yatmak” romanından itibaren “varım”, “buradayım” demek için uğraş gösteren Aysel'in “Hayır...”da kayıplara karıştığı görülür. Aslında, Aysel kayıplara karışmaktan ve intihar etmekten ziyade arayışına devam ediyor da olabilir. Bu ihtimali Semih Gümüş'ün şu ifadeleri destekler mahiyettedir:

“Acaba hiç kendim olmuş muydum? Hiç kendimiz olduk mu hiç? Ölmeye Yatmak'ta soruluyordu bu sorular ve gene “arayış... Hayatımızın tek anlamı da tek

gerçeği de bu,” diye, bugüne, Hayır...’a bağlanabilir. Arayış: Aysel’in arayışı hep şu noktadan geçiyor: elde avuçta kalmış tek gerçek başkaldırı biçimi intihar olmamalı...”¹⁰²

2. 6. Yenilgi Ve Teslimiyet

2. 6. 1. Kiralık Konak: Alafranga Kalabalıktan Alafranga Yalnızlığa

Romanın ilk baskısı 1922 yılında yapılmıştır¹⁰³. Eserde Naim Efendi ve torunlarından hareketle Batılılaşma’nın meydana getirdiği kuşak farklılığından kaynaklanan görüş ayrılıkları ele alınmıştır. Yazar, İstanbulun ve redingot devri olarak ikiye ayırdığı İstanbul yaşantısının, kuşaklar arası görüş ayrılığının etkisiyle İstanbul devrinden redingot devrine geçişini ele aldığı romanda bu görüş ayrılıklarının doğurduğu sonucunu Seniha’nın hikâyesi üzerinden okuyucuya aktarmıştır.

Naim Efendi İstanbul devri içinde doğmuş fakat redingot devrine dâhil bir nesildendir. Kızı, damadı ve torunları ile Cihangir’deki konağında yaşar. Kızı Sekine Hanım, çekingen bir kadın olduğu için kocasının ve çocuklarının her arzusunu herhangi bir fikri muhasebe yapmadan yerine getirmeye çalışır. Naim Efendi’nin damadı ise alaturkalıktan hazzetmeyen bir kişiliğe sahiptir. Oğlu Cemil ve kızı Seniha da babaları gibi zevk âlemine düşkündür.

Seniha, etrafındaki insanların düşüncelerine önem vermez, daima alaycı bir tavrı vardır.¹⁰⁴ Romanda Frenklerin “asır sonu” olarak nitelendirdiği nesle tabi görülen Seniha’nın dış görünüşü ve ruh hali sürekli bir değişim içindedir. Asır sonu,

¹⁰² Semih Gümüş, Adalet Ağaoğlu’nun Romancılığı, Adam Yay., İstanbul, Ocak 2000, s. 148-149.

¹⁰³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Kiralık Konak, 50. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014. (Roman içinden yapılan alıntılar sayfa numaraları belirtilerek bu baskıdan yapılmıştır.).

¹⁰⁴ “Seniha’nın aile üyeleriyle ilişkiler ağı zayıftır. Onun trajik sonu biraz da iletişimsizliğidir. Kendini beğenmişliği, insanları beğenmemesi, aynen Emma gibi onu da yalnız bırakmıştır. Psikolojide kendini beğenmişlik bir psikolojik rahatsızlık olarak kabul edilir. Hayatta başarıyı olumsuz etkileyen bir durumdur. Bunun iki sebebi vardır. Biri insanlar bu gibi kimselere dost gibi görünseler dahi kendini beğenmişliklerinden dolayı onları kötülerler. Onlarla ilgili dedikoduları da kendilerine duyururlar, o da karşısındakileri kötüler. Bu yüzden toplumla bu tiplerin dostluk bağları kopar. Seniha’nın beğendiği kimse yoktur, kendini beğenmiş insanlar başkalarının değerlerine kıymet vermezler, böylece yalnız kalırlar. (...) Psikolojide ve psikanalizde narsist tipler, kendi dışında kimseyi beğenmeyen kişilerdir. Yukarıda saydığımız olumsuzluklar onlara aittir.”
Himmet Uç, Hikâye ve Romancı Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır 2005, s 123-124.

yani gelenekle bağını kopartmış ve yeni olan her şeye açık bir nesil.¹⁰⁵ Ondaki bu ruh ve davranış değişikliği onun dış görünüşünde de kendisini gösterir. Seniha'nın fiziki değişimlerini anlatıcı şu sözlerle okuyucuya aktarır.

“Zira, bu, Frenklerin, asır sonu diye vasıflandırdıkları bir genç kızdı; asır sonu, yeni bir nevi içtimâî örnektir ki, haricî ve dâhilî yaşayışında hale ve maziye ait her türlü kayıttan azade ve istikbalin henüz hazırlanan cereyanlarına tabidir. Seniha, daima en son çıkan moda gazetelerinin resimlerine benzerdi. Körpe, ince ve çalâk vücudu, ipekböcekleri gibi daimi bir istihale [başkalaşma] içindedir. Günün aydınlıklarına göre mütemediyen rengi değişen yeşil gözleri gibi sesinin bestesi, kımlıdanışlarının ahengi ve hattâ başının şekli de mütemediyen değişirdi. İçi de tıpkı dışı gibiydi; tıpkı gözlerinin rengine benzeyen bir ruhu vardı, kâh ihtilaçlı, kederli, bulanık ve fena, kâh berrak, rakit [durgun] ve ekseriya bir havai fişek gibi şenlikli idi.” (s. 16-17).

Seniha, okuduğu kitaplarda karşılaştığı kadın karakterlerden etkilenir ve bu kadınları gerçek hayata yerleştirmeye çalışır, onlar gibi olmaya çaba gösterir. Onun bu çabasını müşahit anlatıcı şu şekilde aktarır: *“Gyp, ona bir ikinci ana, bir ikinci mürebbiye olmuştu. Bu muharririn romanlarındaki serbest tavırlı, yarı oğlan, yarı kadın genç kızlar, üzerinde ruhunu biçtiği modellerdir. Denebilir ki sabahtan akşama kadar her gün bütün meşguliyeti bu genç kız tiplerini hayata tatbik etmekten ibarettir.”* (s. 17).

Seniha büyükbabasını hayat kadar sıkıcı bulur. Naim Efendi alafrangalığı asrın bir icabı olarak görse de torunlarının yaşayış tarzını beğenmez. Ona göre ne Seniha ne de Cemil yaşlarının gereği olan hareketleri sergilemiyordur. Seniha her Pazartesi çay günü düzenler. Bu çay davetine çevresinden herkes katılır. Daima şık görünümüyle davetlilerini bekleyen Seniha, kardeşi Cemil'in arkadaşı olan Faik Bey'in bu davetlere gelmesine çok önem verir. Fakat bu beklentisini diğerlerinden saklama gayreti gösterir. Genç kız, çapkınlığıyla ve kumara düşkünlüğü ile nam salmış Faik Bey'e ilgi duyar. Büyük halasının torunu Hakkı Celis'in ona olan ilgisini

¹⁰⁵ “Seniha yeni bir medeniyetin tesirlerini milli bir sentez süzgecinden geçirmeden tabi olan Türk cemiyetinin elit tabakasında, özentî sınırlarının ötesinde, Tanzimat dönemi romanlarının züppe tiplerinin bir gömlek daha ilerisi, bir davranış, bir yaşama biçimi yozlaşması, bir dejenerasyonun temsilcisi, bir asır sonudur. Bu davranış bozukluğunun nedeni, okuduğu yabancı dergiler, gazeteler, romanlar, Madam Kronski'nin özendirici ve hayranlık uyandırıcı telkinleri, Faik Bey'in köksüz, yoz batılı davranışları ailesinin suskunluğudur.” Himmet Uç, a.g.e., s. 122-123.

anlamazlıktan gelir ve onun duygularını hafife alır. Faik Bey ve onun gibilerin arasına girmek onun için çok önemlidir. Davet bitip herkes konaktan ayrılınca, Seniha kendisini bir boşlukta bulur. Daima bir kaçma arzusu hisseder. Çünkü yaşadığı ortam ve insanlar ona çok yabancı gelir.

“Fransızca, “Nereye kaçmalı?” sözü diline daimi nakarattı. Bu memlekette ve bu konakta ona her şey dar, az ve adi görünüyordu. Eşya, arzusuna göre değildi. Evin nizamı her türlü ihtişamdan arı idi. Büyükbabası, annesi, hattâ bazen babası ona, lisanlarını anlamadığı, hareketlerinden ürktüğü başka cinsten bir takım mahlûkat gibi görünüyordu.” (s. 28).

Eşyasından yaşantısına her şeyde bir ihtişam arayan Seniha bu arzusunun peşine düşer. Seniha Lehli mürebbiye Madam Kronska ile anlaşabildiği için ona Avrupa’daki lüks ve rahat yaşam hakkında sorular sormayı sever. Bunun nasıl mümkün olabileceğine dair sorduğu soruya çok zengin olması gerektiği yönünde cevaplar alır. Seniha, zengin olmak için bir çaba göstermek yerine zenginliğin onun ayaklarına kendiliğinden gelmesini ister.

Seniha arzu ettiği şeylere ulaştığında çok çabuk bıkar ve arzusu yerini isteksizliğe bırakır. Maymun iştahlılığı yüzünden sahip olduğu çoğu eşyası hiç kullanılmadan ve bir daha kullanılmamak üzere giysi dolabında beklemeye mahkum olur. Seniha gönlünce yaptığı alışverişlere rağmen kendisini çok fakir hisseder, yaşantısı onu asla tatmin etmez. Naim Efendi torunu Seniha’nın yaptığı harcamalara karışmaz; fakat onun da maddi durumu gün geçtikçe kötüye gitmeye başlar. Satılığa çıkan arsalar, kiraya verilen yalısı derken günden güne maddi yönden dara giren Naim Efendi, Seniha’nın sefaletle düştüklerini söylemesi üzerine kız kardeşi Selma Hanım ile konuşur. Selma Hanım, Naim Efendi’nin torunları, kızı ve damadına karşı tutumunu eleştirir. Onların vurdumduymazlıklarına sinirlenir. Naim Efendi’yi ikaz eder. Ona göre Naim Efendi’lerin durumu hem sefalet hem rezalettir. Çünkü Naim Efendi’nin torunları hakkında etrafta çeşitli söylentiler duyulmaya başlanmıştır. Alafrangalığı yaşamlarına yerleştirmeye çalışan Seniha ve Cemil, Selma Hanım tarafından eleştirilir. Onları utanmayı bilmeyen saygısız çocuklar olarak görür. Naim Efendi ise Selma Hanım’ın eleştirilerine aldırış etmez, kıyafetlerin değişimi gibi ruhların da değiştiğini savunur ve torunlarının zamanın icabına uyduklarını söyler.

Naim Efendi adeta, Seniha'nın davranışlarını sorgulamadan ve kimsenin düşüncelerini önemsemeden yaşamasının destekçisidir.

Seniha bir iç sıkıntısına düşer ve kimseyi görmek istemez, herkesten nefret etmeye başlar. Tek istediği şey kitap okumaktır. Cemil'in getirdiği kitaplarda da istediği şeyleri bulamayan Seniha bir sinir krizi geçirir. Seniha'yı muayene eden doktor onun hasta olmadığını; fakat evlenmesi ve çocuk doğurması gerektiğini söylerler. Naim Efendi bu konuyu ev halkına danışır ve Seniha'nın evlenmesi için uygun bir aday arar. Ancak ne Seniha ne de babası evlilik fikrine sıcak bakmaz. Seniha'nın tek isteği Avrupa'dır. Avrupa'ya gitmek, orayı görmek ve orada yaşamak Seniha için ön planda olan tek şeydir. Davranışlarındaki aşırılıklar ve gelgitler de hep Avrupa özlemi yüzündendir. Anlatıcı, Seniha'nın ruh dünyasında Avrupa'nın ne anlam ifade ettiğini okuyucuya şu şekilde aktarır:

“Çölde yürüyene serap neyse Seniha'ya Avrupa oydu. Ne yapsa ne işlese hep oraya gitmek içindi; bulunduğu yerin hiçbir şeyinde gözü yoktu. Bütün gün o ziyaretlere gidişleri, o misafir kabul edişleri, giyinişleri, süslenişleri, bütün o çılgınlıkları, durgunlukları hep bu hasreti avutmak; bu derdi unutmak içindi.” (s. 43).

Seniha, Faik Bey'in Avrupa ile ilgili fikirlerine çok özenir, Avrupa'da yaşamış birinin oradan bıktığını söylemesi bile Seniha'yı heyecanlandırır. Bunun nasıl bir şey olabileceğini düşünür. Avrupa'dan bıkmaya düşüncesi ona çok çekici gelir. Faik Bey'in Seniha'ya yakın davranışları, Seniha'nın Faik Bey'in onu sevebileceğini düşünmesine yol açar. Fakat Seniha çapkın Faik Bey için sadece geçici bir hevestir; yine de Seniha, Faik Bey'in kendisini çok acemi bulduğu düşüncesinin arkasına saklanır. Faik Bey zengin, seçkin ve otuzunu geçmiş kadınlardan biriyle evlenmek istegindedir. Onun bu isteği Seniha'nın Faik Bey'e karşı bir kin beslemesine sebep olsa da aslında Seniha da Faik Bey gibi zengin bir evlilik yapma fikrine sıcak bakar. Çünkü arzu ettiği hayata kavuşmak için önünde duran engelleri zengin bir evlilik sayesinde aşabileceğini düşünür. Lakin bu fikrini yine de etrafına karşı olumsuz bir şey olarak göstermekten çekinmez ve bu durumu ayıplar.

“Seniha'nın, işte bu emellerine mani olan ve adına müzayaka denilen şeyle, boğulup mahveden havaya tahammülü yoktu. Bunun içindir ki, o da ara sıra Faik Bey

gibi, zengin bir izdivaç hulyasına kapılıyor ve fakat aynı hulyayı başkalarına bir ayıp şeklinde göstermekten de vazgeçmiyordu.” (s. 46).

Bazı Türk romanlarında sınıf atlamak için veya ekonomik sıkıntılardan kurtulmak arzusuyla “aşk/sevgi” olmaksızın evlenme isteği görülmektedir. Bu istek bazen evlenecek kişilerde bazen bu kişilerin ailelerinde görülür. ‘Kiralık Konak’ta da, evlilik lüks bir hayatın kapısını açacağına inanıldığı için istenir, ancak Seniha’nın romanın ilerleyen bölümlerinde Faik Bey’e olan hisleri göz önünde bulundurulduğunda bu evlenme isteğinde romantik unsurun da var olduğu gözlemlenir.

Seniha’nın geçirdiği sinir krizi sebebiyle hekimler ona hava değişimi önerir. Büyükkada’daki halası Necibe Hanım’ın yanına gitmesi uygun görülür. Seniha, halasını çok sevmesine rağmen onu sıradan birisi olarak görür. Halasının yaşamı, giyinişi ve konuşması Seniha’nın zevkine hitap etmez. Halasını ziyarete gelen kişileri de beğenmeyen Seniha onların kılık kıyafetlerini ve davranışlarını da eleştirmekten geri kalmaz. Seniha’nın sıkıldığını düşünen halası, Cemil’le konuşur ve Seniha’nın eğlenmesi için bir davet düzenler. Davette Hakkı Celis, Seniha’ya yaptığı aşk ilanı yüzünden alaya alınırken Nuriye Hanım, Hakkı Celis’i aşktan anlamayan bir kız için kendisini üzmeyle suçlar. Ona göre Seniha aşkı bilmez onun bildiği “İngilizlerin flört dedikleri muaşaka tarzından” (s. 58) başkası değildir.

Seniha, Ada’da Faik Bey’le yakınlaşmaya başlar, ikisi arasında cereyan eden ilişki Seniha’nın ruhunda ve dış görünüşünde kendisini belli eden bir değişimi de beraberinde getirir. Öyle ki bu değişim Seniha’yı bile şaşırtır. Anlatıcı, Seniha’daki değişimi şu şekilde tasvir eder:

“Ada’daki bu son hafta, onu tamamiyle değiştirdi; ortada, Cihangir’deki konağın o hodbin, hırçın, soğuk ve müstehzi kızından eser kalmadı. Hatta yüzüne ve gözlerine bile yeni bir mana, yeni bir ifade geldi.

Evvelden rengi yanaklarının uçlarına doğru hafifçe pembe ve şekli değişmeye yakın olan bu yüze sıcak bir solukluk ve narin bir uzunluk geldi, bütün kam dudaklarına toplanmış gibiydi. Eskiden ay aydınlığı gibi gözlerine ise, çok yıldızlı gecelerin rengini andırır laciverde yakın bir koyu gölge çöktü, fakat bu gölge, kirpiklerinin gittikçe çoğalan sürmesinden mi, yoksa gözkapaklarının adeta çürümüş görünen esmerliğinden

mi geliyor, bir türlü anlaşılıyordu. Kendisi de bu değişiklikten hayrete düşmüş gibiydi; zira çehresinde şaşırılmış veya ürkmüş bir çocuk hali vardı; belki de simasına bu ifadeyi veren şey, kaşlarının yukarıya doğru her vakitten ziyade çekik ve gergin durmasıydı.

Seniha, bazen de sarhoş gibi görünüyordu; bakışlarına sert bir süzgülük ve yürüyüşüne, oturuşuna kalkışına latif bir perişanlık geldi; rüzgarda kımıldayan dallar gibiydi.” (s. 66).

Seniha’da bu değişiklikleri meydana getiren şey, artık tüm ada halkı tarafından bilinen bir şeydir. Herkes Seniha ve Kasım Paşa’nın oğlu Faik Bey’in ilişkisi olduğunu öğrenmiştir. Faik Bey, kumara düşkünlüğü nasılsa aynı duyguyu Seniha için de hissetmeye başlar. Fakat Seniha’nın Faik Bey’e olan ilgisi romantik sebeplerden değildir. Çünkü Seniha romantik bir ruha sahip değildir. Onun tek amacı Faik Bey’e ilgi duyan diğer kadınlara karşı Faik Bey’i elinde tutmaktır. Onun “avcı bir havyan” tavrıyla planlamalarını ve Faik Bey’i elde etme arzusunu okuyucu şu cümlelerle öğrenir:

“Seniha’yı Faik Bey’e doğru iten şey, ne Ada’nın mehtaplı geceleri, ılık ve mahmur fecirleri, ne çamlıkta söylenen şarkılar, içilen içkilerdir. Onun ruhu, ayın ışığı ile, şarkı sesleri ve saatlerin renkleriyle beslenen coşkun ve iptidai ruhlarından değildir; Seniha, Ada’nın sevdavî gölgelerinde, Faik Bey’in yanı başında yabani bir kedi gibi dolaştı ve aylardan beri kâh yatağının içinde, kâh tuvalet masasının başında bilemediği tırnaklarını nefret ve gayza yakın bir hırsla batırmak istediği etin yumuşak tarafını, en gafil anını yoklamakla meşgul oldu, avını başkalarından kaçırmak, uzaklara götürmek, yalnız ve asude kalmak ihtiyacını hissetti.” (s. 68-69).

Seniha ve Faik Bey’in ilişkileri Ada’dan dışarı çıkarak isimsiz mektuplar yoluyla Naim Efendi ve Servet Bey’e ulaşır. Artık aile halkı da Seniha’nın gönül macerasından haberdar olur. İmzasız mektuplardan sonra Naim Efendi torunu Seniha’nın Faik Bey’le görüşmesini hoş karşılamaz. Bu arada maddi sıkıntılardan dolayı Kanlıca’daki yalıtı ederinden düşük fiyata satmak zorunda kalan Naim Efendi oturduğu konağı da satma noktasına gelebilecek durumda olduğunu öğrenir ve bu durumda da yine torunlarını düşünür. Cemil ve Seniha daha genç oldukları için onların henüz gün görmediklerini düşünür, onlar için üzülür.

Naim Efendi torunları için endişe ederken Hakkı Celis, Seniha'daki değişimden muzdariptir. Naim Efendi'nin çok sevdiği yeğeni Hakkı Celis, şiire ilgi duyan, ağırbaşlı ve mahcup tavırlı bir gençtir. Seniha'nın her hâli ve kendisine karşı olan davranışları Hakkı Celis'e yapmacık gelir. O, Seniha'nın bu tavırlarında başka bir Seniha görür. Onun riyakâr olduğunu düşünür:

“Tavırlarının her biri ayrı ayrı sahteydi. Hakkı Celis dünkü hırçın kızın şimdiki sükûnu altında kaynayan ihtiras âlemini, bu yapma tebessümlerin gizlediği yüz ekşitmelerini ve okşamaların ancak zapt edebildiği tırnakları içgüdü, fakat şayanı hayret bir vuzuh [açıklık]ve isabetle seziyor, görüyordu. Kendi kendine “Ne kadar riyakâr olmuş; Ya Rabbim! Ne kadar riyakâr olmuş!” diyordu.” (s. 87).

Hakkı Celis, Seniha hakkında böyle düşünürken, Seniha gerçek anlamda duygusallaşmaya çalışır. Duygusallık ve hayal âlemi ile dalga geçen ve Hakkı Celis'i de bu yüzden bayağı bulan Seniha kendisini de bu âlemde bulur. Hakkı Celis'in etrafındaki nesnelere kurduğu duygusal bağ ile dalga geçen Seniha da kendini Hakkı Celis gibi hayal âleminde bulur. Seniha'nın bu durumunu anlatıcı okuyucuya şu şekilde aktarır: *“Seniha'nın içinde yeni bir hissilik uyanıyordu. Yeşil gözlü kız, beş altı aydan beri adım adım dolaştığı kapalı bahçede, hayalata, her düşen çiçeğe yaşlı gözlerle bakmayı ve karanlıklarda sesler dinlemeyi çok seviyordu.” (s. 88).*

Hakkı Celis gibi Faik Bey de Seniha'nın tavırlarındaki sahteliği görür. Seniha kimseye benzememek için gösterdiği çaba yüzünden sahte görünür; çünkü kimseye benzememek uğruna sesine, bakışına, giyinişine kadar yeni tavırlar arayan Seniha aşk âleminde de kimseye benzemek istemediği için harikuladeliğin peşinde koşarken samimiyetini yitirir.

“tavır ve hareketlerine heyecanlı bir üslup, sesine ve bakışlarına hissî bir ahenk verebilmek için her gün, her saat şekilden şekle giriyor, adeta kendi kendini bir bezin üzerindeki resim gibi silip yapıyor, yapıp siliyordu; Seniha, öteden beri giyinişinde olsun, yaşayışında olsun, herkese benzemekten korkardı. Şimdi de herkes gibi sevişmeden korkuyordu. İstiyordu ki, Faik'le münasebetlerine bir harikuladeliğin gelsin.” (s. 89).

Faik Bey'in kumar borcu yüzünden mücevherlerini rehin veren Seniha mücevherleri Faik'e verdikten sonra dünyada her şeyin boş olduğunu düşünür, artık

onun için “*Bu dünyada güzellik bir hayal, sezgi bir efsane, asalet ve zarafet, insanın üstünde hafif bir cilaydı.*” (s. 93). Faik Bey’in kumar zaafı ve borçlanması, Seniha’ya Faik Bey için yaptığı fedakârlıkları sorgulatır ve kendisine acıma hissi verir. Adeta Seniha’nın aklı başına tekrar gelir. Kumar zaafı yüzünden yaptığı tüm fedakârlığı boşa çıkaran Faik Bey artık Seniha’nın gözünden düşer. Sadece Avrupa görmüş birisi olduğu için ilgilendiği Faik Bey’in onu Avrupa’ya ulaştırmada bir katkısının olmayacağını anlayan Seniha, Faik Bey’le arasına mesafe koyar ve ona âşık olmadan önceki haline geri döner. Onun bu değişimini ve sorgulamalarını anlatıcı şu şekilde ifade eder:

“Seniha ilk defa olarak, o gün Faik Bey’in muhabbeti yoluna kendi vücudundan ve kendi namusundan yaptığı fedakârlığa acıdı. Bir yaz gecesi orada, birkaç kahkaha ile, birkaç buse arasında farkına varamayarak işlediği hatanın vahametini, genişliğini, derinliğini ancak o gün anladı. Ne yapmıştı? (...) Nasıl ve hangi sihirle bu adam, ona bundan sekiz ay evvel, kendisine kurban verilmek ihtiyacı hissedilen bir ilâh gibi göründüydü, nasıl ve hangi sihirli el değmemiş, körpe etini içi hiç titremeden onun önüne atmıştı? (...) Seniha, kalbinin bu bir günlük imtihanından epeyce değişmiş çıktı. Aştan evvelki alaycı, havai, şuh ve işveli haline avdet etti.” (s. 94).

Faik Bey ve Seniha’nın durumu dedikodu halinde yayılınca Naim Efendi Faik Bey’in ailesinden torunu ile oğullarının evlenmesini istemeye gider. Bunu duyan Seniha istese hemen Faik Bey ile evlenebileceğini; fakat evlenmek istemediğini ve bunun kendi kararı olduğunu söyler; çünkü o, “*kendisine geniş ve muhteşem ufku açacak adamı bekliyordu.*” (s. 98).

Seniha arzuladığı yaşamı ona vermeyen memleketinden ve memleketindeki insanlardan bunaldığı için yine Avrupa’ya gitme isteğini dile getirir. Ona göre yaşadığı yer artık ona yetemez haldedir. Eninde sonunda Avrupa’ya gideceğini dedesi Naim Efendi’ye söyler:

“Siz zannediyor musunuz ki ben ömrümün sonuna kadar böyle bir evde kalacağım? Böyle bir memlekette, etrafımda böyle bir halkla? Bin güçlükle senede ancak beş on kat esvap yaptırarak, ara sıra Ada’ya misafirlığe giderek ve pazartesi günleri aşağıda salonda birkaç manasız ve yavan davetli bekleyerek yaşayıp gideceğim? Hayır! Büyükbaba, ben o kadar basit ruhlu bir kız değilim! Çok okudum;

çok öğrendim, çok düşündüm, çok tahlil ettim. Biliyorum ki hayat denilen şey içinde doğup büyüdüğüm bu hapishanenin dışında, gürültülü, geniş, aydınlık, acayip, hazin, neşeli, düz, yılmaklı, inişli yokuşlu, bitmez tükenmez bir sahadır. Oradan bin türlü sesler işitiyorum; bu sesler her biri başka tarzda, bir başka lisanda bana, 'gel' diyor. Kendimi güç zapt ediyorum. Fakat, bugün değilse yarın mutlaka bu seslerden birine doğru koşacağım. Mutlaka!..” (s. 110).

Seniha'nın Faik Bey'le olan macerası ve Seniha'nın da sözlerinin etkisiyle hastalanan Naim Efendi'nin bu hastalığı, Seniha'da bir pişmanlık meydana getirir ve iyi bir kız olma arzusu uyandırır. Seniha bunun için uğraşacağına dair kendisine söz verir, Hakkı Celis de Seniha'nın aldığı bu karar doğrultusunda ona arkadaşlık eder. Hakkı Celis'in Seniha'nın maneviyatı için verdiği tüm uğraşlar yine boşuna çıkar. Seniha, Hakkı Celis'e benzeyeceği yerde Hakkı Celis, Seniha'nın çekim alanına girmeye başlar. Seniha verdiği kararın arkasında yine duramaz: *“Seniha'da ruh çarçabuk maddileşiyordu ve Celis, onu kendine doğru çekeceği yerde kendisinin ona doğru gittiğini ve onun mevcudiyetinde eriyip kaybolduğunu hissediyordu.”* (s. 116).

Ahbablarından Belkıs Hanım'ın Paris'e gideceğini öğrenen Seniha'nın davranışlarında yine bir değişim kendisini gösterir. Kocasını zengin olduğu için Paris'e gidebilen Belkıs Hanım, Seniha'nın bulunduğu ortamdan ve birlikte yaşadığı insanlardan ne kadar bunaldığını ve ne kadar nefret ettiğini bir kere daha kendisine hatırlatır. Bu yüzden etrafındakilere kaba davranmaya başlayan Seniha artık tahammül edilemez bir hal alır. Yeni bir âdet edinen Seniha, kimselere haber vermeden konaktan çıkıp gitmeye başlar. Kendince düşüncelere dalan Seniha artık öfkeli değildir. Gizemli bir hale bürünür kimse onun ne yapmak istediğini anlamaz, başına buyruk bir Seniha olup çıkar. Onun bu hali şöyle tasvir edilir

“Çok geçmedi, Seniha bu ihtilalci, yakıcı ve kızgın halden sıyrılıp bir başka vaziyet aldı, bir başka tavır takındı. Dalgın, sinsisi ve esrarlı oldu. Yüzünde gizli bir niyeti, bir düşüncesi olanlara mahsus gölgeler dolaşıyordu. Saatlerce bir köşeye çekilip avurdunu ve dudaklarını kemiriyor, gözleri belirsiz bir noktaya dikilip kalıyor, sonra birden hatırına gayet mühim ve acele bir iş gelmiş gibi, hemen odasına koşuyor, çabuk çabuk giyiniyor ve tek başına, kimseye haber vermeksizin sokağa fırlıyordu. Sokakta ise, akşam geç vakte kadar kaldığı oluyordu. Nereye gidiyor, kimden geliyor? Kimse soramıyor, anlayamıyordu.”(s. 119).

Seniha'nın evden kaybolmaları sıklaşır ve bir gün eve geri dönmemesi üzerine, onun nerede olacağı herkes tarafından merak konusu olur. Tüm ihtimaller değerlendirilirken en başından beri Faik Bey'in Seniha'nın planından haberdar olduğu anlaşılır. Seniha'nın evden çıkıp gitmeleri hep arzuladığı yaşam içindir. O mücevherlerini satmak ve kendisine yeni eşyalar almak için sıklıkla evden çıkar ve kimseye bir şey söylemez. Ailesine haber vermeden Madam Kraft'la birlikte Trieste'ye gittiği öğrenilir. Seniha gidişinden sonra Viyana'dan, Paris'ten ve Berlin'den çektiği telgraflarla nerede olduğunu ve durumunu ailesine bildirir. Seniha ilerleyen günlerde mektuplarında parasızlıktan söz etmeye başlar. İstanbul'a dönmek için para ister. Seniha'nın geri döneceği haberini alan Servet Bey, apartman dairesine çıkmak ister ve Şişli'de bir apartman dairesi tutarak oraya taşınırlar. Naim Efendi'nin ise maddi durumu gittikçe kötüleşir.

Seniha geri döndüğünde Şişli'de ailesiyle birlikte yaşamaya başlar. Hakkı Celis onu görmek için gittiğinde Seniha'daki değişimi gözlemler. Eski Seniha'dan görünüş olarak çok farklı bir Seniha ile karşılaşır. *“Vücudu eski kımıldanışlarını, eski ahengini, eski manasını kaybetmişti; bu çevik ve kıvrak bir kızdan ziyade, olgun yorgun bir kadına benziyordu.”* (s. 150). Hakkı Celis, Seniha'ya nasıl hitap edeceğini düşünürken ondaki değişimi vurgulamak için *“Çok değişmişsiniz Seniha abla!”* (s.151) der. Seniha, görünüş olarak, kıyafet ve yaşam tarzıyla birlikte bir değişime uğrasa da *“işlediği her hatadan ders alıp bir şeyleri düzeltmeye yöneleceğine daha büyük hatalara doğru yuvarlanır. Hızla huzursuz bir genç kızdan içi boş bir fahişeye dönüşür. Çünkü yaptığı seçimler her zaman ya ulaşılmaz ya da yanıltır.”*¹⁰⁶

Seniha Avrupa'dan döndükten sonra hakkında çeşitli dedikodular çıkar. Bunlardan birisi de Seniha'nın bir âşığının olduğu ve onunla metres hayatı yaşadığıdır. Bu yaşantısı sebebiyle ve durumunu anlatmak için yaptığı açıklaması yüzünden Seniha çevresindeki insanlar tarafından eleştirilir.

“Bilir miyiz, bin türlü şeyler söylüyorlar. Güya Nedim Bey isminde biri varmış –şu kendisiyle birlikte gelen sefaret memuru olacak- evden hiç çıkmıyormuş, vakia Seniha zevahiri kurtarmak için nişanlı olduklarını söylüyormuş: ‘Ben sadece evin

¹⁰⁶ Walter G. Andrews, Özgen Felek, Victoria R. Holbrook'a Armağan, Kanat Yay., İstanbul 2006, s. 49.

dostuyum!’ diyormuş. Evin dostu... Şu Fransızların Ami de la maison dedikleri gibi cins ahbab yok mu? İşte öyleyim demek istiyor.” (s. 155).

Seniha’nın mevzusu etrafta konuşulurken, konak, Naim Efendi yalnız kaldığı için kardeşi Selma Hanım tarafından alınan kararla kiraya çıkar. Hala konağında oturmak isteyen Naim Efendi ise bir bahane bularak kardeşini ikna eder ve kiraya çıkarılan konağında yalnız başına yaşamaya devam eder.

Hakkı Celis, Seniha ve Naim Efendi’nin durumunu değerlendirirken ikisinin de biten bir şeyin timsali olduğunu düşünür. Hakkı Celis, Tanzimat ile gelen yeni hayat tarzının eleştirisini zihninde yaparken bundan Seniha da Faik Bey de paylarına düşeni alır. Daha doğrusu Tanzimat’ın bir sonucu olarak onları iki hazin tip şeklinde gösterir:

“ O kadar necabet ve selâbetle [soyluluk ve sağlamlık] başlayan o büyük Tanzimat cereyanı, döne dolaşa, nihayet İstanbul’un ortasına Seniha gibi bir kadınla, Faik Bey gibi bir erkek örneği bırakıp geçmişti. Türk dehasının yaptığı bu son medeniyet tecrübesi de gelmiş ve gelecek nesillere acı bir imtihan olmaktan başka şey yapamamıştı. / Hakkı Celis kendi kendine diyordu ki: “Naim Efendi’nin hiçkırıklarıyla Seniha’nın kahkahalarındaki mana bir değil midir? Bu her iki ses de biten bir şeyi ifade etmiyorlar mı?” (s. 167). Hakkı Celis yine; “Seniha’yı son senelerde türeyen yeni nesil bir kadın neslinin muayyen bir örneği ve Naim Efendi’yi memleketin sallanan toprağı altında, ürkerek, bağırarak için çıkmış bir acıklı müstehase [fossil] telakki ” (s. 167) eder.

Naim Efendi torunu Seniha ile ilgili haberleri Hakkı Celis’ten alır. O, Seniha’nın alafranga yaşamını Naim Efendi’ye şöyle nakleder:

“İç içe oda ağzına kadar doluyor. Birçok Şarkvarî köşeler yapmışlar, bunlar üstünde bağdaş kurup oturmuş Alman zabıtları, ellerinde bir tambur veya bir gitara ile yan yatmış Viyanalı kadınlar; duvardan indirilmiş bir uzun çubuğu tütürmeye uğraşan Beyoğullu gençler var. Herkes kendi havasında gülüp eğleniyor. Seniha, ayakta olsun, oturmuş bulunsun, daima hiç çözülmeyen bir çemberle çevriliyor. Dört muhtelif lisanla konuşan, dört muhtelif cinsten, dört muhtelif yaşta, en az yedi sekiz erkekten müteşekkil bu çember, Seniha ayağı kalktığı vakit onunla beraber kalkıyor. Seniha yürümeye başlar başlamaz onunla beraber yürüyor ve bir tarafa çekilip oturunca o da beraber çekilip oturuyor.” (s. 171).

Seniha, Türk kadınının modernizmle gelen değişim sürecini değil sonucunu gösteren bir roman karakteridir. O modernizmi yanlış yorumlamış bir genç kızdır. Seniha'nın, Hakkı Celis'in aktarımıyla gözlemlenen alafranga fakat sefil yaşantısına bakıldığında Necip Fazıl'ın Destan şiirinde¹⁰⁷ “Durun kalabalıklar, bu cadde çıkmaz sokak” diyerek, yanlış yolda olanları uyardığı kalabalıkla Seniha'nın bulunduğu kalabalık benzerlik gösterir.. Necip Fazıl yine aynı şiirde “Utanırdı burnunu göstermekten sütninem,/ Kızımın gösterdiği kefen bezine mahrem.” dizelerinde eleştirdiği yaşam ile Seniha'nın alafranga yaşantısında da benzerlik vardır. Şarkvâri köşelerde alafranga eğlenceler düzenleyen Seniha'nın bu sefil hali onun Avrupa özentisinin sonucudur.

Hakkı Celis savaşa katılmak için Çanakkale'ye gitmeden veda ziyareti yaparken Seniha hakkında bazı duyular kulağına gelir. Faik Bey'le karşılaşır ve onun teklifi üzerine bir bara giderler, burada Faik Bey Seniha'nın evleneceğini öğrenir. Hakkı Celis'le konuşmaya başlar ve Seniha hakkındaki düşüncelerini söyler. Onun asıl amacının ne olduğunu Hakkı Celis'e anlatır.

“ Canlı şeylerin hiçbirini sevmez. Ne insan, ne köpek, ne kedi, ne civciv. Sevdiği şeyler hep kumaş, taş, boya, rahat ve muntazam odalar, araba, kundura ve çoraptır. Bütün bunları kendisine temin eden adam nazarında bir ilah kesilir; zira bu adam bütün taptığı putları avucunun içinde getiren harikulade bir mahluktur. Şimdi bunlardan bir tanesini bulmuş... Varacağı adam çok zenginmiş.” (s.189-190).

Hakkı Celis birkaç gün için geldiği İstanbul'da Seniha'nın Mebus Necip Bey ile evliliğinin gerçekleşmediğini öğrenir. Bunun sebebinin Faik Bey olduğu düşünülse de asıl sebep Seniha'nın Necip Bey tarafından kandırılmasıdır. Seniha'ya ağır bir darbe olan bu durum karşısında dirayetli bir şekilde duran Seniha etrafındakilerin hayrete düşmesine neden olur.

“Seniha için bu gayet ağır bir darbe oldu ve belki hayatta yediği darbelerin en ağırı bu idi; zira bu sefer tamam can alacak yerinden, hulyalarının, hesaplarının, tasavvurlarının merkezinden, gurur ve nefsanîyetinden yararlanmıştı. Fakat bu felakete o kadar vakar ve metanetle tahammül etti ki; hiç kimse elemnin derecesine vâkıf

¹⁰⁷ Destan şiiri için bkz; “Necip Fazıl Kısakürek, Çile, 80. Basım, Büyük Doğu Yay., Kasım 2014, s. 406”.

olmadı, hâtta kendisini pek yakından tanıyanlar bile: “Ne kadar kayıtsız kız! Ne kadar havai ve geniş yürekli!” dediler.” (s. 198).

Seniha bulunduğu vaziyetin sorumlusu olarak Faik Bey’i görür. Bu düşüncesini Hakkı Celis’le paylaşır. Kendi iradesizliğini Faik Bey’in üzerine yıkması Seniha’nın sorumsuzluğunun bir diğer göstergesidir. Alafranga yaşam düşkünlüğü onun Faik Bey’in cazibesine kapılmasında bir etken oluşunun Seniha için bir önemi yoktur. Onun lüks bir yaşam özentisi şimdiki durumunun en önemli nedenlerindedir.¹⁰⁸ O yine de kendisini savunmaya çalışır ve bunu yaparken de arzuladığı yaşam için ailesine karşı sergilediği davranışların doğruluğunu ispatlamaya çalışır. Ona göre ikiyüzlülük yapmayarak isteklerini dile getirmesi erdemli bir davranıştır ve onun tek meziyetidir. Bunu okuduğu romanlarda karşılaştığı cümlelerle desteklemeye çalışır.

“Bir romanda görmüştüm, bütün ahlak düsturlarının hülasası şudur diyordu: Hakikat için hakikati söyleyebilecek bir tarzda yaşamak. Ben vakıa anama, babama, hasseten büyükbabama çok fenalık etmiş bir kızım; pek çok kusurlarım var; fakat bütün bunlara mukabil tek bir meziyetim var ki, o da, hiç riyakâr olmayışımıdır; her zaman, bilmeden, kendiliğinden açık sözlü, açık özlü bir kızdım. Hiç kimsenin ne dediğini, ne diyeceğine zerre kadar ehemmiyet vermedim ve harekâtımı herkesin arzusuna uydurmaya lüzum görmedim. Bütün bunlar birer fazilet değil midir?” (s. 208).

Seniha, Hakkı Celis’le yakınlaşmaya çalışırken genç adamın ona karşı ilgisiz kalması üzerine Seniha ona *“Gençken ve güzelken vücudu soymak iyidir, fakat hiçbir yaşta ruhu soymaya gelmez ve herkes önünde hatta kendi önümüzde bile daima giyimli durmalıdır.”* (s. 210) der. Seniha yaşadıklarından bir nebze ders aldığını bu sözleriyle gösterir.

¹⁰⁸ “Seniha’nın temsil ettiği ‘hal’ geçmişten kopuk olduğu için, sahte bir Avrupalılıkla taklitçi olmaktan öteye gidemeyecek ve bir gazap fırtınası gibi yakıp yıkarak geçip gidecektir. Bununla beraber yazar, hiciv konusu yaptığı Seniha’yı da değişen karakterler arasına koymuş, manevî değerlerden yoksun bütün kişilerde olduğu gibi, onun da tutarlı bir şekilde yaşadığı tutarsızlıkları büyük bir başarıyla tahlil etmiştir. Seniha ilk aşkı olan Faik’in gerçek yüzünü gördükten sonra, hayal kırıklığının getirdiği acıları sefahatla unutmaya çalışır. Hayatı ‘zengin bir koca’ ve pahalı eğlenceler olarak gören Seniha, Naim Efendi ile Servet Bey arasındaki moral farkı görecektir zekâda olduğu gibi, yaptığı hataların da bilincine varabilecek bir kişidir. (...) Ancak insanın geçmişteki hatalarını görmesi, değişmesinin sadece bir şartıdır. Seniha temsil ettiği moral seviyesinin bilincinde olmakla beraber, geçmişteki hataları için acı çekmeyecek kadar bencildir. Geçmişte yaptığı gibi, halde de bu hataları tekrarlamak, onun zevk düşkünlüğü karakteri için tabii bir sonuçtur ” (Sevim Kantarcıoğlu, Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm, Akçağ Yay., 2.Baskı, Ankara 2004, s. 63-64).

Seniha ve Hakkı Celis'in görüşmelerinden on beş gün sonra Servet Bey'in evinde bir davet düzenlenir. Bu davette Seniha, Hakkı Celis'in harpte öldüğünü öğrenir. Artık Seniha'ya değer veren ona sevgisini sunan Hakkı Celis de Seniha'yı terk eder. Hakkı Celis'in ölüm haberini alafranga bir davette alan Seniha tıpkı evliliğinin gerçekleşmediği zamandaki gibi bu ölüme de tepkisiz kalır. Alafranga bir yaşamı, alafranga bir kalabalığı arzulayan Seniha, amacına ulaşır, artık alafranga kalabalık içinde olsa da, o kalabalığın içinde alafranga bir yalnızlık içindedir. Ölüm haberi karşısında Seniha "*sadece güzel ve süslü*" (s. 217) dır.

Seniha, "*kurulu düzeni beğenmeyen, hazır değer yargılarına karşı çıkan, ama kişisel bir başkaldırmadan öteye geçemediği için sonunda yenilen tipik bir geçit devri gencidir.*"¹⁰⁹

2. 6. 2. Bir Düğün Gecesi: Özgürlük Savaşından Hiçliğin Kollarına

Adalet Ağaoğlu'nun kaleme aldığı "Bir Düğün Gecesi"¹¹⁰ romanı, yazarın "Dar Zamanlar" üçlemesinin ikinci kitabıdır. Roman ilk olarak 1979 yılında yayımlanmıştır. Roman Aysel'in yeğeni Ayşen'in düğününü konu edinir ve birkaç saatlik bir zaman dilimini kapsar.

Aysel'in eşi Ömer'in iç konuşmalarıyla okura sunulan roman yer yer bilinç akışı ve iç monolog tekniğiyle düğün gecesi orada bulunan Tezel, Ömer ve Ayşen gibi roman kişilerinin yaşantıları hakkında fikir sahibi olunmasına yardımcı olur. Roman 12 bölümden oluşur ve bu bölümlerin bazılarında alt başlıklar kullanılmıştır.

Romanı okura aktarma görevi Ömer'e verilmiştir, lakin yazarın kullandığı bilinç akışı tekniği sayesinde yer yer roman başkişilerinin bedenlenmiş düğünde oldukları halde geçmişten aktardıkları yaşanmışlıklarına şahit olunur. Berna Moran'ın¹¹¹

¹⁰⁹ Fethi Naci, 100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme, Gerçek Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 1990, s.53.

¹¹⁰ Adalet Ağaoğlu, Bir Düğün Gecesi, Everest Yay., İstanbul 2014. (Romandan yapılan alıntılar sayfa numaraları belirtilerek bu baskıdan yapılmıştır.)

¹¹¹ "... bütün bölümler Ömer'in iç konuşmasıyla başlar ve arkasından onun seçtiği ve sunduğu kişinin konuşması yer alır. Böylece her bölüm Ömer ve düğündeki birinin iç konuşmasından meydana gelir. Bu sunucu, betimleyici ve tanıtıcı yönüyle Ömer, romandan silinmesi istenen anlatıcı yazar'ın yerini alıyor." (Berna Moran, Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış C.3, İletişim Yay, 13. Baskı, İstanbul 2009, s.38).

yorumuyla bir sunucu konumunda olan Ömer, mikrofonu uzattığı kişilere söz hakkı tanır ve böylelikle söz hakkı verilen roman kişinin geçmiş ve sorunları okurla buluşturulmuş olur.

Ayşen'in babası İlhan Dereli hukukçu bir iş adamıdır, evlendiği Ercan'ın babası ise bir Tümgeneral. Yani ordu ve burjuva sınıfının bir arada olduğu bir düğün atmosferi vardır. Romanda, İş adamı İlhan Dereli'nin kızı Ayşen ile Tümgeneral Hayrettin Özkan'ın oğlu Ercan'ın evliliğinden yola çıkılarak 12 Mart döneminin ortaya çıkardığı sorunlar ele alınır. Aynı zamanda Ayşen'in, Tezel'in ve Aysel'in iç dünyaları ve sorunları da okura sunulur.

Aysel, Tezel ve ağabeyleri İlhan arasındaki kardeş ilişkisi sağlıklı bir ilişki değildir. Üç kardeşin de birbirleriyle sorunları vardır. Aysel ağabeyi İlhan'la arasındaki sorun nedeniyle düğüne katılmaz. Tezel, İstanbul'da bir ressam olarak hayatına devam eder ve eline ulaşan davetiyeyi görünce yeğenin düğüne katılmakta kararsız kalsa da düğün için Ankara'ya gider. Okuyucu, düğünde eniştesi Ömer'le aynı masada oturan Tezel'in iç konuşmalarından, düğüne gelmek için nasıl karar verdiğini, Aysel'le arasındaki adı konulamamış sorunu, yaptığı iki evliliği neden sonlandırdığını ve İstanbul'da ne gibi sorunlar yaşadığını öğrenir.

Tezel, akademide okumak istediği için ağabeyi ona karşı çıkar, Aysel ile Ömer ise Tezel'in bu isteğini destekler. Tezel İstanbul'a akademide okumak için gider ve orada kendisine bir hayat kurar. İki kez evlenir ve iki evliliği de boşanmayla neticelenir, ikinci evliliğinden bir oğlu olur, fakat oğluna Tezel'in kayınvalidesi bakar. Geçimini yaptığı resimleri satarak sağlayan Tezel, Ankara'ya gitmek için bindiği otobüste, bir gün sergisindeki resimlerde işçilere ve işçi sınıfına yer vermediğini öne süren birkaç kişiden tokat yediğini, yüzüne tükürüldüğünü ve hakaret içeren sözler işittiğini anımsar. İşçilere resimlerinde yer vermediği için suçlanan Tezel, onların haklarını savunmak için gençlik yıllarında katıldığı protestoları aklına getirir ve bütün bunları niçin yaptığını sorgular.

Berna Akkıyal, Tezel'in bir zamanlar içinde bulunduğu sol hareketinin neden pasif kaldığını şu şekilde yorumlar: *“Tezel 1970'lerin Türkiye'sinde örneği sık görülmeyen “özgür” kadındır. (...) İçinde bulunduğu ortam içinde, daha çok eyleme*

dönük bir solcu olmuş, toplumun koşullarını yeterince analiz edemeyen çözüm üretemeyen hareketin içinde bir süre yer aldıktan sonra inancını yitirmiştir.”¹¹²

Tezel, Otobüs yolculuğu devam ederken Ankara ile olan bağının yıllar önce koptuğunu “*Gerçekte hiçbir bağım yok o kentle. Hiçbir gözyaşım ya da kahkaham. Son yıllar oraya her gidişimde aile bağımın bir ilmiği kopa kopa, her dönüşümde ardımda bir iki yok bıraka bıraka o kentten boşaldım.*” (s. 71) şeklinde ifade eder.

Tezel, İstanbul’dayken hep yalnızdır. Kopup geldiği Ankara’dan sonra yeni bir şehirde kurduğu yeni hayatta kendisini yalnız hisseden Tezel’in kötü bir yük olarak gördüğü yalnızlık duygusu otobüs yolculuğu esnasında onun iç konuşmalarıyla okura şu şekilde aktarılır.

“Biri olmalı. Birini aramalıyım. O birinin karşısında hiç konuşmayabilirim. Yine de çok konuşmuş gibi, içime durmadan yığılan ağırlığı, adına yalnızlık denen bu kötü yükü atabilirim.” (...) “*Şimdi içeri gireceğim. İçerde biri olacak. Adı yok. Artık adının olmasını istemiyorum. Adsız biri. Ama biri. Yok. Yoksa yok. Onu ben bulacağım. Koskoca İstanbul. İçinde koskoca on yıl, on yıldan fazla zaman geçirdiğim İstanbul. Burda böyle birini mutlak tanıyorum. Böyle biri kesinlikle var, olmaz olur mu?”* (s. 72-73).

İstanbul’da devam eden yaşantısı boyunca bir arayış içinde olduğu bu cümlelerinden gözlemlenen Tezel, var olduğuna inandığı; ama bir türlü yolunun kesişmediği o kişiye ulaşamadığı için yalnızlık duygusuna kapılmıştır. Kendini tam anlamıyla ifade edebileceği, sorunlarını paylaşabileceği o kişinin yokluğu Tezel’e kendisini yalnız hissettirir. Tezel çevresindekiler tarafından anlaşılammış bir kişidir ve onun o “biri”ni aramaya koyuluşu da bu sebeptendir.

Tezel için o “biri” önceleri ablası Aysel’dir; ancak Aysel’le aralarındaki çözemedikleri sorun Tezel’i o “biri”nin başkası olduğuna inanmaya sevk eder ve Tezel bunun için “*Bu sefer adının olmasını istemiyorum.*” diyerek Aysel’den başka birine ihtiyacı olduğunu vurgular. Aradığı kişinin yokluğuyla yüzleşen Tezel bunun farkına vardığında “*Her şey hiç. Tek gerçek yalnızlık!*” (s. 74) diyerek yalnızlığıyla birlikte hiçliğiyle de yüzleşir. Maçka’daki sergisinde resimlerinin beğenilmemesi,

¹¹² Berna Akkıyal, Adalaet Ağaoğlu’nun Dar Zamanlar Üçlemesinde “Kimlik” Sorunsalı, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2005, Yayınlanmamış YLT, s. 58.

aynı sergide tokat yemesi, yüzüne tükürülmesi, hakaret işitmesi ve emekçi sınıfa saygı duymadığının söylenmesinden de etkilenen Tezel, her şeyden vazgeçerek hiçliği ve içkiyi seçer. Tezel'in içkiye olan düşkünlüğü romanın başında söylediği “*intihar etmeyeceksek içelim bari!*” (s. 7) cümlesiyle de açıklanabilir. Düğün süresince boşalan kadehinin yerine yenisini edinen Tezel, sadece düğüne katılan davetlileri gözlemler ve içkisini içmeye devam eder. Ömer'le yaptığı konuşmalar ve iç monologları dışında Tezel'in düğün boyunca kimseyle ilgilenmediği, düğün atmosferinden ve düğüne katılanlardan hoşnut olmadığı görülür.

Tezel, otobüs yolculuğu esnasındaki iç konuşmasında sekiz ay öncesinde Londra'ya gittiğinden bahseder. Arkadaşı Sami, ondan kuryelik yapmasını istediği için Londra'ya giden Tezel, hapse düşen ve işkence gören arkadaşlarının özgürlüğü için işe yaramak ister bu sebeple Sami'nin kendisinden istediği kuryeliği yapmayı kabul eder. Aracı olarak seçilmesi Tezel'i heyecanlandırmıştır ama Tezel, ona verilen notu iletmesi gereken kişiyle karşılaşınca hayal kırıklığına uğrar çünkü notu ilettiği kadın, Tezel'e, kendilerine gizlice ulaştırılan notlardan bıktığını ve bir anlamı olmadığını söyler.¹¹³

Düğün salonunda Tezel ile aynı masayı paylaşan Ömer, Ayşen'in düğün davetiyesini getirdiği zaman onun kendisine bir şeyler hissettiğinin farkına vardığını kendi kendine itiraf eder. Davetlilerin tebriklerini kabul eden Ayşen'in aklının kendisinde olduğunu öne süren Ömer, duyguları uyandırılmış bir delikanlı gibi hissettiğini belirtir. Ömer zihninden bunları geçirirken Tezel Aysel'in düğüne katılmamasının nedenini merak eder. Ankara'ya geldiğinde annesinin evinden Aysel'i arayan Tezel, telefonda Aysel'in soğuk sesiyle karşılaşınca umudunu yitirmesinden Aysel'i sorumlu tutar. Tezel'in beklentisi Aysel'in annelerinin evine

¹¹³ Bir işe yarayacak olmanın verdiği heyecanı kadının sözleriyle yok olan Tezel, başarısız olmasının sorumlusu olarak o kadını değil Aysel'i gösterir. Onun bu düşünceleri, kendi zihninde Aysel'le yaptığı şu konuşmadan anlaşılır:

“Aysel, yine yalancıyım. Yine yalan söyledim kendime. Benim yeniden şahlanmış inancım o gün, o kadının karşısında yıkılmadı, hayır. Ondan bize ne? O gelip geçici bir süs. Bir aracı. Bizse buradayız. Varız. Yaşıyoruz ve hep birlikte yaşamayı sürdürmek zorundayız.”(s. 89)

“Beni inançsızlığımdan kuşkuya düşüren sensin. Kendi kendime yalanlar söylemek zorunda bırakan, yeniden inançlara sıvanmak zorunda bırakan sensin. Senden kurtulmak tümüyle her şeyden kurtulmak olurdu.” (s. 90)

giderek aralarında adını koyamadıkları sorunu aşmaktır ve bunu istediğini Ankara'ya gelirken yol boyu gizli bir şekilde kendine itiraf eder.

Aysel'in birlikte olduğu öğrencisi Engin'in cezaevinden Aysel'e mektup gönderdiğini hatırlayan Ömer, karısının öğrencisiyle yaşadığı ilişkiyi kendisinden saklamadığını belirtirken Aysel'deki cesareti ve değişimi şu şekilde açıklar:

“Kendinden başka kimseye verecek hesabı olmayan bir Aysel vardı karşımda. İçinde tek kaçamak nokta barındırmayan apaçık bakışları. Gelecek günlerin yeni yüklerini yüklemeye iyice hazır. Hep yanlış yapmaktan korkardı. Şimdi yanlış da hazır bir Aysel. Ama yeni yanlışta. Eskitilmiş olana değil.” (s. 113-114).

Son dört yılda karı koca olarak ilişkilerinde sorun olan Aysel ve Ömer ayrılmak yerine birbirlerine, kendi hayatlarını özgürce yaşamayı teklif etmiş ve evliliklerine bu şekilde devam etmişlerdir. Ayşen'in kendisine olan ilgisini fark eden Ömer, kendini, Aysel'in eski öğrencisinin gönderdiği mektuptan rahatsızlık duymasıyla Doğulu, Ayşen'in duygularını anlamaya çalışmasını da Batılı olarak nitelendirir.

Düğün davetlilerine/sahiplerine bakıldığında, düğün için bir arada olan isimlerin birbiriyle olan alakasızlığı dikkat çekicidir; damadın emekli albay olan dayısı Ertürk, Ertürk'ün karısı Gönül Hanım, damadın yurtdışında yaşayan ve etrafa nam olsun diye düğüne gelmesi istenilen teyzesi Ayten (Eytın) Hanım, damadın annesi Nuriş Hanım ve babası Tümgeneral Hayrettin Özkan, Ayşen'in avukatlıktan müteahhitliğe geçiş yapan ve bu sayede zengin bir iş adamı olan babası İlhan, Ayşen'in gösterişten başka bir şey düşünmeyen annesi Müjgan, Ayşen'in babaannesi Fitnat Hanım Ayşen'in sol hareket içine girmeye çabaladığı sırada tanıdığı ve işçi sınıfını temsil eden Ali Usta'nın yeğeni polis Ahmet, solcu bir akademisyen olan Ömer ve yine sol kesime tabi olan ressam Tezel. Bu kişilerin hepsi Ayşen ve Ercan'ın evliliği için bir araya toplanmış birbirine yabancı kimselerdir. Orduyu, işçi sınıfını, devrimci sınıfı ve burjuvayı temsil eden farklı kişilerin hepsi yalnız iki gencin mutluluğunu paylaşmak için 26 Kasım 1972 tarihinde Anadolu Kulübü'ndedir; fakat hepsi kendi derdindedir.

Düğünde bulunan hemen herkes kalabalık içinde kendi yalnızlıklarıyla baş başadır. Şöyle ki: Tezel, herkesi yaşama fukarası ilan eder ve neden düğünde

bulduğunu sorgular. Ömer, Ayşen'in kendisine olan ilgisinin farkındadır ve içinde bulunduğu durumu sorgular. Gönül Hanım ailesinin gözünde değer görememesinden yakınıdır. Nuriş Hanım oğlu Hakan'ın düğünü basıp kardeşi Ercan'ı öldürmesinden korkar. Müjgan ve İlhan davetlilere küçük düşmemek için çabalar, Ayşen bir işe yaramadığını düşündüğü için kabul ettiği evlilik sayesinde ben demek yerine biz demeyi öğrendiğini ispat etmeye çalışır. Fitnat Hanım çocukları ve kendisinin neden ayrı olduklarını sorgular.

Tezel'in annesi Fitnat Hanım'ın iç konuşmalarına bakıldığında, torununun düğününde bile bir arada olmayı başaramayan ailesinden yakındığı görülür. Aysel düğüne gelmemiştir, düğüne katılan Tezel ise ağabeyi İlhan'dan ayrıdır. Bu tablo Fitnat Hanım'ı çok üzer. Tezel'in sürekli içki içmesinden rahatsızlık duyan Fitnat Hanım, onun bu hallerine sebep olan kişinin Aysel olduğunu düşünür. Çünkü Aysel, Tezel'in İstanbul'a gitme fikrini desteklemiştir. İstanbul'da kendine bir hayat kuran Tezel ise iki evlilik yapmış iki evliliğinin akıbeti de boşanma olmuştur. İkinci evliliğinden Kerem adlı bir oğlu olduğu halde çocuğuna annelik yapmak yerine onu babasına bırakmıştır. Fitnat Hanım'a göre Tezel evlenmeden önce çok fazla içki içmezken evlenip ayrıldıktan sonra içkiye düşkünlüğü artmıştır. Eski eşlerinin kızı Tezel'i neden mutlu edemediklerini ve kızının neden bu kadar çok içki içtiğini anlamaya çalışır; ancak kızı ve onun evlilikleri hakkında bilgi sahibi değildir.

Düğünde Ömer'in fakülteden öğrencisi devrimci bir genç olan Tuncer ve karısı Yıldız da vardır. Yıldız, Tuncer ve Ayşen fakülteden arkadaş oldukları için düğüne katılmışlardır. Tuncer, Ömer'i fakültedeki kürsüsünden indiren devrimci gençlerden biridir. Yıldız ise babası milletvekili olan ve dolayısıyla zengin olduğu için devrim hareketi içinde yer alması hoş karşılanmayan bir genç kız. Tuncer, Ömer'le karşılaştığında ona, onunla uzunca konuşmak istediğinden bahseder ve içinden hocası Ömer'e anlatmak istediklerini anlatır.

Tuncer, Ömer karşısında mahcubiyet hisseder çünkü bir zamanlar onun kürsüden inmesine sebep olanlardan birisidir. Şimdi ise hocasının karşısına yurtdışında doktorasını yapan ve karşı durduğu sistemin içinde yer alan milletvekilinin damadı olarak çıkmıştır.

Tuncer, Yıldız'la olan ilişkisinin nasıl başladığını kendi iç konuşmasıyla hocasına anlatırken babasının arkadaşı, televizyon tamircisi Ali Usta'dan da bahseder. Ali Usta hiç evlenmemiş, ölen kardeşin iki erkek evladını yanına alıp büyütüştür. O da devrimci bir adamdır. Romanda işçi sınıfını temsil eder. Yeğeni Ahmet polis olmuştur Murat ise istediği gibi bir devrimci. Fakat Ahmet'in polis olması, yani bozuk düzenin içinde yer alması Ali Usta'nın yakındığı bir durumdur.

Tuncer, Ali Usta'ya Yıldız'a olan ilgisinden ve sosyal statüsünden bahseder ve bu sebeple Yıldız'ın bir ajan olabileceğini düşündüğünü söyler. Ali Usta babasının zengin olmasının Yıldız'ın suçu olmadığını söyleyerek Tuncer'e cesaret verir. Aysel'in İlhan'ın kardeşi olmasına rağmen başarılı bir akademisyen olmasını ve duruşunu örnek göstererek, Remzi Tarakçı'nın kızı olduğu için Yıldız'dan şüphe etmek yerine ona şans vermesini tavsiye eder.

Yıldız babasının imkânlarını kullanarak Tuncer'e ve devrimci arkadaşlarına yardım etmiştir. İhtilal olduğunda onları kendi evinde saklamış ve Tuncer'e her defasında yardım etmiştir. Tuncer bunları anlatırken milletvekili damadı olmasının hapse giren arkadaşlarına yardım etme fırsatı doğurduğundan da bahseder. Ayşen'in düğünü için yurtdışından Türkiye'ye gelmelerinin sebebi de budur. Böylece Tuncer, yaptığı iç konuşma sayesinde hocası Ömer'e kendini açıklama fırsatı bulmuş olur.

Ayşen ve Ercan'ın nikâhı Korgeneral'in de düğüne katılmasıyla birlikte kıyılacaktır. Düğün fotoğrafı çekirmek için aileler bir araya geldiğinde Ercan'ın annesi Nuriş Hanım'ın iç konuşmaları başlar. Kocasını Hayrettin'in nasıl gülümseyebildiğini sorgulayan Nuriş Hanım, oğlu Hakan'ın Ercan'ı öldüreceğini söylemesini unutamaz. Hakan'ın düğüne gelip Ercan'ı vurma ihtimali yüzünden Ali Usta'nın yeğeni polis Ahmet de düğünde yerini almıştır.

Tezel ve Ömer, nikâh esnasında etrafı gözlemlerken Tezel yeğeni Ayşen'in babasının kulağına fısıldadığı "*Sen benim düşmanımsın! Baş düşmanımsın baba!..*" (s.238) dediğini Ömer'le paylaşır. Nikâhtan sonra Ayşen'i tebrik eden Tezel, rahatlaması için kendi içkisini Ayşen'e uzatır ve ondan kendisine Tezel değil hala demesini ister. Ayşen ise aralarındaki yaş farkının az olmasından dolayı ona hiç hala gözüyle bakmamıştır ve daha öncelerden de Tezel'le arkadaş olabilmeyi istemiştir.

Ayşen, Tezel'le konuşurken düğün dansını açmaları gerektiğini söyleyen Ercan'ın kollarında bulur kendini. Düğün dansı esnasına iç konuşmalarına şahit olunan Ayşen, mutsuzluğunu dile getirir. Ercan'la evlenmeyi hiç istememesine rağmen son çare olarak bu evliliği kabul etmiştir.. Devrimci arkadaşlarının arasında kendine bir yer edinmeye çabaladığı halde bir türlü kabul görememiştir. Çünkü her çabası ailesi tarafından boşa çıkarılmıştır.

Ayşen'in annesi Müjgan Hanım, özel arabasıyla fakülte önünde bekleyerek defileye gitmek için onu almaya geldiğini söylediğinde Ayşen diğer arkadaşları tarafından süsten başka bir derdi olmayan zengin şımarık kız olarak algılanır. Ayşen, annesinin fakülteye tekrar gelmesi halinde onu vurmakla tehdit eder ve bu sözleri yüzünden annesi tarafından nankörlükle suçlanır. Her şeye sahip olduğu halde mutsuz ve huzursuz olan Ayşen annesine göre bir nankördür. Annesinin davranışları, babasının orduya motor satan bir işadamı oluşu, arkadaşlarının Ayşen'in devrimci olamayacağına karar vermelerine neden olur. Onlara göre öyle bir anne ve babadan devrimci bir kız çıkmaz bu sebeple de onu aralarına almazlar.

Arkadaşlarıyla birlikte gözaltına alındığında babasının çabalarıyla serbest bırakılan Ayşen, arkadaşlarının onun hakkında kurmaca olarak tutuklandığını düşündüklerini belirtirken nereye tutunacağını da sorgular. Ailesinden memnun olmayan, onların davranışlarını eleştiren Ayşen, kendisinde eksik olduğuna inandığı özgüveninin gelişmemesini annesiyle arasında yaşanan çatışmaya bağlar. Ayşen, arkadaşı Uğur'un, babasıyla çatışma halinde olmasına rağmen annesiyle olan sağlam ilişkisi sayesinde özgüvenli bir birey olduğunu gözlemler. Bu mukayese sonucunda kendi özgüven eksikliğinin sorumlu olarak annesini görür.

Ayşen, içlerine girmek istediği arkadaşları tarafından dışlanınca, Aysel halasını ve Ömer eniştesini arayıp onlarla konuşmak ister. Üniversiteye başlamadan önce ailesinin etkisiyle onlardan uzak duran Ayşen şimdi onların varlığına ihtiyaç duyar, arkadaşları arasında itibar görebilmek için onlardan bahseder çünkü halası ve eniştesi fakültede öğrenciler tarafından sevilen ve sözlerine değer verilen hocalardır.

Ayşen, dans pistinde Ercan’la dans ederken içinden, tutuklu olan arkadaşı Gül’e seslenir ve Ercan’la evlenmeyi kabul ettiği için tutunacağı tek dalının da kırıldığını şu sözleriyle belirtir:

“Tutunacak tek dal kendi dalımdı. O da çok güçsüzmüş Gül. “Fidan gibi” diyor biri biz dans ederken. Nikâhım kıyılırken bir başkası da, “Ayol daha pek çocuk” demişti. Kendi dalıma binip çatır çatır kırıldım işte. Dayanamadım.” (s. 272).

Onun Ercan’la evlenmesi annesi için bir kurtuluştur, çünkü kızının vukuatlarından sıkılan Müjgan Hanım, evlendiği zaman başı derde girse de Ayşen’le kocasının ilgileceğini düşünür ve bu nedenle bu evlilik onun için bulunmaz bir fırsattır.

Düğün pastası kesileceği zaman, tekrar arkadaşı Gül’e seslenen Ayşen, “biz” demeyi öğrendiğini şu şekilde ifade eder:

“Pastam dokuz katlı. / Pastamız yani. Çünkü artık nikâhlandım. Artık böylece “biz” oldum. “Ben” demeyi unutmayacak mıydık? “Ben” yok “biz” var: Pis burjuva kıızı! Unutamaz mısın ikide bir “ben” demeyi? Unuttum işte Gül. Söze sık sık “Çocuklar ben...” diye başladığım için beni sürekli böyle azarlayıp durmuş olan bütün eski arkadaşlarıma selam söyle. “Ayşen “biz” olmuş” de. (...) / Oldum Gül. Artık hiç “Çocuklar ben...” demeyeceğim.” (s. 274).

Ayşen, halasının kocasına aşık olmuştur ve bunu kimseyle paylaşmamıştır. Düğün davetiyesini vermek için halasının evine gittiğinde, Aysel halasının düğüne gelmeyeceğini öğrenir ve onlardan ayrılırken Ömer’e, düğünde onu yalnız bırakmaması için düğüne gelmesi ricasında bulunur. Ömer, düğüne Ayşen’in ricası üzerine katılır.

Düğünün sonlarına doğru, tuvalete giden Ömer, burada Aysel’le tartışmalarını hatırlar, düğün salonundan evi arar. Aysel, Ömer’e niçin aradığını sorduğunda onun intihar edip etmediğini öğrenmek için aradığı cevabını alır. Ömer, Aysel’e sinirlidir ve onu çıldırtmak ister ama onun artık farklı biri olduğunu şöyle ifade eder: *“Şu Aysel’i de gerçekten çıldırtabilsem! Ne oluyor. Karşı tarafta ses soluk çıkmıyor. Kesin bir sessizlik. Aysel’i biraz salaklaştırabilsem! Onun gençliği salakmış. Bana rastlayana dek. Yazık, artık salaklaşmaz.”* (s. 337).

Aysel telefonda Ömer'e Sevil adında bir arkadaşının olduğunu, Tezel'i de alıp eve gelmesini söyler. Hep birlikte konuşmaya ihtiyaçları olduğundan bahseder. Telefonu Ömer'in yüzüne kapatır. Düğünden ayrılmak üzereyken Tezel Ömer'e Aysel'in onu telefonla aradığını onu bulamayınca Aysel'le kendisinin konuştuğunu söyler. Sevil aranan bir gerilla olduğu için eve baskın yapılmış ve Aysel'le ikisi gözaltına alınmıştır. Tezel, Ömer'i eve gitmemesi konusunda uyarır. Aysel'in düğüne katılmak yerine kötü bir gerilla olarak nitelendirdiği Sevil'in yanında olmakla hata ettiğini belirtir. Sonrasında içki içmek isteyen Tezel, Ömer'le bir taksiye biner ve Anadolu Kulübü'nden ayrılırlar. Böylece birbirine, kendilerine, toplumlarına yabancılaşmış insanların bir araya geldiği düğün sona erer.

2. 7. İdeoloji Uğruna Ödenen Bedeller

2. 7. 1. Yeni Turan: Samiye'den Yoldaş Kaya'ya

Halide Edip'in Yeni Turan¹¹⁴ romanı, II. Meşrutiyet'ten sonra Osmanlı'da gelişen fikir akımlarının etkisiyle kaleme alınmış bir romandır. İlk olarak 1912 yılında Tanin'de tefrika edilmiştir. Halide Edip, Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura gibi isimlerin fikir anlayışlarından etkilenecek fikir dünyasını şekillendirmiş ve "Yeni Turan"ı da bu fikirlerle destekleyerek kaleme almıştır.¹¹⁵ "*Halide, ülke için demokrasi, kadınlar için eşitlik, çocuklar için akılları esir almayan bir eğitim istiyordu. (...) Cumhuriyet öncesi hayal ettiklerini bir ütopya olarak Yeni Turan romanında resmetmişti.*"¹¹⁶ Siyasi bir roman olma özelliği taşıyan Yeni Turan'da roman başkışisi Kaya ve Oğuz'un ideolojileri için verdiği mücadele ele alınır ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eleştirisi yapılır.

Yeni Osmanlı'lar Cemiyeti'nin lideri Hamdi Paşa'nın en yakın arkadaşı Lütfi Bey İttihat ve Terakki taraftarıdır. Kızı Samiye ile yaşayan Lütfü Bey ile Hamdi Paşa'nın araları politik nedenlerden dolayı açılır. Samiye ise aradaki bu kırgınlığa

¹¹⁴Halide Edib Adıvar, Yeni Turan, 5. Baskı, Atlas Kitabevi, İstanbul 1982. (Roman içinden yapılan alıntılar sayfa numarası belirtilerek bu baskıdan yapılmıştır.)

¹¹⁵"Yeni Turan"ı yazarken Ziya Gökalp'ten etkilendiğini söylüyordu. Esas etkilendiği kişinin Yusuf Akçura olduğunu anlatanlar da olacaktı. Her iki isim de, Yeni Turan'ın karakterlerine sinmişti. (...) Aslında romandaki Oğuz tasviri akla Akçura'yı getiriyor." (İpek Çalışlar, Halide Edib, Everest Yay., İstanbul Mayıs 2010, s. 102).

¹¹⁶İpek Çalışlar, a.g.e., s. 479.

rağmen Hamdi Paşa'yı ziyaret etmeye devam eder. Hamdi Paşa ve Samiye birbirlerine karşı sevgi ve dostluk besler.

İttihatçılarla ilgili politik kayıplar başladığı sırada Samiye'de de bir değişim başlar. Samiye'deki değişimi ve onun kişiliğini Hamdi Paşa'nın yeğeni ve Yeni Turan romanının anlatıcısı Asım gözlemler. Samiye yetiştiği ortamdan beslenerek zihnini ve kişiliğini olgunlaştırır. Samiye'deki değişimi kahraman anlatıcı Asım, şu cümlelerle ifade eder:

“Zaten İttihatçılar memlekette yavaş yavaş kaybetmeye başladıkları zamandan beri bizim evin, özellikle küçük yeğenlerimin davranışı ne kadar değişmiş ise, Samiye'ninkine de o derece bir büyüklük ve onurluluk gelmişti. (...) Samiye anasız ve daima büyük lakırdılarla konuşan büyükler arasında büyümüş olmasından yaşı çok büyük, âdeta başına buyruk bir erkek tavrı almıştı. Şüphesiz dimağı da, azim ve irade yetenekleri de pek olağanüstü idi.” (s. 16).

Hükümet, İttihatçılardan Yeni Osmanlı'lara geçtiğinde İttihatçıların önemli isimleri ortadan kaybolmaya başlar. Samiye ve Lütfü Bey de ortadan kaybolanlar arasındadır. Yeni Osmanlı Partisi'nin meclisteki çoğunluğuna rağmen Yeni Turan'a olan ilgi artar. Aslında bu ilginin en önemli nedeni Yeni Turan'ın kadınlarla ilgili yaptığı çalışmalardır. Kadınlara erkeklerin yanında yer veren Yeni Turan, yeni bir kadın kimliği oluşturmak için adım atar. Artık “Yeni Turan Kadınları” vardır ve bu kadınlar Yeni Osmanlıların kadınlarından çok farklıdır. Asım, “Yeni Turan Kadınları”yla ilgili gözlemlerini şu şekilde ifade eder:

“Yeni Turan'ı en çok göze çarptıran şeyi, belki de “Türk kadını kurumları” idi. Yeni Turan kadınlarını da okutuyor, kadınlarını erkeklerinin yanı başında çalıştırıyordu. Yeni Turan kadınlarının kıyafeti de sadeleşmiş, değişmiş, moda hiç uymuyordu. Fakat yarattıkları Türk ve İslam dünyası ile pek ilgili bir biçim almıştı. Şimdi kadınlar, ince, zarif, sanatkar çarşafı ve tuvaletleri ile evlerinin bir süsü, erkeklerinin sevda amaçları olmakla kalan kadınlarımıza karşılık, Yeni Turan'ın öğretmenlik eden, ağırbaşlı, karakterli hastabakıcı yetişen, bir muharebe olur olmaz Arap savaşçıları gibi Mehmetçiklerin yaralarını sarmaya giden, ordunun dikişini dikmek için kadın çalışma yurtlarında çalışan (...) kadınları vardı. (...) Arkalarında eski Tatar Türklerini hatırlatan bazen kurşunî uzun bir manto, başlarında beyaz, yumuşak bir örtü, ayaklarında sade kalın ayakkabılar, ellerinde iş torbaları ile yurt ve

çocuklarından başka bir şey duymayan bu kadınlarda Yeni Osmanlılar Partisi kadınlarının çekiciliğini bulamıyorum.” (s. 17-18).

Yeni Osmanlılar Partisi'nin temsilcileri, Yeni Turan aleyhinde propaganda yaparak, Yeni Turan'ın halkın gözünde oluşan sempatilerini yok etmeye çalışırlar. Bunlardan biri de Hamdi Paşa'nın yeğeni Asım'dır. Yeni Turan kadınlarının icazet alarak camide ders verdikleri haberi duyulur. Bunun üzerine Yeni Turan yurtlarından birinde bir kadının devamlı olarak vaazlar verdiğini öğrenen Asım, bu kadını dinlemek için oraya gider. Burada konuşmacı kadının adının Kaya olduğunu öğrenir ve bu kadını tanımak ister. Kaya, aslında Lütfü Bey'in kızı Samiye'dir. O, Yeni Turan kadını olarak Kaya ismini kullanmaya başlar.¹¹⁷ Bu isimler Asım'ın tepkisine yol açar çünkü Yeni Turan hareketine katılan kadınlar isimlerini, savundukları Yeni Turan ideolojisine göre değiştirirler. Asım, Kaya'yı dinlemek için gittiği yerde karşılaştığı gençle konuşurken kadınların Yeni Turan hareketinin etkisiyle farklı isimler kullanmasına gösterdiği tepkiyi şu sözlerle dile getirir: “*Şimdi cüppe maskaralığı altında Taş, Kaya, Ay velhasıl dünya örtülerinden ve yıldız bilgilerinden alınmış isimlerle birçok tuhaf Yeni Turan kadını var.*” (s. 20).

Kaya, Yeni Turan'ın öncü kadınlarından biridir. Oğuz ile Yeni Turan Partisi'nin liderliğini yapar. Önce Erzurum'da Yeni Turan okulları açan Kaya daha sonra İstanbul'da Yeni Turan ideolojisine hizmete devam eder. Asım, Kaya'nın nasıl bir kadın olduğunu ve bu ideolojiye hizmetinin asıl amacını şu şekilde ifade eder: “*Yeni Turan kadınlarında ahlâkî ve sosyal bir devrim yapan; kadınları bir et, bir makine halinden çıkarıp erkeklere temiz, çalışkan bir arkadaş, çocuklara ve bütün memlekete bir ana, bir mürebbi yapmak için çalışan kadındır.*” (s. 28).¹¹⁸

Yazar, kendi ideolojisinin savunuculuğunu romanda Kaya'ya yaptırır. Kadınları “bir et halinden” çıkarmak isteyen Kaya onların cinsel bir obje olarak görülmesine karşıdır. Bu yüzden yetiştirmek istediği Yeni Turan kadınları, ne cinsel

¹¹⁷ “Yeni Turan'ın kadın kahramanına Halide, bir erkek adını, Kaya'yı uygun görmüştü.” İpek Çalışlar, a.g.e., s. 101.

¹¹⁸ “Halide Edip ömrü boyunca cemiyetlerdeki değişimin mutlak surette eğitim ve öğretimle ve kadının desteği ile olacağına inanmıştır. Bu inanç onda bir iman derecesindedir. Yeni Turan romanında siyasi ve ideolojik cephenin ön planda görünmesine rağmen, yine de romanın temelinde, yeni Türkiye'yi kuracakların yetiştirilmesi meselesi üzerinde ısrarla durulur. Kadının bu faaliyetteki yeri ön plandadır. İlk defa bu romanda kadın sadece bir aşk ve aile kadını olmaktan çıkar, cemiyette mühim bir rol oynar. Kaya, memleket mukadderatına hâkim olan devlet adamının arkasındaki kadın olur.” (İnci Enginün, Halide Edip Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meseleleri, M.E.B., İstanbul 1995, s. 154).

birer obje ne de bir makine yani köle değil, erkeğin yanında bilinçli bir duruşla, belli bir amaca hizmet eden kadınlardır. Buradan hareketle, kadın olgusunun, Yeni Turan ideolojisi için ne kadar önemli olduğunu Gözütok şu şekilde yorumlar:

“Yeni Turan’da, kadınlı erkekli tümünden değişmiş yeni toplum düzeninde öne çıkardığı kesim, kadınlardır. Kadın olgusu, Yeni Turan’da, Türkçülük düşüncesinin bile önündeki gerçek tezdır. Türkçü düşüncenin mihenk taşı, Türk erkeğiyle omuz omuza vermiş milliyetçi feminist kadın imgesidir.”¹¹⁹

Hamdi Paşa, Oğuz’un ve Kaya’nın her hareketini izler. Oğuz, Kaya’nın teyzesinin oğlu, yeğeni, yoldaşı ve sevdiği adamdır. Hamdi Paşa, Kaya’yı elde etmek için bir fırsat peşinde koşar ve o fırsatı yakalar. Dâhiliye Nazırı olan Hamdi Paşa, Oğuz’un Sultanahmet Meydanı’nda verdiği nutuk sebebiyle onu tutuklatır ve hapse attırır. Kaya, Oğuz’un serbest bırakılması için Hamdi Paşa ile konuşmaya gider. Hamdi Paşa, Kaya’yı Oğuz’u öldürtmekle tehdit eder ve ondan bir fedakarlıkta bulunmasını ister. Kaya ideallerinden vazgeçmeyi kabullenemez: *“Bütün hayatımın sebep ve ideali olan bu Yeni Turan’ı resmen inkâr mı edeyim, diyorsunuz? Dünyada bir tek akrabam Oğuz Bey’den bile çok sevdiğim bu idealimi, bu inancımı elbise değiştirir gibi değiştireyim mi istiyorsunuz?”* (s. 48-49).

Hamdi Paşa, Kaya’ya Yeni Osmanlılığı temsil eden biriyle evlenmesini teklif eder, aslında bu teklifle kendisini kasteder. Bu fikre karşı çıkan Kaya, Oğuz’u sevmesine rağmen, sadece Yeni Turan ideali için Hamdi Paşa ile evlenmeyi kabul eder. Oğuz’un Yeni Turan için gerekli kişi olduğuna inanır. Attığı adım Yeni Turan’ın ayakta kalması için gereklidir. Yeni Turan ideolojisini her şeyden önemli gören ve onun için emek veren Kaya, bu ideoloji için en gerekli kişinin Oğuz olduğuna inanır ve bu sebeple de onun yaşaması gerektiğini düşünür. Oğuz’un yaşaması yani Yeni Turan ideolojisinin var olması için Hamdi Paşa’nın teklifini kabul eder. Onun bu kararı verme süreci ve hissettikleri romana şu şekilde yansır:

“Evet çocukluğumdan beri ulaşmak istediğim bir tek hayalim oldu. O da şekil vermek için yıllarca çalıştığım ve bugünkü şeklini verebildiğim gibi Turan! Uzun, yorucu, yalnız hayatımın bir tek aşkı oldu: O da Yeni Turan rüyasını benimle beraber görüp, benimle beraber hayatta bir eşini yapmak için çalışan Oğuz! Fakat Oğuz ve ben,

¹¹⁹ Türkan Gözütok, “Yeni Turan’da Millî Kimlik Sorunu”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 5/2 Spring 2010, s. 437-438.

rüyamızı ve idealimizi sevmekle, rüyamız ve amacımız için yaşamakla birbirimizi yeteri kadar seviyoruz saydık. Bütün kişisel mutluluğu onda bulduk. Eğer sizin dediğiniz gibi inansam, ki ben Yeni Turan için Oğuz'dan çok gerekiyim. Canımı yerinden koparmak demek olan Oğuz'un ölümüne razı olurum. Çünkü, çünkü o kendisinin hayatını kurtarmak için Yeni Turan'a zarar verirsem beni hiç affetmez. Fakat inanıyorum, iman ediyorum ki Oğuz'un hayatı, Yeni Turan için her şeyden çok gereklidir. İşte bu, bu bana her şeyi yaptırabilir.” (s. 50).

Kaya, bu kararı verirken, kadın olduğu gerçeğini bir tarafa bırakır. Yani cinsel kimliğinden sıyrılarak, inandığı düşünceye hizmet etmek için “kadın” olan Kaya'nın aşkını geri planda bırakır ve “Yoldaş Kaya”nın ideolojisini ön plana çıkarır. Onun bu hareketinde inandığı ideolojiye hizmet etme inancı vardır ve bu yüzden Oğuz'dan uzak olsa da yine Oğuz'a yakındır. Çünkü Kaya verdiği kararlar Yeni Turan'ın yani Oğuz'un savunduğu davanın yanında yer alan *yoldaş* kadındır; beşeri aşkından sıyrılmış, ideolojik aşkını her şeyden üstte tutan *yoldaş* kadın. Yani Kaya, Yeni Turan'ın geleceği için Oğuz'dan vazgeçmiş ve Hamdi Paşa ile evlenmeyi kabul etmiştir.

Kaya, Hamdi Paşa ile evlendikten sonra Şehzadebaşı'nda Hamdi Paşa'nın konağında yaşamaya başlar. Hamdi Paşa'nın kızı Vedia, Kaya'nın evliliğe ve konağa alışması için bütün hazırlıkları yapar. Vedia ne kadar gösterişe meraklı bir kadınsa Kaya o derece sadelikten yanadır. Düğün için ona özel yaptırılan elmasları takmayı reddeden Kaya evlendikten sonra çarık giymeyip sade iskarpin giyer fakat siyah ipek cübbesi ve beyaz krep döşin örtüsünü çıkarmaz. O, Yeni Osmanlı lideri ile evlense de Yeni Turan ideolojisini terk etmez.¹²⁰

Kaya ve Hamdi Paşa'nın evliliği basın tarafından çok ilgi görse de Yeni Turan tarafı, bu konu ile ilgili irdeleme yapmaz ve herhangi bir yazı yayımlamaz. Kaya ise evliliği süresince evde hiçbir şeye karışmaz, dikiş diker, kocasına nazik davranır, fakat evi yönetme işini üstüne almaz, ev yönetimi ile ilgili işlere uzak kalır. Kimseyle sohbeti olmayan Kaya, evde çalışan aşçının çocuğu için kundak hazırlıkları

¹²⁰ “Kaya, buradaki son model eşyalara yabancı kalır. Yeni Turan yurtlarında alıştığı sadelikle buradaki son moda eşyalar onun dünyasına ters düşer. Kocasının en iyi kuyumculara yaptırdığı kıymetli süs eşyasının hiçbirini takmaz. Sadece eski çarıkları yerine iskarpin giymekle yetinir. Kocasının ipekli kumaşlar ve çeşitli modellerdeki ısrarı üzerine; elmas, renk, süs olmamak kaydıyla kurşuni ve siyah renkleri kabul eder. Bütün bunlar onun Hamdi Paşa'ya olan ilgisizliğinden ziyade, temsil ettiği fikirden ileri gelir.” (Abdülkadir Hayber, Halide Edip, Yakup Kadri Ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları, M.E.B., İstanbul 1993, s. 40).

yapmaya başlar, mahallede bulunan yardıma muhtaç insanları tespit ederek onların ihtiyaçlarını karşılayarak kendisini meşgul edecek bir şeyler bulur. Bir yandan da yapılacak olan seçimi takip eder. Hamdi Paşa ve Asım onun yanında politik konular konuşmamaya gayret eder. Kaya ise dergi ve gazetelerden gündemi takip etmeye çalışır.

Eski yaşantısını bir anda bıraktığı için sinir sistemi bozulan Kaya yıpranır ve hastalanır. Kaya, kımız içmek istediği için Hamdi Paşa bir Turan lokantasından kımız alırken görülünce olay basına yansır ve Yeni Turan'ın kımız olayını yazması üzerine muhalifleri de Kaya'nın yardım amaçlı yaptığı işleri gündeme getirerek bir makale yazarlar. Bunun üzerine daha da hastalanan Kaya, doktor tavsiyesi ile geziye çıkarılır. Hamdi Paşa, Kaya ile ilgilenirken kabine, Yeni Turan Partisi tarafından kurulur ve Oğuz Maarif ve Dâhiliye Nazırı olur. Yeni Turan kadınlarının kıyafetinde, sosyal yaşamında yapılan değişimler bir karikatürle Yeni Osmanlılar tarafından "Hande"¹²¹ adlı mizah gazetesinde eleştirilir. Oğuz'un kadınları "kadın olmaktan çıkartma" çabası karikatürün konusu olur. Bir kadının Oğuz'la olan diyalogu karikatüre "“Kadınlar namına teşekkürle geldim, Büyük nazır, nihayet siz bize kadın olduğumuzu hissettireceksiniz.” diyor. Nazırın gözleri dönmüş: Kadın mı? Tanrım esirgesin, sırf sizi kadınlık kılığında çıkarmak için yeni bir politika icat ettim.” diyor.” (s. 74) şeklinde yansır.

Asım, amcasına yazdığı mektupla siyasi gelişmeleri anlatır. Hamdi Paşa ise Asım'a yazdığı mektupta Kaya'nın Avrupa'da da ideolojisi doğrultusunda hareket etmesinden şikayet eder. Kaya, Hamdi Paşa'nın ısrarlarına rağmen bir Avrupalı gibi görünmekten kaçınır ve Hamdi Paşa'ya, olduğu gibi kabul görülmediği takdirde İstanbul'a dönmelerini söyler. Hamdi Paşa, Kaya ile aralarında geçen konuşmayı Asım'a yazdığı mektubunda şu şekilde aktarır:

“Benim kılığında utanıyorsanız İstanbul'a dönerim dedi. Hiç olmazsa çarık giymediğine sevindim. Trenden uçan cübbesi, beyaz örtüsüyle çıktı. Ne ise, onu bir çeşit rahibe falan sanıyorlar, galiba. (...) Fransızcasını hiç unutmamış. On beş yaşında nasıl

¹²¹ Hande adlı mizah dergisinin 1916-1918 yılları arasında çıktığına dair bilgi için bkz: <http://e-bulten.library.atilim.edu.tr/sayilar/2013-01/encok.html> . (İnternet erişim tarihi 07.03.2018). Fakat romanda vaka zamanının hicri 1347 yılı olması ve bu tarihin miladi takvime göre 1929 yılına karşılık gelmesi sebebiyle bahsi geçen gazetenin internet adresinde yer alan gazete olup olmadığına dair kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır.

konusursa öyle konuşuyor. (...)Biraz Almanca da bildiğini ilk defa anladım. Kendi kendine öğrenmiş olduğunu, okuduğunu fakat konuşmadığını söyledi.” (s. 78).

Hamdi Paşa ve Kaya İstanbul'a geri dönerler ve bir muhalif olarak Hamdi Paşa yeğeni Asım'la Yeni Turan'a karşı çalışmaya başlar. İki yıl sonra mecliste Oğuz'un kanun tasarıları ve teklifleri gündeme getirilir. Kadınların öğrenimi ile ilgili tasarıya karşı çıkan Hamdi Paşa, Oğuz karşısında bir galibiyet elde eder; fakat Kaya'nın tavrına yenik düşer. Kaya, Hamdi Paşa'nın bu konuya muhalefeti kabullenemez. Dördüncü yıl aynı kanun tasarısı yeniden gündeme gelir ve Hamdi Paşa'nın da desteği ile meclisten geçer. Kaya bunun üzerine Hamdi Paşa'ya karşı yumuşar, Hamdi Paşa'nın başına bir barış öpücüğü bile kondurur.

Oğuz'un tasarısı meclisten geçtikten sonra, bu tasarıdan memnun olmayan bir kişi kadınların başını açtığı ve şeriatı kaldırdığı gerekçesiyle Oğuz'u silahla yaralar. Olay Kaya'dan saklı tutulmaya çalışılır. Oğuz, Asım'a Kaya'nın evlilik sebebini sorar Asım gerçeği ona söylemez. Oğuz ölür ve Kaya bu ölüm haberini gazetelerden öğrenir. Hamdi Paşa'ya nefretini kumar ve evi terk eder. Oğuz'un ölmesi Kaya'nın Hamdi Paşa'ya verdiği sözü bozmasına neden olur. Kaya evden ayrılacağını Hamdi Paşa'ya şu şekilde bildirir: *“Şimdi artık öldürdüm sandığın Oğuz'un Yeni Turan'ını öksüz bıraktım, anasını çocuksuz bıraktım sanma, ben bu hapis haneye kendi isteğimle, verdiğim söze esir olarak kapandığım eve, ayağımın tozunu silkip işte gidiyorum.” (s. 125).*

Kaya, Yeni Turan'ı öksüz bırakmamak için gider, Yeni Turan'ın artık Kaya'ya ihtiyacı vardır. Kaya giderken karşı safta yer alan Hamdi Paşa'yı Yeni Turan'ı savunacak biri haline getirir. Hamdi Paşa, Yeni Turan için Oğuz'dan çok çalışacağına yemin eder ve Kaya'ya yalvarır. Kaya'nın Hamdi Paşa üzerindeki bu etkisini Özkök şu şekilde yorumlar: *“Kaya, ulusun devamı için gerekli olan kadın modelidir. Bu kadın modeli yoldaşlarının yoluna devam etmesi adına kendini feda etmiş, ancak etkisini de muhalefeti yumuşatarak hatta ayaklarına kapatacak seviyeye getirerek göstermiştir.”¹²²*

¹²² Seher Özkök, “Halide Edib'in İlk Dönem Romanlarında Meşrutiyet Kadını”, Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri, Adana 2012, s. 387.

Samiye olarak başlayan hayatına Yeni Turan ideolojisinin dâhil olmasıyla birlikte önce ismi değişen Kaya'nın, bir kadın olarak duruşu da değişmiştir. Aynı ideolojiye hizmet eden erkeklerin yanında yer alan yoldaş kadınların temsilcisidir.

2. 8. Değişip Dönüşerek Gelişme veya Doğunun Batıyı Eriten Potası

2. 8. 1. Sinekli Bakkal

Halide Edip Adıvar'ın Sinekli Bakkal¹²³ adlı romanı, 1935 yılında Londra'da "The Clown and His Daughter" adıyla İngilizce olarak ilk baskısını yapmış, aynı yıl Türkçe olarak "Haber" gazetesinde tefrika edilmiştir. Çeşitli dillere de çevrilen roman, 1942 yılında CHP Roman Ödülü'nü kazanmıştır. Sinekli Bakkal, Tevfik ve Emine'nin kızı Rabia'nın, romanla aynı ismi taşıyan mahallede başlayan yaşantısının, farklı kültürlerin, farklı dinlerin ve sanatın etrafında nasıl şekillendiğini işler.

Sinekli Bakkal mahallesinin imamı, kızı Emine'den başka kimsesi olmayan bir ihtiyardır. Emine babasının verdiği ahlak ve din eğitimi sayesinde ciddi bir kız olarak yetişir. Kimseyle konuşmayan, gülmeyen, çocuklarla oynamayan bir kız olan Emine kimsenin ummadığı bir şekilde Kız Tevfik'e kaçır. Tevfik'in annesinin ve dayısının ölmesi ve onlardan Tevfik'e kalan İstanbul Bakkaliesi de Emine'nin Tevfik'e kaçmasında önemli bir rol oynar. Hakim anlatıcı, Emine'nin bu kararını okuyucuya şu cümlelerle aktarır:

"İstanbul Bakkaliesi işlek bir dükkân, işini bilen bir bakkal, orada pekâlâ para kazanabilir. Emine'yi, bu pek düşündürdü. Esasen Tevfik'te gözü vardı. Bütün mütehakkim tabiatler gibi o da, balmumu gibi kalıptan kalıba giren Tevfik'de ideal bir koca sezdi. Tevfik'in ağzından oyunculuğu bırakıp bakkallık edeceğine dair söz alır almaz, İmam'ın evinden kaçtı." (s. 19).

Evlendikten sonra, Emine'nin davranışlarının değiştiğini gören Tevfik, oyunculuğu bırakmasına sebep olan şeyi sorgular. "Köşe başlarında yolu beklenen

¹²³ Halide Edib Adıvar, Sinekli Bakkal, 8. Baskı, Can Yayınları, İstanbul Aralık 2010. (Romandan yapılan alıntılar sayfa numaraları belirtilerek bu baskıdan yapılmıştır.).

İmam'ın kızı başka, bakkal Tevfik'in karısı Emine başka. Tevfik bunu çabuk anladı. O beyaz yüzde kalbe çarpıntı veren ince penbe dudaklar, şimdi viriltiyi, diriltiyi yüksek sanatlar derecesine çıkararak bir ağız..." (s. 20). Emine de Tevfik'le evlendikten sonra hayal kırıklığına uğrar. Kocasının davranış ve tutumlarıyla İmam'ınkileri karşılaştırır. Babasının evini özler. Tevfik'in dükkanı idare edememesi üzerine devreye Emine girer. Dükkana gelen müşterilere göre Emine'nin Tevfik'e karşı olan davranışları Tevfik'i üzen bir diğer durumdur. Dükkana paralı bir müşteri girince *"Çatkın yüzü derhal gülüyor, kısıp dudaklar açılıyor, Tevfik'e mütemadiyen emirler veriyor."*du. (s. 23).

Bir gece Tevfik'i, arkadaşlarına, onun yatak odasındaki halini taklit ederken yakalayan Emine bunun üzerine babasının evine döner ve Tevfik'ten boşanır. Boşanma sonrası geçen zamanda Tevfik, Bakkal Çırağı isimli bir oyun sergiler ve bu oyundaki kadının Emine olduğu haberi herkese yayılır. Bunun üzerine Tevfik Gelibolu'ya sürülür. Emine bu sırada Tevfik'in kızı Rabia'yı dünyaya getirir.

Tevfik ve Emine'nin kızı Rabia bütün yaşlıları gibi kız çocuğu olmanın gereğini yaparak yedi yaşına vardığında ev işlerini tam anlamıyla yapmaya başlar. Onu diğer çocuklardan ayıran şey İmam'ın etkisine erkenden girmesidir.

"Başka çocuklar, o yaşta nasıl bayram salınacağı, kukla oyunu ile aşına iseler, Rabia da o kadar cennet ve cehennem denilen yerlerle aşına idi. İmam Hacı İlhami Efendi torununa bu iki yeri kendisine göre bütün husûsiyetleriyle tanıttı. Cehennem onda daha derin alaka uyandırdı. Büyükbabası söylerken dişleri kilitlenir, arkası ürperirdi. Fakat gözlerini açar dinlerdi." (s. 30) Hafız yetiştirmekle meşhur olan İmam, torunu Rabia'yı hafız olarak yetiştirir. *"Tevfik'in kızı on bir yaşında hıfzını dinletti ve İstanbul'un en küçük, fakat latif üsluplu en yanık sesli hafızı olarak tanındı. Büyük mevlidlere aşır ve ilahî, selatin camilere Ramazan'da mukabele için büyük ücretlerle çağrılıyordu."* (s. 33).

Rabia artık küçük ve yanık sesli bir hafız olarak ün yapar. Valde Camii'nde Selim Paşa'nın karısı Sabiha Hanım'ın dikkatini çeken Rabia, konağa çağırılır. Rabia'nın konağa gitmesi, onun bazı şeylerin farkına varmasını sağlar. *"Arapça'ya olan yatkınlığı, kendisine verilen bilgileri çabucak kavrayıp öğrenmesi ile başta*

*dedesi olmak üzere birçok insanı etkileyen Rabia, toplumsal anlamda yeni kimliksel roller (küçük hafız) üstlendikten sonra benliğini kurar.*¹²⁴

Küçük hafız Rabia, Sinekli Bakkal'dan mukabele okuması için çağırıldığı Selim Paşa Konağı'na gittiğinde, bu konakta, kendisine daha önce annesi ve dedesi tarafından anlatılan cehennemin ve ahret hayatının çok uzağında bir atmosferin olduğunu görür. Konaktakilerin yaşantısı ona anlatılan cehennem ve ahret hayatından oldukça farklıdır. Bu farklı atmosfer, Rabia'nın kendini ve etrafını keşfi noktasında önemli bir yere sahiptir.¹²⁵ Selim Paşa Konağı'ndaki değişik havayı anlatıcı, Rabia'nın gözünden şu cümlelerle verir: “*Nereden baksa, bu acayip konağa gelişinin dini bir cephesi var. Fakat etrafındaki hava hiç de ahret havası değil.*” (s. 39) Küçük hafız kimliği Rabia'ya yeni kapılar aralamış ve o bu kapı aralığından farklı dünyaların, farklı görüşlerin var olduğunu görmüştür.

Rabia'nın konak yaşantısıyla tanışması ona İmam'ın ve annesinin ezberlettiği yaşamdan bir nevi kurtuluş yolunu göstermiştir. Sabiha Hanım ve Selim Paşa Rabia'nın konağa gelen hocalardan çeşitli dersler almasını isterler ve bu isteklerini İmam'a söylerler. İmam'ın izin vermesiyle “*Bu yeni hayat şekli Rabia için esareten kurtulur gibi bir şey oldu. İmam'dan artık ders almıyor, cehennem lakırdısı, bilhassa babası hakkında o çirkin lafları işitmiyordu.*” (s. 68).

Rabia, Arapça ve Farsça dersleri gördükten sonra Vehbi Dede'den musiki dersleri de almaya başlar. “*Günden güne Vehbi Dede'nin öğrettiği, Kuran okumaktan çok daha başka olan bu mûsikînin derunî darabanına alışıyor ve benimsiyordu.*” (s. 76) Vehbi Dede ile derslere devam eden Rabia'nın sesini duyan Sabiha Hanım'ın oğlu Hilmi, kızının sesinin eğitilmesi için Garplı bir hocaya ihtiyaç olduğunu düşünür. Böylece konağa her Perşembe gelen Peregrini ile Rabia'yı tanıştırlar. Rabia Vehbi Dede'den ayrılarak Peregrini ile derslere devam etmek istemez. Ondandır korkar. “*Peregrini'den biraz korkuyordu. Selim Paşa ile oğlu arasında sesin terbiyesi için geçen münakaşayı derin bir dikkatle takip etmişti, pek sevdiği Vehbi Dede'nin*

¹²⁴ Veysel Şahin, “Kimliksel Değerlerin Çatıştığı Mekân: ‘Sinekli Bakkal’ Romanında Yapı ve İzlek”, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011, s.1563, Turkey.

¹²⁵ Veysel Şahin, a.g.m., s. 1563.

elinden Peregrini'ye geçmeyi hiç istemiyordu.” (s. 78). O gece Rabia'nın sesini Peregrini'ye dinlettikten sonra Vehbi Dede ile Rabia köşkten ayrılarak evlerinin yolunu tutarlar. Rabia mahallesine girdiği vakit ona eşlik eden köşkün uşağı Şevket Ağa ile birlikte babası Tevfik'in evinde bir ışık görürler. Rabia'nın babası sürgünden dönmüştür. Rabia ertesi sabah babasının dükkanına giderek onunla tanışır. Birbirini o zamana kadar görmemiş olan baba kız tanışmanın ardından hasret giderirler. Babasının geldiğini annesinden saklayan Rabia, gizli gizli babasının yanına giderek dükkan temizliğinde ona yardım eder. Rabia babasıyla olmaktan onunla vakit geçirmekten memnundur, onun yanında kendisini özgür hisseder, çünkü babası, ona annesi gibi onu sınırlayıcı kurallar koymamıştır.

Rabia'nın konağa gitmemesi üzerine Rabia'yı merak eden konak halkı durumu Emine'den bilir ve kızı konağa onun göndermediğini düşünürler. Çok geçmeden gerçek ortaya çıkar ve Tevfik'in döndüğü Rabia'nın da konağa gitmesi gereken saatlerde babasının yanında olduğu anlaşılır. Bunun üzerine sinirlerine hakim olamayan Emine, Rabia'ya çok sinirlenir hatta onu dövmeye kalkar. İmam ile de konuşulduktan sonra şeriatın, Rabia yaşındaki bir kıza anne veya babasında kalmayı seçebilme hakkı tanıdığı konusu açılır ve Selim Paşa'yı hakem yaparak Rabia'ya fikrinin sorulması kararlaştırılır. Rabia'nın isteği üzerine onun Tevfik'te kalmasına karar verilir. Selim Paşa, Tevfik'ten kızını Zati Bey'in konağına götürmemesini ister.

Babası ve onun cüce arkadaşı Rakım'la kalmaya başlayan Rabia “üçlerin” yani babası, Rakım ve kendisinden oluşan üçlünün reisi konumundadır. Vehbi Dede, Rabia'ya verdiği dersi Ramazan ayında, Perşembe geceleri Tevfik'in evinde vermeye başlar. Peregrini de Vehbi Dede'nin geldiği günler dersleri takip için Tevfik'in evine gelir. Bu durumun Rabia için ne ifade ettiğini anlamak, Rabia'yı yakından incelemeye bağlıdır. Bu durumu hâkim anlatıcı şöyle ifade eder: “*Rabia'nın ruhunda yeni hayatının ne tesir yaptığını anlamak için yüzünü çok yakından ve çok derin tetkik etmek lazımdı. Fakat bu zahmete değer bir tetkik olurdu. Çünkü eski ve yeni hayatı üst üste konulan fakat tamamen birbirini bozamayan iki medeniyet tabakası gibi görünüyordu.” (s. 117).*

Artık Rabia, çocuk yaşına rağmen hayatına yeni insanlar katılmış, yeni mekanlar eklenmiş bir kız çocuğudur. Bu yeniliklerin getirisiyle birlikte o, yeni yaşamını, eski yaşamının üzerine koyarak kimliğini oluşturmaya başlar. Eski yaşamıyla yeni yaşamı arasında gelgitler yaşar. Hâkim anlatıcı, eski ve yeni Rabia'nın tasvirini birbiri üstüne oturtarak, okuyucuya şu cümlelerle verir:

“Eski Rabia'nın yüzü: Ağzının iki tarafında iki derin çizgi, kaşlarının arasında derin bir hat, ince yüzünü kaplayan gamlı bir durgunluk. Bu çizgiler tamamen silinmeden, simanın manası değişmeden yeni hayat izlerini, bu eski şahsiyetin üzerine resmetmeye başladı. Ve yeni yüzü şu idi: Göz kuyruklarında sık gülmekten hâsıl olan kırışıklar, gözlerin içinde mütemediyen yanan mes'ut ışıklar, gülerken burnunun üstünde beliren sevimli buruşukluk. Kendini yeni hayatın âzâdeliğine terk ettiği zaman eski yüzünün alâmetleri zayıflar, gözlerinin ağır ifadesi, dudak kenarlarındaki, kaşlarının ortasındaki çizgiler düzelir. Fakat geçmiş günlere hatırası döner dönmez her eski alamet olanca vuzuhu ile tekrar meydana çıkar. Güya yeni hayatının şen maskesi şeffaf bir ipek peçe gibi eski hayatın gamlı simasının üstüne örtülüvermişti. İşte bu zıt şeylerin o genç yüzde imtızacı bunun bütün muammalığını bütün büyü gibi tesir eden başkalığını teşkil ediyordu.” (s. 118).

Rabia'nın yaşamındaki zıtlıklarla olan mücadelesini en iyi gözlemleyen kişi Peregrini'dir. Rabia'nın simasında taşıdığı bu mücadelelerin manasını en iyi o tahlil eder:

“Zıt tesirlerin bu küçük yüzde çarpışmasını insan, boğa güreşini seyreden bir İspanyol ihtirasıyla takip ediyordu. Kızın tabiatında riyazete temayül vardı, manevi bir perhizkârlık vardı, süratle düşünüp salim kararlar almak kâbiliyeti vardı. Bunlar hep ilk senelerin çetin mücadelesi, sıkı terbiyesi ve İmam'la Emine'den gelen irsi tesirlerin muhassalasının eseri idi. O kadar nefret ettiği anasından ona hayli kuvvetli şeyler geçmişti. Kalbinin bir tarafında kendine ıstırap verenleri hiç affetmeyen bir kuruluk vardı, kindardı.” (s. 119).

Rabia'nın babası Tefvik'le yaşamaya başlamasından dört beş ay sonra Emine mahallede onların mutluluğuna dair söylentileri duydukça sinirlenir. İmam'ın bütün tembihlerine rağmen Emine komşularıyla, kızı ve Tefvik'le ilgili konuşmaya başlar. Bir gün dayanamayıp Tefvik'in bakkalına gider. Burada Rabia ile kavga ederler. Emine'ye göre Tefvik onun bakkala geldiğini öğrendiğinde kendisine geri dönecektir. Bu sayede Tefvik'i reddederek ondan intikamını almayı planlar. Fakat Rabia, babasına annesinin dükkana geldiğinden bahsetmez. O, Tefvik'in ona

gelmesini beklerken mevsimler gelir geçer. Emine bu süre zarfında hastalanır. Emine'nin hastalığı sırasında Rabia'nın onu görmesini isteyen kadınlar Tefvik'e durumu bildirerek Rabia'yı Emine'nin yanına götürürler. Emine, Rabia'ya olan hıncını ona lanetler okuyarak gösterir. Rabia bir kez daha annesine olan kinini artırarak Tefvik'in yanına döner.

Tefvik, arkadaşlarının isteği ile Kabasakal Kıraathanesi'nde meddahlık yapmaya başlar. Böyle böyle meddahlık işini ilerleten Tefvik dükkânla uğraşacak vakti kalmadığı için bu görevi Rabia ve Rakım'a bırakır. Rabia babasının bu işle meşgul oluşuna sevinir. Günler geçtikçe Rabia bedenen büyüyüp gelişirken ruhen de büyümeye başlar. *“Ve Rabia büyüyordu. Sırf kol, bacak uzamasından ibaret bir büyüyüş değil, benliğinden hâsıl olan başkalıkla, yeni kudretle olgunlaşan bir büyüyüş.”* (s. 141).

Rabia'nın büyüdüğünün bir diğer göstergesi de onun gençlik çağına geldiği vakit seçtiği kıyafettir. *“Bir kadın gibi gençlik çağına gelince fukara sınıfın işçi kadınlarının işçi kıyafetini seçti. Uzun bol bir siyah yeldirme, belden aşağı düşen beyaz patiska başörtüsü ve üstünde her zaman arkaya atılan ve hiçbir zaman inmeyen peçe.”* (s. 141).

Genç kızlığın Rabia'ya getirdiği güzellik, Sinekli Bakkal'ın delikanlılarının dikkatini çeker. Ama hafızlığının ona verdiği itibar sayesinde mahallenin hiçbir delikanlısı Rabia'yı rahatsız edecek davranışlarda bulunmaz. Rabia mahallede gencinden yaşlısına her erkeğe bu sayede kendini saydırır.

“Derisi güneşten tunç gibi yanmış, dolu ve mesut hayatının tesiriyle sevimli ağzındaki eski çizgiler hemen hemen tamamen silinmiş, Sinekli Bakkal delikanlılarının rüyalarına giren bir sima olmuştu. Evlenmek çağına gelmiş kızlara söz atmak, bıyık bükme, hatta tenhada çimdiklemek meşru olmakla beraber bir tek delikanlının ona bu şeyleri yapmaya cesareti yoktu. Hafızlığından gelen yarı mukaddes vaziyeti, serbest tavrı, bilhassa keskin, hazırcevap mütecaviz dili genç, yaşlı her erkeğe kendini saydırıyordu.” (s. 142).

Rabia evlenme çağına gelmiş bir genç kız olduğu halde mahalledeki kadınların hiçbiri ona münasip bir erkek düşünemez. Mahallede Rabia'nın denginde biri yoktur. Erkekler de Rabia'nın bir an önce evlenmesi taraftarıdır; fakat onlar da

kendi aralarında Rabia'ya uygun kimseyi bulamazlar.”*Kız Sinekli Bakkal’ın erkek dünyasına meydan okuyan bir bayrak gibiydi. Fakat onlar da aralarında hiçbir delikanlıyı ona eş olabilecek kadar yürekli bulmuyorlardı.*” (s. 142). Rabia'ya eş olabilecek yüreği taşıdığına inanan, Tulumbacıbaşı Sabit Beyağabey, bir gün Rabia yalnızken dükkâna gidip ona gözdağı vermeye kalkar; fakat Rabia ona fırsat vermez ve Sabit Beyağabey’in planı ters teper. Şahin bunu şu şekilde yorumlar:

*“Rabia’nın, Sabit Beyağabey’in saldırısına karşı takındığı tavır, yeni ve bilinçli kadının kendi yaşam alanları ve özgürlüğü için verdiği önemli bir tepkidir. Nitekim Rabia, mahallede eriyip ve silikleşen kadın kimliğinin makus talihini yenmek için evin dışına çıkararak, sokak ve sokakta yaşanan yaşamın gerçek bir unsuru olur.”*¹²⁶

Rabia, konakta Sabit Beyağabey ile olan macerasını anlatırken Selim Paşa ona artık dükkândan çekilmesini teklif eder; ancak Rabia bunu kabul etmez. Selim Paşa'ya nedenini sorar. Selim Paşa, Rabia'nın büyüyüp, güzelleştiği için bu teklifi yaptığını ona söylemez. Fakat içinden Rabia ve tanıdığı diğer kadınlar arasında bir kıyas yapar. Rabia onlardan farklıdır. Anlatıcı, Rabia'nın dik duruşunu Selim Paşa'nın bakış açısıyla şöyle aktarır:

“Selim Paşa için için güldü. Ne söylesin? Büyüdüğünü, güzelleştiğini, mahalle delikanlıları için bir tehlike olduğunu nasıl söylesin? Gerçi bu kıza bu da söylenebilirdi. Onun kalın sesinde, dik kafasında yetişmiş bir erkeğin muvazenesi, kudreti vardı. Paşa'nın konakta görmeye alıştığı, mütemediyen cinsiyetini teşhir eden, cinsiyetini istismar etmeye uğraşan kadınlardan o, ne kadar başkaydı.” (s. 148).

Özçelebi de Rabia'nın dik duruşu hakkında şu tespitte bulunur:

*“Ürkek, silik bir kız çocuğundan gururlu, cesur bir genç kıza dönüşen Rabia, “Sinekli Bakkal’ın erkek dünyasına meydan okuyan bir bayrak” olarak rakipsizdir. Konak sahibi Selim Paşa dâhil herkesin babasının dükkânında çalışmasına karşı çıkmasına rağmen, o çalışmaya devam etme kararında direnir.”*¹²⁷

Konakta Rabia'nın evlenmesi konusu açılır ve Rabia etrafındakilerin onun büyümesinden haberdar olduklarının farkına varır. Bu Rabia'yı düşünmeye sevk eder. Rabia, babası Tevfik'in uygun olduğu Perşembe akşamları Hilmi'nin odasında

¹²⁶ Veysel Şahin, Agm, s. 1574.

¹²⁷ Betül Özçelebi, “Eleştirel Bir Yeniden Yazma/Okuma: Rabia'nın Dönüşü”, Türkbilgi, Türkoloji Araştırmaları, 2009/18, s.150.

musiki derslerine devam eder. Derslerin bitiminde Peregrini, odada bulunanlara piyano çalar. O gece yine piyanonun başına geçen Peregrini, dört sene önce Rabia'nın piyanoya ancak yetişebildiği anı düşünür. O gece ise Peregrinin piyanosunu çalarken, Rabia piyanonun üstünden odayı seyreder.¹²⁸ Peregrini'nin gözlerine bakınca onun ne düşündüğünü anlar ve bir utanma hisseder.

“Piyanistin gözlerindeki tahavvülü gören Rabia'nın yanakları da nadide bir eski şarap rengini aldı, uzun kirpikleri parlak gözlerinin üstüne indi. Büyüdüğünü, kadın olduğunu Peregrinin'nin birden bire keşfettiğini anlamış, Âdem'in Cennet Bahçesinde kendini ilk çıplak gördüğü zaman duyduğu acayip hicabı duymuştu. Aralarında yıllar süren sade ve gayri şahsi rabita ilk defa yüreklerine çarpıntı olan bir bağ oluvermişti.” (s. 150-151).

Bu utanma hissi, Rabia'nın karşı cinse ilgi duymaya başladığının göstergesidir. Rabia, o gecedan sonra Peregrini'yi düşünerek zihnini meşgul eder. Peregrini'de diğer erkeklerden farklı şeyler bulur. Ona alışmış olduğunu fark eder. Zihni Peregrini ile o kadar meşgul olur ki Sabiha Hanım'a onu şaşırtan bir soru sorar. “- Hanımefendi, bir Müslüman kızı, bir Hıristiyan'la evlense ne olur?” (s. 153).¹²⁹ Rabia'nın bu soruyu sormasının altındaki asıl neden onun Peregrini'ye henüz kendisinin de yeni yeni farkına vardığı hisleridir. Bu soru, Rabia için ileriye dönük bir sorudur. Rabia, olası bir evlilik ihtimalinin değerlendirmesini yapabilmek için bu sorunun cevabına ihtiyaç duymuştur.

Bir Hıdırellez akşamı Vehbi Dede ve Peregrini Rabia'lara yemeğe davetlidir. Her zaman alışık olduğu bu insanların arasında Rabia o akşam kendini yabancı ve

¹²⁸ “Halide, büyümekte olan bir genç kızın erkeklerle ilişkisinin nasıl değiştiğini dikkatle gözlemiş, Sinekli Bakkal romanında anlatmıştı. Bu gözlemlerini yansıttığı Sinekli Bakkal'ın Rabia'sı bakkal dükkânında kaçgöç nedir bilmezken, ondaki değişim çevrenin gözünden kaçmıyordu. Rabia büyüdükçe güzelleşiyor, güzelleştikçe mahallenin delikanlıları için tehlikeye dönüşüyordu. Baş piyanoya ancak yetişirken şimdi piyanonun üstünden odayı seyretmekteydi. Birlikte büyüdüğü erkeklerden ayrılmasının zamanı gelmişti Rabia, “Kaçgöç zenginler için!” diye diretiyordu. “Ne fena adetlerimiz vardı...”” (İpek Çalışlar, Halide Edib, Everest Yay., İstanbul Mayıs 2010, s. 20).

¹²⁹ Rabia'nın sorduğu bu soru romanın tezini ele veren bir sorudur. Halide Edip Sinekli Bakkal romanında Doğu-Batı çatışmasını işlemiştir ve bu çatışmayı Rabia ve Peregrini üzerinden vermiştir. Romanın ilerleyen bölümlerinde Rabia'nın Peregrini'ye karşı bazı tutumlarında (Onun Müslüman olmadığı için Mevlid dinleyemeyeceğini söylemesi.) da görmek mümkündür. Fakat burada dikkat çekilmek istenen asıl konu şudur; Halide Edip, bu romanı kurgularken Doğu-Batı sentezi oluşturmak istemiştir ve bu sentezi çatışmadan çok birleştirici bir yol izleyerek oluşturmuştur:

“Halide Edip, Sinekli Bakkal'da, Batı'nın aklını Doğu'nun kalbiyle birleştirerek bu senteze ulaşmaya çalışır. “Eserde İtalyalı musiki öğretmeni Peregrini Batı'nın akla dayanan sanatını; güzel sesli mevlûdçu kız Rabia da Doğu'nun kalbe dayanan sanat ve mistiğini temsil eder. Peregrini Rabia'ya aşık olup din değiştirerek onunla evlenir; böylece Batı ile Doğu birleşmiş olur.” (Cemal Şakar, “Yaşamın Kıyısında Bir sokak: Sinekli Bakkal”, Hece “Türk Romanı Özel Sayısı Cilt 2”, Y.6, S. 65-66-67, 3. Baskı, Mayıs 2017, Ankara, s. 698).

yalnız hisseder. Rabia değişik duygular içindedir. Rabia’da bulunan duygu yoğunluğunu, anlatıcı, okuyucuya şu şekilde hissettirir: “*Bu akşam gençlik ve tabiat kalbinin kapısını çalıyordu.*” (s. 155). O gece, Hilmi Bey ev halkını konağa çağırır. Rabia gitmek istemediği için evde kalır. Haberi getiren kişi ise Rabia’nın konaktan tanıdığı bahçıvanın yeğeni Bilâl’dir. İkiisi herkes konağa gittiği vakit yalnız kalırlar ve konuşacak söz bulamayan iki genç heyecanlarını birbirlerinden saklamak isterler. Rabia kalbinin kapısını çalan Bilâl’e, gençlik heyecanının etkisiyle ve bu heyecanın oluşturduğu duygu yoğunluğuyla birlikte o gece kapıyı aralar. Bu kapı aralamanın ardından gerçekleşenler anlatıcı tarafından okuyucuya şu şekilde aktarılır:

“Ağır ağır dükkâni, mutfağı geçtiler, hasırın üstüne, karşı karşıya oturdular. Artık gözlerini birbirlerinden saklıyorlar, fakat ikisi de konuşmak istiyor, yalnız söyleyecek lakırdı bulamıyor... Arada başlarını kaldırıp aya bakıyorlar, ikisi de göğüslerinde demirci örsü gibi işleyen yüreklerinin çarpıntısını birbirinden saklamak istiyordu. Bilâl’in dar setresinin körük gibi kımlıdadığını Rabia gördü, Bilâl birdenbire kalktı, kızın önünde, gene ağır ağır dükkâni ve mutfağı geçti. Kapıda durdular. Rabia evvelâ kollarının, sonra yakasının sarı şeritlerini saydı, parmakları Bilâl’in çenesine dokundu. Bilâl’in dudakları parmaklarına değdi ve orada biraz kaldı.” (s. 159).

Bir hafta sonra Sabiha Hanım, Rabia’ya bir talibi olduğunu söyler. Ona talip olan kişi Hilmi’nin arkadaşı Galip Bey’dir. Rabia evlenmeyi istemediğini söyleyerek onu reddeder. Artık Hilmi’nin odasına Galip Bey varken çıkmamaya karar verir. Bilâl ile görüşmesi de sona erer. Çünkü onun Bilâl’e olan hisleri geçicidir. Onun Bilâl’den neden hoşlandığını ve bu hoşlantının geçiciliği okuyucuya şu şekilde aktarılmıştır: “*Bilâl, ona, gelip geçen bir bahar günü gibi! Ondan, sıhhati, biraz vahşi güzelliği, biraz da ilk kendi yaşında temas ettiği insan olduğu için hoşlantıyor.*” (s. 163). Bilâl’in amcası Bayram Ağa da onların görüştüklerni öğrendiğinde sinirlenir ve bu duruma karşı çıkar. Böylece Rabia’nın geçici hisleri ve Bilâl macerası son bulur. Bilâl, Selim Paşa’nın kızı Mihri Hanım’la nişanlanır. O günlerde Tefvik hastalanır ve Rabia babasına bakar. Tefvik’in hastalığı sırasında Rabia’nın annesi Emine vefat eder. Peregrini Rabia’ya annesinin öldüğü haberini verdiğinde Rabia hiç ağlamaz. Onun tek merak ettiği şey Tefvik’in ölüp ölmeyeceğidir. Emine’nin ölüm haberini Tefvik iyileşinceye kadar ondan saklama kararı alırlar. Ertesi gün Emine’nin cenazesi sokaktan geçerken Tefvik, Rabia’ya cenazenin kadın mı yoksa erkek cenazesi mi olduğunu öğrenmesi için pencereden bakmasını söyler.

Rabia ağlayarak Tevfik'e ölmemesi için yalvarır. Annesinin cenazesinin geçişini pencereden gören Rabia'nın o anki hali şu şekilde verilir:

“Rabia'nın yüzü cama yapıştı kaldı. Onca yıl onun başını yiyen, rahat huzur vermeyen kadın şu şalların altındaki ince tabutun içinde miydi? Üstünde penbe ipek krep belki Tevfik'e hoş görünmek için bağladığı krepti. ... Rabia, yüzüstü kapandı, hıçkırma hıçkırma ağlıyordu ve:

-Sakın sen ölme Tevfik, sakın sen ölme Tevfik diye boğuk boğuk inliyordu.” (s. 180).

Emine'nin ölümünden sonra, henüz iyileşmemiş olan Tevfik, Dâhiliye Nazırı Zâti Bey tarafından çağırılır. Bunun sebebi İmam İlhami Efendi'nin jurnalidir. İmam, Selim Paşa'nın oğlunun Jön Türk olduğunu ve Tevfik'in de Karagöz oyununda kendisini taklit ettiğini belirtir ve Zâti Bey'e Selim Paşa ile Tevfik'i jurnaller. Zâti Bey, Tevfik'e Selim Paşa ile ilgili bilgi edinmek için hafiyelik teklif eder, böylece onu serbest bırakır. Selim Paşa ise Zâti Bey ile İkinci Mabeyinci Satvet Bey'in huzuruna çıkar. Selim Paşa oğlu Hilmi ile ilgili iddialar doğrulanırsa onu cezalandıracağını söyler. Tevfik, kadın kıyafeti giyinmiş vaziyette zararlı evraklarla (mektup ve yazılarla) Fransız postanesinden çıkarken görülür ve yakalanır, yayınları kime götürdüğünü söylemez. Bunun üzerine Tevfik ve Hilmi, Padişah'ın emriyle Şam'a sürülür.

Tevfik'in gidişi ile Rabia sessizliğe bürünür. Artık konağa da gitmez. Tevfik gidince dükkânı Rakım ve Penbe ile birlikte işletmeye devam ederler. Rabia üzüntüsünden hastalanır ve sesi kısılır. Rabia'nın hastalığı boyunca onunla ilgilenen Peregrini, Rabia'ya olan hislerinin farkına varır ve bunu Vehbi Dede ile paylaşır. *“Rabia Hanım için arada içime gelen garip his... Âdeta âşık oldum gibi gülünç bir fikre kapılıyorum. Sonra bunun fikir halinde bile bir günah olacağını zannediyorum.”* (s. 252).

Peregrini artık kendini Rabia'ya daha yakın hisseder. Peregrini'nin hislerinin tersine Rabia kalbî duygularının sesini dinlemek yerine hayatı ile ilgili önemli kararların peşi sıra yürür. Vehbi Dede'nin ona yönlendirdiği öğrencileriyle meşgul olmaya başlayan Rabia, Vehbi Dede'nin, kendisine Mevlid okuyabileceğini söylemesi üzerine bambaşka bir heyecan yaşar. O sadece ilahi ve mukabele okuyan

bir kızken, artık Mevlid okuyucu olma yolunda ilerlemeye başlar. Anlatıcı Rabia'daki bu değişimi okura şu şekilde anlatır.

“Şimdiye kadar hep ilahi okumakla kalmıştı. Genç yaşında Mevlid okuyucu olmak gururunu tahrik eden bir şey. Fakat buna da sanatkarlığının yaratıcılığı, tahassüsü de karıştırıyor. Şimdiye kadar onun şöhreti ve muvaffakiyeti mukabele okumada olmuştu. Hep Arapça... Hep yarım ve çeyrek seslerle, hep ağır derin, tecvitli bir mûsiki. Mevlid, Türkçe.” (s. 265).

Rabia'nın yeni uğraşı Mevlid okuma çalışmaları olur. Penbe, Rabia'ya Selim Paşa'nın kızının evliliğinden konu açınca Rabia da kendini sorgular ve yaşının ilerlediğini, ona uygun bir erkek olmadığını düşünür. Bunun düşünürken aklının bir köşesinde Peregrini vardır. Rabia'nın Peregrini'ye olan duygusal yakınlığıyla ilgili hâkim anlatıcı şunları söyler: *“Hakikat onun varabileceği bir tek erkek yok. Böyle diyor ama şuurunun en alt tabakasında bir sima var, her zaman vardı. Yüzü çizgi içinde bir küçük adam, gözleri kor gibi. Ve elleri... Şimdi onların insanı alt üst eden havalar çalarken piyanonun üstünde uçuşunu görüyor gibi.”* (s. 269).

Peregrini, Rabia'ya bir iş teklifinde bulunmak için dükkâna gelir. Nejat Efendi, Peregrini'den Saray'da *“üçlük”* bir alaturka orkestrası kurmasını ister. Peregrini bu sebeple Rabia ile günleri kararlaştırmak için görüşmek ister. Vehbi Dede de Rabia'yı İkinci Mabeyinci Satvet Bey'in yalısında Mevlid okuması için tavsiye eder. Güzel haberler Rabia için peş peşe gelir. Rabia yalıda okuyacağı Mevlid'in makamı için çalışır. Amacı Mevlid'i alışılmış makamlardan farklı bir makamda okumaktır. Onun bu husustaki zihin çalışmasını hâkim anlatıcı şöyle anlatır: *“Zihni Mevlid'i yeni bir makamda, kendi bulduğu bir üslupla okumayı düşünüyordu. Bir zafer, bir şevk nağmesi bulmak lâzımdı. Doğumdan büyük zafer kâinatta var mıydı? Vefat kısmını eski ananevi şeklinde okuyacak. Hüzünlü, ağır tecvitli bir okuyuş. Onunla meşgul olmak lazım değil.”* (s. 277).

Rabia, Mevlid'in makamına çalışırken Rakım onunla konuşmak ister ve talibi Galip Bey'i neden geri çevirdiğini sorar. Bunun üzerine Rabia, Galip Bey'i sıkıcı bulduğunu anlatır, ağzından Peregrini'nin ismi çıkar ve Rakım'a *“Peregrini insanın kocası olsa hiç canı sıkılmaz.”* (s. 279) der. Rabia, Rakım'a bunu söyleyerek ona, eğer evlenirse evleneceği kişinin Peregrini olmasını istediğinin sinyalinin vermiş olur.

Yani Rabia'nın asıl niyeti bu cümlesinin altında saklıdır. Akli ve kalbi evlilik konusu açıldığında sadece Peregrini ile meşgul olan Rabia'nın bu sözü evleneceği kişiyi aslında çoktan seçmiş olduğunu gösterir. Rabia'nın daha önce de Müslüman bir kızın Hristiyan bir erkekle evlenip evlenemeyeceğini sorgulaması, daha en başından onun Peregrini ile evlenmeyi düşündüğüne işaretir.¹³⁰

Rabia, Saffet Bey'in yalısına gider ve orada Satvet Bey'in yeğeni Arif Bey'in çaldığı piyano ona Peregrini'yi hatırlatır. Babası gittiğinden beri piyano sesi Rabia'nın kulağına uzak kalmıştır. Rabia'nın zihninden geçenler şu şekilde aktarılır:

“Son günlerde, belki piyanosunu dinlemediği, mûsikî mübahaselerini işitmediği için, Peregrini'yi orta yaşlı, buruşuk yüzlü, eski bir dost gibi görmeye alışmaya başlamıştı. Halbuki Satvet Bey'in yeğenleri ona sanatkâr Peregrini'yi hatırlatıvermişlerdi. İçini her vakit garip bir şekilde rahatsız eden adam. Bir sene evvelisine kadar onun içini karıştıran, Peregrini'nin o kadar ihtirash, kudretle yaşattığı sesler ahenkler, taşlarını kaldırıp mezarlarından çıkan tayflar gibi hafızasında dolaşıyorlar. O kadar ki rüzgârın ve suların uğultusunu bile işitemiyor. -Müslüman olsa da beni alsa... dedi.” (s. 286).

Saffet Bey'in yalısında zihninden Peregrini'yi geçiren Rabia, Mevlid'i okuduktan sonra orada Kanarya Hanım'la karşılaşır. Selim Paşa'nın konağından tanıdığı Kanarya, Nejat Bey'in hanımıdır. Kanarya Hanım, Rabia'yı koru içindeki evine davet eder. Rabia Nejat Bey'in yalısına gittiği gün oraya Vehbi Dede ve Peregrini de yemeğe davetlidirler. Rabia, Saray'da başı açık bir şekilde bulunduğu için Peregrini'ye ve diğerlerine bu şekilde görünmek zorunda kalır bu yüzden utanır, günah işlediğini düşünür ve Allah'tan af diler: *“Rabbim, sen günahlarımı affet. Başımda örtü yok. Vehbi Dede'den kaçtığım yok, çünkü o derviş. Şehzadelerden kaçılmazmış, fakat bu herif, üste de bir gâvur.” (s. 300)*

Yemek esnasında Saffet Bey'in yalısında Rabia'nın okuduğu Mevlid'i Vehbi Dede'nin de dinlediğini söyleyen Kanarya Hanım, Vehbi Dede'ye görüşlerini sorar. Bunun üzerine Peregrini orada olup Mevlid'i dinlemek istediğini söyler. Rabia Vehbi Dede ve diğerlerini şaşkırtan bir çıkışla Peregrini'ye dinsiz olduğu için Mevlid'i

¹³⁰“Günlük hayatımızda bizler herhangi birinin bize tam olarak anlatmadığı, doğrudan ifade etmediği bazı kavramlara, durumlara, keyfiyetlere onun kullandığı diğer kelimelerden yola çıkmak suretiyle ulaşabiliriz.” (A.Cüneyt İssı, “Belirti” Kavramı ve Fehmi K.'nın Acayip Serüvenleri'ne Belirtiler Açısından Bir Yaklaşım Denemesi”, Yedi İklim Dergisi, Eylül 1998, İstanbul, S.102, s.37).

dinleyemeyeceğini söyler. Vehbi Dede'nin onu uyarmasıyla bir parça utanan Rabia pişman olmaz. “*Rabia kızardı. Fakat pişman olmamıştı. Peregrini'yi acıtmak, rahatsız etmek için galebe edemeyecek kadar içinde şiddetli bir isyan vardı.*” (s. 306).

Rabia, Peregrini ile arasındaki bu olaya o kadar kafa yorar ki babasının sürgüne gitmesine sebep olan kişi olarak gördüğü Selim Paşa'ya olan kını ikinci planda kalır. Onun bu halini hakim anlatıcı şöyle ifade eder: “*Rabia'nın Selim Paşa'ya olan kını ikinci derecede kalmıştı. O kadar kendisiyle meşguldü ki Selim Paşa'yı kolaylıkla affedebilirdi.*” (s. 306). Rabia'da görülen bu değişimi Özçelebi şöyle değerlendirir: “*Kendisinden çok başkaları için var olmayı yaşam düsturu haline getiren, çevresinin değer yargılarını önemseyen Rabia kimi zaman birbirine karşıt kişilik özellikleri gösterir. Bazen uysal ve tutucu bazen de asi ve açık görüşlü.*”¹³¹

Peregrini'nin Müslüman olmadığı için Mevlid'i dinleyemeyeceğini söyleyen Rabia'nın bu sözlerinin altında yine onun asıl niyeti saklıdır. O, Peregrini'nin dinini değiştirmesini istediği için herkesin içinde bu rahatsızlığını belirtir ve özellikle “gavur” kelimesine vurgu yapar. Onu “gavur” olarak nitelendirerek aralarındaki farkı herkesin içinde açığa vuran Rabia Peregrini'ye “Sen de bizden ol.” mesajı vermiştir. Eğer Peregrini “bizden ol” mesajını alır ve Müslüman olursa ortada Rabia'nın onunla evlenmesine mani olacak bir durum kalmayacaktır.

“*Romanda, Doğu ile Batı'nın birbirini reddeden kavramlar ve değerler topluluğu olmadığı ve bunların belirli noktalarda birleşebileceği esası üzerinde durulur. Bunda şahıs olarak Rabia'nın önemli bir yeri vardır. O, çocukluğundan itibaren yabancı tesirlerden uzak bir çevrede, büyükbabasından itibaren yabancı tesirlerden uzak bir çevrede, büyükbabasından aldığı katı din kurallarını Vehbi Dede'den öğrendiği dinin müsamahasıyla birleştirerek; dini musiki ile usta bir sanatkâr olan Peregrini'nin karşısında durmayı başarır. Hatta birçok özelliğinin yanında asıl bu yönüyle onu kendine bağlamıştır.*”¹³²

¹³¹ Betül Özçelebi, a.g.m, s. 151.

¹³² Abdülkadir Hayber, Halide Edip, Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışması, M.E.B., İstanbul 1993, s. 91.

Rabia, Penbe ve Rakım bir arada otururlarken, Penbe, Rabia’da bir gariplik olduğunu sezer. Sarayda bir şeylerin olduğunu düşünür. Karşısında gördüğü Rabia’nın ardında başka bir Rabia vardır. Bu başka Rabia, hâkim anlatıcı tarafından şöyle anlatılır:

“O yüzü bazân zaferle buruşan orta yaşlı, kısa boylu, sivri sakallı şeytanla cebelleşiyor. Hazreti Ali vaktiyle nasıl ejderlerle cenk etti, hepsini nihayet yere vurduysa Rabia da ömrünün bu tek şeytanyla öyle güreşecek. Din, an’ane elinde birer güz ve kalkan. O şeytani yere vuracak, yerin dibine geçirecek en kadir silahlar. Yoksa imanından olacak. Bir akşam evvel, gâvurluğunu ne güzel yüzüne vurmıştu. Rabia’nın şeytani, bilsin ki aralarında geçitlerin en geniş, en geçilmezi var. Din ve an’ane geçidi.” (s. 308).

Rabia’nın yenmek istediği şeytan Peregrini’nin kendisidir.

Rabia, Nejat Beylerde “*Yemenim Turalıdır*” şarkısını söylerken Peregrini ile aralarında bir yakınlaşma olur. Bu yakınlaşma orada bulunanların gözlerinden kaçmaz. Vehbi Dede bu yakınlaşmadan endişelidir: “*Vehbi Efendi’nin yüzü endişeli, Nihayet Havva Cennet bahçesindeki yılanla yüz yüze geldi,*¹³³ *diye mırıldanıyordu. Fakat Rabia’nın kalbinin bin bir kolu tek adamı sarmak için açılmıştı.*” (s. 313).

Vehbi Dede, Rabia’ya Peregrini’nin annesinin öldüğünü ve bu sebeple onun gittiğini söyler. Rabia bu ölümü Peregrini’ye karşı olan duygularından geri dönüş ve tövbe etmesi için bir fırsat olarak nitelendirir. Bu ölümün Rabia’ya düşündürdüklerini hâkim anlatıcı şu şekilde dile getirir: “*Peregrini’nin annesinin ölümü ona göklerden gelen bir alâmet. Onu seven bir Halik, günahattan halas etmek için bu ölümü vaktinde yapmıştı. Şimdi tövbeden, ibadetten başka çare yok.*” (s. 319).

Rabia, bu düşünceyle mücadele ederken hayatını sürdürür. Derslerini vermeye devam ederken bir yandan da kitap okumaya başlar. Ders verdikten sonra

¹³³ Vehbi Efendi’nin Rabia ve Peregrini’nin yakınlaşması için yaptığı “Havvanın Cennet bahçesindeki yılanla karşılaşması” benzetmesi, Hz. Adem ve Havva’yı aldatmak için yılanın ağzında saklanarak cennete giren şeytanın hikayesini hatırlatmaktadır. Şeytan Hz. Adem’i aldatamayınca Hz. Havva’ya yönelir. M. Faruk Gürtunca tercümelî Tarih-i Taberî’de bu hikayedeki karşılaşma sahnesi şu şekilde verilmiştir:

“Allah’ın emrini bozup senin emrini tutamam! dedi. İblis, böylece, Âdem’den ümidini kesti. Havvâ’nın yanına geldi. (Havvâ’nın tez aldanacağını düşündü.)” (Ebû Cafer Muhammed Bin Cerir’üt-Taberî, Tarih-i Taberî 1, Sağlam Yayınevi, İstanbul, s. 94).

eve dönerken Babiâli ve Beyazıt sahaflarına uğrayıp yeni kitaplar alan Rabia, geceleri odasında aldığı kitaplarla meşgul olmaya başlar.

Peregrini'nin gidişi üzerinden uzun bir zaman geçer, Rabia Peregrini'yi unuttuğunu zanneder, ancak kendi içine biraz eğildiğinde durumun öyle olmadığını anlar. Aslında o Peregrini'yi unutmamıştır ve Peregrini'nin yokluğunda, geleceği için bir karar alır. Bu karar Rabia'nın şeytanı Peregrini ile ilgili bir karardır: “*Kanaat: Yaşamının herhangi ilahiyata müstenit mütalaalardan, naslardan daha kıymetli ve tabii olması. Karar: Gönlünün binbir kolundan biri mutlak bir gün Peregrini'yi yakalayacak. Onu Müslüman edecek, onunla evlenecek.*” (s.321-322).

Rabia'nın karar vermesinin üzerinden çok geçmeden Peregrini, Sinekli Bakkal'a geri döner. Rabia ile konuşur. Onunla evlenmek istediğini söyler. Rabia, kendi hislerini söylerken aralarında bir engel olarak gördüğü din meselesini ortaya atar ve Peregrini'nin Müslüman olmadığını söyler, düşüncelere dalar. Zihin dünyasında bir mücadele başlar. Bu mücadeleyi ve neticesini okuyucu, hakim anlatıcının şu cümlelerinden öğrenir: “*Rabia'nın bir ruh iklimi vardı ki oradan kendini koparmak imkânı yoktu. Peregrini Müslüman olsa bile onu başka yerlere başka bir hayata götürmek isteyecekti. Halbuki Sinekli Bakkal ona, aşkıdan da, hattâ dininden de kuvvetli göründü. Kökleri orada, kendini oradan koparırsa, köksüz bir ot gibi kuruyacak*” (s. 324). Peregrini Müslüman olmayı kabul eder. Adını da Osman olarak değiştirir.

Rabia, Osman ile evleneceğini Vehbi Dede ile konuşurken, bunun geçici bir heves olmadığını, Osman ile olan evlilik düşüncesinin ciddi olduğunu şu şekilde anlatır. “*Bir karış kız olduğum zamanlarda bile hep o kâfire varmayı düşünürdüm, Efendim. Eğer beni almasa, ömrümün sonuna kadar kocaya varmayacağım.*” (s. 331).

Tevfik'in Şam'dan yolladığı mektuplar sayesinde, Tevfik, Hilmi ve karısı Dürnev'in yaşamları hakkında bilgi alan Rabia, Selim Paşa konağındakilere de mektubun Hilmi ve Dürnev ile ilgili kısımlarını götürerek onların da bilgi edinmesini sağlar. Yaşantıları İstanbul'dakine göre değişiklik gösterir. Selim Paşa'nın gelini

Dürnev de bu değişimden nasibine düşeni alır. Dürnev'in Şam'daki yeni hali Tevfik'in mektubunda şu şekilde anlatılmıştır:

“Tevfik, Hilmi Bey'in Şam'daki hayatını hayli teferruatlı anlatıyordu. Çok değişmişti. Görseler tanıyamazlardı. Şam'ın ücra bir yerinde, büyük bahçeli bir evde oturuyordu. Çok idareli, çok mütevazı bir hayat geçiriyorlardı. Hatta evinin sebzesini kendi bahçesinde yetiştiriyor. Dürnev Hanım, o alafranga, şmarık genç kadın yemek pişiriyor, çamaşır yıkıyor.” (s. 340).

Düğün hazırlıkları devam ederken Rabia yine çalışmaya devam eder. Osman'la parası için evlenmediğinden Tevfik'e gönderecek olduğu parayı kazanmak ister. Evlenince Rabia ve Osman, Tevfik'in evinde kalmak için anlaşır. Hazırlıklar tamamlanınca evlenirler. Evlendikten sonra bir araya gelen Osman ve Rabia'nın farklı yanları ortaya çıkar. Osman sohbet etmeyi çok severken Rabia konuşmayı hiç sevmez. Osman Rabia'yı eski sevgililerinden farklı bulur. Anlatıcı, Osman'ın iç dünyasındaki mukayeseyi şu cümlelerle verir:

“Yalnız kız eski sevdiği kadınların birine benzemiyor. Hiç şüphe yok ki Rabia ona çok merbut. Hiçbir kadın Osman'a, Rabia'nın dikkatiyle, itinasıyla bakmamıştı. Âdeta süt ninesini hatırlatacak bir itina. Eğer kız onu seviyorsa bu sevgide en hakim cephe şefkat cephesi. Halbuki o Şark kadınlarını daha ne kadar başka tahayyül etmişti. Rabia belki daha ziyade Şimalli bir kadına benziyor. Serin mizaçlı. Ona rağmen sanatkâr ruhlu da.” (s. 353-354).

Satvet Bey'in süt ninesi İkbâl Hanım, Rabia'ların yazı, korularında bulunan beyaz evde geçirmesini ister. Bunun üzerine Rabia, Osman ve Penbe yazı beyaz evde geçirmeye karar verirler ve Sinekli Bakkal'dan ayrılırlar. Rabia Sinekli Bakkal'dan ilk defa ayrıldığı için içine garip bir his çöker. Sinekli Bakkal'dan ayrılışı ona benliği ile ilgili bir keşif sunar. Rabia benliğini oluştururken türlü yollardan geçip Rabia olmuştur. Rabia'nın değişimini anlatıcı şu cümlelerle verir:

“Rabia, ömründe bir köşe daha dönmüş gibi. Köşeleri o hiç sevmez. Dönerken insan asıl kendini arkada bırakır, köşenin bu tarafında başka bir insan oluverir. Fakat arkada bıraktığı “kendisi” de peşini bırakmaz. Her köşe döndükçe bir yeni benlik... En yenisi en önde, en eskisi en arkada... Art arda yürüyen bir sıra insan... İşte bunların hepsi birden bir tek Rabia.” (s. 383).

Rabia, mahallede annesi ve dedesiyle yaşarken, konağa adım atmasıyla ondaki değişim başlar. Burada hayatına Peregrini'nin dâhil olmasıyla birlikte o, başka bir Rabia olmuştur. Onun, mahalleden çıkışıyla birlikte kimliğine eklediği “Rabialar”ın sayısı da artmaya başlar. Mahallede küçük hafız kız iken konak hayatıyla tanıştıktan sonra mevlid okuyucu olur. Peregrini ile karşılaşması, onun cinsel kimliğinin farkına varması noktasında önemli rol oynar ve sonrasında evlenerek yetişkin bir birey olur. O, bütün bunları kendi benliğinin üzerine eklemeye yaparak, yeni “Rabialar”ı kabullenip içine alarak şimdiki Rabia olmuştur ve mahalleden ayrıldığında bunun farkına varabilmiş, “kimliğini” ya da “kimliklerini” keşfetmiştir.

Rabia ve Osman'ın, beyaz evdeki günleri Sabiha Hanım'dan gelen bir haberle son bulur. Hilmi yazı Lübnan'da geçirmek için Vali'den izin alır ve oradan Avrupa'ya kaçar. Tefvik ise kadın kılığında Hilmi'ye yardım ederken yakalanır. Bu haberi duyan Sabiha Hanım fenalaşınca Rabia'yı yanına ister. Selim Paşa ise Genç Türklerle baş edemediği için Zaptiye Nazırlığı'ndan istifa eder.

Osman, Sinekli Bakkal'a dönünce İmam'ın evine gider ve onun çok hasta olduğunu öğrenir. Osman Rabia'yı dedesini ölmeden görmesi için ikna etmeye çalışır. Rabia direnir ve İmam'ı görmeye gitmez. Rakım, İmam'ın ölüm haberini Rabia'ya verirken Rabia Tefvik'e bir şey oldu zanneder, fakat ölen kişi dedesidir. Dedesinin ölüm haberini alan Rabia, onun babasının yerine öldüğü hissine kapılır ve dedesinin ardından rahmet okur. Onun bu hissi okuyucuya şöyle aktarılır: “*Rabia, İmam'a ne derin ne samimi bir minnet hissi duyar. Âdetâ ona, Tefvik ölecekmiş de onun yerine İmam ölüvermiş. Rabbim gani gani rahmet etsin.*” (s. 404).

Rabia, fedakârlık göstererek babasının yerine öldüğünü düşündüğü dedesine karşı bir yumuşama gösterir. Bu yumuşama, onun ardından okuduğu rahmette kendini gösterir.

Rabia, Osman'ın Sinekli Bakkal'dan ayrılma isteği üzerine onunla tartışır. Osman selamlığı kiralamak ister Rabia bu fikre yanaşmaz. Osman'ı bir mirasyedi olarak nitelendirir. Aralarındaki tatsızlık devam ederken Vehbi Dede bir mektup çıkarır ve Tefvik'ten geldiğini söyler. Ama Rabia, Osman ile aralarında geçen

münakaşadan başka bir şey düşünemez, Osman'a şeytanlığı yeniden yakıştırır: *“Rabia'dan başka herkes kulak kesilmişti. O hatta Teyfik'e ait bir mektuba bütün dikkatini hasredebilmek için zorluk çekiyordu. O kadar içi hâlâ selâmlık kavgasının akisleriyle karmakarıştı. Osman'ın, yan gözle gördüğü mühtezî soğuk tebessümü, sesindeki istihfaf! Herif insan değil şeytan!”* (s. 418).

Rabia ve Osman aralarındaki tatsızlığı daha fazla uzatmaz ve barışır. İmam'ın evini görmek için anlaşılır ve oraya giderler. Evi gezerken Rabia'nın çocukluğu gözünün önünde canlanır. Evde buldukları beşiği sallarken Rabia rahminde bir kısırdanma hisseder ve hamile olduğunu anlar.

Rabia artık anne olacağı için kendi annesini de şefkatle anmaya karar verir. Rahmine düşen canlı Rabia'ya ebediyeti düşündürür. Her canlı dünyadan gelip geçiciyken o;

“...kendisini sonu gelmeyen, ebediyete uzanan bir hayat parçası gibi hiss ediyor. Zaman şekilden şekle giriyor, yıllar sel gibi akıp geçiyor. Fakat her yeni şekilde Rabia var... Rahminde bir daha, yeni hayat kımıldadı. İşte bu kendisinden sonraki Rabia'nın şekli! Bundan da bir Rabia çıkacak... Birbirine zincirlenmiş gibi, ucu gelmeyen istikbale uzanan Rabialar! İşte rahminde vuran hayat ona bu ebediyeti veriyor.” (s. 427).

İçinde başka bir canlının varlığını hisseden Rabia'nın annesine karşı yumuşamasında, onun dünyaya gelen her canlının kendisini dünyaya getirenin bir parçası olduğu yönündeki düşüncesi etkili olmuştur denilebilir. Rabia annesinin, Rabia'nın çocuğu da Rabia'nın devamıdır. Her yeni nesil onu ebediyete taşıyacak bir parçadır ona göre. Yani hepsi birbirinden parçalar taşır, bu sebeple de annesinde kızdığı, hoşlanmadığı şeyler aslında Rabia'da da mevcuttur. Bunu fark etmesi, onun, annesine karşı yumuşamasını sağlamıştır.

Rabia rahminde şekillenmeye başlayan çocuğunu kendi doğduğu evde doğurmak ve büyütme ister. Osman'la anlaşılır ve İmam'ın evini güzel bir şekilde tamir ederek oraya taşınmaya karar verirler. Hamilelik, Rabia'yı bambaşka bir kadın haline getirir. Rabia'nın huyunda ve günlük yaşamında değişiklikler meydana gelir:

“Rabia gece uykularını tamamen kaybetmişti. Karanlık basar basmaz garip bir rahatsızlık duyuyor; içi içine sığmıyor. Esasen gebelik herhangi kadının şuurunun alt

tabakalarına tehlikeli bir tesir yapar. Bu Rabia'da daha pek çok şiddetli olmuştu. Zihni temerküz kabiliyetini kaybetmiş, donuk, uyuşuk bir vaziyet almıştı.” (s. 432).

Hamileliği sırasında hastalanan Rabia'nın bebeğinin sezaryen ile alınması gerekir. Rabia karnının yarılarak bebeğinin alınmasına razı olmaz, ölmekten korkar.

“İçinde korku var, ölüm korkusu... Yaşamak o kadar tatlı ki... Hatta gözyaşları, ıstıraplarla dolu olduğu zaman bile güzel. Ve Rabia öyle genç, öyle canlı ki. Damarlarındaki kan ezeli bir akıntı gibi vücudunda dolaşıyor, hayat vücudunun her zerresinde gümbür gümbür atıyor.

Yaşamak için rahmindeki yeni hayatı öldürmek lâzım... Fakat onu bu defa öldürürse bir daha ana olmak ona nasip olmayacak. Ve kendi eliyle, kendini ebediyete götüreceğ olan biricik köprüyü yıkmış olacak.” (s. 437).

Vehbi Dede'nin gözünden ise Rabia'nın bu düşüncelerinin sebebi, onun her şeyi günah olarak nitelendirmeye müsait inancı ve yetiştirilme tarzıdır. *“Belki çocuk düşürmeyi günah telakki ediyor da onun için çekiniyor. Bu çocukluğunun dar terbiyesinden geliyor. Dikkat ettim, her şeyi günah addetmeye meyyal bir mizacı var.” (s. 444-445).*

Rabia kimseyi dinlemeyerek perhizine dikkat eder ve iyileşir. Hamileliğinin son ayında bir gece fenalaşır ve Rabia bebeğini dünyaya getirir. 1908'de İkinci Meşrutiyet ilan edilir ve sürgüne gönderilenler yurda geri çağırılır. Tevfik de bu geri dönenlerin arasındadır. “Anne Rabia”, evde çocuğu ile birlikte Osman'ın Tevfik'i getirmesini bekler.

3. BÖLÜM

3. TÜRK ROMANINDA KADININ DEĞİŞİMİ: ÇÖZÜMLEMELER, BULGULAR VE TESPİTLER

3. 1. Zehra (Zehra)

Kişi/Eser Adı	Yaşı	Eğitim Durumu	Medeni Hâli		Dünya Görüşü-İdeoloji		Sosyal Statüsü		Ruhî-Fizikî Durum		Akıbeti
	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası
Zehra (Zehra)		Okur-Yazar	Bekâr	Evli	-	-	-	-	Kıskanç	İleri Seviyede Kıskanç	Ölüm

Tablo: 1

Zehra, çocukluğundan itibaren kıskanç tabiatlı biridir. Yaşı ilerleyince bu kıskançlığın ortadan kaybolacağı umulurken o, kendi kardeşini öldürmeye kalkar. Genç kızlık çağına geldiğinde hâlâ devam ettiği görülen bu kıskançlığın ortadan kalkmasına, kızının evlenmesinin çare olacağını uman babası, Zehra'yı Suphi ile evlendirir.

Zehra evliliğin ilk günlerinde kıskançlığından kurtulmuş görünse de ilerleyen zamanlarda, kocasını kendi kafasında kurguladığı kişilerden kıskanmaya başlar. Bu kurgusal kıskançlığın farkına varan Zehra, kendisini eleştirir. Kıskançlığından kurtulması gerektiğini anlar ve kocasıyla ilişkilerinin iyi olması için çaba sarf eder. Bu Zehra'nın kendisiyle ilgili ilk özeleştirisidir ve bu anlamda da önemlidir, çünkü Suphi'ye duyduğu aşk, onu değiştirmeye iten ilk nedendir. Zehra sevdiği adam için kendi tabiatını değiştirmeye karar verir.

Zehra ve Suphi'nin ilişkileri, Suphi'nin annesi Münire Hanım'ın eve Sırrıcemal adında bir cariye almasıyla zarar görmeye başlar. Çünkü Zehra, kendisine ev işlerinde yardımcı olması için işe alınan Sırrıcemal'den daha ilk günden nefret eder. Zehra'nın ondan nefret etmesinin asıl sebebi Sırrıcemal'in güzelliğidir. Bu, Zehra'nın evliliği için tehlikelidir.

Kocası Suphi'nin, Sırrıcemal'le ilişkisinin başladığını öğrenen Zehra, ikisinin bu ilişkiyi açıkça kabullenmeleri üzerine onlardan intikam almaya karar verir. İntikam alma kararı, Zehra'nın kıskançlığının doruk noktasıdır. Çünkü Zehra, bu intikam kararıyla sadece kocası ve Sırrıcemal'in değil aynı zamanda kendi sonunu da hazırlamış olur.

Zehra, Sırrıcemal ve Suphi'nin arasını bozmak için Ürani adlı bir kadın tutar ve kocasını ayartmasını ister. Bu Zehra için çok önemli bir adımdır. Çünkü bir kadının kendi kocasıyla ilişki yaşaması için başka bir kadınla anlaşması (göreceli olmakla birlikte) normal karşılanamayacak bir davranıştır. Burada Zehra'nın amacı kendisini aldatan kocasından ve onun âşığından intikam almak olsa da, onun kıskanç tabiatı göz önünde bulundurulduğunda, Zehra'nın bu hamlesi de onun değiştiğini gösterir. Şöyle ki, Sırrıcemal'den kıskandığı kocasını, gönüllü olarak Ürani'yle yakınlaştıran Zehra'nın kıskançlığını bir tarafa bırakarak ihtirasının kölesi olduğu görülür.

İntikam planıyla Sırrıcemal ve Suphi'yi ayırmayı başaran Zehra, Suphi'nin Ürani'yi ve âşığını öldürdüğünü ve sefil bir halde olduğunu öğrenir. Suphi'nin sonu Zehra'ya memnun etmez. Uzaktan da olsa Suphi'yi görebiliyorken, onun işlediği suç yüzünden Trablusgarp'a sürgün edilmesi Zehra'nın, intikam planından pişman olmasına sebep olur.

Zehra, Suphi'den intikam almak için evlendiği Muhsin'de de mutluluğu bulamaz. Muhsin'le evliliğinden bir bebeği olan Zehra, bebeğini kucağına aldıktan iki hafta sonra evlat acısı yaşar. Ona göre Allah, bebeğinin ölümüyle Zehra'ya cezalandırmıştır.

Sırrıcemal, Ürani, bebeği ve Suphi'nin annesi Münire Hanım'ın ölümleri, Zehra'nın pişmanlığını artırır. Aslında bu ölümlerin her biri onun için bir kırılma noktasıdır. Fakat Zehra'nın yine kendini haklı çıkaracak nedenlere sığınarak, intikam almak için yaptığı her şeyin doğru olduğuna inandığı gözlemlenir.

Kıskançlık ve hırsına yenik düşen Zehra, etrafındaki insanların ölümlerine sebep olduğu için kendini suçlar. Üzüntüsünden hastalanan Zehra, ilaçlarını almayarak hastalığını ilerletir ve bilinçli bir şekilde ölüme gider. Görüldüğü gibi

Zehra'nın evliliği onun kıskançlığına çare olmamış aksine, yaptığı evlilik ona yeni kıskançlıkların kapısını aralamış ve ölümüne sebep olmuştur.

Zehra'nın değişmesinde etkili olan en büyük etken aşktır. Suphi'ye duyduğu aşk, onun tabiatındaki kıskançlığı ilerletmiş ve bu kıskançlığı aldatılmasından sonra hırsla dönüştürmüştür. Kıskançlığı ve hırsı Zehra'nın sonu olmuştur.

3. 2. Bedia (Udî)

Kişi/Eser Adı	Yaşı	Eğitim Durumu	Medenî Hâli		Dünya Görüşü-İdeoloji		Sosyal Statüsü		Ruhî-Fizikî Durum		Akıbeti
	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası		Öncesi-Sonrası		Öncesi-Sonrası		Öncesi-Sonrası		Öncesi-Sonrası
Bedia (Udî)	-	Özel Musiki Dersi	Bekâr >Evli	Boşanmış/Dul	-	-	Ev Hanımı	Çalışan Kadın (Öğretmen)	-	-	Ölüm

Tablo: 2

Babası Nazmi Bey ve ağabey'i Şemî ile yaşayan Bedia, küçük yaşlarda musiki ile tanışmış ve ilerleyen yıllarda musiki eğitimini ilerletmiştir. Bedia'nın ud çalabilmesi için ona Musevi bir kadın hoca tutulmuş, böylece onun eğitim ihtiyacı da karşılanmıştır. Şemi, kardeşi Bedia'ya bir ud hediye eder ve udun üzerinde "*Külle şey'in, siva'l-hiyânet ü fi'l-hub yuhtenel.* (Aşkta ihanetten başkası çekilir.)" yazısı işlenmiştir. Bu yazı, Bedia'nın hikâyesinin âdeta okura sezdirilmesi ya da bir başka ifadeyle özetidir. Çünkü Bedia da sevdiği adamın ihanetine uğramış ve bunu sineye çekmeyip ondan ayrılarak kendi hayat mücadelesini sürdürmüştür.

Bedia, Mail ile evlendikten sonra ailesinden ayrı bir evde yaşamaya başlar. Mail, ailesinden uzaklaştıktan sonra geceleri eve geç ve sarhoş gelmeye başlar. Bedia'ya babasından kalan para eksilir ve ikili maddi zorluklar yaşar. Mail, evdeki değerli eşyaları ilişki kurduğu kadına hediye almak için satar. Bedia, kocasının değerli eşyaları satmasından şüphelenir ve onun başka bir kadınla ilişkisinin olduğunu öğrenir.

Bedia, kocasının ilişkisi olan Helula ile bir gece eğlencesinde tanışır. Gecede bulunan diğer kadınlar da Bedia'nın kocası tarafından aldatıldığının farkındadır.

Kocasının ihanetini bildiği halde bir yıl sabreden Bedia, ihanete uğradığını bildiğini kocasının öğrenmesine izin vermez. Bir yıl sonra tekrar Helula ile karşılaştığında Helula'nın Mail'i sevdiğini itiraf etmesi, Bedia için bardağı taşıran son damla olur. Helula'ya meşru yollardan para kazanmak yerine erkeklerle kurduğu ilişki sayesinde, onlardan değerli eşyalar alarak ve kendi vücudunu sergileyerek para kazanmanın basitliğinden söz eder.

Bedia, Helula'dan onun Mail'e âşık olduğunu öğrenince, kocasını ona bırakabileceğini söyler. Bu Bedia için çok zor alınmış bir karardır. Bedia, onuru kırıldığı için, içinde bulunduğu tuhaf durumdan sıyrılmak istercesine kocasından vazgeçebileceğini söylemiştir.

Mail, karısını aldatmış olmasına rağmen suçlu tarafın kendisi olduğunu görmek istemez ve Helula'dan Bedia'nın kendisini terk edeceğini öğrenince Bedia'dan hesap sormaya kalkar. Karısının kendisini terk etmesine müsaade etmeyen Mail, Bedia'ya şiddet uygular. Bedia, kocasının ona inanması için durumdan habersizmiş gibi davranır; fakat onun asıl amacı Mail'i atlatarak ondan ayrılmaktır.

Bedia, Mail'i onu terk etmeyeceğine inandırmak için çok sevdiği udlarını da evde bırakarak ağabeyi Şemi'nin yanına gider. Bedia'nın udlarını bırakarak evden ayrılması Mail'in Bedia'nın geri döneceğine inanmasını sağlar. Bedia kadınlık gururunu udlarından önde tutar, Mail'den ve onun ihanetinden kurtulmayı tercih eder.

Bedia, Mail'in gönderdiği mektuplara cevap vermek istemez. Kendi iradesine hâkim olamayan, erkeklik onurunu hiçe sayarak karısını aldatan bir erkeğin onun hayatında yerinin olmadığına karar verir ve bu doğrultuda hareket eder. Aldatılma, Bedia'nın kendi hayatıyla ilgili önemli kararlar almasını sağlar. Kocasını ayrılıkla cezalandıran Bedia, Mail'i sevmesine rağmen onun hatasını affetme acizliğine kapılmaz. Kocasının ihanetini bir yıl sineye çeken Bedia, aynı durumun devam ettiğini öğrendikten sonra kadınlık gururundan taviz vermeyerek kocasını sevmesine rağmen ondan ayrılmayı göze alır. İki yıl sonra Mail'in ölüm haberini alır. Bu haber üzerine tekrar İstanbul'a dönmeye karar verir, bindiği vapur Beyrut'a uğradığında Helula ile karşılaşır. Helula, Beyrut'ta bambaşka bir isimle ve bambaşka bir

görünümle Bedia'nın karşısına çıkar. Bedia'nın nasihatleriyle kendine gelen ve evlenen Helula, Madam Salamon olarak kendine yeni bir hayat kurmuştur. Bedia'nın ihanete uğraması, Helula'nın hayatını olumlu yönde etkilerken, Bedia'nın hayatını tamamen değiştirmiştir.

Şemi'nin kendisine gönderdiği parayla geçimini sağlayan Bedia, ağabeyinin ölümüyle kendi ayakları üzerinde durmak zorunda kalır. Geçimini namus çerçevesinde sağlamaya çalışır, önce para getirisi olan eşyaları satarak geçimini sağlar, fakat artık satacak bir şey kalmayınca çalışmak zorunda olduğunu anlar. Bedia, ilk kez çalışmak zorunda kalmıştır. Ud dersi vererek geçimini sağlaması gerektiği yönünde tavsiyeler alan Bedia, önceleri bu durumu hoş karşılamasa da udunu kazanç aracı olarak kullanmaya başlar ve özel dersler verir.

Kazandığı parayla kendisine bir ev alır, bir kadın olarak kendi başına kararlar almaya başlayan Bedia, öğretmenlik yaparak, meşru yollardan geçimini sağlasa da hastalığa yenik düşerek ölür.

Bedia, aldatılmayı sineye çekerek evi terk etmeseydi, belki de, Mail ölmeyecek, Helula evlenip Beyrut'a yerleşmeyecek, kendisi de bu sonla karşılaşmayacaktı. Fakat Bedia'nın aldatılması ve aldatıldıktan sonra aldığı karar, onun ve diğerlerinin (Mail, Helula) hayatının değişmesine sebep olmuştur.

3. 3. Bihter (Aşk-ı Memnû)

Kişi/ Eser Adı	Yaşı		Eğitim Durumu		Medenî Hâli		Dünya Görüşü-İdeoloji		Sosyal Statüsü		Ruhî-Fizikî Durum		Akıbeti
	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası
Bihter (Aşk-ı Memnû)	22	23	Okur-Yazar	-	Bekâr	Evli	-	-	-	-	Güzel Alımlı İhtirashlı	Güzel Alımlı İhtirashlı	Ölüm (İntihar)

Tablo: 3

Bihter, yirmi iki yaşında bir genç kızken, iki çocuk sahibi olan Adnan Bey'le evlenmeyi kabul ederek, sahip olmak istediği lüks yaşamın kapısından içeri girer.

Fakat kocasıyla arasındaki yaş farkı ve Bihter'in zamanla farkına vardığı hisleri evliliğin ilerleyen zamanlarında bir sorun haline gelir.

Bihter, bir bakıma sınıf değiştirmek uğruna, Adnan Bey'le onun yaşını ve çocuklarını kabul ederek evlenir. Hatta Nihal'in on iki yaşında bir çocuk olması, Bihter'i, yirmi iki yaşında olmasına rağmen o yaşta bir kız çocuğuna sahip olacağı için sevindirir. Nihal, babasının sevgisini kimseyle paylaşmak istemediği için Bihter'e mesafeli durur. Nihal, sevdiği kişi ve nesnelere sahiplenilen bir mizaca sahip olduğundan onun sevdiği şeyleri ondan başka kimsenin sevmeyeceğine inanır. Bihter, Nihal'le arkadaş olmaya çalışsa da Nihal'in ona karşı tutumunda bir değişim olmaz. Aslında evliliğinin ilk zamanlarında Nihal'le araları iyi olan Bihter, sonrasında Nihal'in neden kendisine karşı böyle bir tutum sergilediğini anlamaya çalışır.

Evliliğinin birinci yılı dolan Bihter, Göksu'da düzenlenen gezide evlilik yıldönümünü kutlar. Bu esnada kız kardeşi Peyker'in, Behlül'ün davranışlarından rahatsızlık duyması ve Bihter'e kocasını aldatmak için evlenmediğini söylemesi Bihter'in düşüncelerinin yönünü değiştirir. Âdeta Peyker, Bihter'in içine bir kurt düşürür ve onun evliliğini sorgulamasına neden olur.

Bihter, geziden eve dönünce düşüncelere dalar. Ne yaparsa yapsın kendisini Nihal'e kabul ettirememiş olması, kocasını sevmediğini anlaması ve hayatında gerçek bir aşkın var olamayacağı gerçeğiyle yüzleşmesi Bihter için kırılma noktası olur.

Bihter, lüks bir yaşam için evlendiği Adnan Bey'e tutkuyla bağlı olmadığı, onunla yaşadığı cinsi münasebetlerden zevk almadığı, kocasıyla yaşadığı münasebetin işkence halini aldığı ve hayatının artık aynı şekilde devam edeceğini anladığı için huzursuz olur. Annesine benzememek için çaba gösterdiği halde kendi iç dünyasında bir hesaplaşma yaşayan Bihter, annesine benzemeye başladığının farkına varır. Peyker'in "Kocamı aldatmak için evlenmedim." sözü, Bihter'e kendisinin kocasını aldatmak için evlendiğini düşündürür. Bihter'in kendisiyle ilgili olarak farkına vardığı bu ruh hali, onun değişiminde etkili olur.

Bihter, kendisinde var olan hislerinin üzerini örterek bu hisleri kendinden bile saklamaya çalışsa da Peyker'in kurduğu o cümle Bihter'in örtüyü kaldırmasını sağlar. Gençliğini ve güzelliğini, yaşlı ve tutkuyla bağlı olmadığı bir adam için harcıyor olması Bihter'i huzursuz eder.

Bihter'in içinde bulunduğu ruh karmaşası, onun Behlül'le duygusal ve cinsel yakınlaşmasına neden olur. Behlül, Bihter gibi genç ve güzel bir kadının Adnan Bey gibi yaşlı bir adamla evlenmesine anlam veremediğini belirtirken, Bihter, Behlül'le yaşadığı ilişkinin pişmanlığını yaşar. Günahının farkında olan Bihter, annesi gibi olmamaya kararlı olduğu halde Behlül'le yaşadığı yasak ilişki onu tam anlamıyla Firdevs Hanım'ın kızı yapmıştır. Bihter, annesi gibi olmamak için direndiğine inansa da bunu başaramadığının da farkındadır. Birini sevme isteği/ihtiyacı Bihter'in kararlı duruşundan taviz vermesine neden olmuş ve onu yasak ilişkiye sürüklemiştir.

Behlül, Bihter'le olan yakınlaşmalarından mutlu olmamaya başlar, çünkü Bihter'in ona karşı koymaması Bihter'i kolay elde edilen kadın konumuna itmiştir. O, peşinden koştuğu, elde etmek için çaba göstermesi gereken kadınları arzular. Bihter, canı istediğinde Behlül'ün yanındadır ve âdeta kadını arzulayan bir erkeğe dönüşmüştür.

Bihter'den uzaklaşan ve onu başka kadınlarla aldatan Behlül, Firdevs Hanım'ın ona Nihal'le evlenmesinin iyi olacağı yönündeki tavsiyesi üzerine düşünür. Onunla evlenebileceğine karar veren Behlül, bu niyetini Nihal'e söyler ve Nihal, evlenmeyi kabul eder.

Bihter, Behlül'ün kendisini başka kadınlarla aldatmasından rahatsızlık duymazken, onun Nihal'le evlenecek olmasını kabullenemez. Bunun üzerine ikisinin evlenmesine mani olmak için annesinden yardım ister. Bihter'e göre onların aklına evlilik fikrini sokan Firdevs Hanım olduğu için bu evliliğe mani olması gereken kişi de yine odur. Bihter, Firdevs Hanım'ın bu evliliğe mani olmaması halinde kocası Adnan Bey'e Behlül'le yaşadığı ilişkiyi itiraf etmekten kaçınmayacağını söyler.

Bihter'in, Nihal ve Behlül'ün evliliğine karşı çıkmasının iki nedeni vardır. Birincisi sevme ihtiyacını karşılayan Behlül'ü kaybetmemek, ikincisi ise sevdiği adamın onu en yakınıyla aldatmasını sineye çekememektir.

Yasak ilişki herkes tarafından öğrenilince Bihter, kendini cezalandırmak için kocasının silahıyla intihar ederek kendi eliyle yaşamına son verir. Çünkü annesi gibi olmamaya çalışsa da bunu başaramayan Bihter, aynı zamanda ölmeye karar vererek annesinden farklı bir yönünün olduğunu göstermek ister. Annesi aldatan kadın olarak yaşamına devam edebilmişse de o bu durumda annesi gibi yoluna devam edemeyecek bir yapıdadır. Toplumun aşağılayıcı bakışları, Bihter'in hiçbir şey olmamış gibi hayatına devam etmesine manidir. Bütün bu sebepler neticesinde Bihter, kendi canına kıyarak kendini ölümle cezalandırmıştır.

Bihter'in değişiminde tek bir nedenin ve iki adamın rol oynadığı görülür. Evet, değişimin tek nedeni aşktır, fakat onun aşkı bulduğu adam evlendiği değil yasak aşk yaşadığı adamdır. Lüks yaşam ve sınıf atlamak için kendine eş olarak seçtiği Adnan Bey'de aradığı mutluluğu bulamayan Bihter, evliliği sayesinde hayatında eksik olan aşkın, sevme isteğinin farkına varır ve bu doğrultuda duygularına yenik düşerek kendisini yasak aşkın içine bulur. Böylece, yasak aşkı onun hem evliliğinin hem de hayatının sonu olur.

3. 4. Kaya (Yeni Turan)

Kişi/ Eser Adı	Yaşı		Eğitim Durumu	Medenî Hâli		Dünya Görüşü-İdeoloji		Sosyal Statüsü		Ruhî-Fizikî Durum		Akıbeti
	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Bekâr	Evli	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası
Kaya (Yeni Turan)	-	-	Eğitilmiş	Bekâr	Evli	-	Turancı	-	Çalışan Kadın			Siyasî Lider

Tablo: 4

İttihat ve Terakki Taraftarı bir babanın kızı olarak büyüyen Samiye, Yeni Osmanlı Partisi'nin seçimi kazanmasının ardından ortadan kaybolur ve daha sonra Yeni Turan hareketinin etkisiyle ismini Kaya olarak değiştirerek tekrar ortaya çıkar.

Kaya, Yeni Turan Kadınları'nın lideri konumundadır. Yeni Turan, erkeğin yanında yer alan ve ona destek olan kadınların sayısının artması için çalışmalar yapar. Oğuz ile birlikte Yeni Turan Partisi'nin liderliğini yapan Kaya, erkeğin

yanında yer alan, onlarla omuz omuza ideolojisini savunan ve hemen her konuda karar verme yetkisine sahip kadınlardan birisidir.

Kaya, Yeni Turan'a zarar gelmesini istemediği için Hamdi Paşa'nın evlilik teklifini kabul eder. Hamdi Paşa, Oğuz'u öldürmemek için Kaya'nın kendisiyle evlenmesini ister. Oğuz'un ölümü Yeni Turan'ı savunmasız bırakacağı için, Kaya Hamdi Paşa'yı sevmemesine rağmen onunla evlenir. Böylelikle hem sevdiği adam Oğuz hayatta kalır hem de Yeni Turan ihtiyaç duyduğu lideri kaybetmemiş olur.

Kaya, cinsel kimliğinden bağımsız verdiği evlilik kararıyla kendince Yeni Turan ideolojisine hizmet etmiş olur. Hamdi Paşa'yla evlendikten sonra eski yaşantısından uzaklaşan Kaya'nın sinir sistemi bozulur. Hava değişimi için yurtdışına çıkan Kaya, burada da ideolojisinden taviz vermez, Avrupalı gibi görünmekten kaçınır ve Yeni Turan Kadınları'na has giyimiyle herkesin dikkatini çeker.

Yeni Turan'la ilgili gelişmeleri uzaktan takip eden Kaya, evliliğinden dört beş yıl sonra Oğuz'un ölüm haberini alır. Oğuz, Yeni Turan Kadınları'yla ilgili yaptığı çalışmalar yüzünden kadınların başını açtığı ve şeriatı kaldırdığı gerekçesiyle başka biri tarafından öldürülür. Fakat Kaya, Oğuz'un ölümünden Hamdi Paşa'yı sorumlu tutar. Yeni Turan'ın selameti için evliliği kabul eden Kaya, Oğuz'un ölümüyle birlikte, partisini ve ideolojisini kimsesiz bırakmamak için Hamdi Paşa'yı terk eder ve Yeni Turan Partisi'nin başına geçer.

Kaya, cinsel kimliğinden sıyrılmış, ideolojik mücadelesini her şeyin üzerinde tutan bir kadındır. Onun, Samiye olarak başlayan hikâyesi güçlü ve sert karakterini sembolize eden Kaya olarak son bulur. Samiye'nin savunduğu ideoloji önce onun ismini sonra da dünya görüşünü değiştirmiştir. Onu değiştiren şey Oğuz'a duyduğu beşeri aşk değil, Yeni Turan'a duyduğu ideolojik aşktır.

3. 5. Seniha (Kiralık Konak)

Kişi/ Eser Adı	Yaşı	Eğitim Durumu	Medenî Hâli	Dünya İdeoloji	Görüşü-	Sosyal Statüsü	Ruhî-Fizikî Durum	Akıbeti					
	Öncesi- Sonrası	Öncesi- Sonrası	Öncesi- Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi- Sonrası	Öncesi- Sonrası	Öncesi- Sonrası	Öncesi- Sonrası					
Seniha (Kiralık Konak)	-	-	-	-	Bekâr	Bekâr	Lüks yaşantı a ulaşma arzusunu.	Lüks yaşantı a sahip.	-	Düşük Kadın.	Genç ve güzel	Genç ve güzel	Erkeklerle gayri meşru ilişkilerde bulunmak

Tablo: 5

Alafranga bir yaşantı arzusunda olan Seniha, bu arzusu doğrultusunda davranır. Ruh hali ve dış görünüşü sürekli değişen Seniha, geleneklerine yüz çevirmiş bir kızdır.

Gyp'nin romanlarını okuyan ve okuduğu romanlardaki kadınlara özenerek onlar gibi olmaya çalışan Seniha, etrafındaki kişileri beğenmez. Faik Bey'in ilgisini çekmek için elinden gelen her şeyi yapan Seniha, halasının torunu Hakkı Celis'in sevgisini görmek istemez. Çünkü Faik Bey, Seniha'nın yaşamak istediği hayata sahiptir. Seniha, Faik Bey'in ilgisini kendi üzerine çektiği takdirde o hayatın içine gireceğine inanır.

Seniha yaşantısında her zaman gösterişe yer verir. Avrupa'yı ve oradaki lüks yaşamı merak eder ve arzular. Onun bu merakı ve arzusu, sinir krizi geçirmesine neden olur. Faik Bey, Avrupa'yı görmüş biri olarak Seniha'nın gözünde değer kazanır. Seniha, onunla evlenerek Avrupa'ya gidebileceğini düşünür.

Faik Bey ve Seniha sevgili olduktan sonra, Seniha'da birtakım değişiklikler meydana getirir. Huzursuz ve hırçın halinden sıyrılarak uysal bir genç kız olur. Ondaki bu değişimin sebebi bir nevi aşk sarhoşluğudur. Faik Bey'e olan aşkı yüzünden kendinden taviz veren Seniha, onun borcu için kendi mücevherlerini rehin verecek kadar aşk sarhoşudur. Aslında daha öncesinde de hareketlerini gözden geçirmeyen, attığı adımın nereye gideceğini sorgulamayan bir kız olan Seniha, Faik Bey'e olan aşkı ve onun sayesinde gidebileceğini umduğu Avrupa için her şeyi

yapar. Fakat Faik Bey'in gözünde büyüttüğü gibi biri olmadığını ve Avrupa'ya gitmesi için kendine faydası dokunmayacağını anlar.

Seniha, gizli gizli hazırlık yaparak çok istediği Avrupa'ya gider. Onun Avrupa macerası umduğu gibi olmaz. Orada sefalet çeker ve ailesinden para isteyerek nefret ettiği İstanbul'a geri döner. Onun metres hayatı yaşadığıyla ilgili dedikodular çevrede yayılır. Seniha, kendi hatasını kabul etmez ve düştüğü durumdan Faik Bey'i sorumlu tutar. Halbuki onun lüks yaşam arzusu, etrafındaki herkesi ve her şeyi aşağılaması, sahip olduklarıyla yetinmemesi onun düşüşünün asıl sorumlusunun kendisi olduğunu gösterir.

Hakkı Celis'in ona olan ilgisini görmezden gelen Seniha, bu davranışından pişman olur. Ona, yakın durmaya çalışsa da eskisi gibi ilgisini çekmediğinin farkına varır. Hakkı Celis'in ilgisizliği Seniha'nın özeleştiri yapmasını sağlar.

Katıldığı bir davette Hakkı Celis'in şehit olduğu haberini alan Seniha, bu habere tepkisiz kalır. Arzu ettiği alafranga yaşantının içerisinde olmasına rağmen o hayata yabancı olan Seniha, güzel ve süslü olmanın dışında bir meziyete sahip olamamıştır. Aksine arzuladığı ve merak ettiği alafranga yaşam onun bayağı bir kadın olarak anılmasına neden olmuştur.

3. 6. Feride (Çalikuşu)

Kişi/ Eser Adı	Yaşı	Eğitim Durumu	Medenî Hâli	Dünya Görüşü - İdeoloji	Sosyal Statüsü	Ruhî-Fizikî Durum	Akıbet i		
	Öncesi- Sonrası	Öncesi- Sonrası	Öncesi- Sonrası	Öncesi - Sonrası	Öncesi- Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi- Sonrası		
Feride (Çalikuşu)	12 (on iki)	20 (Yirmi yaşlarda)	- Fransız Lisesi Mezunu (Dam dö Sion)	Bekâr , Nişanlı	Evli , Dul , Evli	- - - Çalışan Kadın / Öğretmen	Güzel. Aşk acıları çeker.	Güzel. Çektiği aşk acıları onu olgunlaştı r.	Sevdi ği adaml a evlilik

Tablo: 6

Küçük yaşta anne ve babasını kaybeden Feride, İstanbul'daki teyzesinin yanında kalır. Babası ölmeden önce onu Fransız okuluna yazdırdığı için yatılı eğitim gören Feride, teyzesinin oğlu Kâmran'a âşık olur. Evlenmeye karar verir.

Evleneceği sırada, Kâmran'ın onu aldattığını öğrenen Feride, konağı terk ederek Fransız okulunda aldığı diploma sayesinde Anadolu'da öğretmenlik yapmaya karar verir. Küçüklüğünden beri uçarı bir kız olan Feride, aldatıldığını öğrenince hiç hesapta yokken sorumluluk sahibi olmuştur. Artık kendi ayakları üzerinde durması gerektiğinin farkına varan Feride, Anadolu'ya gitmek için türlü zorluklarla karşılaşsa da sonunda öğretmen olarak tayin edilir.

Zeyniler Köyü'nde Munise adlı bir kız çocuğunu evlatlık alarak, ona ablalık ve annelik yapar. Munise'yi evlatlık alması Feride'ye farklı bir sorumluluk daha yükler. Feride artık bir annedir, aşk acısıyla gittiği Anadolu onu Munise ile tanıştıran anne yapmıştır. Zeyniler Köyü'ndeki mektep kapatılacağı için B..'ye tayin edilen Feride, burada ipekböceği olarak tanınır. Feride'nin güzelliği ona bu ismin yakıştırılmasına neden olur. B..'de birlikte çalıştığı Şeyh Yusuf Efendi'nin kendisine âşık olması ve bu durumun çevredekiler tarafından öğrenilmesi ve hakkında dedikoduların çıkması üzerine Ç..'ye tayin ister.

Ç..’de bir Rüştüye’ye tayin edilen Feride, burada da Gülbeşeker olarak anılır. Her gittiği yerde ona bir takma isim verilmesi Feride’yi üzer. Çünkü ona bu isimlerin verilmesi, onun öğretmen kimliğinin önüne geçer. Güzelliği yüzünden bu yakıştırmalara maruz kalan Feride’ye Ç..’de bir Yüzbaşı talip olur. Fakat Feride, Yüzbaşı İhsan’ın evlilik teklifini reddeder. Yüzbaşı İhsan dışında Hafız Kurban da Feride ile evlenmek ister. Feride, Hafız Kurban’ın kendisiyle evlenmek istediğini onun karısından öğrenir. Gülbeşeker yakıştırmaları ve onunla evlenmek isteyenler yüzünden meydana gelen dedikodular Feride’nin tekrar tayin istemesine neden olur.

Feride’yi Anadolu’ya Kâmran’a duyduğu aşk ve bu aşkın acısı sürüklemiştir. Şimdi de güzelliği Anadolu’nun bir köşesinden diğer köşesine sürüklenmesine sebep olur. Feride daima bir kaçış halindedir. Önceleri Kâmran’dan kaçan Feride, artık ona takılan isimlerden ve dedikodulardan kaçmaya başlar. Bu kaçışların her biri Feride’nin olgunlaşmasında önemli rol oynar. Onun Anadolu tecrübesi, insanları tanımaya vesile olur.

İzmir’de bir konakta Fransızca özel ders vermeye başlayan Feride, burada tesadüfen, ders verdiği kızların teyzelerinin Kâmran’la evlendiğini öğrenir. Kuşadası’na tayini çıkar ve orada çalışmaya devam eder. Harp çıktığı için okula el konulur ve yaralı askerlerin tedavisi burada yapılır. Feride Zeyniler Köyü’nde tanıştığı Doktor Hayrullah Bey’le tekrar karşılaşır. Okulun tekrar eski haline gelmesiyle birlikte ders vermeye devam eden Feride, Munise’nin hastalanması ve iyileşemeyip ölmesiyle sarsılır. Munise’nin ölümü onun ruhunda derin bir iz bırakır. Yaşadığı kayıp Feride’de duygusal değişimlerin görülmesine neden olur. Bir âni bir ânını tutmaz, kendisi de bu durumun farkındadır.

Feride’nin zor günlerinde onu yalnız bırakmayan Hayrullah Bey’in, onunla yakından ilgilenmesi ve Feride’yi evinde misafir etmesi ikisi hakkında dedikoduların oluşmasına neden olur. Bu dedikoduların ortadan kalkması için Hayrullah Bey, Feride’yle evlenir. İkisi arasında karı-koca değil, baba-kız ilişkisi vardır. Hayrullah Bey, Feride’nin aşk acısı çektiğini bildiği için onu sevdiğiyle kavuşturmak ister. Feride’nin günlüğünü ondan habersiz alan Hayrullah Bey, kendi ölümünden sonra Kâmran’a verilmek üzere günlüğü zarfa koyar ve Feride’ye teslim eder. Feride Hayrullah Bey’in verdiği zarfta kendi günlüğünün olduğundan habersizdir.

Kendisine emanet edilen mühürlü paketi vermek ve ailesini görmek için Tekirdağ'a giden Feride, burada Kâmran ve onun oğluyla karşılaşır. Feride burada bir imtihandan geçiyor gibidir. Kimseye bir şey sezdirmeden emanetini teslim edip geri dönmeyi planlar.

Kâmran'a vermesi gereken paketi teyzesinin kızı Müjgan'a veren Feride, ona, konakta ayrıldıktan sonra paketi Kâmran'a vermesini tembihler. Fakat Müjgan, Feride konaktan ayrılmadan paketi teslim eder ve ikisi Feride ile ilgili her şeyi öğrenir. Şeriat vekilliği sayesinde Kâmran ve Feride'nin nikâhı kıyılır ve Feride geri dönmeden Kâmran'ın karısı olduğunu öğrenir.

Kâmran'a duyduğu aşk yüzünden Anadolu'ya kaçan Feride, Anadolu'da karşılaştığı zorlukların ardından tekrar sevgisinden ve ihanetinden kaçtığı adamın yanına gelmiştir. Feride'nin yaşadığı ruhsal değişimin nedeni Kâmran'a olan aşkıdır.

3.7. Cânân (Cânân)

Kişi(Eser Adı)	Yaşı		Eğitim Durumu		Medenî Hâli		Dünya Görüşü-İdeoloji	Sosyal Statüsü	Ruhî-Fizikî Durum		Akıbeti		
	Öncesi-Sonrası		Öncesi-Sonrası		Öncesi-Sonrası		Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası		Öncesi-Sonrası		
Cânân (Cânân)	3-12	20'li yaşlar.	-	-	Evli, Dul	Evli	-	Erkekleri kendi çıkarı doğrultusunda kullanmak.	-	-	Ayşe, Güzel	Cânân, Güzel	Cinayete kurban giderek ölür.

Tablo: 7

Cânân, güzelliğiyle tüm erkekleri etkileyen ve onları kendi çıkarı için kullanan hafifmeşrep bir kadındır. Üç yaşındayken Adapazarı'nda satılığa çıkarılmış bir Çerkez kızı olan Cânân, Saray'a alınmış, fakat yaşı ilerledikçe güzelliğinin artması bir tehlike olarak görülmüş ve on iki yaşında Saray'dan Şakir Bey'in evine gönderilmiştir. Başında bir evlilik geçen Cânân, kocasından boşandıktan sonra İstanbul'a Şakir Bey'in yanına geri döner.

Güzelliğiyle etkilediği Lâmi'nin karısı Bedia'yı boşamasına neden olan Cânân, Lâmi ile evlenir. O, Lâmi ile onu sevdiği için değil dul kadın olarak

anılmaktan ve evli bir adam olan Orhan Bey'le aralarında çıkan dedikodulardan kurtulmak istediği için evlenir. Cânân'ın evlenmesi, kocası dışındaki erkeklerle ilişki kurmasına mâni olmaz. O erkekleri parmağında oynatabilen bir kadındır. Onlara pahalı mücevherler aldırarak kendi çıkarını gözetir.

Lâmi, kulağına gelen dedikodular yüzünden karısı Cânân'dan şüphelenerek ondan hesap sormaya kalksa da Cânân her fırsatta Lâmi'yi alt eden taraf olur. Cânân'ın güzelliği Lâmi'nin gerçekleri görmesine her defasında engel olur. Kocasının arkadaşlarıyla bile flört etmekten kaçınmayan Cânân, gerçek annesinin ortaya çıkmasıyla birlikte huzursuzluk yaşamaya başlar. Annesinden nefret eder, onun kendisine Ayşe diye seslenmesi Cânân'ın hoşuna gitmez. Geçmişle arasında bir bağ kurmak istemeyen Cânân, Ayşe olduğunu kabul etmez, o her zaman Cânân'dır. Annesinin yanında kalmasına müsaade etmese de Lâmi kadının yanlarında kalması gerektiğini söyler.

Cânân'ı başka erkeklerle münasebet kurarken gören kadın, kızının damadını aldattığını anlar. Konuşmadığı için Lâmi'ye işaretle anlatmaya çalışır ve bunun üzerine Lâmi, arkadaşı Selim ve karısının ilişkilerinden haberdar olur. Selim'e hesap sormak isteyen Lâmi, Selim'den Cânân'ın başka erkeklerle de ilişkisinin olduğunu ve bu erkeklerin isimlerini öğrenir. Selim'in saydığı isimler evine girip çıkan arkadaşlarıdır. Cânân etrafındaki erkeklerin hemen hepsiyle Lâmi'yi aldatmıştır. Selim'e göre Cânân'ın güzelliği, bütün erkekleri onu sevmeye hak sahibi yapmıştır.

Lâmi, Cânân'dan hesap sormak için onun yanına gider. Fakat karısının yüzünde korku ve pişmanlıktan eser yoktur. Her zaman olduğu gibi yine Lâmi'yi alt etmeye çalışan Cânân, dişiliğini kullanarak onu etkisi altına almaya çalışır. Cânân'ın annesi odanın kapısını zorlayarak içeri girer ve Cânân'ın kafasını defalarca karyola demirine vurarak kızını öldürür.

Cânân, annesi tarafından cezalandırılarak, yaptıklarının bedelini ölümle öder. Güzelliği ve zekası onu ölümden kurtarmaya yetmez. Selim onun cansız bedenini incelerken Cânân'ın ölüm şeklinin onun yaşantısına uygun gerçekleştiğini düşünür.

Küçük yaşta kendi kültüründen ve toprağından alınarak Saray'da gösterişli bir ortamda, sadece güzelliğın önemli olduğu aşılaraq büyütülen Cânân, sahip

olduğu güzelliği kendi çıkarı için kullanmayı öğrenir. Birkaç erkeği aynı anda idare edecek kadar hafifmeşrep ve zeki olan Cânân, kendisinden başka kimsenin mutluluğunu ve huzurunu düşünmez. Küçük yaşta alınıp içine atıldığı gösterişli yaşam Cânân'ın kişiliğinin oluşmasında etkili olmuştur. Lüks ve gösterişli yaşamı o kadar benimsemiştir ki, annesi ortaya çıktığında özünü inkâr eder. O, asla Ayşe olmamıştır, her zaman Cânân'dır.

Cânân'ın ailesizliği ve yetiştirilme tarzı, onun bazı duygulardan ve erdemlerden yoksun büyümesine neden olmuştur. Bu yoksunlukların ortaya çıkardığı kötü ahlak, onun annesi tarafından öldürülmesine zemin hazırlamıştır.

3. 8. Neriman (Fatih Harbiye)

Kişi(Eser Adı)	Yaşı	Eğitim Durumu	Medenî Hâli	Dünya Görüşü-İdeoloji	Sosyal Statüsü	Ruhî-Fizikî Durum	Akıbeti					
	Öncesi - Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi - Sonrası	Öncesi - Sonrası	Öncesi-Sonrası					
Neriman (Fatih Harbiye)	-	-	Darüllhan'da müzik eğitimi alır.	Bekâr	Sözlü	Batı kültürüne özenme.	Doğu kültürüne dönüş.	-	-			Yanlışta n döner.

Tablo: 8

Neriman, Darülelhan'da müzik eğitimi gören, Fatih semtinde yaşayan bir genç kızdır. Yaşadığı semtten ve arkadaşlarından memnun olmayan Neriman'ın bu memnuniyetsizliği onu başka yaşantıları merak ermeye sevk eder. Okula gitmeyi aksatan, eve geç gelen ve giyimine fazlasıyla özen gösteren biri olmaya başlayan Neriman'ın bu hâli Şinasi'nin dikkatinden kaçmaz.

Macit'le Löbon'a giden Neriman, Macit'in yaşadığı hayatı merak eder. Modern bir ortamda yaşamak ister, yaşadığı Fatih semtinin ve insanların medenilikten uzak olmasından şikâyetçidir. Macit, Neriman'ı Perapalas'ta düzenlenecek olan baloya davet eder. Baloya gitmek için yeni bir kıyafet alması gereken Neriman, babasının maddi durumunun iyi olmadığını bildiği için onun

gözüne girmeye çalışır. Böylece yeni bir kıyafete ihtiyacı olduğunu babasına rahatlıkla söyleyecektir. Fakat Neriman, mutfakta yemek yaparken babasının malzemeleri idareli kullanmalarını söylemesinin üzerine gerçekle yüzleşir. Baloya gitmekten vazgeçer ve ocağın kömürünü boşaltır. Kömür boşaltırken kendi gerçeğiyle yüzleşen Neriman, Perapalas ve oradaki yaşantının kendisine ne kadar uzak olduğunu anlar. Fakat yine de arzu ettiği yaşam ve gerçek yaşam arasında ikilemde kalması, onun sahip olduğu yaşantıdan nefret etmesine neden olur.

Şarklılar ve Garplılar hakkından babasıyla konuşan Neriman, Şarklıları tembel bulur. Babası Faiz Bey ise, Neriman'ın kendi kültürüne yabancılaştığını ve bu yüzden Garp'ı üstün gördüğünü belirtir.

Macit'le tanıştıktan sonra değişmeye başladığı görülen Neriman, daha önce Avrupa'da eğitim görmüş dayısı ve kızlarından da etkilenmiş ve yenileşme arzusuna kapılmıştır. Macit, ondaki arzunun ortaya çıkmasını sağlayan kişidir.

Şinasi, Neriman'ın neden değiştiğini sorar. Neriman ise bu soruyla karşılaştığı için bir bakıma kendisiyle yüzleşme fırsatı yakalar ve sesli bir şekilde dile getirmediği nedenleri kendi içinde bir bir sıralar. Neriman, Fatih kızı olmak istemediğini, eskiden nefret ettiğini ve yeniyi aradığını, yaşantısından sıyrılarak başka bir yerde farklı imkânlarla yeni ve medeni bir yaşam sürdürmek istediğini itiraf ettikten sonra baygınlık geçirir.

Neriman, balo için kıyafet seçmeye giderken Şişli'de oturan dayısının kızlarını ziyaret eder. Burada yaşlı bir Rus kadınla karşılaşır ve hikâyesini merak eder. Kadının kızının sevdiği fakir adamı zengin biri için terk ettiğini ve sonra pişman olarak intihar ettiğini öğrenir. Rus kızın hikâyesinde kendi hayatına dair izler bulan Neriman, sonunun o kız gibi olmasından korkar. Şinasi'yi hor görerek Macit'e yönelen Neriman yaptığı hatanın farkına varır. Balo için kıyafet seçmekten vazgeçerek Fatih tramvayına biner ve küçümsemekle hata ettiğini anladığı gerçek yaşantısına geri döner

3.9. Rabia (Sinekli Bakkal)

Kişi(Eser Adı)	Yaşı	Eğitim Durumu	Medenî Hâli	Dünya Görüşü-İdeoloji	Sosyal Statüsü	Ruhî-Fizikî Durum	Akıbeti						
	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası						
Rabia (Sinekli Bakkal)	7	-	-	Dedesinden hafızlık eğitimi alır.	Bekâr	Evli	-	-	-	Çalışan Kadın, Hafız	-	İslamî emirlere uygun giyinir.	Kendi dini inancından taviz vermeden sevdiği adamlarla evlenir.

Tablo: 9

Rabia, annesi Emine ve dedesinin yanında büyür. Dedesi onu hafız olarak yetiştirir ve Rabia on bir yaşına geldiğinde hafızlığını dinletir. Mukabele okuması için Selim Paşa'nın konağına davet edilen Rabia, küçüklüğünden beri ona öğretilen ahiret ve cehennem hayatıyla konakta karşılaştığı hayatı kıyaslar.

Ona, günah işlememesi gerektiği, cehennemde yanmaması için yapması gereken şeylerin neler olduğu öğretilmiştir. Fakat konak hayatı ve buradaki serbestlik ona öğretilen kasvetli yaşantıdan kurtulma imkânı sağlar. Konaktakiler Rabia'nın Arapça, Farsça ve musiki dersi alarak kendini geliştirmesini ister. Sesinin geliştirilmesi için Peregrini'den ders almaya başlayan Rabia Vehbi Dede'den aldığı musiki dersinden memnun olduğu için Peregrini'den ders almak istemez. Ondandır korkar. Fakat korkusu ders almasına mani olmaz.

Babasının sürgünden dönmesinin ardından onunla yaşamak isteyen Rabia, annesinden ve dedesinden ayrılır. Babası ve Rakım'la yaşamaya başlayan Rabia, hayatına yeni giren herkesten bir şeyler öğrenmeye ve kimliğini oluşturmaya başlar. Annesi ve dedesinden ayrılması ona her şeyin günah olarak öğretildiği bir yaşantıdan uzaklaşma fırsatı verir. Babasının yanında ve konakta daha rahat ve kasvetten uzak bir yaşantı sürer.

Çocukluktan çıkıp genç kız olan Rabia'ya gençliğin getirdiği güzellik etrafındaki herkesin dikkatini çeker. Evlenme çağına gelmiş bir genç kız olan Rabia mahallede erkekler tarafından rahatsız edilmeye başladığı için ona artık babasının

bakkal dükkânında çalışmaması gerektiği söylenir. Fakat Rabia bunu reddeder. Kız başına erkeklere meydan okuyabileceğine inancı tamdır. Onu rahatsız edenlere meydanı boş bırakmamaya kararlıdır.

Konaktakiler Rabia'ın evlenme çağının geldiğini konuşurlarken, Rabia Müslüman bir kızın bir Hıristiyan'la evlenmesi hâlinde ne olacağını sorar. Rabia bu sorusuyla niyetini belli eder. Peregrini'ye karşı bir şeyler hissettiği anlaşılan Rabia, dini farklılıkların evliliğe mani olup olmadığını merak eder.

Peregrini'nin Müslüman olmamasına içten içe sinirlenen Rabia, onun Müslüman olmadığını öne sürerek okuyacağı Mevlit'i Peregrini'nin dinleyemeyeceğini söyler. İkisinin evlenmesine dinlerinin farklı olmasının neden olduğunu bilen Rabia, Peregrini'nin Müslüman olmasını arzular.

Peregrini, Rabia ile evlenmek istediğini söylediğinde Rabia onun Müslüman olmadığını söyler. Rabia, aralarındaki dini farkın ortadan kalksa da Peregrini'nin onu kendi memleketine götüreceğini düşünür. Müslüman olmayı kabul eden ve adını Osman olarak değiştiren Peregrini, Rabia ile evlenir. İki sinekli Bakkal'da yaşamaya devam eder. Rabia kendi dininden ve köklerinden taviz vermeden Osman'la evlenir. Evlendikten sonra ikisinin başka yönleri ortaya çıkar. Osman, Rabia'yı daha önce tanıdığı tüm kadınlardan farklı görür. O hem diğerlerinden farklı hem de sanatkâr yönü olan bir kadındır.

Rabia hamile olduğunu anladığında, ölmüş annesine olan sert tutumunu yumuşatır, annesine merhametle yaklaşır. Her yeni doğan canlının onu dünyaya getiren kişinin devamı olduğunu düşünür. O annesinin, bebeği de onun devamıdır. Annesinde neyi sevmiyorsa aslında Rabia'da da vardır ve Rabia'da var olan iyi ve kötü huylar kendi çocuğuna da yansiyacaktır. Annelik Rabia'yı ruhsal yönden iyileştirir ve değiştirir.

3. 10. Nilgün (Nilgün)

Kişi(Eser Adı)	Yaşı	Eğitim Durumu	Medenî Hâli	Dünya Görüşü-İdeoloji	Sosyal Statüsü	Ruhî-Fizikî Durum	Akıbeti						
	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası						
Nilgün (Nilgün)	-	-	-	-	Bekâr	Evli	-	Sevdiği adamı elde etmeye çalışır.	-	-	Güzel	Güzel, fettan, maceracı.	Sevdiği adamla evlenir.

Tablo: 10

Nilgün, Ömer'i elde etmek ve onunla evlenmek için bir plan yapar. Ömer'in de yolculuk ettiği Conte Verdi gemisine binen Nilgün, Ömer'e kendisini Osmanlı sultanı olarak tanıtır. Vapura koca aramak için bindiğini ve gittiği ülkelerden birinde mutlaka aradığını bulacağını söyler.

Ömer Nilgün'ün basit hareketleri yüzünden onun sultan olduğuna inanmak istemez. Nilgün'ün kendisine dair gizlediği şeylerin zamanla ortaya çıkması Ömer'in ondan devamlı şüphelenmesine ve ona tam anlamıyla güvenememesine neden olur. Ömer, hanedan üyeleri arasında Nilgün Sultan adında birinin gerçekten var olup olmadığını araştırır. Asfuriye'de bir akıl hastanesinde bu adda hanedan üyesi olduğunu öğrenir. Onun tuhaf hallerinin nedenini akıl hastası olmasına bağlayan Ömer, Nilgün'ün Seylan Adası'nda olduğunu öğrenir. Nilgün burada Ömer'i dayısı olarak tanıtmıştır. Ömer'le on gün geçiren Nilgün, onu kendisine benzettiği için sevdiğini söyler. Ömer'i sevdiğini itiraf ettiği halde Cava'da Prens Ahmet'le evleneceğini söyleyen Nilgün, Ömer'e bir oyun daha oynar. Ömer'in de kendisini sevdiğini anlayınca onunla nişanlanmaya karar verir. Prens'le evlenmeyeceğine dair Nilgün'den söz alan Ömer, ona güvenemez. Nilgün, casus olduğu itirafını yapar. Ömer'i kandırmasının asıl nedeni de onun bir casus olması ve asıl kimliğini saklamak zorunda olmasıdır. Ömer onun, okuduğu casus romanlarından etkilenerek böyle bir yalan söylediğini düşünür.

Nilgün Prens Ahmet'le evlenerek Mapa Melikesi olur. İki yıl sonra Ömer'le tekrar karşılaşırlar. Ömer vapurla Japonya'ya gider. Nilgün ve eşi de aynı

vapurdadır. Ömer Nilgün'ü kıskandırmak için Selina adlı bir kadınla sevgiliymiş gibi davranır. Nilgün, Selina ile ilişkisini kesmesi için Ömer'i öldürmekle tehdit eder. Vapurda tekrar yakınlaşan Nilgün ve Ömer aradan geçen iki yıl hakkında konuşurlar. Nilgün, evli olduğu halde Ömer'i sevmeye devam ettiğini, bunun da büyük bir fedakarlık olduğunu söyler. Ömer'e Japonya'ya gitmekten vazgeçerek kendileriyle gelmesini söyleyen Nilgün Ömer'den olumlu bir yanıt alamaz. Selina'nın koku kullanmadığı için bir casus olabileceğini ve onun Ömer'in peşinde olduğunu söyleyen Nilgün, Ömer'e göre hayal gücünü kullanarak yeni bir yalana başvurmuştur.

Nilgün Ömer'i Mapa'ya kaçıtır ve ona Selina'nın Ömer'in peşinde olan Japon bir ajan olduğunu söyler. Ömer Nilgün'ün yalanlarına alıştığı için onun bu yalanı söyleyerek yalan söyleme ihtiyacını karşıladığını belirtir.

Mapa'da Nilgün'le cinsel ilişkiye giren Ömer, Nilgün'ün kendisini kocasından sakındığını anlar ve bu durumu sorgular. Nilgün kendi isteği olmadan kocasının ona dokunmasına izin vermediğini açıklar, ama artık kendisini kocasından sakınmasına gerek kalmadığını belirtir. Nilgün kendisini sevdiği adama saklayarak amacına ulaştığı için kocasının ona dokunmasına müsaade edeceğini itiraf eder.

Nilgün Ömer'den hamile kalır ve Ömer adında bir erkek çocuk sahibi olur. Nilgün'ün bulunduğu Mapa ve İkinci Dünya Savaşı'ndan etkilenen ülkeler arasındadır. Ömer, Nilgün'ü kurtarmak için onu aramaya koyulur. Nilgün Sultan'ın izini aramaya devam eden Ömer, gerçek Nilgün Sultan'la karşılaşır ve Nilgün'ün sultan olmadığını, bunun da Nilgün'ün yalanlarından biri olduğunu anlar.

Nilgün'ün Tanca'da olduğunu öğrenen Ömer, onun burada Nelly adını kullandığını ve dansözlük yaptığını şahit olur. Nilgün'ün yeni bir oyun oynadığını düşünen Ömer, onun hafızasını kaybettiğini ve geçmişini hatırlamadığını öğrenir.

Ömer, Nilgün'le tanıştıktan yedi sene sonra, onun bütün yalanlarını ve amacının ne olduğunu öğrenir. Nilgün, Ömer'i elde etmek için her şeyi yapmıştır. Ömer'in ilgisini sürekli üzerine çekebilmek için türlü yalanlarla onu kendisine bağlamıştır. En başından beri amacı Ömer'le evlenmek olan Nilgün'ünde roman boyunca gözlemlenen değişimlerin hepsi planlanmış değişimlerdir. Yedi yıl süren

maceranın ardından sonunda sevdiği adamla evlenen Nilgün, amacına ulaşmıştır, güzel ve zeki bir kadın olduğunu böylece ispat etmiş olur.

3. 11. Selmin (Pertev Bey'in Üç Kızı)

Kişi(Es- er Adı)	Yaşı		Eğitim Durumu	Medenî Hâli		Dünya Görüş ü- İdeoloj i		Sosyal Statüsü		Ruhî-Fizikî Durum		Akıbeti
	Öncesi- Sonrası		Öncesi- Sonrası	Öncesi- Sonrası		Öncesi- Sonrası		Öncesi-Sonrası		Öncesi-Sonrası		Öncesi- Sonrası
Selmin (Pertev Bey'in Üç Kızı)	16 (o n altı)	32 (otu z iki)	- Eğiti mli	Bekâr , Nişan lı, Metre s	Bek âr	-	-	Sekret er, Metres	Çalış an Kadı n	Güzel, güzelliği başına dert açar, metres hayatı yaşaması na sebep olur.	Güzelliği başına bela olsa da sonrasın da kendisin i düştüğü kötü durumd an kurtarır.	Düştüğü kötü durumd an kurtular ak hidayet e erer.

Tablo: 11

Pertev Bey ve Azize Hanım'ın kızları Selmin, evin en büyük kızıdır. Güzel ve zarif haliyle dikkatleri üzerine çeken Selmin, halasının oğlu Halit'e âşıktır. Onunla evlenmeyi beklerken Çanakkale Cephesi'nde şehit düştüğü haberi gelir. Sevdiğini kaybetmenin acısıyla yıpranan Selmin, onu unutmak ve acısından uzaklaşmak için kendisiyle evlenmek isteyen Avusturyalı Rollhausen'in teklifini kabul eder. Fakat babası Pertev Bey, onun evlenmesine razı olmaz.

Selmin ve kardeşleri kendi kültürlerine ve dinlerine uzak büyütülmüştür. Yabancı mürebbiyelerden Fransızca ve Almanca dersi alan kızlar, mürebbiyelerin dinleriyle muhatap oldukları için İslamiyet'i de tanıyamamıştır.

Pertev Bey, 1918 yılında ordudan terhis edilir. Sakatlandığı için artık çalışamaz. Aile maddi zorluklar yaşamaya başlar. Selmin, Piyano dersi vererek

ailesine yardım etmek ister, fakat kimse ondan ders alma talebinde bulunmaz. Berrin ablası Selmin'e gazete ilanından bir iş bulur. Mütercim kâtime olarak işe başlayan Selmin, iş hayatına alışık olmadığı için çok yıpranır. Selmin'in patronu Gani Bey, onun güzelliğinden etkilenir ve uzun bir süre Selmin'le yakınlaşmaya çalışır. Onun maddi sıkıntı çektiğini bildiği için avans teklif eder fakat Selmin kabul etmez. İş hayatından çok zorlanan Selmin, çok çalışmaktan bitkin düşer ve hastalanır. Gani Bey, işyerinde hastalanan Selmin'i kendine gelmesi için Tokatlıyan Oteli'ne götür. Pertev Bey, kızının gece eve gelmemesini hoş karşılamaz ve Selmin'i evden kovar. Selmin, babasının onu kovmasıyla savunmasız kalır ve Gani Bey'in tuzağına düşerek onun metresi olur. Selmin'i metresi olarak kabul eden Gani Bey, onun çalışmasına müsaade etmez.

Pertev Bey 1924 yılında yani Selmin'i evden kovduktan üç yıl sonra hastalanır, kızı Selmin'i görmek ister. Babasının ölümüyle eve dönen Selmin, metres olduğu için kendisini ailesine yakıştırmaz ve onlarla kalmasının uygun olmadığına karar verir. Selmin'in kız kardeşi Berrin, ailenin geçimine yardım eder, evin sorunlarını üstlenir.

Selmin, Gani Bey'le problem yaşar ve ondan ayrılır. Bir pansiyonda kalmaya başlayan Selmin, burada Cavidan adında bir erkekle tanışır. Uzun yıllar Gani Bey'in metresi olarak yaşayan Selmin, şimdi de Cavidan'ın metresi olur. Selmin, ülkenin zor yıllarında ayakta kalma mücadelesi veren halkın enkaz altında kalan kısmını temsil eder. Selmin, ahlak ve namus mücadelesini kaybetmiş bir genç kızdır.

Kardeşi Berrin doktor olur, en küçük kardeşi Nermin ise lise öğrencisidir. Berrin evin erkeği konumunda olduğu için evlenmeyi hiç düşünmemiştir. Nermin ise kendisine talip olan banka müdürü Muammer Bey'le ile evlenip kendisini kurtarmak ister. Azize Hanım, kızının evlenip Ankara'ya gidecek olmasına üzülse de evlenmesine karşı çıkmaz.

Azize Hanım, yeni düzene alışamaz. Damadı Muammer Bey'in Selmin'in vaziyetini sebebiyle onu aileden saymamasını anlayamaz. Osmanlı ve Yeni Türkiye arasındaki hoşgörü farkını düşünür ve Selmin'in değişen yeni hayata verilen bir kurban olduğunu ifade eder.

Selmin, Cavidan'ın Beyrut'a gitmesinin ardından kendisine yeni bir düzen kurar. Metres hayatı yaşamaktan sıkılır ve eski günahlarına tövbe eder. Artık erkeksiz ve günahsız bir yaşam isteyen Selmin, dini yönden kendini geliştirir. Namaz kılmaya ve Mesnevi dersleri almaya başlar. Azize Hanım, Selmin'deki değişimin farkına varır. Berrin ve Azize Hanım, Selmin'le yaşamaya karar verir. Selmin eski günahlarından pişmanlık duyarak kendisini Allah yoluna adar.

Onun kötü yola düşmesinin asıl nedeni babasının onu savunmasız bir şekilde ortada bırakmasından kaynaklansa da Selmin düştüğü kötü vaziyetten asla ailesini mesul tutmaz. Günahlarını eskide bırakarak, kendini manevi yönden güçlendirerek hayatına devam eder.

3. 12. Feyza (Huzur Sokağı)

Kişi(Eser Adı)	Yaşı	Eğitim Durumu	Medenî Hâli	Dünya Görüşü-İdeoloji	Sosyal Statüsü	Ruhî-Fizikî Durum	Akıbeti
	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası
Feyza (Huzur Sokağı)	-	Eğitimi	Bekar	İslamiyet'in emirleri yabancı bir yaşantı.	Zengin, baba ve koca parasıyla geçinen.	Hoppa. Başlı açık.	Cinayete kurban giderek ölmek.

Tablo: 12

Feyza, zengin ve şımarık bir genç kızken, onun Bilal'e âşık olması onun hayatının değişmesine vesile olur. Huzur Sokağı'ndaki apartman dairesinde yaşamaya başlayan Feyza, Bilal sayesinde farklı bir dünya ile tanışır.

Önceleri Bilal'le ve inancıyla alay eden Feyza, sonrasında ona gerçekten âşık olduğunu anlar fakat Bilal'le dalga geçmesi Bilal'in onunla evlenmekten

vazgeçmesine neden olur. Bilal başörtülü ve dini vecibelerini yerine getiren bir kızla evlenir. Feyza ise Bilal'in başka biriyle evlenmesini gururuna yediremez. Zengin iş adamı Selim'le evlenir. Huzur Sokağı'ndaki apartmandan evliliği sayesinde uzaklaşan Feyza bu sayede Bilal'den de uzaklaşmış olur. Fakat evlenmesine rağmen Bilal'i sevmeye devam eder. Evliliğinden bir kız çocuğu dünyaya getiren Feyza, zamanla içinde bulunduğu lüks yaşamdan sıkılmaya başlar.

Katıldığı davetler, içkili eğlenceler artık Feyza'yı cezp etmez. Kıyafetlerini ve yaşam tarzını düzene sokmaya çalışan Feyza, daha kapalı kıyafetler giymeyi ve vücudunu başka erkeklere sergilememeyi tercih eder. Kocasını, Feyza'nın değişiminden memnun olmaz. Onun dekoltesiz kıyafetlerle yanında dolaşmasına sinirlenen Selim, karısının katıldığı davetlerden birinde ona itaat etmeyerek istediklerini yapmadığı için erkesin gözleri önünde Feyza'yı döver ve kapı dışarı eder.

Feyza kızı Hilal'le birlikte Huzur Sokağı'ndaki apartmanda yaşamaya başlar. Mahalleli Feyza'nın yeni halini görünce ondan yardımını esirgemez. Feyza dinin emirleri doğrultusunda yaşamaya gayret ettiği için dine uygun bir geçim yolu arar. Mahalle halkının yardımıyla evde çalışarak geçimini sağlayacak bir iş sahibi olur. Daha öncesinde haram helal çerçevesini gözetmeden yaşayan Feyza, artık günah olan her şeyden uzak durmaya çabalar.

Kızı Hilal'i küçük yaştan itibaren İslamiyet'e uygun şekilde yetiştirmeye çalışan Feyza, kızına özel kıyafetler diker ve dışarı çıkarken kızının başını örter. Etrafındakilerin tepkisini çeken bu hareket Feyza için bir sorun teşkil etmez. O halinden gayet memnundur. Feyza, Apartman komşusu Alev Leyla'nın İslamiyet'le ilgili merak ettiği sorularına yanıtlar verir ve onun hidayetine vesile olur. Alev Leyla da Feyza gibi önce zihin yapısını sonra da fiziki görüntüsünü değiştirir ve İslami emirlere göre bir yaşam sürmeye karar verir.

Feyza, yıllar sonra Bilal'le karşılaşınca onun kendisini bulmaya çalışacağını düşünür. Evli bir adamın yuvasını yıkmamak için Huzur Sokağı'ndan taşınır. Dadısı ve kızıyla başka bir eve taşınan Feyza, kızını okula yazdırır. Kızı Hilal, okula başörtülü gittiği için Feyza çevresindekilerden tepki toplar. Şikâyetler üzerine kızını

okuldan almak zorunda kalır. Kızının eğitiminin devam etmesi için başka okul arayan Feyza, sıkıntı yaşamaya devam eder. Kızı Hilal, başını açmayı kabul etmeyip mezun olmamayı göze alır. Fakat bir şekilde Hilal okuldan mezun olur.

Hilal, on sekiz yaşına gelir. Feyza sağlık sorunları yaşamaya başlar. Feyza'nın hastalığı esnasında Hilal, Nusret adlı genç bir doktorla tanışır. İkisi birbirini sever ve evlenmek ister. Nusret aslında Bilal'in oğludur, fakat bunu henüz kimse bilmez. Feyza kızının Nusret'le evlenmesine razı olur. Feyza ve Nusret evlilik hazırlığı yaparken Feyza'nın eski kocası, Nusret'e tuzak kırar ve onun esrar kaçakçılığı yaptığı gerekçesiyle hapse girmesine neden olur.

Feyza gerçeği ortaya çıkarmak ister ve elindeki delili mahkemeye götürür. Şahitlik yaptığı sırada vurulan Feyza, Nusret'in Bilal'in oğlu olduğunu öğrenir ve kızını ona emanet ederek ölür.

Feyza, gençliğinin en deli çağlarında tanıştığı Bilal sayesinde dine yönelmiş ve hidayete ermiştir. Sevdiği adama kavuşamamış olsa da yaşam tarzını ve kişiliğini değiştiren Feyza, kızını sevdiği adamla evlendirecek olmanın huzuruyla son nefesini verir. Onun değişimine etki eden en önemli neden beşeri aşktır. Bilal'e olan beşeri aşkı onu ilahi aşka yöneltmiş ve hem ruhen hem fiziksel değişime yöneltmiştir.

3. 13. Nermin (Tuhaf Bir Kadın)

Kişi(Eser Adı)	Yaşı		Eğitim Durumu	Medenî Hâli		Dünya Görüşü-İdeoloji	Sosyal Statüsü	Ruhî-Fiziki Durum		Akıbeti
	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası
Nermin(Tuhaf Bir Kadın)	-	-	- Eğitilmiş	Bekâr	Evli, Dul	- İşçi Partili, sosyalist.	- Çalışan Kadın			Belirsiz

Tablo: 13

Nermin arkadaşı Meral'le birlikte Lambo ve Degustasyon adlı mekânlara gider. Nermin'in bu mekânlara gitmekteki asıl amacı, yazdığı şiirleri buradaki şairlere okutmak ve onlar arasında kabul görebilmektir. Fakat yazdığı şiirler beğenilmez.

Lambo ve Degustasyon'da yeni arkadaşlıklar edinen Nermin, burada tanıştığı kişilerin ideolojik görüşlerinden etkilenir. Annesinin baskıcı tutumundan kaçmak isteyen Nermin, bu mekânlardan birinde tanıştığı Haluk'a yardım ederken kurye olarak yakalanan Nermin, polis karakoluna götürülür. Annesinin bekarete verdiği önem nezarete aklına gelen Nermin, polis karakolunda bekaretini kaybettiğinde neler olacağını düşünür. Ona göre bekareti başına bela olan ve hemen kurtulması gereken bir şeydir.

Polis karakolundan komünistlerle arkadaşlık etmemesi öğütlenerek çıkartılan Nermin, cesaretli bir kadın olmak için bu uyarıları kulak ardı eder. Arkadaşlarıyla görüşmeye devam eder. Annesinin baskıları da Nermin'in hareketlerini değiştirmez. Nermin canı ne isterse yapar.

Nermin annesinin baskısından kurtulmak için arkadaşı Halit'le başka bir ülkeye kaçmaya karar verir. Fakat annesine yakalandığı için gidemez. Annesi onu eve kilitlediği için bu durumdan kurtulmak için arkadaşı Meral'in ağabeyi Bedri ile evlenmeye karar verir.

Nermin, İşçi Partisi kurulduğunda ilk üye olanlardan biridir. Halkın hakkını savunan sosyalist bir kadın olarak ideolojik mücadelesine devam eden Nermin, kocası Bedri tarafından eleştirilir. Kendini sosyalist olarak tanımlayanların halkın ne istediğini gerçekten bilmediğini söyleyen Bedri, Nermin'in de onlardan biri olduğunu düşünür.

Nermin ve Bedri boşanır. Bedri'nin onu terk etmesinin ardından yalnız kalan Nermin, gecekondü mahallesine taşınarak hakkını savunmaya çalıştığı halka daha yakın olmaya çalıştığı halde onlar tarafından kabul edilemez, dışlanır. İnsanları gerçekten sevip sevmediğini sorgulayan Nermin bu sorunun cevabını bilen tek kişidir. Nermin sorduğu bu soruyla samimiyetini de sorgulamış olur. Hakkını savunmaya çalıştığı halkı küçümsüyor mu yoksa gerçekten onların refahı için faydalı işler yapmayı mı arzuluyor? Bu ikilem arasında kalarak kendisini aralarına kabul etmeyen gecekondü mahallesinden ayrılarak annesinin evine dönen Nermin, sorusuyla baş başa kalır.

3. 14. Aysel (Ölmeye Yatmak)

Kişi/Eser Adı	Yaşı	Eğitim Durumu	Medenî Hâli	Dünya Görüşü - İdeoloji	Sosyal Statüsü	Ruhî-Fizikî Durum	Akıbeti					
	Öncesi - Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası					
Aysel (Ölmeye Yatmak)	-	-	Üniversite mezunu.	Bekâr	Evlî	-	-	-	Akademisyen	İntihara teşebbüs eder.	İntihar etmekte vazgeçer.	İntihar etmektен vazgeçerek hayatına kaldığı yerden devam etmeyi seçer.

Tablo: 14

Öğrencisiyle ilişkiye girdikten sonra bir otel odasında ölmeye yatarak, intihar etmeye kalkışan Aysel, otelde geçirdiği süre boyunca kendi geçmişiyle ilgili şeyler hatırlar. İlkokul'dan sonra okuması için Ankara'ya gitmesi gereken Aysel, arkadaşları tarafından dışlanmış bir çocuktur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kız çocuklarının eğitime müsaade edilmediği için çoğu kız çocuğu eğitim hakkından mahrum kalır.

Aysel'in eğitimine devam etmesi için babasını ikna ederler ve Aysel, Ankara'da teyzesinin yanına gönderilir. Aysel toplumda kabul görmek için Atatürk'ün istediği gibi memleketin muasır medeniyetler seviyesine çıkmasına yardımcı olarak aydın kesime dâhil olmaya çaba gösterir.

Aysel'in kasabadan ilkokul arkadaşı Aydın, yaz tatilinde Aysel'in başörtü taktığını görür ve bunu garipser. Ona göre Aysel geri kalmış birisidir. Aysel de bu durumdan şikayetçidir. Ankara'da başörtü takmadan gezebilen Aysel, kasabaya geldiğinde başörtü takmak zorunda kalır. Kendisini o halde kimsenin görmesini istemez.

Aysel karşılaştığı zorlukların üstesinden gelir ve üniversite mezunu olur. Paris'te eğitimini tamamlayan Aysel, döndüğünde araştırma görevlisi Ömer'le

evlenir. Aysel de artık bir akademisyendir. Arkadaşlarının aşağılamasına, ailesinin okumasına karşı çıkmasına rağmen okuyarak çalışan bir kadın olmayı başaran Aysel, memleketi muasır medeniyetler seviyesine çıkarmak için çalışan aydınlardan biri olmuştur.

Aysel, akademik kariyer yapmış olmasına rağmen cinsel duygularına yenik düşer ve öğrencisi Engin’le yatar. Bu olaydan sonra Aysel, intihar etmeyi düşünür. Aysel, öğrencisiyle özgür olmak istediği için yattığını düşünür. O her eyleminde ve kararında özgür olmak ister. Kendisini “özgür bir Türk kadını” olarak tanımlar.

Aysel, Engin’le yatarak kendine gençlik kattığına inanır. Bu eyleminden pişmanlık duymayan Aysel, gururuna dokunacak bir harekette bulunduğu da düşünmez. Bilgisini sakınmadığı birinden bedenini de sakınmamıştır. Yataktan kalkıp intihar etmekten vazgeçen Aysel, giyinerek otelden ayrılır ve gerçek hayatın içine karışır.

3. 15. Ayşen (Bir Düğün Gecesi)

Kişi/Eser Adı	Yaşı	Eğitim Durumu	Medenî Hâli	Dünya Görüşü-İdeoloji	Sosyal Statüsü	Ruhî-Fizikî Durum	Akıbeti					
	Öncesi - Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi - Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası					
Ayşen (Bir Düğün Gecesi)	-	-	Üniversite Öğrencisi	Bekâr	Evlî	-	Devrimci, sosyalist.	-	-	Savunduğu ideolojik hareketin içerisinde yer almak ister.	Savunduğu ideolojik hareketin içine kabul edilmez.	Arkadaşları tarafından sol hareket içerisine kabul edilmediği için sevmediği birisiyle evlenmek zorunda kalır.

Tablo: 15

Ayşen, devrimci sol hareket içinde yer almaya çalışan, fakat bir türlü kabul görmeyen bir üniversite öğrencisidir. Babası ve annesiyle geçinemez. Çünkü arkadaşlarına göre Ayşen'in anne ve babası onun devrimci bir kız olmasına manidir.

Arkadaşlarıyla gözaltına alınmasının ardından, babasının sayesinde herkesten önce serbest kalan Ayşen kendini arkadaşlarına kanıtlamaya ben de sizdenim demeye çalışsa da ailesinin her hareketi Ayşen'in devrimci olarak kabul edilmesine engel olur.

Annesi Ayşen'in evlenmesini ister. Böylece kızının başının sürekli derde girmesinden endişe etmesine gerek kalmayacaktır. Çünkü evlendiğinde Ayşen'in sorumluluğu kocasına geçecektir. Ayşen ise ne yaparsa yapsın arkadaşları arasında bir türlü kabul göremeyeceğini anladığı için evlenmeyi kabul eder. Babasının Tümgeneral arkadaşının oğlu Ercan'la evlenecek olan Ayşen, mutsuz bir gelindir.

Ayşen, halası Aysel ve eniştesi Ömer'i düğüne davet eder. Aslında eniştesine âşık olan Aysel, bu duygusunu kimseyle paylaşmaz. Aysel, yeğeninin düğüne gitmeyeceğini söyler. Ömer ise Aysel'in aksine düğüne katılır. Ayşen düğün salonunda, huzursuzluğunu, iç konuşması sayesinde belirtir. Kim ne derse yapar, dans ermesi gerekiyorsa dans eder, pasta kesmesi gerekiyorsa pasta keser. Ama tüm bunları yaparken içten içe arkadaşlarıyla ve Ömer'le konuşur. Onlara seslenir, fakat bu seslenişi tek duyan Ayşen'dir. Düğün sona erene kadar Ayşen'in bu hali devam eder.

Mücadele etmek yerine pes etmeyi seçen Ayşen, dışlanmanın getirdiği çaresizlik yüzünden sevmediği bir adamla evlenmeyi kabul ederek, mücadelecı bir yapıya sahip olmadığını gösterir. Dirense ve kendisini arkadaş çevresine kabul ettirmeye çalışsa belki de mutsuzluğu sona erecektir. Fakat Ayşen'in seçimi, onu mutsuz bir evlilik yapmaya iter.

3. 16. Aysel (Hayır...)

Kişi/Eser Adı	Yaşı	Eğitim Durumu	Medenî Hâli	Dünya Görüşü-İdeoloji	Sosyal Statüsü	Ruhî-Fizikî Durum	Akıbeti					
	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi-Sonrası					
Aysel (Hayır...)	-	-	Üniversite mezunu.	Evli	Dul	-	Sosyalist	-	Akademisyen			Belirsiz

Tablo: 16

Aysel, öğrencisiyle yaşadığı yasak ilişkinin öğrenilmesinin ardından öğretim üyeliği görevinden alınır. Ayrıca yaptığı bir konuşma yüzünden halkı kışkırttığı gerekçesiyle yargılanır.

Görevine geri iade edilen ve hakkındaki yargılama kararı kalkan Aysel, yaptığı çalışmalar sayesinde ödüle layık görülür. Başarılı bir akademisyen olan Aysel, “Aydın İntiharları ve Geleceğin Başkaldırısı” üzerine yeni bir çalışma hazırlar. Bir zamanlar kendisi de intihara teşebbüs etmiş biri olarak bu konu hakkında araştırma yapması dikkat çekicidir. Aysel, intiharı sonsuz özgürlük olarak değerlendirir.

Aysel, yeğeni Ayşen’in kocasından hamile kaldığını öğrenir ve kocasından boşanır. Evliliğini bitiren Aysel, tek başına yaşamaya devam eder. Yeğenini de kocasını da suçlamaz, durumu kabullenir. İkisinin evlenmesini normal karşılar. Aysel, kaldığı evde iki hayali varlıkla arkadaşlık kurar. Roman boyunca ona seslenen Yenins, yeni insanı temsil ederken Layana ise ölümü, intiharı temsil eder.

Romanın sonunda Aysel’in ödül almak için katılması gereken törene hiç gitmediği fark edilir. Onu merak eden arkadaşları Aysel’in evine gelip onu ararlar. Bu arada ona ne olduğuna dair senaryo kurgularlar. Onun banyoda intihar ettiğini, camdan atlayarak intihar ettiğini vs. bir sürü ihtimali değerlendirirler. Onun gelmesini beklerken arkadaşı Üner açık pencereden atlayarak intihar eder.

Romanın sonunda birden ortadan kaybolan Aysel’in akıbeti belli değildir. Öldü mü yaşıyor mu bilinmez. Aysel çocukluğundan itibaren kültürlü bir kadın olmak için çabalamış ve bunu akademisyen olarak başarmıştır. Fakat Hayır...’da ona

ne olduğunu kimse bilmez. Hayır... Aysel için bir belirsizlik romanıdır. Aysel'in hikâyesinin başı bellidir fakat sonu kocaman bir soru işaretiyle biter.

3. 17. Kadın (Kadının Adı Yok)

Kişi/Es er Adı	Yaşı	Eğitim Durumu	Medenî Hâli	Dünya Görüşü- İdeoloji	Sosyal Statüsü	Ruhî-Fizikî Durum	Akıbeti					
	Öncesi - Sonras ı	Öncesi- Sonrası	Öncesi- Sonrası	Öncesi- Sonrası	Öncesi- Sonrası	Öncesi-Sonrası	Öncesi- Sonrası					
Kadın (Kadını n Adı Yok)	-	-	Üniversit e mezunu	Bekâ r	Evli , Dul	-	Femini st	-	Çalışa n Kadın	Kadın olarak toplumda var olma mücadele si verir.	Erkek egemen iş dünyasın da kadın olarak söz sahibi olur.	Kadın bir birey olarak toplumd a söz sahibi olur ve kendi kararları nı kendi verir.

Tablo: 17

Çocukluğundan itibaren kız olduğu için kısıtlamalar yaşayan kadın, ona cinsiyeti yüzünden getirilen yasakları kabul etmez. Babası, onu ve kız kardeşini korumacı bir tutum sergiler, fakat o bundan hoşlanmaz.

Küçük yaşta olmasına rağmen erkek arkadaşlarıyla oynamasına izin verilmez. Okula gidip gelirken erkek arkadaşıyla yolda yürümesi dâhi yasaktır. Ergenlik dönemiyle birlikte bedeniyle ilgili merakı artan ve cinsel farklılıkları sorgulayan kadın, annesinden merakını giderecek bilgileri alamaz. Genç kız âdet görmeye başladığında annesi ona bu olayı etrafındakilere duyurmaması gerektiğini söyler. Erkeklerin sünnet olması herkese duyurulurken kızların genç kızlığa ilk adımı sayılan âdet görme olayının neden gizli tutulduğu ve ayıp karşılandığını anlamaz.

Babasının, annesini komşularıyla aldattığına şahit olan kadın, babasının kendisiyle çeliştiğini düşünür. Kendi kızlarını herkesten korumaya çalışırken kendisi bir erkek olarak karısını aldatır.

Üniversitede okurken evlenen kadın, mezun olmadığı için çalışmaz ve ev hanımı olur. Fakat ilerleyen zamanlarda bu durumdan memnun olmadığını fark eder. Kocasının ona bir işe yaramadığını söylemesi gururuna dokunur. Mezun olup iş bulmaya karar verir.

İş başvurusuna olumlu yanıt alan kadın, işe sırf kadın olduğu için alındığını düşünen iş arkadaşlarına kendini kanıtlamak ister. Başarılı olmak ve yükselmek için çok çalışır. Dişiliğini değil zekasını kullanarak, emek vererek bir yerlere gelebildiğini herkese göstermek isteyen kadın erkek egemen iş dünyasında başarılarıyla anılmak ister.

Kocasını, evli bir iş arkadaşıyla aldatır. Çünkü kocasından göremediği ilgiyi Mehmet'ten görür ve etkilenir. Ona göre, kocası kadınlara nasıl davranması gerektiğini bilmeyen biridir. Kocasından boşandıktan sonra kendi kimliğini kazandığını düşünür. Mehmet'le ilişkisinden de sıkılır ve ayrılır.

Sadece kendi ayakları üzerinde durmaya kararlı olan kadın, kendi çabasıyla hak ederek müdür olur. Ancak onun bu başarısı arkadaşları tarafından alkışlanmaz aksine yine onun, kadın olduğu için müdürlüğe yükseldiğine inanılır.

İş hayatında kendini kanıtladığına inanan kadın, hayatına kimseyi sokmama kararını tekrar gözden geçirir. Yalnızlığı seçerek özgür olacağına inanması ona göre doğru alınmış bir karar değildir. Hayatına dâhil edeceği kişi kadına her anlamda değer veren birisi olmalıdır.

Aydın, aradığı ilişkiyi yaşayabileceği bir adamdır. Fakat Aydın'a yurtdışında çalışması için iş teklifinde bulunulur ve Aydın, kadının da onunla Amerika'ya gelmesini söyler. Kadın Aydın'la Amerika'ya gitme fikrini değerlendirir. Onunla giderse kimliğini kazanmak için verdiği mücadelenin boşa gideceğine karar verir. Amerika'ya bir erkeğin himayesi altında yaşamak için gitmeyi reddeder.

Aydın Amerika'ya gidince, ayna karşısında yılların yüzünde bıraktığı izleri inceleyen kadın her kırışığında kendi kimlik mücadelesini görür. Toplumda ve iş dünyasında “kadın bir birey” olarak var olma mücadelesi vermiş ve bu mücadeleyi kazanmış olmanın lezzetiyle ayna karşısında kendini hayranlıkla seyreder.

SONUÇ

“Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türk Romanında Kadının Değişimi” adlı tez çalışmamızın amacı, yazıldığı dönemde büyük ilgi görmüş ve başkişisi kadın olan romanları inceleyerek bu kadınların özelde roman boyunca genelde ise Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar nasıl ve ne derece bir değişim gösterdiğini ortaya koymaktır.

Çalışmamızın birinci bölümünde kadının toplumla ilişkisi, tarih ve edebiyattaki yeri ve önemi üzerinde durulmuş, ikinci bölümde romanlardaki başkişilerin romanın sonundaki akıbetlerine göre yaptığımız sınıflandırmalarla romanlar kendi içlerinde ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Üçüncü ve son bölümde kronolojik bir sıra takip edilerek çalışmamızda incelenen romanlardaki kadın karakterlerin değişimi tablo halinde verilmiş ve meydana gelen değişimlerin neler olduğu, nasıl gerçekleştiği, değişime nelerin sebep olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda değişimin izlendiği ana unsur kadın olsa da çalışmamızın geneline bakıldığında, incelenen romanlardaki söylemlerin de değişim gösterdiği gözlemlenir. Gerek dil gerekse konuda Tanzimat döneminden başlayarak Cumhuriyet dönemine kadar, kendini gösteren değişiklikler mevcuttur.

İncelediğimiz ilk roman olan Zehra’da bir kadının kıskançlığı, kocası tarafından aldatılması ve bu kıskançlığının onu sürüklediği çeşitli hallerle karşılaşırken, Udi romanında kocası tarafından aldatılan bir kadının kendi başına yaşam mücadelesi vermesi ve geçimini sağlaması için çalışmak zorunda kalmasına şahit oluruz. Aynı dönemin ürünü olan iki romanda da kocası tarafından aldatılan kadınların, karşılaştıkları aldatılmanın sonucunda verdikleri reaksiyonların farklılığı gözlemlenir. Zehra hırsına yenik düşerek intikam almaya çalışır; ancak Udi’nin başkişisi Bedia, kocasından ayrılarak kendi başına hayatını sürdürme kararı verir.

Aşk-ı Memnu romanında yine bir aldatma söz konusudur; fakat bu sefer aldatan ve aldatılan taraf farklıdır. Diğer iki romanda erkeğin ihanetine şahit olunurken bu romanda kadının ihanetiyle karşılaşırız. Bihter’in kendisiyle çelişmesine sebep olan aldatma hadisesi, onun intiharına yol açar. Bihter’in intiharı,

aldatma hadisesi karşısında verilen tepkinin bir başka versiyonu olarak Servet-i Fünun romanında karşımıza çıkan bir durumdur.

Değişim, her şekilde her yerde kendini gösteren genel geçer bir olgu, doğal ve sosyolojik bir gerçektir. Bu sebeple romanlarda gözlemlenen konu ve söylem değişiklikleri doğal olarak roman başkişilerine de yansır. Değişen toplum, sosyal hayattaki yenilikler, kadına tanınan yeni haklar, kadının bir birey olarak toplumdaki konumunun yeniden şekillenmesi gibi etkenler romanlara konu olmuştur.

Tanzimat dönemi yazarlarına bakıldığında erkek egemen bir kadronun varlığı dikkat çekicidir. Kadınların geri planda olduğu o dönemde Fatma Aliye'nin bir kadın yazar olarak erkek egemen edebiyat dünyasında gözükmesiyle birlikte onun gibi birçok kadın yazar da cesaretlenmiş ve edebiyatımızda kadın yazarlar artış göstermiştir. Daha önceleri edebi metinlerde erkek bakış açısıyla işlenen kadın konulu anlatılar, Fatma Aliye ile birlikte, kadının, edebi eserlerde işlenirken kadın bakış açısıyla değerlendirilmesine imkân sağlamıştır.

Kadının yazar olarak edebiyat dünyasındaki varlığı, kadınların sorunlarının cesaretli bir dille romanlarda işlenmesinde etkili olmuştur. Toplumda yüksek sesle dile getirilmekten kaçınılan, çoğu mahrem kabul edilen olaylar, kadın yazarlarca romanlara konu edinilmiş ve “bu olaylar var ve toplumun gerçekleri arasında yer alıyor” dercesine romanlarda işlenmiştir. “*Tuhaf Bir Kadın*”, “*Kadının Adı Yok*” ve “*Ölmeye Yatmak*” gibi, çalışmamızda incelediğimiz romanlar da, kadınlarla ilgili mahrem konuların işlendiği romanlar arasında yer alır. Kadınların cinsel hayatlarıyla ilgili hemen her şeye yer verilen bu romanlarda bekaret, ensest ilişkiler ve ahlakî kabul edilmeyen cinsel ilişkiler karşımıza çıkan konulardır.

“Huzur Sokağı” romanında Feyza adlı uçarı bir genç kızın yaşadığı tecrübelerin ardından Allah'a yönelmesi ve hidayete ermesi konu edinilirken, “*Tuhaf Bir Kadın*”, “*Kadının Adı Yok*”, “*Ölmeye Yatmak*” gibi romanlarda ise çok farklı konuların işleniyor olması değişimin önemli kanıtlarındandır. Bir yanda muhafazakâr diğer yanda ise mahrem konuların ele alındığı romanlara bakıldığında, Tanzimat'tan bu yana işlenen konular ve romanlarda yer alan kadın şahsiyetler arasındaki değişim yelpazesinin büyüklüğünü görmek mümkündür.

Çalışmamız içerisinde incelenen romanlarda karşımıza çıkan kadın karakterlere bakıldığında, hepsinin roman boyunca farklı bir amacın peşinden koştuğu gözlemlenir. Kimi Nilgün gibi amacına ulaşmış mutlu olmuş, kimi Seniha gibi amacına ulaşsa da mutluluğu yakalayamamış, kimi Canan ve Bihter gibi kendi ölümüne sebep olmuş, kimi Feyza ve Selmin gibi hidayete ulaşmış, kimi Kaya gibi idealleri uğruna sevdiklerinden vazgeçmiş, kimi Neriman gibi yanlıştan dönmüş, kimi Rabia gibi kararlı bir duruş sergileyerek kendinden taviz vermeden sevdiği adamı hâkimiyeti altına almış, kimi kimliğini aramanın peşine düşmüş kimi de belirsizlik içinde kalmıştır.

Çalışmamızda incelenen romanlardaki kadın karakterlerin değişiminde aşk (Zehra, Udi, Aşk-ı Memnu, Nilgün, Çalıkuşu), ideoloji (Yeni Turan, Bir Dügün Gecesi), toplumda statü kazanma arzusu (Tuhaf Bir Kadın, Kadının Adı Yok, Ölmeye Yatmak, Hayır...) , din (Huzur Sokağı, Sinekli Bakkal), değişen toplumsal yapı (Pertev Bey'in Üç Kızı), lüks yaşam arzusu (Kiralık Konak, Fatih Harbiye, Canan) gibi sebeplerin etkili olduğu görülür.

Bu çalışmamız, yapılan inceleme ve seçilen konu itibariyle alanda yapılacak olan yeni çalışmalara fikir olabilecek niteliktedir. Ana karakteri erkek olan ve yazıldığı dönemde ses getiren romanlarda/hikâyelerde erkeğin değişiminin incelendiği bir çalışma yapılabileceği gibi tek bir yazarın/şairin eserlerinden yola çıkılarak o yazarın eserlerindeki nesnelere veya kişilerin değişimi de inceleme konusu olabilir.

Kadının değişimini merkeze koyarak, bu doğrultuda seçtiğimiz romanları incelediğimiz çalışmamızın amacına hizmet etmiş bir çalışma olduğunu ümit ediyoruz.

KAYNAKÇA

ADIVAR, Halide Edib, **Sinekli Bakkal**, 8. Baskı, Can Yayınları, İstanbul Aralık 2010.

ADIVAR, Halide Edib, **Yeni Turan**, 5. Baskı, Atlas Kitabevi, İstanbul 1982.

AĞAOĞLU, Adalet, **Bir Düşün Gecesi**, Everest Yay., İstanbul 2014.

AĞAOĞLU, Adalet, **Hayır...**, Everest Yay., İstanbul 2014.

AĞAOĞLU, Adalet, **Ölmeye Yatmak**, Everest Yay., İstanbul 2014.

AKKIYAL, Berna, **Adalaet Ağaoğlu'nun Dar Zamanlar Üçlemesinde "Kimlik" Sorunsalı**, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2005, Yayımlanmamış YLT.

ALİYE, Fatma, **Udî**, 3. Baskı, Selis Kitaplar, İstanbul 2009.

ALTUNDAL, İbrahim, "Çağdaş Toplumda Çatışma ve Sosyalleşme Olgusu", **Değirmen**, Yıl 7, S. 21, İstanbul Bahar 2010.

ANDREWS, Walter G., Felek, Özgen, **Victoria R. Holbrook'a Armağan**, Kanat Yay., İstanbul 2006.

APAYDIN, Ümit, "Adalet Ağaoğlu'nun Ölmeye Yatmak Romanında Siyasi Dönemler, Bireysel Durumlar ve Toplumsal Bağlam", **Hece** S.143, Kasım 2008.

APAYDIN, Mustafa, "Adalet Ağaoğlu'nun Dar Zamanlar Üçlemesinde Zaman Kurgusu Üzerinde Bazı Değerlendirmeler", Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 15,S. 2, 2006.

ARSLAN, Abdurrahman, "Edebiyat Ve Psikoloji Kavşağında Nihan Kaya'nın Eserleri", Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayımlanmamış YLT, Giresun 2018.

ASENA, Duygu, **Kadının Adı Yok**, Doğan Kitap, 66. Baskı, İstanbul 2013.

AYAŞLI, Münevver, **Pertev Bey'in Üç Kızı**, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.

AYDIN, Hilal, "Türk Edebiyatındaki 'Direnme Noktası': Leylâ Erbil", **Moment Dergi**, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, 2015, 2(2):272-288.

AYDIN, Mehmet Akif, “Kadın”, **İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., İstanbul 2001.

AYTAŞ, Gıyasettin, **Tematik Roman İncelemeleri**, Akçağ Yay., Ankara 2008.

BAŞLI, Şeyda, “**Leyla Erbil’de Aykırı Mekanlar, “Tuhaf Kadınlar”, Leyla Erbil’de Etik ve Estetik**”, Haz. Süha Oğuzertem, İstanbul, Kanat Publications, 2007, 49-62.

BEKMAN, Büşranur, **Bir Devrin Işığının Söndüğü An: 1980 Darbesi ve Adalet Ağaoğlu’nun Hayır... Romanı Üzerine Bir Değerlendirme**, Haziran 2015.

CANBAZ, Firdevs, “**Fatma Aliye Hanım’ın Romanlarında Kadın Sorunu**”, Yayınlanmamış YLT, Bilkent Üniversitesi, Ankara 2005.

COŞKUN, Betül, “Türk Modernleşmesini Kadın Romanları Üzerinden Okumak –Tanzimat’tan Cumhuriyet’e-”, **Turkish Studies International Periodical Fort the Languages**, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 5/4, Fall 2010.

ÇALIŞLAR, İpek, **Halide Edib**, Everest Yay., İstanbul Mayıs 2010.

ÇELEBİ, Kübra, “Leyla Erbil’in Tuhaf Bir Kadın Romanında Sosyalizm ve Gelenek Arasında Sıkışmış Bir Kadın ‘Nermin’”, **IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı - III**, 14-17 Mayıs 2015 Kütahya, İstanbul 2015.

ÇIKLA, Selçuk, **Roman ve Gerçeklik Bağlamında Kültür Değişmeleri ve Servet-i Fünûn Romanı**, Akçağ Yay., Ankara 2014.

DAĞ, Vahap, “Tarihsel Süreç İçersinde Türk Kadını ve Atatürk”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1.

DÜNDAR, Hülya, “**Leyla Erbil’in Romanlarında Cinsellik Sorunsalı**”, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2004, Ankara.

DEMİRCİ, İbrahim, Ekşi, Füsun, “**Büyüklenmeci Narsizmin İki Farklı Yüzü: Narsistik Hayranlık ve Rekabetin Mutlulukla İlişkisi**”, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Haziran 2017.

EMİL, Birol, **Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Şahıslar Dünyası 1**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984.

ENGİNÜN, İnci, **Halide Edip Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meseleleri**, M.E.B., İstanbul 1995.

ERBİL, Leylâ, **Tuhaf Bir Kadın**, 10. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

ERGİN, Muharrem, **Dede Korkut Kitabı**, Boğaziçi Yay., 41. Baskı., İstanbul 2008.

ERTAŞ, Yüksel ,“Kültür Çatışması”, **Değirmen**, Bahar 2010, Yıl 7, S.21.

FİNN, Robert. P., **Türk Romanı**, Agorakitaplığı, 2. Baskı, İstanbul 2003.

GÖZÜTOK, Türkan, “Yeni Turan’da Milli Kimlik Sorunu”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 5/2 Spring 2010.

GÜLENDAM, Ramazan, **Eğitim ve Öğretim Anlayışıyla Peyami Safa**, Akçağ, Ankara 2006.

GÜLENDAM, Ramazan, **Türk Romanında Kadın Kimliği**, Salkımsöğüt Yay., Konya 2006.

GÜLENDAM, Ramazan, **Türkiye’de Kadın Olmak**, Kesit Yay., Ekim 2015 İstanbul.

GÜMÜŞ, Semih, **Adalet Ağaoglu’nun Romancılığı**, Adam Yay., İstanbul, Ocak 2000.

GÜNDÜZ, Ahmet, “Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, Volume 5, Issue 5, p. 129-148, October 2012.

GÜNTEKİN, Reşat Nuri, **Çalığı**, İnkılâp Kitapevi, 45.Baskı, İstanbul (Tarihsiz).

HAYBER, Abdülkadir, **Halide Edip, Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışması**, M.E.B., İstanbul 1993.

<http://e-bulten.library.atilim.edu.tr/sayilar/2013-01/encok.html>. (İnternet erişim tarihi 07.03.2018).

<http://belgelerlegercektarih.com/2013/05/24/ataurkun-deli-raporlu-milletvekili-recep-zuhtu/> ”. (İnternet erişim tarihi 07.03.2018).

https://www.academia.edu/12803710/Leyl%C3%A2_Erbil_de_Ayk%C4%B1r%C4%B1_Mek%C3%A2nlar_Tuhaf_Kad%C4%B1nlar (İnternet erişim tarihi: 02.02.2019).

ISSI, A.Cüneyt, “Belirti” Kavramı ve Fehmi K.’nın Acayip Serüvenleri’ne Belirtiler Açısından Bir Yaklaşım Denemesi”, **Yedi İklim Dergisi**, Eylül 1998, İstanbul, S.102.

KANTARCIOĞLU, Sevim, **Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm**, Akçağ Yay., 2.Baskı, Ankara 2004.

KARACA, Şahika, “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türk Romanında Kadın Öğretmen Kimliği: Tanzimat ve Cumhuriyet Dönemi Romanlarına Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım”, **Karadeniz-Black Sea-Chornoye More**, issue: 15/2012, pages: 0-0, on www.ceol.com. (<http://www.dergikaradeniz.com/web/upload/icerik/15/15.8.pdf>, internet erişim tarihi 01.01.2017).

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, **Kiralık Konak**, 50. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

KARAY, Refik Halit, **Nilgün**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2009.

KAVAL, Musa, “İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı 55, Mayıs- Haziran 2016.

KISAKÜREK, Necip Fazıl, **Çile**, 80. Basım, Büyük Doğu Yay., Kasım 2014.

KÖKSEL, Behiye, “Orhon Yazıtları’nda Kadın”, **e- Journal of NewWorld Sciences Academy**, 2011, Volume: 6, Number: 2, Article Number: 4C0094.

KÖROĞLU, Erol, “Kadının İffetli Geçim Sorunsalı: Fatma Aliye’nin *Udi’sinde Hayatı, Toplumunu ve Cinselliği Yazmak*”, **Turkish Studies**, Volume 13/5, Winter 2018, p. 293-306.

KUDRET, Cevdet, **Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman 1**, İnkılâp Yay., 5. Baskı., İstanbul 1998.

KUDRET, Cevdet, **Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman 2**, İnkılâp Yay., İstanbul 1998.

KURAN, Şeyma Büyükkavas **Peyami Safa’nın İnsanları**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.

KURNAZ, Şefika, II. **Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1996.

KUŞÇU, Ayşe Dudu, “Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği”, **Dergi Park Akademik**.

MORAN, Berna **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış1**, 22. Baskı, İletişim Yay, 2010 İstanbul.

MORAN, Berna, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış3**, iletişim Yay, 13. Baskı, İstanbul 2009.

MUHAMMED BİN CERİR'ÜT-TABERÎ, Ebû Cafer, **Tarih-i Taberî 1**, Sağlam Yayınevi, İstanbul.

NACİ, Fethi, **100 Soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme**, Gerçek Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 1990.

NAZIM, Nabizade, **Zehra**, 2. Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul 1969.

OLPAK, Canan, “Peyami Safa’nın İlk Dönem Romanlarında Kadın Karakterlerin Varlık Problemleri”, Bir Tereddüdün Aydını Peyami Safa Özel Sayısı: 29, **Hece Dergisi**, Sayı: 217, Ocak 2015.

ÖNERTOY, Olcay, **Cumhuriyet Dönemi Türk Roman Ve Öyküsü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984.

ÖZÇELEBİ, Betül “Eleştirel Bir Yeniden Yazma/Okuma: Rabia’nın Dönüşü”, **Türkbilig**, Türkoloji Araştırmaları, 2009/18.

ÖZKÖK, Seher, “Halide Edib’in İlk Dönem Romanlarında Meşrutiyet Kadını”, **Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri**, Adana 2012.

SAFA, Peyami, **Canan**, Ötüken, Ankara.

SAFA, Peyami, **Fatih Harbiye**, Ötüken Neşriyat, 19. Baskı, İstanbul 1999.

SAĞLIK, Şaban, “Kitle Kültürü ve Popüler İslami Romanlar-III”, **Dergah**, C.9,S.108, İstanbul Şubat 1999.

SEVİNÇLİ, Veysi - GÜRGÜN, Hasan, “Dede Korkut Hikayelerinde Kadın”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**.

ŞAHİN, Veysel, “Kimliksel Değerlerin Çatıştığı Mekân: ‘Sinekli Bakkal’ Romanında Yapı ve İzlek”, **Turkish Studies International Periodical For The Languages**, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011, s.1563, Turkey.

ŞAKAR, Cemal “Yaşamın Kıyısında Bir sokak: Sinekli Bakkal”, **Hece “Türk Romanı Özel Sayısı”**, Cilt 2, Y.6, S. 65-66-67, 3. Baskı, Mayıs 2017, Ankara.

ŞENLER, Şule Yüksel, **Huzur Sokağı**, Timaş Yayınları, 114. Baskı, İstanbul 2016.

TEKİN, Mehmet, **Romancı Yönüyle Peyami Safa**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999.

UÇ, Himmet, **Hikaye ve Romancı Yakup Kadri Karaosmanoğlu**, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır 2005.

USLU, Berna, **Peyami Safa'nın Romanlarında Mutsuzluğun Kaynakları**, Balıkesir Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2009.

UŞAKLIGİL, Halid Ziya, **Aşk-ı Memnu**, 28. Baskı, Özgür Yayınları, Ekim 2010.

YOLCU, Mehmet Ali “Havva'nın Öyküsü: Kozmolojik Ve Antropogonik Mitlerden Kadın Yaratımına Senkretik Bir Bakış”, **Folklor Edebiyat**, Cyprus International University, Cilt: 19, Sayı: 73, 2013/1.

ÖZGEÇMİŞ

1990 yılında Trabzon'da doğdum. İlkokul ve ortaokulu Eynesil Mustafa Yüksel İlköğretim Okulu'nda tamamladım. Lise eğitimimi, Eynesil YDAL'de tamamladıktan sonra 2009 yılında Giresun Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne lisans eğitimimi tamamlamak için kayıt oldum. 2013 yılında Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne kayıt olarak Yeni Türk Edebiyatı alanında Yüksek Lisans eğitimime başladım. Hâlen, Giresun'un Eynesil ilçesinde ikâmet etmekteyim.

